

119

1962/3

მეტეორი

114/3

5

3

1 9 6 2

მნათობი

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 39-ე

№ 5

მაისი, 1962წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

4678

შინაარსი

ალიო მირცხულავა — ლენინის „პრაქდა“. ლექსი	3
ლალო შრელაშვილი — ყაბახი, რომანი. გაგრძელება	5
კარლო კალაძე — ლექსები	20
ვალერიან ჩიქურაშვილი — ტრამეი მიდის პარკში, მოთხრობა	22
კოლაუ ნადირაძე — საადი-ქაფიშ. ლექსი	29
თენგიზ გოგოლაძე — ნიაღვარი, რომანი. გაგრძელება	31
რამაზ კობიძე — მოთხრობები	51
შალვა ფორჩხაძე — ხმურისა და სინუმის შორის. ლექსი	65
სოლოვან ნარიშკინი — სიცოცხლის ხმით იშრიალეთ, ზეგუო. ლექსი	66
გიორგი ზედგინიძე — ნოველები	67
აფეთქი სხააკიანი — აბუ-ლალა-მარო. თარგმანი რევაზ თვარაძისა	70
ნიკა ავიაშვილი — როგორ მოიკლა თავი გოგია უშიშვილმა. მოგონება	80

„პრაქდის“ 50 წლისთავი

გიორგი ნატროშვილი — მსოფლიო შექერა	103
------------------------------------	-----

მეზინსტაუნსის ბაზუმო

ვიქტორ კერნაბი — როცა რუსთაველს კითხულობ	111
ნოდარ ნათაძე — ვეფხისტყაოსნის ერთი სტროფის შესახებ	130

კრიტიკა და პუბლიცისტიკა

გურამ კანკავა — ქართული ისტორიული პროზის ტრადიციები	135
გივი თევზაძე — ზეტა ბერულავას პოეზია	145

(მ. მე-2 გვ.)

მიხედობა

სერგი ელენტი — დაუცხრომელი ქართველოლოგი და ენათმეცნიერი	151
ტ. ხართანია — ილია ჭავჭავაძის ერთი გამოუქვეყნებელი მასალა ეკონომიურ საკითხებზე	161

151
161
ერეკლეული
ბიბლიოთეკა

წარსულიდან

დავით სულიაშვილი — სამშობლოსათვის	166
პოლიტიკ ვართაგავა — ილია, ვაჟა, გიგა უფშიძე. დასასრული	173

წიგნების მიმოხილვა

გ. მესხიშვილი — მ. ელიაზიშვილის „მოლოდინი“	184
გურამ მეტრეველი — როგორ ამეტყველდნენ ლერსმული წარწერები	186
დავით ჭანტურიანი — საყურადღებო გამოკვლევა ქართულ ფრაზეოლოგიაში	187
გივი დოლიძე — სახელმძღვანელო ქართული ენის საფუძვლებზე	190
ახალი წიგნები	192

252

რედაქტორი: გრიგოლ აბაშიძე

პ/მგ. მდივანი: ვ. წულუკიძე

სარედაქციო კოლეგია:

- დ. ბენაშვილი, თ. ბუაჩიძე, დ. გამეზარდაშვილი, გ. მარგველაშვილი,
ე. მაღრაძე, ბ. ელენტი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ. № 63. ტელეფონი 7-13-42; 7-11-66.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 9/IV-62 წ. ქალაქის ზომა 70 X 108. ანაწყობის ზომა 7 1/4 X 12 1/2.
ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12. პირობით ფორმათა რაოდენობა 16. უფ. 02566
ტირაჟი 6500. შეკვეთა № 697.

ალიო მიჩხელაძე

ლენინის „პრავედა“

დიდმპყრობელობის მრისხანე დროსაც
ებრძოდა ცარიზმს, ებრძოდა ავდარს,
სიმაართლისა და სინათლის დროშა,
პარტიის პრესა, ლენინის „პრავედა“.

ფრთებს შლიდა ღამით და ელვას ჰგავდა,
კრთებოდა, მაგრამ არა ჰქრებოდა,
ქარში, ავდარში ელავდა „პრავედა“
და მტრებს ქუხილით ემუქრებოდა.

აფრინდა, როგორც არწივთა გუნდი,
სისხლის მწყურვალე სვავებს ეაკეთა,
რომ დაეღწია მონობის ხუნდი
და ძირს დაემხო ტახტი მეფეთა.

მძვინვარ სვავების შავი ღრუბლებით
ავობდა წელი ცხრაასთორმეტი,
დაჰქროდა დროშა თავისუფლების,
რევოლუციის წინამორბედი.

და ელვაც მალე სინათლედ იქცა,
ბნელ ციხესავეით ღამე ტყდებოდა,
და ნათდებოდა პეტერბურგის ცა,
მზეს მეტი ძალა ემატებოდა.

ეს იყო ხალხთა დიდი ოცნება,
გულისნადები და განზრახული,
ახლო-მომავლის გასხივოსნება,
შრომის მაისი და გაზაფხული.

და ზღვიდან ზღვამდე, კილიდან კილით.
მძლავრად ისმოდა მისი ძახილი,
მისი ხმა იყო მრისხანე, მშვიდიც,
ამისთვის შეება და მტრისთვის მახვილი.

როცა დაიწყო შეტევა მტერთან,
მანებს მედგარი ხმით მოუწოდა.

ლენინის ნათელ დროშასთან ერთად
ოქტომბრის გრიგალს წინ მოუძღოდა.

აშბოხებულთა რისხვა და დღევა
ჰგავდა ბალტიის ღელვას და დუღილს,
სუვექდა მისი ხმა, — და, როგორც ელვა,
უერთდებოდა „ავრორას“ ქუხილს.

როცა ვებრძოდით საზარელ ფაშისტს,
მახლქარს გვიკლებდა ურდო უცხოთა,
ომის ქარტეცხლში დაჰქროდა მაშინ,
ჩვენს გამარჯვებას წინ მოუძღოდა.

როცა დრო დადგა უახლოესი
და ძველი ქვეყნის დაიწყო რღვევა,
თავისუფლების ჰიმნად მოესმის
კოლონიების ბორკილთა მსხვრევა.

იგი — სიმართლის ხმა და ენაა.
ძალა ურიცხვი და უძლეველი,
აზრის და მიზნის აღმაფრენაა,
სიბრძნე, სიცოცხლე დაუღუგელო.

სიტყვის მარცვლების ზეგვი, ზღვასავით,
მილიონების გულებს იტაცებს,
უხვად ამოდის, როგორც ვარსკვლავი,
როგორც ხორბალი დედამიწაზე.

თავისუფლების დროშაა თვითონ
და სურს ყოველგან მონობა მოსპოს,
მისი ფრთა ესხათ გაგარინს, ტიტოვს,
როცა გმირები იპყრობდნენ კოსმოსს.

ის ებრძვის მტრობას და ომის აედარს,
ხალხთა მშვიდობას ლაღადებს დღესაც,
კომუნისტს იცავს ლენინის „პრავდა“,
სიმართლის პრესა, პარტიის პრესა.

დავით გიორგიძე

ყ ა ბ ა ხ ი *

— მაშინ შენ დაიწყე, სერგო! მამა-
შენს ყოველთვის უყვარს სიმღერა თა-
ვის სასადილოში.

და სერგომაც თხოვნა აღარ გაამეო-
რებინა ამფონებს.

თავჩაქინდრულმა ზაქრომ წამოიწია,
კიდევ ერთი ბოთლი მოიყუდა, ნახევ-
რამდე დაიყვანა და დადგა.

— ბიჭებო, თქვენ არ მოიწყინოთ!
ცოტა ხანს გარეთ გავალ, ეზოში, სუფ-
თა ჰაერზე...

— მიდი გენაცვალე, ზაქროჯან. შენ
დაუქარ, სერგო. — და სტაფილოსაგვით
ვაწითლებულმა საბჭოს თავმჯდომარემ
ბიჭებს ხმა მიაშველა... — ქალი...
ლამაზიი...

სასადილოს გამგემ თვალი გააყოლა
გარეთ გამავალს.

— ახლავე მოვა ხინკალიცა და მწვა-
ლიც, ზაქრო.

— ჰო, შენი ჭირიმე, მოიტანე. მე
ცოტა ჰაერს ჩაეყლაპავ...

გარეთ გამოსული თუთის ქვეშ ცო-
ტა ხანს შეჩერდა და მერე შუა ეზოში
გავიდა, ღრმად ამოისუნთქა, ირგვლივ
მოავლო თვალი და ზევით აიხედა.

მოწმენდილი და ხშირვარსკვლავიანი
ცა დაპყურებდა მალდიდან. კეცრის ძი-
რივით მოქედნილიყო მთელი გუმბათი
ყვითელი ტალღებით. ჩრდილო დასავ-
ლეთით დიდი დათვი აფრქვევდა ოქრო-
ვან სინათლეს შეიდივე ვარსკვლავიდან.
მოშორებით სასწორი და უფრო შორს
გედის თანავარსკვლავედი იცქირებოდა.
ციფგომბორს ასცილებოდა მრავალი და
სამხრეთისაკენ გადახრილიყო. ხოლო

სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილოე-
თისაკენ გადაჭიმულიყო ირმის ნახტომი
და ცის უბე უთვალავი მანათობელი
წერტილით აევსო. ოღნავ იძროდა ნია-
ვი და ბაღა-ბაღებიდან შემოსული პა-
მიდორის, ტარხუნისა და შემწიფებუ-
ლი ბლეზის სურნელი მოჰქონდა, რო-
მელიდაც ფრინველი ვალობდა სადღაც
მახლობლად და ღამის მყუდროებას
სიტკბოს და სინაზეს მატებდა. ზედი-
ზედ ცვლიდა ჰანგებს მგალობელი და
ისე მომხიბვლელი გახადა ეზოში მარ-
ტოდ მყოფის განმარტოება, რომ ბიჭი
ახლოს მივიდა, მალა მესერს ორივე
ხელით ჩაეჭიდა და გახურებული შუბ-
ლი ზედ მიაყრდნო, თავჩაქინდრულმა.

თავში ათასგვარი ფიქრი აირია,
აფუსფუსდა, აქოთქოთდა და შეეჯახა
ერთმანეთს. კარგა ხანს იღვა ბიჭი ასე
გაბრუებული და როდესაც მგალობელ-
მა ხმას აუწია და მერე ნელი და ტკი-
ლი რაკრაკ-ტიტინით დაბლა დაუშვა,
ერთმა ფიქრმა დაჯაბნა დანარჩენი.

ზაქრო ვაი-ვაგლახით აფოფხდა მა-
ღალ მესერზე და მეზობელ ბაღაში
გადაბტა.

ბოსტნებითა და ბაღა-ბაღებით მი-
დიოდა ბიჭი და უსწორმასწორო ნაბი-
ჯებისაგან ფეხქვეშ ითელებოდა კიტრი-
სა და პამიდორის გრძელი ყლორტები.
ხაზვისა და წიწმანის სათუთად მოვლი-
ლი კვლები. მხრების ღონიერ გაკვრა-
ზე ემტერეოდა ძირს დახრილი ტოტები
ვაშლსა და გულაბს, ხოლო ალუბალი
მორცხვად იწვედა განზე დიდრონი
ლანდის მიახლოებაზე.

დაილაშუნა გამამტვრეულმა ღობემ

* გაკრძელება იხ. „მნათობი“ № 4.

და ვეებერთელა აჩრდილი თავისკენ მიმავალ გზაზე გავიდა.

არაფინ შეხედვრია ზევით მიმავალს. მხოლოდ რომელიმე ქოფაკი თუ წილადგავებდა გზისპირა ეზოდან და ისევ მიუყურდებოდა.

სადღაც დაიყვილა წინამასწარმა მამალმა, სოფლის ბოლოდან სხვა გამოეხმაურა. იმას ახლა სოფლის თავიდან და ტყის პირიდან მისკეს ხმა სხვებმა და მალე იენისის ღამე ომახიანი ყვილითა და ჯანგაშით გაიტენა.

ბიჭი ასცდა სოფელსა და სულ თავში განმარტოებით მდგარ ქვეთვირის სახლისაკენ აიღო გეზი.

ახლოს მისული ეზოსთან შედგა და განცვიფრდა, როცა ყოველთვის დაკეტილი ჭიშკარი ღია დაინახა.

კარგა ხანს უგდებდა ყურს ირგვლივ დავენებულ სინთუმში მოშორებით ჩამომდინარე ბერზევას ჩხრიალს. თითონ ეზოში სულიერის არსებობა არ იგრძნობოდა. ვარსკვლავების შუქზე ფანჯრებჩაბნელებული სახლი თვალგდათხრილივით მოჩანდა. სახლს იქით, ასწლოვან ბაღში სიბნელე გართხმულიყო, ხოლო საცდელი ნაკვეთის გვერდზე ბებერი და ტანმალალი მუხა შრილებდა ოდნავ.

ჭიშკრის ბოძს ჩაქიდებული ბიჭი კარგა ხანს ირყეოდა და როდესაც გამბედაობა მოიკრიბა, შუა ეზოსკენ გააღაჯა.

ღვინომ თავისი გაიტანა და ბოლოს გამოიქნია კუდი. მანქანაში ნჯღრევამა და სიარულმა უფრო გააფიცხა სასმელი და დაპრია ხელი. დამძიმებულ თავს ძლივს იღებდა ზევით და ბანცალბანცალით მიაბოტებდა. დროდადრო შედგებოდა, მარჯვენა ხელს მძიმედ ჩაიქნევდა და რაღაცას წაიბუტბუტებდა.

ოციოდე ნაბიჯის შემდეგ შეჩერდა, ალუჩის მოზარდ ხეს მიეყრდნო მარცხენა მხარით, მცირე ხანს უცქირა სახლის აივანს და მერე თავჩაქინდრული ალულღულდა:

რუსუდან... გოგო, რუსუდან... სად გაიზარდე, გოგო, ეგრე კარგი გაიზარდე... რა ხათაბალად გაიზარდე...

ბიჭი შეჩერდა. ჩაბნელებულ სახლს უცქირა ერთ ხანს, მერე ძლივს მოსწყვიტა თვალი და ისევ განაგრძო:

რამდენი წელია, გოგო, რამდენი წელია გიყურებ და ერთი სიტყვაც ვერ გაგიბედე... რუსუდან, ეგრე კარგი მინც არ იყო, რუსუდან... რამდენი წელია, შემოგყურებ, როგორც „ქოპელა“ ქრისტე ღმერთსა და გაეთავდი, აღარა ვარ კაცი... ვიტერო, რუსუდან?... როგორ ვიტერო... როგორ ვიტერო, გოგო!.. რათა მკლავ, გენაცვალე, რა დამიშავებია... მერე რა არი, რომ ფალავანი არა ვარ... ესეც ყისმათია ალბათ. თორემ მე ვისზე რა ნაკლები ბიჭი ვარ... ექ, რუსუდან, რა ექნა, რომ წელსაც შეგარცხვინეთ... რა ექნა, რომ იმან წაიღო გამარჯვება... ისიც კარგი ბიჭია. გოგო... შეერგოს და ალალი იყოს. რა ექნა, რომ ეგრე ჩამოველი. თავს ხომ არ მოვიკლავ?... მოვიკლა?... კაცი ვარ. გოგო... ვაი, რომ კაცი ვარ... კაცი ვარ და მინც ვერა ებედავ ვითხრა რამე. მაგრამ როდემდის, როდემდის უნდა ვაბრუნო გულში და ბალამად ვაგუბო... აი, მოვალ და, როგორც „ქოპელა“ ქრისტე ღმერთის წინ, ეგრე დავეცემი და გეტყვი ყველაფერს, ყველაფერს გეტყვი და შენ გინდა მომკალ, გინდა მაცოცხლე... ხომ ხედავ, გაეთავდი კაცი... ერთი შენი კეთილი თვალი და ვეფხვად ვიქცევი, გოგო... ვაიმე! მაშინ ბაკურაძე კი არა, ყარაშან-ყათილი ველარ გამიმღლებს... რუსუდან, აი... მოვდივარ და რაც გინდა, მიყავი, მიყავი, რაც გინდა...

ბიჭმა ის-ის იყო ბუტბუტით გადაღვა სახლისკენ რამდენიმე ნაბიჯი, რომ აიენიდან მოისმა გააფთრებული ყეფა და რაღაცა თეთრმა და ბანჯგვლიანმა ბრაგაბრუვით ჩამოიბრინა კიბე, დაოთხილი წამოვიდა და პირდაპირ ზედ ეცა სახლისაკენ მიმავალს.

ბიჭმა მაშინვე იცნო რუსუდანის საყვარელი ძაღლი, გაჩერდა და დაუყვავა.

— ბოთვერ, კარგო ბოთვერ... მე ვარ, ბოთვერ... ზაქრო ვარ... ვერ მიცანი?

მაგრამ ძაღლმა, ალბათ, ნამდვილად იცნო და სწორედ ამიტომაც ზედ შეებობლა და საშინელი ღრენით აუწყაპუნა კბილები.

წაბარგანავებულმა ბიჭმა მოასწრო და ყელში სტაცა ორივე ხელი, მაგრამ ძაღლი ღონიერი გამოდგა, ერთი გაქნევით გაეშვა, ისევ ზედ შეეტოტა და ვეება ვაჟკაცი ქრელი ბალახების აყრილ სიხშირეში გადაჩხა.

როგორც იყო, კიდევ მოახერხა ზაქრომ, დაკბენილი ხელები ყელში სტაცა და სქელ ბალახში ჩაავლო.

იწვედა გააფთრებული ძაღლი, თავს აქეთ-იქით აწყვეტებდა, საშინლად იღრინებოდა, სტორავდა წაქცეულსა და დროდადრო უკანა ფეხებზე შემდგარი ისევ მკერდზე ეცემოდა, მაგრამ ვერაფრით ვერ გაითავისუფლა თავი და გადარეული, თვალებს საშინლად აბრიალებდა.

წაქცეული, როგორც იყო, ბარბაცით წამოდგა, მარჯვენა ფეხი რის ვაივავლახით კუდს ზემოთ მოსდო უკანა ფეხებზე დამდგარ ძაღლს და თეძოზე მოგდებული ზღარბანით დასცა ძირს. დასცა და ვეება ტანით ზედ გადააწვა.

რკინის თითები ნელ-ნელა შენოერტყნენ ბანჯგვლიან ყელსა და მარწყუხევით მოუჭირეს.

გაცოფდა ძაღლი. ოთხივე ფეხით ფხოქნიდა მთელ ტანზე და ღრენახრიალით თავს აქეთ-იქით ახლიდა.

ზედ გადაწოლილი ბიჭი თან ყელში უჭერდა ხელსა და თან სიყვარულით საესე ხმით ეჩურჩულებოდა:

— ბოთვერ, ბოთვერ, კარგო ბოთვერ... შენ კარგო ძაღლო... შენ ყველაზე კარგო ძაღლო... ვერ მიცანი, ბოთვერ? ვერ მიცანი? კარგი ახლა, ეგრე გაბრაზებაც არ ვარგა, კარგი, ჰო, გაჩუმდი ახლა, ნუ იღრინები. რაღადა წვალობ?

ხომ იცი, რომ არ გაგიშვებ? ნუღარც ფეხებს იქნევ... ნურც აქეთ-იქით უაწყედები, თორემ, თორემ რუსუდანს გაიღვიძებ... გაიღვიძებს და დაგვემდურება... ორივეს დაგვემდურება... აი, გაიხედე... მგონი, გაიღვიძა კიდეც... სუ, ბოთვერ, თორემ გაიღვიძა... ფეხებიც გააჩერე, გააჩერე ფეხებიც! ჰო, ეგრე... ეგრე გენაცვალე, წელანდელ ღრენასა და ჯავრობას... არა სჯობია, ეგრე ჰკვიანად იყო? უუ, შენ გენაცვალე მაგ მურიან ტუჩ-პირში, რომ ეგრე კარგი ხარ! ახლა შენზე კარგი ძაღლი მთელ ყარაჯალაშიაც არ იქნება... ეგრე... რაღას იქიმები? დაიცა, დაიცა-მეთქი! ჰოდა ეგრე... ჩუმად იყავ, შენ გენაცვალოს ზაქრო და მთელი ქალისპირი... რუსუდან... გოგო... რუსუდან... რაღა მკლავ, გენაცვალე... რა დაგიშავე, რა იცი, ამ გულში რა ცეცხლი ანთია, ამ ალაღ გულში რა გენია ტრიალებს. განა უიქველად თავმჯდომარე უნდა ვიყო? ან რაიკომის კაცი? ვაიმე! იმ ინსტრუქტორს შეგეპამ! დავაცანატუნებ! გადავყალავებ! შევაბრაშუნებ! ეგრე ჰკვიანად იყავ, ბოთვერ... ჰოდა ეგრე. რუსუდან, უნდა მოვიდე... რუსუდან და ყველაფერი გითხრა... უნდა გითხრა... გოგო. გეტყვი და გინდ მომკალ, გინდა მაცოცხლე... ეჰ, ბოთვერ... ავღგებოდი, ავღგებოდი, მაგრამ კიდე გაჯავრდები... მე კი მინდა, რომ... რომ რუსუდანმა არ გაიღვიძოს... გაუშვი, ეძინოს და ტყბილი სიხშირეები ნახოს... წელან კი მოგატყუე... მოგატყუე, რომ გაიღვიძამეთქი... ჰოდა, არ დამემდურო... გაუშვი, ეძინოს... იმან იცოცხლოს და მე თუნდა მგელმა შემეპამოს. ოი, რა კარგი ძაღლი ხარ... შენ გენაცვალე ამ მურიან ტუჩ-პირში, ამ გამურულ და ლამაზ ტუჩებში... რამდენჯერ უჭამია ამ ტუჩებს იმ გოგოსაგან გაკეთებული... გაკეთებული სალაფავი... აი, აი, გკოცნი... გკოცნი იმდენს, რომ მთელს შენს სიცოცხლეში... გეყოფა... ახლა ხომ შეგრიგდით, გენაცვალე... ჰოდა, შეე-

რიგდით... ჰო, რა კარგი ძაღლია... რა კარგი ცხვირი აქვს... როგორი თვალე-ბი... კბილებიც თეთრი... მაგრამ რუსუდანის კბილებზე თეთრი... თეთრი არ გექნება... აი, ბალანი... ბალანი კარ-გი გაქვს ჰოი, ბოთვერ... ბოთვერ... ამ ბალანზე... ბალანზე რამდენჯერ გადა-უსვია შენთვის... შენთვის გადაუსვია ხელი... რამდენჯერ მოგფერებია... ჰოი, რა ბედნიერი... ბედნიერი ხარ... მე კი... მე კი უნდა... მე კი უნდა... შორიდან ძლივს... ძლივს უნდა... მოვკრა ხოლმე... ხოლმე თვალი...

და გულაჩუყებულმა ბიჭმა ძაღლის კისერზე მოდებულ ხშირსა და გრძელ ბალანში ჩაყო ცხვირი და გარინდდა.

5.

რუსუდანმა რაკი გზას ვერ მიაკვ-ლია, სადავეები მიუშვა და ცხენს მიან-დო ქალიდან გასვლა. დაბორილობდა კარგა ხანს უგზო-უკვლოდ იაბო და, ბოლოს, როგორც იყო, გავიდა სამზე-ოზე.

უკან დატოვა სიცხისაგან მიღუშული ქალა და პურის ყანებს შუა საურმე გზას გაჰყვა ცხენი.

ოდნავ იძროდა ნიაგი და გზის პირებ-ზე შეუწყვეტლად აქანავებდა მიძიმე თავთავებს. მინდვრებზე ერთმანეთს სცვლიდა ოქრო და ზურმუხტი. ძალუ-მად სცემდა ყნოსვას მწიფე ხორბლის სუნი. ბერხევას ნაპირები აჭრელბუ-ლიყო ნაირფერი ყვავილებით, რომელ-თაც თავზე დაბზოდა უამრავი ფუტ-კარი, ტბილი მტვრით ყვითლად ფე-ხებზე შეიგნგლული.

ქედნების გუნდმა შხუილით გადასკ-რა პაერი და ალაზნის ნაშეებისაკენ და-ეშვა.

დასავლეთისაკენ გადახრილი მზე ცერად იშორებოდა ახმეტის თავიდან. მომძლავრდა ნიაგი და ოქროსფერმა ზღვამ ღელვა დაიწყო. ცხენს ბეჭის თავამდე სცემდა ყანა და შორიდან გე-გონებოდა, მცირე ნაივით თავთავების ტალღებზე მიცურავდა ორთავა. შიგ

მჯდომს მარჯვენა ხელის გულზე და-ეყრდნო შუბლი და ფიჭრებში ჩამხრუ-ლი ვერ ამჩნევდა ხოდაბუნების სილა-მანეს: უმწეოდ ქანაობდა მჯაზე დაკი-დებული მათრახი. ცხენი ვრძნობდა პატრონის უყურადღებობას და ტაატით მიირწეოდა ბერხევას მარჯვენა ნაპირზე. სოფელში შესვლამდე არ აუღია ქალს თავი ზევით. შარისპირას უნდი-ლად აკრიფა სადავეები, გადასჭრა გზა და კანტორის ეზოში შეიყვანა ცხენი.

გაუყვირდა მოხუც დარაჯს:

— როგორ დაღლილხარ, შვილო, ან რა გინდოდა ეგეთ ლაფში? არ ვარგა სიცხეში ამდენი სიარული.

მძიმედ ჩამოვიდა ქალი ორთავაოდან.

— ცხენს მოუარე, ძია კოტე, დილას აქეთ არაფერი უქამია.

უკანგაბრუნებულ აგრონომს ეზოს ქიშკართან დაეწია მოხუცი მეჯინიბე და ყვავილების ვეება თავიგული გაუ-წოდა.

ქალმა შეხედა, შეცბა და უფრო მო-იღრუბლა.

ერთმანეთში გაბმულიყო ჩიტისთვა-ლა და ჩადუნა, ყვითელკაბა და ღიდი-ლო, შუაში მოქცეულიყო კელაპტარა და თავქვე დაეშვა ფირუზშეპარული ლურჯი ყვავილები.

— ორთავაში დავრჩა ეს ყვავილე-ბი, შვილო.

ქალმა უგუნებოდ ჩამოართვა და მცირე ხანს ექირა თავდაყირა. მერე ასწია მაღლა და ყნოსვას მისწვდა ალაზნის ქალის დამათრობელი სურნე-ლი.

უკან გაბრუნებული მეჯინიბე იხმო აგრონომმა და თავიგული დაუბრუნა მცირე ხნის ყოყმანის შემდეგ.

— მონაგარიშეებს აუტანეთ, ძია კო-ტე, და წყლით სავსე ქოთანში ჩარგა-ვენ.

მოხუცმა დარაჯმა განცვიფრებით ჩა-მოართვა ყვავილთა კონა და კანტორი-საკენ წავიდა.

თავჩაღუნული ქალი ჭიშკარს გასცილდა და სახლისაკენ გაუყვა გზას.

უმწეოდ ეკიდა მათრახი მარჯვენა მახაზე და ბრტყელ ენას მიათრევედა გზაზე ყვითელ მტვერში.

მხოლოდ სახლში მისვლისას მისცა გულის დარღვს გასაქანი რუსუდანმა და ცრემლებით დააღტო კედლიდან ჩამოდებული მამის სურათი. ტიროდა საწოლზე დამზობილი. ტიროდა და სწყევლიდა იმ დღეს, როდესაც პირველად კაცი კაცს წაეჩხუბა.

ვის არ წაართვა საზიზღარმა ომბამშობლები, დაძმა, ვის არ წაართვა მყუდრო ბუდე და გულის საყვარელი. მაგრამ განა სხვაც იქნება ასე დაჩაგრული უმამობით, როგორც რუსუდანია? მას შემდეგ, რაც მისი სიკვდილი გაიგო, გულს აღარ გაუცინია და თვალმა ცრემლი გაიჩინა.

ოჰ, მამილო! შენ რომ ახლა ცოცხალი ყოფილიყავი, განა გაბედავდა ვინმე შენი რუსუდანის წყენებას? ვინ გაბედავდა? — არაფინ. არაფინ და ახლაც ის საზიზღარი კაცი ძალით ცდილობს მის დათანხმებას. ნუთუ ასე შეიძლება გაიზრწნას ადამიანი? ნუთუ ასე შეიძლება დაეცეს? როგორ მიდიან ამ აზრამდე, როგორ ბედავენ? ღმერთო, ღმერთო, ღმერთო! ფიქრიც კი შეშლის ამაზე რუსუდანს... რუსუდან, საბრალო რუსუდან. როგორ მარტო ხარ ამოდენა სოფელში, როგორ მარტო ხარ და არ შეგიძლია შენი გულის ტკივილი სხვას გაუმხილო, ვისმეს გაანდო და რჩევა კითხო. ერთადერთი თამრიკო გყავდა, პატარა თამრიკო, მაგრამ მამამისის გულისთვის შემოგწყრა და სახლიდანაც იშვიათად გამოდის. ნინოც ამ ბოლო დროს რაღაც მოუცულებია. იქნებ ფლორას? მაგრამ შორს არის და წერილის მოწერაც კი ეზარება. მაშ ვინდა დარჩა? — თითქმის აღარაფინ. მარტობა გარტყია ირგვლივ და შენ მარტო ხარ, სულ მარტოდმარტო, როგორც ნაზი ვერხვი უსიერ ტყეში. უმე-

გობრო და უგულშემატყვირო. ღმერთო! იქნებ მაქსიმისტის გეთქვა რამე? გეთქვა, მაგრამ გაგიგებს? — ალბათ გაგიგებს და კაცია უკვე, ვაჟკაცია და არ შეარჩენს შენს შეურაცხყოფელს თავხედობას. მაგრამ, ვაითუ უფრო ცუდად გამოვიდეს? ვაითუ, ამით მაქსიმსაც ევენოს. წყნარი და უმშვიდესი ქაბუკია, მაგრამ შენი გულისთვის არც წყალს მოერიდება და არც ცეცხლს.

მაშ რა უნდა ჰქნა ეგრე მარტო დარჩენილო ამ ქვეყანაზე? — ისევ უნდა მოითმინო, ისევ უნდა მიყუჩდე და ჩუმად აიტანო ყველაფერი. სადმე ვერ იტყვი, სადმე ვერ გაამხელ, რადგან სოფელი სარქველმობილი ქვევრია და შეუბღალავ და უმწიკვლო სახელს შებღალავენ და ლაფში ამოსვრიან. ღმერთო, რა იქნებოდა, იმ ვილაც შემთხვევით მგზავრს რომ არ გაეცლო? რატომ არ მოკვდება და არ გაქრება ამ ქვეყნიდან რუსუდანი. ვინ იცის — ვინ იყო და სად მიდიოდა? — ეს სულ ერთია. წავიდა და ქვეყანას მოჰტენს ჭყინტობში მის ყოფნას. ოი, რუსუდან, შე გულუბრყვილო რუსუდან. ახლაც ვნდობი თანამდებობას? რად წაჰყე, გოგო, რა ეშმაკად წაჰყე იმ ფუქსავატსა და უზნოს ყანების დასათვალიერებლად. რა ეშმაკად მოისვი გვერდით და როგორ დათანხმდი ნაქაობარში და უგზოზე წასვლას. სხვა დროს არ ჩაგიდენია ასეთი სისულელე და დღეს რა დაგემართა? ოი, რატომ არ გაქრება და არ წაიშლება ამ ქვეყნიდან რუსუდანი. დაე, გაქრეს, რომ ამ მარტობას მოეღოს ბოლო. მარტობას, რადგან მხოლოდ ცრემლი-და არის მისი უახლოესი და მანუგეშებელი.

ეგრე, იტირე რუსუდან, იტირე, რადგან ტირილი გულს დაამშვიდებს და სულს ეფონება...

ვინ იცის, რამდენ ხანს იქნებოდა ამგვარ ფიქრებში ჩაძირული და მოთენთილი ქალი, ძალლი რომ არ წამოვარ-

დნილიყო და ვააფთრებული ყეფით ძირს არ ჩავარდნილიყო.

მაშინლა მოაგონდა ქალს, რომ ბოთვერასათვის სალაფავი არ უქმევიდა. კომკარი დაუკეტავი დატოვა და არამც თუ კიბის სახურავი, სახლის კარებიც ღია დარჩენოდა. საჩქაროდ წამოხტა, სინათლე არც კი აუნთია, დაკეტა კარები. უკან გამობრუნდა და ეზოს ხმაურს ყური წაუგდო.

კარგა ხანს ესმოდა ბოთვერას ანჩხლობა და ყეფა-ხრილა. ბოლოს ესეც მიუყრდა და ისევ სიმყუდროვე დადგა.

ქალი ფრთხილად მივიდა საწოლთან, ჩამოკდა ზედ და ერთ ხანს ასევე დარჩა.

სადღაც ოთახის ბნელ კუთხეში თავი ღრღინდა რაღაცას. უცებ გაახსენდა, რომ საბედა ძალოსთვის კატის კნუტი უნდა გამოერთმია.

ბადის შორეულ კუთხიდან მოისმა ბუს გულსაყლავი კივილი და ქალმა რაღაც სიახლოვე იგრძნო ამ ღამის ფრინველთან. რაღაცას მოსთქვამდა თითქოს ფრთოსანი, რაღაცას ამცნობდა, რომ მარტო ის არა ფხიზლობდა იმ ღამით. და ქალმა თითქოს სიმსუბუქე იგრძნო. თითქოს გულზე მოწოლილი სევდა გაუნახევრდაო. ადგა, ფრთხილად გაიხადა ტანთ, ლოგინში ჩაწვა და ისევ ვაპყვა ფიქრების საბელს.

და მიხვდა ქალი, რომ ქალაში შეხვედრილი მგზავრი და გუშინდელი ასპარეზობის წესის დამრღვევი ერთი და იგივე იყო. გაუკვირდა, რომ იმ ვიღაც თავზეხელაღებულმა, რომელმაც პროგრამის ვარეშე გაბედა ჯირითი, ასეთი მოკრძალება გამოიჩინა მიყრუებულ ქალაში უმწეო ქალისადმი.

ბოლო გათენებისას, დილის ბინდბუნდში, უკვე ჩაცმული და გამოხადებული გარეთ გამოვიდა და მეტად განცვიფრდა, როდესაც ბოთვერა ჩვეულებრივი გრეხითა და კუდის ქნევით არ მიესალმა.

ბევრი უძახა, ბევრი უწრუბუნა, მაგ-

რამ ძალი არსად ჩანდა. ბოლოს გადაწყვიტა, ალბათ სოფლის სხვა ქოთნაკებთან ერთად რომელიმე მუსიკალურნაო და ილღიაში გახეთქი შენახვევითა და ხელში განუყრელი მათრახით კიბე ჩამოათავა.

ქიშკრისკენ წამოსულმა საყვარელ ყვავილებს გაუარა გვერდით და გაცივებული შედგა.

სათუთად მოვლილი კვლები გადათელილიყო, ხოლო ფერად ბალახებში წამოწოლილ ძალს ვიღაც ვეება ბიჭი ჩახუტებოდა და ძიძმედ ხვრინავდა...

კანტორის ეზოში შესული რუსუდანი იქ დახვედრილ, მინდვრებში წასასვლელად გამხადებულ კოლმეურნეებს მიესალმა და აკაკების ქვეშ მდგომ ახალგაზრდისკენ გასწია, რომელსაც შეეაზმული ცხენი დასადავებული ეჭირა და თავმჯდომარის „პობედის“ შოფერს ესაუბრებოდა.

მახლოებულნი რუსუდანი ამათაც მიესალმა და გაიკვირვა:

— შენ აკი გუშინ მიდიოდი მთაში, ვანო?

ბიქმა მორცხვად გაიღიმა.

— გუშინ მივდიოდი, მაგრამ ჩემი პატარა ძმა ავად გახდა.

— ახლა, ახლა როგორ არის? — შევკითხა საჩქაროდ ქალი.

— არა უშავს, მოიკეთა.

რუსუდანი ილღიდან გამოიღო გაზეთში შენახვევი და ვანოს გაუწოდა.

— აჰა, ეს პერანგებია და მაქსიმს წაუღე. რა მოეჩვენა გუშინწინ, რომ ჯირითის დამთავრებას არ დაუცადა და მთაში გაიქცა? დამატრევირა იმ გადარეულ ცხენს ის ბიჭი და თითონ გაეროდა... მართლა, როგორ არი არჩილი, ზომ არაფერი გავიგიათ, მიტო? თელაფში ვერ ვნახე.

შოფერმა გაზინთული ძენძით ხელები გაიწმინდა, კაბინაში პატარა თახჩა გააღო, შიგ შეაგდო ძენძი და თავი გადაიქნია.

— ძალიან გადარჩა. ის კი არა, მე ვერ გაბედავდი იმ ცხენთან ახლო

მისვლას. წუხელ საღამოს მოგვარი თვალი, საბჭოსკენ გაიარა. ბანდით ეკიდა მარჯვენა ხელი კისერზე.

— ხომ არ გაავებია? — შეშინდა ქალი.

— არა, უბრალოდ ღრძობია, მხოლოდ.

ამასობაში ვანო ცხენს მოახტა და ალვირი მოსწია.

— შენ ვიცდიდი, რუსუდან, თორემ აქამდის საბუდეში ვიქნებოდი გასული. აბა, წავედი, მაქსიმე კი მწყემსია და უნდოდა თავისი ფარის ბრუეკლოზზე დამუშავებას დასწრებოდა. ალბათ იმიტომ გაიქცა მთაში.

— ჩემ მაგიერ გაუწყურ, ვანო, რომ ჩემს უნახავად წავიდა და მომიკითხე.

— ეგრე. აბა, გამარჯვებით იყავით!

— გამარჯვებით გივლია, ვანო!

მწყემსი ჯერ ქიშკარშიაც არ იყო გასული, რომ აგრონომის ხმა დაეწია და ქუსლნაკრავი ცხენი ძლივს შეაჩერა.

რუსუდანი ახლოს მივიდა და უნაგირიდან გადმოსრილ ბიჭს წასჩურჩულა:

— მაქსიმს უთხარი, რომ ერთი კარგი ანჩხლი და მოზრდილი ლეკვი გამოგატანოს აქეთ წამოსვლისას, თორემ ბოთვერა წუხელ წაუხრჩვია დამთხვეულ ზაქროს.

თავი მორაბ

ოქროვანი ტალღები ბიბინებდნენ სამწარაფშუა გაბმულ ყანაზე. ჩუჩუნათა და შრიალით ეხახუნებოდნენ მძიმე თავთავები ერთმანეთს და ტყის პირიდან მოყოლებული სოფლის თავთან მიმდგარ ფლატემდე ერთი გაუთავებელი შმაშური იდგა.

მოხუცმა ერთ ხანს უმხირა, მერე გატრიალდა, კლდის იქით მდგარი თელებიდან ვეება აირჩია და მწვანეზე დააგდო ნამგალი.

გაბდილი ხალათი სანოვავის ჩანთასთან ჩამოჰკიდა თელის ტოტზე და შუბლზე სატინის საოფლე წაიკრა. მერე მიბრუნდა, გოროზი შუბლი და სწორად ნაკვეთი სახე გამოაჩინა და ჩრდილში შემოსულ ბიჭს უთხრა:

— ეგ ცხენი იქითა თელის ქვეშ წაიყვა, თორემ აქ გრილოს გაგვიუწმინდურებს.

ბიჭმა ცხენზე გადაკიდული კალანჩებიდან წყლიანი კოკები ამოაწყო და იკითხა:

— ახლავე წავიდე წყალზე თუ, როცა კოკები დაიცლება?

— ახლავე არ გინდა, შვილო, წყალი გათბება. — მერე ჭაგარა წარბები შეჰყარა და გაიოცა: — მეძნეურები რას უყურებენ? ულო დაგლიჯეთ, სანამ გაფიცხდება.

ერთხანს უცქირა, როგორ ირგებდა ბებრული კრუსუნით მარცხენა სამკლურს საბა, როგორ გაუყარა მთართოღვრე და ძგლადქცეული თითები სათითებში და თავი დანანებით გაიქნია.

— სამართალს რა ვუთხრა, ბებერო, თორემ შენ ახლა თუთის ქვეშ ფარდაგი უნდა გეფინოს და მუთაქაზე იყო მიწოლილი.

— შენ, ბალო, ერთი ორი კოკა როკიდევ წამოგელო, მეორე გზასაც მოიტანდი. ეს წყალი ნამგლების სალესადაც არ გვეყოფა, — როხროხებდა თელის ფესვზე ჩამოშვადარი ძალაყინა.

— ახლა აპირებთ ნამგლების დაღესვას? — გაოცდა მოხუცი. — ვაი, თქვენს სიჭეილეს რა ვუთხრა.

მეძნეურები სიგრილეს დაეშურნენ და ულოს საგლეჯად გასწიეს.

— მაგ ცხენს თოკი იგრე დაუგრძელე, რომ ყანას არ მისწვდეს. აბა, გოდერძო, დავიწყეთ?

მოხუცმა საბას არა უბასუბა რა და ყანაში შევიდა.

ნელი შრიალით იწეოდა ყანა გვერდზე და წელამდე სციმდა შიგ შესულს.

ალერსით უსვამდა გრძელ ღეროებზე თითებს მოხუცი და ისეთი სინაზით ეფერებოდა, თითქოს ეშინია, წვრილი წელი არ გადაემტვრათო. მოწყვიტა ერთი თავთავი, მოფშენიტა და ღიმილით დასცქეროდა მაძლარას და მწიფე მარცვლებს. მერე თითქოს გადაყრა დაენათო, პირში შეიყარა და კნაწა-კნუწი

აუყენა. მცირე ხანს სიამოვნებით უგდებდა ყურს ამ ხმაურს, მერე თავი აიღო და ყანას თავიდან ბოლომდე გახედა...

ოდესღაც ეს ადგილი დიმიტრი ვახვახიშვილს ეკუთვნოდა და საუკეთესო მოსავლიანადაც ითვლებოდა. ყოველ წელს მკის დაწყებისას, თავადი ხარს ჰკლავდა და საბალნიან ქვევრს ხდიდა სარქველს.

მსუქანი ნაქრებით უღვაშებდაოხილი და იმ მადლიანი წვენიით ძარღვებდაბერილი გლეხები ზესა და ჭვას ეცემოდნენ ხოლმე და სამი დღის სამკალს ერთ დღეს ათავებდნენ.

მესვეურს ზურგზე ხარის თავს მოჰკიდებდნენ და მერე ყანაში გაუშვებდნენ. თუ სევს ისე გაიტანდა, რომ ვერავინ წამოეწეოდა, ის ხარის თავიც მისი იყო და ერთი ჩაფი ლვინოც "ფეშქაში".

ბევრჯერ წამოუტიდნია გოდერძის წაოწობა რქებიანი თავი, დაუცლია საესე ბადია და სამკალში შევარდნილს ნამგლის ფხაზე შეუჭრია მკათათვის ბულიანი დღე. ვინ ვიცი იყო, მხარდა-მხარ მიჰყოლოდა ამ დროს გოდერძის. როგორც ლაქაშში შევარდნილი კერატი, ისე მიანგრევდა და მიჰკვალავდა წარაფის ბოლომდის და მზის სხივი იმტვრეოდა პრიალა ფოლადზე წაღმა-უკუღმა.

ეშმაკმა წაიღოს! — განა თავი ეხარბებოდა? — სახელი იზიდავდა, მაცდური სახელი!

— რაო, გოდერძი, არ დაეიწყათ?

მოხუცი გამოერკვა, კისერ-მიღრეჯით გახედა საბზს, მერე თაველ-თაველი გადასწია აქეთ-იქით და გაგვალული მიწა ფეხით მოსინჯა.

— დროა, დაეიწყათ.

მობრუნდა, დაიხარა, ვეება მუქაში მთელი ხელეური მოიქცია და გაუსვა ნამგალი.

საბამა და ხუთიოდ სხვამაც მიჰბამეს მესვეურს და მერე დანარჩენებიც ნელ-ნელა ჩაეშველნენ.

კარგა ხანს მარტო ყანის შრიალი, სათითების ტყაცუნი, ზომიერად წაცუ-

რებული ნაბიჯების ჩაჩუნი და ნამგლის სისინი ისმოდა. მერე რაკი მზუმაც აიწია და მიწაც გახურდა, თითოხაც შეხურდნენ მომკელები და გულდაგულ მიაწვენენ.

— ჰეჰეი, ტა-ტა-ტა-ტა! მოვედი, აი, მოვედი! გოდერძო! ჰაი, გენაცვა მარჯვენაში, მოვედი-მეთქი, აი! — შეუტია გოგილაანთ აბრიაშ და გენთო ყანაში.

მესვეურმა მოიხედა და თვალბში შექი ჩაუღგა.

უყვარდა გოდერძის კარგი მუშის შეხედვა და ახლაც სიამით შეავლო თვალი.

— აბა, შენ იცი, აბრიაშ, როგორ გაავსებ ამბრიაშს, თუშე წლებმა ხელი დამრია, მაგრამ სიბერე ადრეა.

— ჰო-ჰო-ჰო, პაპ-პაპ-პაპი! რა გითხრა. ბიჭო, რა გითხრა! მიდი არ შეარჩინო. მიდი! — წააქეზეს მომკელი აქეთ-იქიდან.

აბრიაშ ფეხი მონაცვლა და დაუბრუნდა.

ჰე რა ყანა, რა ყანა, სულ ნაერწყლები გაყარა, შენ აღარ გახსოვს აბრიაშ — შარშანწინ რა დღე გაყარა?

ჰე-ჰეეე! მოვიდა, გოდერძი პაპე. მოვიდა!

გოდერძიმ ფეხებთან ნამგლის შრიალი გაიგონა და გამგელდა.

კისერი არსად მიხრია, არცა ჩემთვის დღე გიყრია, არც მავის მარიფათი გაქვს, არც მავის ღერამ გიყრია.

— ოჰო-ჰო-ჰოი, გენაცვალე მავ ენაში, გენაცვალე! მიდი, გაუტრე, მიდი გაუტრე! მომერიდე, ბებერო, მომერიდე, ნამგლით ფეხები არ დაგასხიპო! — მიალაჭუნებდა და როხროხებდა ძალაყინა.

მუშები თანდათან გააფთრდნენ, აბდღვინდნენ, ადუღდნენ და იქაურობაც აადუღეს.

შუბლებზე წაქრული საოფლები გოდარ იქერდნენ ოფლსა, ნელ-ნელა ეციდებოდნენ და მერე წყურწყურითაც და-

უშვეს ცხელ მიწაზე ცხელი წვეთები.
გალუმბულ მხრებსა და ბეჭებს ზედ
ეტმასნებოდა პერანგი და წებოსავით
ეკვრებოდა.

ზურგის ღარს მიჰყვებოდა ოფლის
ნაკადი და წელზე, საქამრესთან გუბდე-
ბოდა.

თითო ნამგალზე თითო მზე ენთო და
ყოველ მოქნევაზე ისე ჩნდებოდნენ და
ქრებოდნენ, რომ თავს ვერც კი მო-
ჰკრავდი გარუჯულ სახეებზე შუქისა და
ჩრდილის თამაშს.

ყანა კვნესოდა, კრიალებდა, შრია-
ლებდა და დამძიმებული და მორჩილი
თავის ქნევით ლაგდებოდა ხელეურე-
ბად.

დათური ბაჯბაჯნსა და გადახტომ-
გადმოხტომისას ფეხქვეშ ითელებოდა
ბოლოკა და ჭიოტა. ბუჩქა თავი
გვერდზე გადაეგდო ყელგადაჭრილ
ფერიცვალასა და სულს ლევდა გარშე-
მოჭირისუფლებივით შემომწკრივებულ
ყვითელი ნამჯის ღეროებში.

ტარციალითა და ტაცუნით სკდებო-
და ნამკალში გაფიცებული თავვის
ცრცველა და შავსა და გამხმარ
მარცვლებს საფანტივით ესროდა სახეში
უკან ჩამორჩენილ მექნეურებს.

მიდიოდნენ, მიჰვალავდნენ მომკელ-
ნი და გულზე მადლივით ეფინებოდათ
ყანის სიმაღლე და თავთავიანობა.

— გეგონება ნაგზაურზეა მოსუ-
ლიო, — ხარობდა საბა და ძლივს ას-
წრებდა ორიოდ მეუქის მოჭრას, რად-
გან აქეთ-იქიდან ამომდგარი აბრია და
ავთანდილი არ აცდადნენ და მისი სვეც
თითონ მიჰქონდათ.

— ჰეეჰ-ჰეეჰ! — კიოდა ძალაყინა
ერთ მხარეს და მეორე მხრიდან ავთან-
დილი პასუხობდა:

— ჰოოჰ-ჰოოჰ!

და მერე ერთმანეთში ირუოდა:

— ჰეჰ!

— ჰოჰ!..

— ჰეჰ!

— ჰოჰ!

— ჰოჰოი, ტა-ტა-ტა-ტა! მოვიდა, ავ-
თო, მოვიდა! — დაუტრატანა ისევ თავი-

სებურად აბრია და საბრალო საბის
კინაღამ მართლა ფეხი არ წააცალა.

— სად არი აქამდის, მრავიდესი
ნება დართო ავთანდილმა.

— წამოვიდა!

— აბა, სადა?

— აი, აქა!

— აბა!

— აი!

— ჰეე-ჰეეჰ! ჰა-ჰა-ჰა-ჰა! ეს რა გქე-
ნით, ბიჭებო! ეს რა გქენით!

კაი ყანა მოიყვანე.

ნაგზაურის ალაგოო. — გაიხსენა
ისევ საბამ.

კაბის კალთა წამოკრიფე.

აზნაურის ვალაბოო, — აი! — დაამ-
თავრა აბრია და გოდერძის წამოეწია.

მიდიოდნენ, მიჰკაფავდნენ და კლდის-
კენ მიიწვედნენ. ბოლოს, მესვეურმა და
აბრია ყანის თავს მიაღწიეს და უკანას-
კნელი ხელეურები დააწყეს ნამკალში.
ბილიკზე გასულგმა მალა აწეული
ნამგლები ჰაერში მძლავრად შეანჭრი-
ეს, მობრუნდნენ და დაიციციენეს:

— მუშებს გაუმარჯოს, მუშებს!

— გაუმარჯოოს! — უპასუხეს უკან
ჩამორჩენილებმაც ნირის შეუცვლელად
და უფრო მაგრად მიაწვენენ.

ბოლოს, როცა ყველა გავიდა თავში,
ნამგლები ერთმანეთს შეუჯახეს და ფო-
ლადის წკრიალში გოდერძიმ გამოაცხა-
და:

— შაა-ბაშ! — ახლა კი გვეყუთვნის
დასვენება.

ჩრდილში დაბრუნებულებს მევლე
და გოდერძის შვილიშვილის შვილი
დაუხვდათ ამოსული.

მოხუცი შეუწყრა ბიჭს ამ სიშორეზე
რატომ წამოხვედიო, მაგრამ, რაკი იცო-
და, როგორ უყვარდა პაპა, მეტი აღარა-
ფერი უთხრა და ჰკითხა:

— თავთავი გინდა მოჰკრიფო?

— თავთავი კი არა, მწყურის ბლარტე-
ბი უნდა დავიჭირო.

— აბა, აბა, თამაზ, — მოიღრუბლა
პაპა, — ამ სიცხეში წარა-მარა მზეზე
არ იტანტალო, თორემ, ხომ იცი, სახლ-

ში როგორი წყება მაქვს შენთვის შენახული.

— განა კიდევ დამეწვიე.

— თუ ჰკვიანი იწნები, დასაწვედაც არ გაგიხდება საქმე.

— ჰკვიანიცა ვარ, ძალიან კარგიც და მზეზედაც ვივლი. ვინც თავთავს კრეფს, მზეზე არ დადიან?

მუშებმა გაიცინეს.

— ჯიშია, ჯიში. ეგრე როგორ დავგმსგავსათ.

— ანდე, — პაპიროსი გაახვია და სიამოვნებით გაუსვა ენა ქაღალდის ნარჩენს მვევლემ, — გზაში შემომხვდა, პაპაჩემონ მიედიფარო, არ მომყავდა, მაგრამ შორი-ახლო ამედევნა და სანამ მე ყანას შემოვუვლიდი, ეგ აქ დამხვდა. ჩრდილში მსხდომთ ახედეს ამის მთქმელს და გაიცინეს.

ეს მვევლე ჰეშმარიტად უცნაური და თავისებური კაცი იყო. წვრილსა და ტანდაბალს ისეთი ცოცხალი თვალები ჰქონდა, რომ ბევრ ახალგაზრდას შეშურდებოდა მათი სიელვარე. ერთ დროს ყველანაირი ხელობა ჰქონდა: მთელ სოფელს ფეხსაცმელს უყვებდა (ახალ ჩუსტებსაც კერავდა), წვერსა პარსავდა და თავს კრეჭდა, საქონლის მალამოს ამზატებდა, ხალხს მკურნალობდა და კბილის ექიმიც იყო. მთელ სოფელში დალაქად იყო ცნობილი, მაგრამ მეორე სახელიც ჰქონდა: თავნებასა და თავის ნათქვამას წყლიგიეს ეძახდა.

თუ დაითვრებოდა, ერთი ჩხუბის თავი იყო და ბევრჯერაც მიუბერტყიათ ამის გულსთვის, მაგრამ შებუებით კი არაეის ეტუებოდა. ამ დროს გარჩევა არ იყო: რა იარაღიც უნდა მოხვედროდა, იმას ვესროდა ან დაგარტყამდა. ახალგაზრდობისას მეზობლის ბელელში შეპარული ქურდი ჰყავდა თოფით მოკლული და ამითი მეტად ამოყობდა.

სიბერის დროს, მას შემდეგ, რაც მისი დალაქობა სოფელში ყველანაირი ექიმის სიმრავლის გამო აღარ ვადიოდა, მვევლედ გამოჰყვეს და ისიც ერთი გრძელი ჯოხის ამარა უდრტყინველად ასრულებდა ამ საპატიო საქმეს.

მაგრამ ერთი-ორჯერ, რაც პატარა მენახირე ბიჭები არ მოვრიდნენ და ჭეჭილშიც აგორავეს, გაჭაჭრებულმა თავის ძველ თოფხანას მიმართა და რაც კი რამ ებადა, ზედ აისხა: გრძელი სანადირო დანა, ჯიბის დანა წვრილი თასმით ქამარზე ჩამოკიდებული, ხანჯალი, ტალიანი დამბაჩა და კიდევ ფისტონიანი თოფი. და რა თოფი! — ის დალოცვილი იმსიგრძე იყო, რომ საქაიშეში რომ ქანდარად გავედოთ, ერთი ინდაური თავისი ქუცებით ზედ არხეინად მოთავსდებოდა.

გაგიხარინ, ახლა კი კადრულობდნენ მენახირეები თავდაბალ სალამს!

სოფელში ერთი კაცი ჰყავდა ამოჩემებული და საშინლად ეჭავრებოდა. არც სოფელს უყვარდა იგი და მეტ სახელად მწარისა ეძახდა.

— ჰიტ, მაგის დედა კი ვატირე! ქურდია, ქურდი! — იტყოდა წყლიგიე და როგორც კი დათვრებოდა, კარზე მიუხტებოდა საცემრად, მაგრამ უფრო ხშირად თითონ მოდიოდა იქიდან დაბეგვილი.

— ნეტა ვის რას ვუშლი და ვის რას ვუშავევ კაცო, — წუწუნებდა მწარია. — ერთხელაც იქნება, შემომაკედება ე წყლიგიე.

ახლაც გაიხსენეს მუშებმა და შეუკეთეს.

— მწარიამა თქვა, წყლიგიე უნდა დავიჭირო, ის დანა წავართვა, შარვალი გავხადო და რბილი ადგილები ავუჭრელო იმითო.

მვევლეს თვალები აენთო.

— ჰიტ, იმისი დედა კი ვატირე! ამ დანის ანაწერას გავხდი მე იმას. — გრძელ დანაზე გამომწვევად დაიკრა ხელი, — დამაცადოს?

კიდევ კარგი, რომ მინდვრიდან ასვლისას თითქმის მთლად „განიარადლებოდა“ ხოლმე, (მარტო ჯიბის დანას იტოვებდა), თორემ მალე მტერი მოგიკვდეთ, მალე ის ნათქვამს აასრულებდა.

წყლიგიე გოდერძისთან მიჩოჩდა. მთელ სოფელში ეს ერთადერთი კაცი

თუ იყო, რომელსაც კბილებამდის იარაღში ჩამჭდარი, სიმთვრალის დროსაც კი მოერიდებოდა.

— რას იტყვი, კარგად შემინახავს თუ არა, წარაფები.

— ყანა კარგია, — დაუდასტურა მოხუცმა, — მაგრამ სჯობდა კი, რომ კომბაინით აღებულყო.

— რალა ბედენაა, თუ ყანა კარგია, გინდა კომბაინით აიღე და გინდ ნამგლით.

— არა, აღება ბევრ არაფერ შუაშია, მაგრამ მაშინ აქ დაბანდებული ხალხი სხვა სამუშაოზე წავიდოდა.

წყლიგეჟმა წარბები მაღლა ასწია და მაცდურად ჩაიჭირქილა:

— ჯერ შარავზა არ გაუყვანიათ ღიჭინამდე ქალისპირელებს, რომ აქ კომბაინი შემოვიდეს.

— რალა მაინც და მაინც ღიჭინიდან? განა კლდეზე ის ბილიკი არ შეიძლება გზად გაკეთდეს?

— რას იზამ, კოლექტივისაა, — ხელი ჩაიჭნია მოსაუბრემ და ის დრო გაიხსენა, როდესაც ვახეანიშვილს ურმით ამოქონდა ღვინო და წყალი აქ. — ეს წყვეული ხევი ზოგჯერ იგეთი მოვარდება, რომა მარტო ის გზა კი არა, ლამის მდგდლიაანთ უბანიც წაიღოს.

— წყალი ბევრ არაფერს შუაშია, გიო, შენ მოწადინება თქვეი, თორემ ახლა ხევს კარგი ჯებირებიც ექნებოდა და აქ ამოსასვლელი გზაც გაკეთდებოდა.

წყლის მზიდავ ბიჭს ავთანდილის რჩევა ქუთაში დასჯდომოდა, სოფელში ჩასულიყო, ერთი კოკა და ერთიც გოზაური ეშოვნა და ახლა ცივ-ცივი წყალი შემოიტანა ჩრდილში.

მუშები წამოიშალნენ და შეაქეს.

— აი, ყოჩაღ, ბაღლო!

— ი ჩვენი ბრიგადირი სადღა დაიკარგა, რომ აღარსად გამოჩნდა.

— ის საღამოთი ამობრძანდება სიგრილეზე და მაშინ გასჭიმავს „რულეტას“.

საბამ ნახევარი ცალყურა დასცალა, ნახევარი თეთრ ბალნიან მკერდზე ჩამოისხა, ცალ მუხლზე წამოდგა, ნიჩ-

ბისოდენი ხელი ფართო ყვრიშალრიდან სახეზე ჩამოისვა და იკითხა.

— აბა, ბიჭებო, არ გაუუხტეთ?

— უნდა გაუუხტეთ, მამა, უნდა გაუუხტეთ.

და ხელახლა წამოიშალნენ და მიესიგნენ ყანას.

შუაღლე გადაიხარა.

საშინლად ჩამოცხა და ის დალოცვილი სვე კი ისე გაგრძელდა, რომ მომკვლთ დილანდელი ნირი და ხალისი სულ გაუუნელდათ.

დაიღალნენ.

— ახლა კი დროა, დავისვენოთ, — გაიშალა წელში აბრია და დანარჩენთაც, თითქოს ამ სიტყვას ელოდნებო, კვერი დაუტარეს.

თითქმის მინახვერებულ სვეს თავი მიანებეს, უკან გამობრუნდნენ და ჩრდილს მიაშურეს.

თელის ქვეშ ბრიგადირი და ვილაც მხარზე ფოტოაპარატ გადაკიდებული უცნობი ამოვიდნენ.

მომკვლებს მიესალმნენ და ნამკალს დაუწყეს თვალთვლება.

უცნობი წვივზე წვრილი წკეპლის წყაბუნით ერთხანს თვალს ავლებდა იქაურობას, მერე მობრუნდა და იკითხა:

— სულ ეს არი თქვენი დღევანდელი ნამუშევარი?

მუშებმა ჯერ უცნობს შეხედეს, მერე ერთმანეთს გადახედეს და ბოლოს ისევ მოსულს მიაჩერდნენ გაკვირვებულნი.

— რა ძალიან ბევრი ეს არი, — სცადა ოხუნჯობა ავთანდილმა.

უცნობი მოიღუშა.

— მეც იმას ვამბობ, რომ ჯერ არაფერი გაგიკეთებიათ და გრილოში კი წამოტყლარტულხართ.

გლებები გაოცდნენ.

— დილას აქეთ მუშაობენ, — სცადა საქმის გამოსწორება ბრიგადირმა, — ძნელია, ამ სიტყვეში მეტის გაკეთება.

მოსულმა ჯერ დამკინავად გადახედა ბრიგადირს და მერე მოიღუშა.

— ეგრე აპირებ გეგმის შესრულებას? რა უნდა თქვან რაიკომში?

ბრიგადირი დაიბნა.

— ჯერ რა უნდა თქვან? დღეს დავიწყეთ მკა.

— დღეს დავიწყეთ და დღესვე წამოგორებულან და ჩრდილში ნებავრობენ. იქ კი მე მომდგებიან და ღმერთს გამაცლიან: საქმეს თავი ვერ გაართვით. აბა, ახლავე აიღეთ ნამგლები და სანამ აქედან იმ ტყვიანამდე არ გამოვიქვით, თელის ქვეშ მოსულები არ დაგინახოთ.

გოდერძიძე ყური ცქვიტა და მხართუძოზე წამოწოლილი წამოჭდა.

— ვინა ხარ, კაცო, შენ, აქ რა ბრძანებებს იძლევი?

— ვინა ვარ? — თვალების ყუბტვით იკითხა უცნობმა და მერე უპასუხა კიდევაც: — ვინა ვარ და რაიკომიდან გახლავართ. თქვენზე ვარ მომაგრებული.

მოხუცმა, რაკი პასუხი მოისმინა, თითონაც დაიწვიოთ შეათვალღერა თავით ფეხამდე უცნობი და დაეთანხმა:

— არა, შენ ჩვენზე მომაგრებული კი ჩანხარ. ჩვენ კი ისე ვართ მოფაფალებულნი დაღლილობისაგან, რომ ფეხზე ძლივს ვდგავართ.

გოდერძიძის ნართაულ ნათქვამზე უცებ გადაიხარხარეს იქ მყოფებმა და უცნობს ხიბრაზისაგან სახე დაუგრიხეს.

— რაო, რაო, ბებრეკო? გაიმეორე, რა სთქვი? აეთრიე და ისე თქვი, თორემ ამ წყაპლით მე თითონ წამოგავდებ.

გოდერძიძე შეკრთა.

იქ მყოფთ უცებ მოსხიპეს სიცილი და გაშრნენ.

მოხუცი წუთით შეყოვნდა და თვალი გაუშტერა. წამოდგა, ნელ-ნელა გასწია სტუმრისაკენ, წინ გაუჩერდა ცოტა ხანს, მერე ძარღვებისაგან მოქსოვილი გამხმარი მარჯვენა გაიწოდა და უცნობის ლამაზი და ფუნთუშა ლოყა ფრთხილად და ნაზად მოსრისა ხელში.

იქ მყოფნი წუთითწუთზე ელოდნენ ქუხილს, მაგრამ პაპამ გამოიძარა, თავისებურად გაიღიმა, ერთურთზე მიჯ-

რილი უნაკლო და მშვენიერი კბილები გამოაჩინა და ტუბილად ურჩია:

— წადი, ბალოო, და იმ შენს გამოგზავნელს მადლობა შესწირე, რომ აქედან ისევე მიდიხარ, როგორც მოხვედი. ჩემთან მოლლაბუცეს ცოტა შენზე უფრო მაგარი ყბები უნდა ჰქონდეს.

უცნობს შეურაცხყოფისაგან სახე საზამთროს ნაჭერივით მოექცა. ხელში ხელი სტაცა და სცადა მომეტვრივნა, მაგრამ უნიათო მაჯის ნაცვლად ძალუმ მარჯვენას რომ გადაეყარა და ბოლქვა-ბოლქვა უღვაშებში გახლართული სატანური ღიმილი რომ შენიშნა, ერთბაშად უკან დაიხია.

ეშმაკმა წაილოს! თითქოს ერთხელ უკვე წასწყდომია სადღაც ასეთ ღიმილს. მერე ერთბაშად გამოერკვა, თავზე ხალის შლიაბა ვაისწორა და მუქარით გაბრუნდა უკან.

— ამ ამბავს სადაც საჭიროა იქ მოვახსენებ.

— წადი, ჯანდაბის იქითაც გქონიათ გზა შენცა და შენს მომხსენებლებსაც.

— გოდერძიძე უკან გამობრუნდა, ნამგალი აიღო და ფრთხილად დაუწყო ბალახისაგან მწვანედ შეღებილი პირის რეცხვა.

— შენა, ბლარცო, შენ რაღას უდგენხარ? საღამომდის აქ რა გესაქმებია?

— აღარც სტუმარი იცით, აღარც შინაური და აღარც გარეული! — ბრიგადირმა მოღრუბლული თვალი გადაავლო იქ მყოფთ და აჩქარებული ნაბიჯით დაედევნა ჩასასვლელისაკენ წასულს.

2.

ბუხრის თავზე შემომდგარი ლამაზი ძლივს ანათებდა დერეფანში დადგმულ მაგიდას და ღარიბულ სუფრას, რომელსაც თავში მოჰქცეოდა ჯავახიანთ ია და ლობიოს ჯამში კოვზს დიდი გულმოდგინებით ატრიალებდა. მაგიდის ბოლოს სტუმრის მადლით განცვიფრებული დედაკაცი მისჯღომოდა, ხოლო ხელმარცხნივ იას მენიხზე მოკალათებულიყო, რომელიც სიმთვრალისაგან ძვრს ჩა-

მოგდებულ თავს წარამარა ასწევდა და ოდნავგახსნილი ქუთუთოებიდან იქვე მდგარ ხელადას გადახედავდა.

იამ სასმისები გაავსო და თავისი ჭიქა თანამესუფრისას მიუჭახუნა.

— გლეხი კაცის მარჯვენას გაუმარჯოს, ჭოპელ გლეხი კაცისასა და წლის მოსავალს.

გამოსცალა, ხშირქალარიათი უღვაშე-ბი მოქმინდა და ქვევრის ძირი შეაქო.

კაი ღვინო დაგდგომია წელსაც, ნათლიდედ. აბა, ჭოპელ, უთაქე! ჰე, ჰე, რა ღვინოა! დაილოცოს საქართველო! ამბობენ, ვეგთი ღვინო გრანიცაზედაც არ მოჰყავთო... აბა, მიხაკ, ალავერდი შენთანა ვარ... ნუ დაღონებულხარ, ნათლიდედ. ის ოთხი მწკრივი გინდა გქონია და გინდა არა, მაგით ვენახს ბევრი არაფერი არა დააკლდება რა.

— ეკ, ნათლიძემ, ვენახს შეიძლება არა დააკლდეს რა, მაგრამ ჩემთვის დიდი დანაკლისია. წლიდანწლამდის ეგ ჩემი შემნახავ-მარჩენალი, უბატრონო საყდარივითა ვარ მიგდებული და მოსარჩლეც აღარავინა მყავს ამ ქვეყანაზე. ამბობენ, არ გეკუთვნისო, თუკი ადრე მეკუთვნოდა, ახლა რაღა ჩემი ღმერთი გაუწყრა?

— შარშანწინ ახალი კომისია რომ იყო, იმათ დაზომეს და მეტი გქონია, ნათლიდედ, საკარმიდამო, — ცარიელი ჯამი გადადგა გვერდზე იამ.

დედაკაცმა ისევ გაუვსო ლობიოთი და ახლოს მიუწია.

— ეზოც ეგრეა ვატიალებული, გზისპირიდან მოკიდებული ვენახამდის მყვალა გაწოლილი. ხო იცი, რა წყეულიც არი მყვალა. სადაც თავს წაჰყოფს, ფეხსაც იქ გაიდგამს. ყოველ წელს პატარავდება ბოსტანი და ლამის მავ წყეულმა დერეფნამდისაც უწიოს. რაღა გესწავლება, იავ, უკაცო ოჯახის ამბავი. აბა გაიხედე, როგორ არი ვაბარდული და მიგდებული. იმ დღეს კაკოს მეტებარმა კურდღელი გამოავდო შიგნიდან.

იამ სიბნელეში ეზოს ვაჰხედა, ერთ-

ხანს დაევირვებით უცქეროდა, მერე მობრუნდა და მიხა შეანჯღრია:

— აბა, ჭოპელ, ეგ ჭიქა დაკალე და ახლა ამისი ეზოს სადღეგრძელო დაასხი. შენ, ნათლიდედ, გული გაიმბარე. ბევრი მოვითმენია, ცოტა ხანსაც გაუძელი და შემრე იქნება სოლოკოც გამოჩნდეს სადმე. ქალაღი ხომ მოგდის?

— მარტს აქეთ სამი წელიწადი გავიდა, რაც აღარა ისმის რა, იავ, — დედაკაცმა თავი აქეთ-იქით გადაიქინა სიმწარით, ღრმად ამოიხბრა და შავი თავშლის წვერით ცრემლმომდგარი თვალები ამოიწმინდა.

მიხამ თავი აიღო, დამძიმებული ქუთუთოები ძლივს ასწია და მასპინძელი ანუგეშა:

— გულს ნუ გაიტეხავ, ჩემო რძალო... ვისაც რა ბედი აწერია შუბლზე, ის უნდა გადახდეს... ალბათ ბედის მწერელმა ეგრე დააწერა: „წადი და იქ დაიკარგო...“ თუ ცოცხალია, ღმერთმა დიდი დღე მისცეს და კეთილად დაბრუნებულიყოს. თუ მკვდარია, ღმერთმა შეუნდოს რა ცოდოცა აქვს და საიქიოს სასუფეველი დაუმკვიდროს... იმისმა სულმა დაგვლოცოს და კაი თვალით იყოს ჩვენზედა და ოჯახზედა.

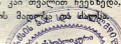
იამ ვეება ლუქმას მხოლოდ ორჯერ მოუქნია ყბა, მოკლე ნიკაბი ააცამცამა და ჭროლა თვალები დაცინვით მოწყურა.

— შენ მაინც არ ეშვები იმ შენს ღმერთსა, შე ღმერთადლო?... რას ჩამოკიდე? იმას რო კაცის გული ჰქონოდა, იმ ბიჭს ციხეში წაიფანდა?

კარგა ხანს წარუბავდა ღვინოს მიხა და როდესაც ნახევარი ყელში გაგზავნა და ნახევარიც მოკლედ შეკრებილ წვერზე ჩამოისხა, ჭიქა დადგა და პირისპირ მჯდომს მიუბრუნდა.

— ყველაფერი ღვთის ნებაა და წყირიც კი არ გატყდება დედამიწაზე უიმი-სოდ... ქვეყანა გამოიცივალა, ხალხს ახლა აღარაფერი სჯერა ღვთისა... იმიტომაც აღარ არი კაი თვალით ჩვენზედა, ეენაცვალე იმის მადლსა და სილხე-

87678

ია გაბრაზდა და მაგიდას შეშტი დაჰკრა.

— ღვთის ნება კი არა, ნიკოს ნებაა. გახსოვს, ბალაშქარაანთ ვახტანგას ბიჭმა ფიხსოვანელი ოსის ღვდაკაცს მანჭა-ნა რომ დააჯახა? — ციხიდან დაიხსნა. ეგ საწყალი ბიჭი კი ჯერ ქუთრაღ აქცი-და შემრე მოუსავლეთში გადაკარგა.

— ეგა, ჩემო რძალო, იმისი ბრალია, რომა ამ ბოლო დროს ღმერთიც დაივიწყე და ხატიცა... ბოქორმაში უნდა წახვიდე და საკლავი წაიყვანო.

ღვდაკაცმა კალთაზე შემხტარი ჩონჩხად ქცეული კატა ისევ ძირს ჩააგდო და თავშალი გაისწორა.

— ვიყავ, მიხავ, განა არ ვიყავ? ფე-ფენამაც ეგრე მითხრა და მეც წავედი. ალავერდშიც ვიყავი და თეთრი გიორ-გიც მოვილოცე, მაგრამ ეტყობა იმ დალოცვილ ღმერთს ჯერ ჩემთვის არ მოუტლია.

— ღმერთი არაფერ შუაშია, ნათლი-დედ, მოსკოვში უნდა გაგზავნო ქალა-ლი, იქიდან გეტყვიან პასუხსა. — იამ მოლოკილი ჯამი გვერდზე გადადგა.

— ღმერთს ეგრე ნუ ახსენებ, ბიჭო! — წამოიწია ფეხზე მიხა, მაგრამ იქვე ჩაიყვია ცარიელ ტომარასავით.

— შე შენი ღმერთისა არაფერი მკე-რა და ვერც დავიჭრებ.

— რა უნდა დაიჭერო... შენ თუ ერ-თი ვირივით გაქირი გასწიე...

იამ კიდევ ერთხელ გავსებული ჯამი ახლოს მიიჩოჩა, ხელადას გადასწვდა და წარბი შეიკრა.

— აბა, აბა, კობელ, ვირს ეგრე აუგად ნუ ახსენებ, თორემ ხომ იცი, მეწყინე-ბა... ჩემი კუღვარდასთანა ვირი ქიზიყ-შიაც არ ეყოლებათ... მე იმისი უფრო მწამს, ვიდრე იმ შენი ღმერთისა.

მიხამ მიმქრალი თვალები უსავნოდ გაუშტერა მოსაუბრეს და თავის კანტუ-რით წაიბურტბურტა.

— შეგინდოს... სულმა წმინდისამა... ამინ...

იამ სავსე ჰქია ახლოს მიუწია.

— დალიე და ღმერთზე ყბედობით

მიდას ნუ მიფუქებ... ნათლიდედ, ვირ-ყანა მოგსვლია... შუადღის აქეთ ორმა-კაცმა ძლივს მოვმკეთ და შევეკრით... როგორც კი მოვიცილი, დასადგმელად გამოვივლი, — და თან იმედიანად მოუ-თათუნა სასმისის ხელი.

— მაღლობელი ვარ, ჩემო კეთილო, მაღლობელი. ღმერთი გადაგიხდის სამა-გიეროს.

იამ ღვინო დალია, კარგა ხანს გაშტე-რებულმა უტყირა ხელადას, მერე თით-ქოს რალაცა გაახსენდაო, ფეხზე წამოდ-გა, სუფრაზე მიძინებულ მიხას მიაჩერ-და და დაცლილი ჰქია ძირით დაჰკრა მაგიდას.

— შენ ჩემ ვირს აუგად ახსენებ და ღვინოს კი არა სვამ?.. — ხმას აუწია თანდათან იამ, — შენ იცი, რომ ჩემი ვირისთანა მთელ ღვინოზე არ იქნება?.. ურემი? ურემს ხომ ქება არ უნდა... ვერ გაიგებ: ვირი ამშვენებს ურემს, თუ ურემი ამშვენებს ვირსა... მე შენი ღმერთი ფეხებზედაც არა მკიდია!.. იმის მაგიერ შენ ჩემი ურემი უნდა აიყულო და ილოცო... არა, ურემი კი არა, ვირი უნდა აიყულო...

ეტყობოდა, იას უკანასკნელმა ჰქიამ მოულო ბოლო და გასაღები დააკარგვი-ნა. ხმას კიდევ უფრო აუწია, ნებივრად ახვრინებულ მიხას ხელი წაჰკრა და გაცვეთილი ნაბდის ქუდი თავიდან გა-დააძრო.

— შენ გინახავს ჩემი ურემი?.. იცი, რისგან არი გაცვეთებული?.. შენ ვირის ურემი... — იამ ხელი ისე ჩაიქნია, რომ ამით მეინახეს აჩვენა: ამისთანა კე-თილშობილ და დიდ საგანზე შენთან-ლაპარაკიც ზედმეტიაო. — ჰმ! — ჩა-იციინა. — ვაიმე, ვაიმე... ვირის ურე-მი... შენ ჩემი ვირის ურემი..

ვინ იცის რამდენ ხანს იწურჩულე-ბა ია ეგრე ნაზად თავის ვირსა და მის ურემზე, რომ გარედან არ დაეძახნათ.

— საბედა ძალო, ია მანდ არი?!

— რომელი ხარ, რა გინდა, ბიჭო!

— მე ვარ, ერთი იას დაუძახე ცოტა-ხანს, საბედა ძალო.

— მოდი ახლო, შვილო, არც მთლად იგრე ვარ დაქეუული, რომ ჩემს ოჯახში კაცს პური არ ექმეოდეს.

— მადლობელი ვარ, ძალო, იას უთხარ ცოტა ხანს აქ გამოვიდეს.

— აბა გახედე, ნათლიმამ, თქვენი ბრიგადირი გეძახის.

ია რის ვაივაგლახით გავიდა გარეთ და ცოტა ხნის მერე ისევ შემობრუნდა უკან. ღვინისაგან დავიწროებული თვალების ყუბტებით დაადგა თანამესუფრეს თავზე და თეთრი ჯაგარი მოუთელა.

— ხომ ვითხარი... ფინთად ნუ ახსენებ ჩემ ვირსამეთქი?... ახლა სიკო იყო... ხვალ კაც მუხასთან... დიდ მუხასთან წყალი უნდა ზიდოო... ერთი შრომადღე შენ, ერთიც ვირსაო... ჰეყ! — სიამოვნებით ჩაისლოკინა იამ. — ერთიც ვირსაო... დღეში ორი შრომადღე... ერთიც ვირსაო... — იამ ღვინო დაისხა, გადაპკრა და დარჩენილ ლობიოს მოუჭდა. — არა, ნახევარი ურემს და ნახევარიც ვირსა... ხვალვე ცალკე წიგნაკებს მოვთხოვ ბუღალტერს... შენ, ნათლიდღე, შენც გამოგიტან ერთ წიგნაკს... ხვალვე გამოგიტან... ჰე, რა ღვინოა, დაილოცოს ამისი, ჰეყ! მომყვანი... შენ კი, ფინთად მიხსენებ ვირსა...

და როდესაც სტუმარმა მეხუთე ჯამი ლობიოც ვაათავა, შეცბუნებულმა მასპინძელმა ზრდილობის გულისთვის კიდევ შესთავაზა:

— ერთ ჯამსაც მიირთმევდით, ნათლიმამ.

ფეხზე ამდგარი ია თვალების ბრეტითა და ფეხების ხლართვით ძლივს მივიდა დერეფნის ბოლომდე და იქიდან მოუხადა მადლობა.

— მადლობელი ვარ, ნათლიდღე.. დამე სუბუქადა სჯობია, ჰეყ! ჭამა...

3

ილუამ ტომრიდან მაგრად დაცობილი ღვინით სავსე კასრი ამოიღო, ქლიავის ძირში ყირაზე დადგა ის, ზედ ჩა-

მოჭდა, წეკოს ქისა გახსნა და შვე ვეება ყალიონი ჩასჩარა.

ეზოში არავინ ჩანდა ერთი ბიჭის გარდა, რომელსაც ფრთების წვეროებითა და ფეხებით შარშანდელი დედალი ეჭირა და მორზე დადებულ კისერში წალდს სცემდა. ყოველ დარტყმაზე საბრალო ქათამი ყელიდან ისეთი ყვილის მსგავს ხმას უშვებდა, რომ იქვე, პატარა პალოზე მიბმულ ორ სხვა ქათამს ტანში აციებდა. ფხარკალ-ფართხუნით იწევდნენ პალოს მოსაგლეჯად, რათა ჯალათის ხელს გადაჩინონდნენ, მაგრამ საწყლებს ძალა არა ჰყოფნიდათ და თანაც უქკუობით სხვადასხვა მხარეს ქაჩავდნენ ფეხზე მიბმულ ბაწარს.

ილუამ აუჩქარებლად გააწყო ყალიონი, მოუკიდა, სიამოვნებით მოსუტა, და ფეხო-ფეხზე შემოიღო. აუმღვრეველი უეჭეროდა ბიჭის საცოდაობას.

ბოლოს ბიჭიც დაენანა, ქათამიც, და ასწავლა:

— დაუნაფოტე, შვილო, დაუნაფოტე!

— ოჰ, ილო-პაპავ, უკვე მოხვედი? არიქა, შენი ჭირიმე, მიეშველე, თორემ ხომ ხედავ, წალდს ვერც კი სძრავს თამაზი.

ილო-პაპამ მადიანად მოწოვა ყალიონი, ბოლი ქლიავის ტოტებში გაუშვა და მერე ზევით აიხედა.

გრძელსა, მადალსა და ლაზათიანად ნაშენი ორსართულიანი სახლის ჯერ კიდევ მოაჩირშემოუვლებ აიენის სვეტს მარცხენა ხელით მოხვეოდა ოციოდე წლის ქალიშვილი და ლოყით ზედ მიერული და წელში ოდნავ უკან გადახეჭრილი ძირს იცქირებოდა.

ქალს ლამაზად ნაკერი აბრეშუმის ძვირფასი კაბა ეცვა, წელზე შემოსხეპილი და მუხლებქვევით ჩამოშვებული. სახე, ფერმკრთალი და გამხდარი ჰქონდა, ხოლო დიდრონი შავი თვალები რაღაც მიბინდული და ნალვლიანი.

პარო კადაძე

ათას ერთი ღღე და ათას ერთი ღამე

ათას ერთი ღღე,
 ათას ერთი ღამე:
 ზღვას დაპყურებს კლდე და
 ცა თვალ-მოკამკამე.

ათას ერთი ღღე,
 ცისფერი და მწვანე,
 ყრუდ ამართულ კლდეებს
 მხარი ვერ ვუცვალე!

ერთხელ კიდევ მოვა
 ათას ერთი ღამე,
 და კლდეები შავ-შავ
 ნაბდებს მოისხამენ!

როგორც ლექსი უცებ,
 როგორც მუნასიბი, —
 შემოიჭრა, ვხედავ,
 ღია ზღვაში ბზიბი!

მივსწვდი მეც ერთ ტალღას
 და შევავლე პეშვი...
 წასჩურჩულა ზღვაშიც:
 „რისთვის გადმოვშვი?!“

ათას ერთი ღღე და
 ათას ერთი ღამე,
 გიმღეროდე ლეღვით,
 ერთხელ ხმა არ გამე!“

ბზინავს ბზიბის ტალღა,
 ანკარა და წრფელი,
 ჩაიტანა ზღვაში
 ცა ფირუზისფერი!

ითაკილა კიდევ,
 ყასიდად რომ ჰკითხეს,
 განა კლდეა გულქვა,
 მღუმარედ რომ იდგეს?

მაგრამ კლდესაც დარჩა,
 ვხედავ, მკერდზე წყლული...
 — ვის ხიბლავდა, ნეტავ,
 ზღვის მღელვარე გული?!

იქნებ, მეც იმ ტკბილი
 ეშხით მოვიშხამე,
 ჩემი ერთი ღღე და
 ჩემი ერთი ღამე!..

ღვინობისთვის ღამე

ხელს ვაშველებდი რთველში
 მეზობელს,
 აავსო ყურძნის ტკბილმა ჭურები.
 ნაპერწკლებივით შერჩა ბნელ
 სოფელს
 ღამითაც შორი კრიმანტულები...

კაშნიკის ერთი მოყვარე მეც ვარ,
 წუთი მეც ყურძნის შხეფი მგონია.
 სქელ-ტუჩა დოქმა და ციცხლზე
 შემწვარ
 სიმინდმა ახლაც შემიყოლია.

შინ ეზო-ეზო გვიან ვბრუნდები,
 ბნელში-ლა მესმის ბუტბუტი მაჭრის,
 და ხის იმ ტოტთან კამათს
 ვუნდები, —
 რტოს რომ გაღვლილ უბეში მაჩრის!

გზად ნიაჭარიც გამომყვა, ვითომ,
 ვგრძნობ უნდა ჩემი გამოცილება,
 მაგრამ გზა ისე ეშლება თვითონ,
 რომ ხელ-ჩაქნევით გამეცილება...

შემოღობა

შემოდგომის კრიმანჭული
აი, თურმე რა ყოფილა! —
ჩვენი ბალის ბილიკები
ხმელ-ხმელ ჩაღით ჩაღობილა.

ვარდის გულიც დაიფურცლა,
ცაცხვის ტოტებს ოქრო ცვივა,
მზე ღრუბლებში მემალება
ისე, თითქოს ვერ ვუცვნივარ!

ნუთუ რთველი მოილია,
აღარაა ხილის კრეფა,
და არცერთი მწვანე ტოტი
ჩემკენ აღარ დაიხრება!?

ვაზი უკვე ფოთოლს ხუტავს,
ალვა ჩუმი ალით იწვის,
ბალს ნარინჯი შერჩა მხოლოდ, —
მხოლოდ ორი ბწკარი წიწვის...

სიხარულო, ბაღში გეშებ,
სიზმარივით მაქვს დაცდილი,
გიყვარს, როცა ფიქრით გართულს
თან დაგვეება მზე და ჩრდილი!

კაბის ფრთხილი რხევით მოლზე
შენც ლანდივით გადადიხარ,
და მე ერთმა ვიცი ისევ
სიხარულო, რა დარდი ხარ!

შენი მაჯის ფეტქვა მესმის,
მე კი მაინც მეშორები.
ვგრძნობ, შენს ფეხქვეშ ჩამი-ჩუმით
სულს ნაბავენ ნეშოები...

წიგნი ჩუმად გადაფურცლე,
ხმელი ფოთლით ჩანიშნული...
სულ ეს არის ჩვენი ბალის
სულის თქმა და შარიშური!

პედაგიგური ჩაუკრივნილი

ტრამვაი მიღის პარკში

სპირიდონი წევს და არა სძინავს, არც
ძინება, ჭოტად არის გადაქცეული...

ჭრისტინეს კი სძინავს. სიჩუმეში გარ-
კვევით ისმის მისი მშვიდი სუნთქვა.

ჭერში ბროლის ჭალსაც სძინავს.

სძინავთ ნათურებსაც...

მხოლოდ დერეფანში იცინის ერთი
ნათურა. მისი შუქი ფანჯრიდან ოთახში
იპარება და კედელზე ტელევიზორის
ეკრანით აშუქებს. სპირიდონი უყუ-
რებს „ეკრანს“ და ნერვები ეშლება.
ეშმაკმა უწყის, რატომ. ოცი წელია
ყოველ ღამე ასე ანთია ნათურა დერე-
ფანში, ასე ციმციმებს კედელზე „ეკრა-
ნი“, მაგრამ სპირიდონისათვის ძილი არ
გაუტეხია, ნერვები არ მოუშლია... ახ-
ლა კი სპირიდონს უნდა, რომ წამოდ-
გეს, გავიდეს და ჯოხით სული გაუფრ-
თხოს მზიარულ ნათურას, შტერივით
რომ იცინის.

ჭერ ერთი, აქ სასაცილო არა-
ფერია... ზოგს აწინაურებენ, ზოგს აქ-
ვეითებენ, მერე რა მოხდა?! ესლა აღარ
მოსწონთ სპირიდონის საქმე, თორემ
დრო იყო კონტრტორობიდან მართვე-
ლის მოადგილე მდე დაწინაურდა. არ
მოუწადინებია, თორემ მართველის ჩო-
ხა-ახალუხსაც ადვილად მოირგებდა...

მაშინ შეიძლებოდა ეს. მაშინ ომი
იყო და ხალხი ჭირდა...

ნათურა კი შტერივით იცინის...

• • •

სპირიდონს წინა კვირა დიდი სიხა-
რულისა ჰქონდა, მომდევნო კვირა —
უსიამოვნებით დაეწყო...

წინა კვირას სპირიდონს ტრამვაი-

ტროლეიბუსების სამმართველოს ხაზით
მუშაობის ოცდაათი წელი შეუსრულ-
და. იმავე კვირას უსრულდებოდა და-
ბადებიდან სამოცი წელი და სამმართ-
ველომ პატარა იუბილე მოუწყო. მოხ-
სენებაში კადრების განყოფილების გამ-
გემ დამსწრეთ უამბო, რომ სპირიდონ
შუბითიძე ქალაქის ტრანსპორტს ემსა-
ხურება ოცდაათი წლის განმავლობაში.
ოცდაათი წლის განმავლობაში იყო
ტრამვაის მძღოლი, კონტროლი, ბრი-
გადირი, ერთხანს მმართველის მოადგი-
ლე, ისევ კონტროლი და უკანასკნელი
შვიდი წელი კვლავ მძღოლი... ილაპარა-
კა სპირიდონის კეთილსინდისიერებაზე.
საქმისადმი ერთგულებაზე. ბოლოს
მთელი კოლექტივის სახელით დიდხანს
სიცოცხლე და ჯანმრთელობა უსურვა.

სხვებიც გამოვიდნენ მისასალმებელი
სიტყვებით; აქებდნენ სპირიდონის საქ-
მეს, გამოსთქვამდნენ მის ჯანმრთელო-
ბის სურვილს, უძღვნიდნენ საჩუქრებს
და ბოლოს ნადიმზე მიიწვიეს.

რა დასამალია, უხაროდა სპირიდონს.

სახლშიც სითბო და სიხარული დაახ-
ვედრეს; ცალკე ეთერსა და რეზოს ეყი-
დათ მაშისთვის საჩუქრები, ცალკე თა-
ვის ჭრისტინეს...

მეორე სასიხარულოც მალე ეწვია
სპირიდონს; რეზომ იმ დღეებში დისერ-
ტაცია დაიცვა და...

კვლავ გაიშალა პურ-მარილი.

ამ ნადიმზედაც კვლავ სპირიდონი
აქეს: შენმა ალაღმა შრომამ მისცა რე-
ზოს საშუალება — მეცნიერ მუშაკამდე
ამაღლებულიყო.

პო და, — ოჯახში ორი დიდი სასიხა-

რულს ამბავი დატრიალდა იმ კვირას.
ამ კვირას კი...

ეს კვირა უსიამოვნებით დაიწყო;
ახლა აგონდება სპირიდონს: იუბილე-
ზე ყველა ლოცავდა, მაგრამ წარმატე-
ბებს აღარ უსურვებდნენ შემდგომ მუ-
შაობაში, როგორც ასეთ შემთხვევაში
იციან ხოლმე. ახლა მიხვდა სპირიდონი,
რას ნიშნავდა ეს.

მეზობლებმაც მოულოცეს იუბილე
და პენსიაზე გასვლა, მაგრამ სპირიდონ-
მა შეუსწორა. — პენსიაზე ჭერ არ ვაპი-
რებო.

სახლშიც ასე უთხრეს — გეყოფა
შრომა, ახლა დაისვენეო, მაგრამ სპირი-
დონი ორშაბათს კვლავ სამუშაოზე გა-
მოცხადდა. მაინც და მაინც დიდი ამბით
არ შეხვედრიან თანამშრომლები იუბი-
ლარს და სპირიდონს გულში რაღაც
ეტკინა...

მართველმა პენსიაზე გასვლის შესა-
ხებ სიტყვა ჩაუკრა და აფეთქდა სპირი-
დონი: თუ მომხსნით, ეგ თქვენ იცით,
თუ არა, მე ჭერ კიდევ შემიძლია და
მინდა ვიმუშაოო. მმართველს გაელიმა
და საწყენი არაფერი უკადრებია. მხო-
ლოდ ეს თქვა: ტრამვაი, რომელსაც
თქვენ მართავდით მწყობრიდან უნდა
გამოვიდესო. იგი აქამდეც არ უნდა
გვემუშაებინა, მაგრამ ვარემონტებ-
დით, ვაჭახირებდით, გეინდოდა ერთმა-
ნეთს არ დაგვეშორებინეთ თქვენს იუ-
ბილემდე. ახლა კი დროა ეს ჭაბახანა
თბილისის ქუჩებში აღარ გამოჩნდესო.
მისი გრაფიკით ხელიდან ახალი, თბი-
ლისური, ლამაზი და კეთილმოწყობილი
ტრამვაი ივლის. ჰო და თუ მაინც და-
მაინც გინდა, რომ იმუშაო, სხვა გზა არ
არის კონდუქტორად მუშაობა მოგიწიე-
სო.

ამასაც მიუხვდა სპირიდონი — იფიქ-
რეს იუბილარი კაცი კონდუქტორობას
იუკადრისებს და განცხადებას დაგვი-
წერსო. მაგრამ... სპირიდონმა თანხმო-
ბა განაცხადა, ვიმუშავებო.

— მაშინ ხვალ ხუთ საათზე გამოც-
ხადდით სამუშაოზე და თორმეტ ნომერ

ტრამვაის გაჰყვებით, — თქვა მმართველმა. ახალ ტრამვაიშიც არ შესთავაზა
ბილეთების გამყიდველობა, ახალგაზრ-
დებით დავაკომლუქტეთო. ენახოთ,
შეიძლება სულაც უკონდუქტოროდ ვა-
მუშაოთ ახალი ტრამვაი, ახლა ყველა
შეგნებულა და ბილეთებს ყველა თვი-
თონ აიღებსო.

სახლში გაჯაგრებული მოვიდა სპირი-
დონი; სავანშმოდ რომ დასხდნენ, გუ-
ლი მოიოხა ასე და ისე იყო. მიეცათ
საბაბი და ისევ ბუტყდნენ: ადექი და
შენც იყავი სახლში, დაისვენეო.

— დავჯდები თუ არა სახლში, ეს
მე ვიცი! დამიწყეთ ახლა ჭკუის სწავ-
ლება! — ისევ აფეთქდა სპირიდონი.
ვახშამი მოთავებული არ იყო, რომ
წამოხტა და საწოლ ოთახში გავიდა.
იქით რეზო და ეთერი აკამათდნენ. მე-
რე ორივემ ბოდიში მოუხადა მამას,
გასაჯაგრებლად არ გვითქვამსო. მაგ-
რამ აღარა შიოდა ბატონო და აღარ
გაჰყვა. დაწვა გაჯაგრებული და არ
იქნა, არ დაეძინა. ახლაც ლოგინში
წევს და ვერ მოუნელებია, როგორ
ვერ ამოიღო ხმა მმართველთან. ეთქვა,
რატომ არ გინდათ, რომ მძლოლად ვი-
მუშაოო. საინტერესოა, რას უპასუხებ-
და. ალბათ, მიუკიბ-მოუკიბავდა ამის
და იმის გამოო.

შემდეგ სპირიდონს წარმოდგენა შე-
ექმნა, თითქოს მართლა მმართველს
ელაპარაკება:

— მე მინდა ვიცოდე მიზეზი, რატომ
არ მამუშავებთ მძლოლად? — თამამად
მოითხოვს სპირიდონი.

მმართველი კვლავ ცდილობს სხვადა-
სხვა მიზეზებით დააკმაყოფილოს. მაგ-
რამ სპირიდონი მმართველის სიტყვებ-
ში ჰეშმარტებას ვერა ხედავს.

„არა, მე მინდა ნამდვილი მიზეზი მი-
თხრაო!“ — ჭიუტობს სპირიდონი.

მმართველი წუთით ჩაფიქრდა. ბერი-
კაცს პირდაპირ თვალეზში უყურებს.
გულმოსულია, რომ იძულებულს ხდის
მოურიდებლად ელაპარაკოს ამ ხნის
კაცს. ბოლოს და ბოლოს მმართველი

და ამდენი მორიდება არავისთან არაა საქირო.

„მაშ გინდათ გითხრათ ნამდვილი მიზეზი? — ეკითხება ოდნავ წამოწითლებული. სპირიდონი გრძობს, რომ მმართველი არაფერს იტყვის მის სასარგებლოს, მაგრამ...“

„მინდა!“ — ამბობს მაინც, თუმცა იმ რიხით ვერა, რომლითაც წელან ელაპარაკებოდა.

მმართველი მიხვდა, რომ ბერიკაცი ხელახლად აღარ მოითხოვს „ნამდვილ მიზეზს“ — თუ ახლა არ იტყვის, თუ ახლა აპატიებს, მაგრამ თვითონ აღარ სურს უკან დახევა.

„იმიტომ არ შეიძლება თქვენი მძლოლად მუშაობა, რომ უკვე მოხუცებული ბრძანდებით და ადვილი მოსალოდნელია ავარიო მოგხზდეს. ახალგაზრდები კი ამ მხრივ უფრო საიმედონი არიან! გასაგებია?!“

— აჰ, არა, ამას ვერ მეტყვოდა! — ცოტა ხმამაღლა გამოუვიდა ნაფიქრი სპირიდონს. უსიამოვნო ფიქრებიდან თავის დაღწევის სურვილით მეორე მხარეს გადაბრუნდა და ბეჭებზე საბანი გაისწორა.

„რა თქმა უნდა, ამას ვერ მეტყვოდა!“ — იმეორებს ბერიკაცი, გულს იმშვიდებს — წერ ასე არა მაქვსო საქმე. მაგრამ თავის ფიქრისა თვითონვე არ სჯერა. რატომღაც ეს დამშვიდება თავის მოტყუებას ჰგავს... შემდეგ გაახსენდა, რომ ფიქრებში ღრმადაა შეტოპილი და გადაწყვიტა აღარ ვიფიქრებო. თვალეში დახვდა, უნდა დაეიძინო... მაგრამ კვლავ საიდანღაც ამოტივტივდნენ ლანდები, სახეები. ბერიკაცს ესმის მათი ლაპარაკი, მათ შორის ტრიალებს. ხალხია, ქვეყანაა, ათასი საქმეა, ათასი საზრუნავი...

და სპირიდონი ისევ ფიქრებში გახვეული აღმოჩნდება. გონს რომ მოეგება, ისევ პატარა ეკრანსა მიშტერებულა.

და ბრაზობს სპირიდონი „პატარა ეკრანზე“, მხიარულ ნათურაზე, თითქოს

მათ გაუკრთეს ძილი, მათ გაუშალეს ფიქრები...

• • •

წელან ოთხს ხუთი წუთი აკლდა, საინტერესოა, ახლა რომელი საათია? ხუთს რომ თხუთმეტი წუთი დააკლდება, სპირიდონი სამსახურში უნდა იყოს. როგორც სხვებს, სპირიდონსაც გამოუწერენ საგზურს. დაიცილებს საფულე ჩანთას და თორმეტ ნომერს გაჰყვება კონდუქტორად. ასე უთხრეს გუშინ..

ახალ ტრამვაის გაჰყვეო. ისიც არ შესთავაზეს.

ეს!..

სპირიდონმა თავი წამოპყო და ალბათ, მეზუთედ დახედა საათს.

— კაცო, რა არ გასვენებს, რატომ არ იძინებ? — აბუზღუნდა ჭრისტინე.

— რა იყო ქალო, ძილს გიფრთხობ? ახლა ამან დამიწყო კიდევ!

თითქოს ამას ელოდაო, წამოხტა, ეცა ტანსაცმელს, ჩაიცვა, დაიხურა და...

— კაცო, სად მიდიხარ ასე ადრე?

— წავალ, ბატონო, მოგცილები, იქნება დაიძინო.

— საუზმე ჰამე, ისე არ წახვიდე.

— ყელამდე ვარ თქვენი პატივისცემით.

— ავდგები ხელდახელ გავაცხელებ.

— დიდი, დიდი მადლობა!

— ოი სპირიდონა! სპირიდონა! ბერდები და ჰკუა გეკარგება შე საწყალო! — მისძახის ჭრისტინე.

სპირიდონმა კარი გაიხურა, კბეები ჩაიარა და ქუჩაში გავიდა.

ქუჩა ცარიელია.

დრო და დრო მწვანე შუქანთებული ტაქსები ნელ-ნელა, გამომწვევად ჩაუვლიან. მაგრამ სპირიდონი ყურადღებას არ აქცევს. ფეხით მიჰყვება ქუჩას.

ჰაერში გაზაფხულის სურნელება იგრძნობა.

არა ცივა...

• • •

ტრამვაი — დიდუბე-ვაკე, — ნომერი თორმეტი პარკიდან ხუთ საათზე გამო-

ვიდა. პირველი წრე ისე შემოიარა, ორი-
ოდე მგზავრის მეტი არაფერ ამოსულა
ვაგონში.

ახლა დიდუბისაკენ მიფრინავენ ვა-
გონები.

წინა ვაგონში სპირიდონია, უკანაში
— ვალია. ვალია სამი წელი იქნება, რაც
კონდუქტორად მუშაობს. შვილი ჰყავს.
ქმარი — არა. ათას რალაცას ამბობენ
ვალისზე, მაგრამ ეს რა სპირიდონის სა-
ქმარია!

თასდათას იღვიძებს თბილისი.

მონშირდა მგზავრები. ვაგონში ნამ-
ძინარევეები ამოდიან. ზოგს ალბათ არც
უსაუზნია, გუნება არ იღებს ხოლმე
ასე ადრიაანად... ესენი ზოგი რძის კომ-
ბინატის მუშები იქნებიან, ზოგი მაულ-
კამეოლის კომბინატისა. ამოდიან ნამ-
ძინარევეები, სპეცტანსაცემელში გამო-
წყობილები, ზოგიც ისე. იღებენ ბილე-
თებს, მერე ზოგი ჯდება სკამზე, ზოგს
ფეხზე გაჩერება ურჩევნია. სპირიდონი
ხურდას და ბილეთებს ერთად უბრუ-
ნებს მგზავრებს. ყოველ გაჩერებაზე
აღებს და ხურავს კარებს. ერთი კარი
ფეთიანივით იღება და იხურება, მეო-
რე ნელა-ნელა, უხმაუროდ...

— ახალ ტრამვაიში, ალბათ, ყველა კა-
რი უხმაუროდ იღება და იხურება. იქ
არც მინები იზრიალებენ ასე საზიზღ-
რად... ალბათ, ისე უხმაუროდ მიცუ-
რავს მაგისტრალზე, როგორც მარხილი
თოვლზე. ეს კი..."

მიზრიალებენ ვაგონები.

მძლოლი შოთაა, ჯეელი ბიჭი. ცოტა
თავქარიანი ჩანს; აბა რა აჩქარებს? გა-
ჩერებულ ვაგონებს უეცრად დასძრავს
და გადარეულივით მიაფრენს. გაჩერე-
ბასთან უეცრად ამუხრუჭებს, ბორბლე-
ბი ლიანდაგებზე მიცურავენ და ადის
რკინის ნამწვის სუნი. ვაგონში ხალხი
ერთმანეთს აწყდება.

— ცოტა ნელა, შვილო, ასე სიარუ-
ლი სად ვაგონილა? ხალხი ერთმანეთს
აწყდება, მე ხელიდან ხურდა მეფანტე-
ბა. ესეც არ იყოს შეიძლება ავარია მო-
ვიხდეს.

შოთამ ერთი კი შეხედა სპირიდონს,

თავისთვის რალაც ჩაილაპარაკა და კა-
ბინის კარი მოიჭეტა.

— ამ, იუკადრისა! შეიძლება ისიც ჩაი-
ლაპარაკა, შენ თუ კარგი მძლოლი იყა-
ვი, კონდუქტორად რატომ გადმოგიყ-
ვანესო!...

— ეს!..

ვაგონები მაულ-კამეოლის კომბინატ-
თან იცლება, უხვევს და ჩერდება. კონ-
დუქტორები სადისპეტჩეროში საგზუ-
რებს ამოწმებინებენ, შემდეგ ისევ მიხ-
რიალებენ ვაგონები.

თენდება. ქალაქი ხმაურით ივსება.

ხაზზე სხვა ვაგონებიც გამოჩნდნენ.
ჯერ, ალბათ, შვიდ საათზე მეტი არ
იქნება. ვაგონში კვლავ მუშები ამოდი-
ან. მუშები დილის ძილს ადვილად
სთმობენ და მიიჩქარიან ფაბრიკა-ქარ-
ხნებში. ამოლებენ პაპიროსს და ნაც-
ნობებს ესალმებიან.

ცხრის ნახევარზე უფრო სხვაა; სტუ-
დენტებიც გამოჩნდებიან. ისინი იცილიან
ვიღრე ქალები და უფროსები აღიან ვა-
გონში, შემდეგ თვითონაც ამოდიან.
იღებენ ბილეთებს და იყურებიან საათ-
ზე, ლექციაზე ხომ არ დაგვავიანდებაო.
დაძრული ტრამვაისაკენ გამორბიან დაგ-
ვიანებულები. მძლოლს ეხვეწებიან გა-
გვიჩერეო.

რას იზამ, ყველას ეჩქარება, ყველას
ავგვიანდება...

— შეიძინეთ ბილეთები!

— მიბრძანდით წინ!

— გადმოაწოდეთ ხურდა! — ისმის
სპირიდონის ხმა.

ცხრაზე, ათის ნახევარზე იწყება ლე-
ქციები, წარმოება-დაწესებულებებში
იწყება მუშაობა და ტრანსპორტში
მგზავრთა რაოდენობა მცირდება. ამ
დროს გამოჩნდებიან ხოლმე ბაზარში მი-
მავალი დიასახლისები სანოვავის ჩან-
თებით. ზოგნი წინიდან ამოდიან, ზოგ-
ნი — უკანა კარიდან. დაინახვენ ცა-
რიელ სკამს და ერთმანეთს ასწრებენ.
დაჯდება და ბილეთის აღება დააეიწყ-
დება.

— შევიძინოთ ბილეთები! — ჩამო-
უვლის სპირიდონი.

უი! დამეიწყდაო, ბოდიშობენ და ჩითავენ საფულეებს, ეძებენ ტრამვაისათვის ცალკე გადამახულ ხურდას.

შუადღისას გამომჩნდებიან „ღედას ბიჭები“. მათ არც ფაბრიკა-ქარხნებში ავციანდებათ, არც ლექციებზე. ამოვლენ, წინა ბაქანზე გაჩერდებიან, ეწვევიან თამბაქოს და ხმამაღლა ლაპარაკობენ წინა დღის ამბებზე.

— შევიძინეთ ბილეთები! — მათ გასაგონად ამბობს სპირიდონი. ეს სრულიად საკმარისია განსენებისათვის, რომ ბილეთი ან ავილია, მაგრამ ბიჭები, ვითომც არაფერი, ხორბოცობენ, წინა დღის ამბებს ჰყვებიან...

სპირიდონს გულზე შემოეწებება და ჩამოუვლის:

— ახალგაზრდებო, შეიძინეთ ბილეთები.

— მალე ჩავდივართ!

— მიუხედავად ამისა, შეიძინეთ ბილეთები!

ბიჭები უწადინოდ იღებენ ბილეთებს.

— ახალგაზრდავ, თქვენ ცალკე გთხოვთ?

— ვა, შენ ჩხუბის ხასიათზე ხარ? —

— თვალებს უბრაალებს კიბებებზე ვაჩერებულნი შეგვგერმანი.

— მე კი არა, შენა ხარ ჩხუბის ხასიათზე. რა თვალებს მიბრაალებ?

შეგვგერმანი კვლავ მიშტერება და ცდილობს დუმილითა და გაფართოებული თვალებით გამოხატოს უბედურების მათუწყებელი მუჭარა.

— რა შტერივით მიყურებ, თუ იცი, ვის ეშინია შენი თვალების? შენ მე ვინა გგონივარ?

მთელი ვაგონი აქეთ იყურება.

— ამირანი! — ახლა უკვე იღრჩება შეგვგერმანი. მისი ზრით ისე მოსწრებულად უპასუხა, რომ საკვირველია მთელი ვაგონი რატომ არ ხარხარებს.

— მართალი თუ გინდა გეტყვი: ჯეელი მე უფრო ვგავდი ამირანს, ვიდრე შენ ახლა! თვალებს რომ მიჭყეტავ, გგონია შემეშინდება თუ?... ჯერ შენთვის პისტოლეტის ცივი ლულა დაუდგია ვინმეს შუბლზე? პისტოლეტი დაუსხ-

ლეტია? მერე შენ თვალები გაგვიხელია? და შენ ვაზნდაჩალებზე უფრო გმირმანელი ბეჭებით დაგინარცებია. შემდეგ იარაღაყრილი თქვენს ნაწილში მიგიყვანია? (ამ დროს შეგვგერმანი უკვე ჩასულია, მაგრამ სპირიდონი მაინც განაგრძობს ყვირილს). პო და წადი, ჯერ ასეთები ჩაიდინე, მერე მოდი და ჩემი შეშინება სცადე. უყურე შენ ამას!..

შემდეგ ხმადაბლა:

— ავილოთ ბილეთები!

— მიბრძანდით წინ!

— გადმოაწოდეთ ხურდა ბილეთებისათვის!..

და მიხრიალებენ ვაგონები...

შუადღისას ტრამვაი ხაზიდან გადააყენეს. ამ დროს უნდა მოსულიყო ახალი ცვლა, მაგრამ არავინ გამოჩენილასადისპეტჩეროში მორიგემ თქვა, ისევე თქვენ უნდა იმუშაოთო. შოთას კიდევ გაეხარდა, არც ვალის სწყენია სპირიდონს კი გული ყელში მოაღვა ბრაზისაგან. — განგებ მიწყობენ!.. ჰგონიათ, ორი ცვლა ზედისზედ თუ ვიმუშავე, დავიღლები და მუშაობაზე უარს ვიტყვი“. — ფიქრობს სპირიდონი და ბოლმა ახრჩობს, რად აითვალწუნეს ეს ბერიკაცი?.. გრაფიკის მიხედვით ნახევარ საათში კვლავ გამოვიდნენ ხაზზე.

ბორბლები მოსახვევში აღრჭიალდნენ და სპირიდონს ნერვიულად გააქრათუნა.

„დაგწყველოს დმერთმა შენც და შენი ღრჭიალიც, გადასაშენებლო! გადაშენდები კიდევ, როგორც ცხენებშებმული „კონკა“ გადაშენდა ოდესღაც. ზომ უყურებ ახალი და შენზე ლამაზი ვაგონები გამოდიან ხაზზე“...

— შევიძინეთ ბილეთები! ამხანაგებო, გადმოაწოდეთ ხურდა ბილეთებისათვის. ხანუმ, წინიდან რომ ამოხველი ბილეთს რატომ არ იღებ?

ხანუმა ქუჩაში იყურება, ვითომც არაფერი.

— უყურეთ ახლა ამას!.. ხანუმ, ბილეთს რატომ არ იღებ?

— ოჰ! — ბრაზობს ხანუმა.

— ოჰ კი არა, აიღე ბილეთი.

— აჰა, აჰა, შენ მშვიერ ცოლ-შულს წაიღა! — ხანუშას მუქში ჰქონია სამკაპიციანი.

— ბილეთი მიიღე და ბევრს ნუ ლაპარაკობ. შენმა მზემ, ჩემი ცოლ-შვილი შენს სამადლო კაპიკებს ელოდება..

— ბილეთი მე არ უნდა, ჩემი ფული შენი მშვიერი ცოლ-შულისთვის ფეშქაში ილოს. — ხანუშა მტკივნეულ ადგილზე ადგამს ფეხს გაცივებულ სპირიდონს.

— კონდუქტორ, კარი გააღე, კონდუქტორ! — ვიღაც ნერვიულობს.

ერთი კარი ფეთიანივით იღება, მეორე — ნელა..

სპირიდონს ვიღაცა სახელოზე ეწევა:

— მამა, ბილეთები მოგვეცი.

სპირიდონის წინ აწითლებული რეზო დგას და ფულს აწოდებს. ფულს ქალის ხელიც აწოდებს, — აქედან აიღეო.

— რამდენი?

— ორი, მამა. ნათელა, გაიცანი, ეს მამაა ჩემი.

სპირიდონს ლამაზმა ქალიშვილმა ჩამოართვა ხელი და გაუღიმა.

— სასიამოვნოა — თქვა მან.

— ახლა ინსტიტუტში მივდივართ, იქიდან სახლში წავალ. — თქვა რეზომ.

— კეთილი შეილო. — მეტი რა უნდა ეთქვა სპირიდონს.

ორი გაჩერების შემდეგ ქალიშვილმა თავი დატურა, ნახვამდისო, და ჩავიდნენ.

„სასიამოვნოა“ — ყურში ჩარჩა ლამაზი ქალიშვილის ხმა. მერე თავის თავზე მოუვიდა გული: „სასიამოვნო კი არა ისა ხარ სპირიდონა, შე მუდო, შენა! იმ წუთში გლანძღავდნენ ვაგონში, მან თავისი ყურით მოისმინა და მაინც სასიამოვნოაო თქვა, არა, ეს რა მითხრა იმ უკუღმართმა — ჩემი სამი კაპიკი მშვიერ ცოლ-შვილს წაუღეო.“

და ეს იმ ლამაზმა ქალიშვილმა გაიგონა... ვინ იცის შეიძლება სპირიდონის სარძლოც იყო.. რას იფიქრებს, რა ოჯახში მომიხდება ცხოვრებაო... აფსუსს!.. ისე კაცმა რომ თქვას შენზე ახი კი არის სპირიდონა! ბედურას ბუმბულში აწვენი-

დნენ და ფუჩეჩი-ფუჩეჩი — გაიძინოდაო გეუბნებიან სახლში დაბრძანდი, დიღვენეო და..

— რამდენი ბილეთი ბატონო?

— მიიღეთ!

„ხომ გეუბნები, მოსაკლავი ხარ. ამ ხნის კაცი გარეთ ხალხს ელანძღვინები. შინ პატარა ბალღევით იბუტები. რა გკადრეს სპირიდონ ბატონო, წუხელ რაზე მოგივიდა გული? ის რომ სახლში დაბრძანდის გეუბნებიან და ჩიტის რძესაც გაბრძნობან?“

— მიიღეთ ბილეთი!

— გაიწიეთ წინ!

— გადმოაწოდეთ ხურდა ბილეთებისათვის!

„...კონდუქტორს ათასნაირი ხასიათის ადამიანები შეგხვდება, ყველას თუ ეჩხუბე, ნეტავი შენ სპირიდონა შუბითიძე! აჰა ჰე, აჰა შენ იცი, იქნება გაასწორო მთა და ბარი... ჰო და რასაც გეუბნებიან დაიჯერე. იუბილე მოგიწყვეს, შენი შრომა, შენი ადამიანობა დაფასეს, პატივი გეცეს, მაღლობა მოგახსენეს. ვთავაზობენ პენსიას. ესეც არ იყოს, ეთერი მუშაობს, რეზოს კარგი ხელფასი აქვს, ოჯახში არაფერი ვიჭირს. ადუქი და წადი! რა შავი ქვა გინდა მეტი რას ელანძღვინები ამ ხალხს?“..

ხუთი საათია. წარმოება-დაწესებულებებში სამუშაო საათები დამთავრდა. ტრანსპორტს ხალხი მოაწყდა. ყველას წასვლა უნდა, ყველას ეჩქარება.. ასეა ცხოვრება.

სპირიდონს თავი სტკივა. ორი ცვლა იმუშავა და თავი სტკივა. ორი ცვლა სხვა დროსაც უმუშავია. ეს შემთხვევით ხდება, როცა რაიმე მიზეზის გამო შემცვლელი ვერ გამოცხადდება სამუშაოზე. დღეს კი სპირიდონმა რა არ იფიქრა; ვითომც ჯიბრში ჩადგოვოდნენ ბერიკაცს, ვითომც ყველას უნდოდეს მისი სამსახურიდან განთავისუფლება... რა სისულელეა, ყველა პატივს სცემს, მაგრამ..

— მიიღეთ ბილეთები და მიბრძანდით წინ! — წყნარად ამბობს სპირიდონი. თავი სტკივა, დაღლილია და ხმადაბლა ლაპარაკობს. დარდი არა აქვს, ვაგონში ეწვეიან თუ არა თამბაქოს, ან უბილეთოდ მგზავრობენ თუ არა. მერე რა, ნუ აიღებს ხანუმა ბილეთს, სამი კაპიკი ღირება. იქნება უკირს და გაჯავრებული შენ გეუბნება — მშიერ ცოლ-შვილს წაუღეო...

გაჩერებაზე ზოგი ჩადის, ზოგი ამოდის.

ერთი კარი ფეთიანივით იღება და იხურება, მეორე ნელა, როგორც ახალი ტრამვაის კარები, ახალი ტრამვაი. ალბათ, ისე მიცურავს რელსებზე, როგორც მარხილი თოვლზე..

სპირიდონი დაღლილია, თავი სტკივა და მუხლები უყუყუნებს...

შინ ქრისტიანე ელოდება. ქრისტიანეს დარდი აქვს ამდენი ხანი რომ დაავიანა სპირიდონმა. „მოკვდებოდა მშიერი ის საცოდავი კაცი“ — ამბობს, ალბათ, ყოველ წუთში და ელოდება, მოვა და ერთად ვისადილებთო. კიდეც ერთი წრე დარჩა. ამასაც შემოუვლიან. მერე სპირიდონი ფულს ჩააბარებს და შინ წავა. სახლში ქრისტიანე ლოდინით შეწუხებული დახვდება. ეთერი აცელქდება და კისერზე შემოეხვევა — რატომ დაიგვიანეთ, თუ სახლში იქნა, რეზოც წამოდგება საწერ მაგიდიდან და მამას შეეგებება... მაგრამ ხმას არ დასძრავს — რა მოისმინა ტრამვაიში...

ეთერი სუფრას გააწყობს. ალბათ სპირიდონსაც გაუფლის თავის ტკივილი. გემრიელად ისადილებენ. შემდეგ სპირიდონი რეზოს ეტყვის — განცხადება უნდა დავწეროო.

რეზო აუცილებლად მიხვდება რა განცხადებაზე იქნება ლაპარაკი, მაგრამ, მაინც შეეკითხება:

— რის შესახებ, მამა?

— პენსიის შესახებ! — ხმადაბლა იტყვის სპირიდონი.

— კი, მამა, ჯობია, აბა რა! — იტყვის რეზო თავისებურად დინჯად.

— მამილო, რა კარგი ხარ! — ცელქდება ეთერი.
გაეხარლება ქრისტიანესაც

ტრამვაიმ სტუდენტთა ქალაქთან მოუხვია. მოსახვევში ბორბლები ნერვების ამშლელად აღრქვილდნენ და სპირიდონს ტანში გააჭრთუნა. შემდეგ გასწორდა და გაჩერდა, ვალია და სპირიდონი დისპეტჩერის გიხურს მიადგნენ. რამდენიმე წამში მოტრიალდნენ და გამოაცხადეს, რომ ტრამვაი მიდის პარკში. ზოგი რჩება ვაგონში, ზოგი ჩადის. ტრამვაი მსუბუქად დაიძრა ბორბლები მიხრიალებენ, ღრქიალებენ, ჩერდება. ერთი კარი ფეთიანივით იღება და კიდეს ასკდება, მეორე ნელ-ნელა და სპირიდონი აცხადებს:

— ტრამვაი მიდის პარკში! ამხანაგებო, ტრამვაი მიდის პარკში!

ვალაიაც ასევე აცხადებს რუსულად. ვალიას არც თავი სტკივა და არც დაღლილია. დღეს მისთვის არც ნერვები მოუშლიათ...

მიხრიალებენ ბორბლები, გაჩერებასთან რელსებზე მიცურავენ, აღის რკინის ნამწვის სუნი, იღება-იხურება კარები და კვლავ მიხრიალებენ პარკისაკენ. იქ ახალი ცვლა ჩაიბარებს ტრამვაის, ალბათ, ახალგაზრდული ცვლა. სპირიდონი ფულს ჩააბარებს და წავა სახლში წავა და აღარასოდეს არ გამოცხადდება სამუშაოზე.

ბერიკაცს თავი სტკივა და კონდუქტორის სკამზე თვალებმილულვილი ზის. ზის და აგონდება დილას როგორ გამოემწვევად ჩამოუარეს მწვანე შექაბთებულმა ტაქსებმა. ნეტა სამუშაოდან რომ განთავისუფლდება მაშინ შეხვდეს დროზე. ტაქსით მალე მივა სახლში. მივა და აღარასოდეს არ გამოცხადდება სამუშაოზე...

და ბერიკაცი გაჩერებაზე კვლავ აცხადებს მოწვენილი ხმით —

— ტრამვაი მიდის პარკში...

— ამხანაგებო, ტრამვაი მიდის პარკში!..

კონკრეტული

საადრე-კავშირ

ასი წლის მანძილს გაუთიშავს სიმღერა თქვენი,
 მაგრამ ერთავე ერთნაირად სამშობლოს ამლობთ,
 თქვენ ერთავენი ერთ ბაღნარში უტყბესი ენით
 დაუტყნობელი სიყვარულის სიმღერას ამბობთ.

საადრე — ჰაფიზ!

თქვენი ვარდები შეაფრქვია
 მთვარემ ჩემ სარკმელს,
 თქვენი ვარდებით მოიქარგა
 ჩემი ოთახი.
 თქვენ თითქოს უსმენთ,
 თითქოს ხედებით
 ჩემ გულის სათქმელს.
 ჯერ გამოუთქმელს უძლური ენით.
 საადრე-ჰაფიზ!
 მაისის ღამე;
 მაისის მთვარეც
 სუნთქავენ თქვენით
 და
 გარინდულან,
 გარინდულან დადუმებულნი...
 ვიცოდე მაინც:
 თქვენი ლოცვების
 ეგ სურნელება
 ვინ, ვინ გადასცა
 ვარდების ფურცლებს,
 ლანდებს მთვარისა?
 ეგ თქვენვე, ალბათ,
 უანდერძეთ
 ველს შირაზისა,
 შირაზის ვარდებს
 და ბულბულებს,
 ვიდრე სიკვდილი
 ჩაგიქრობდათ
 ჩირაღდანს სულში.
 ვიდრე სიკვდილი
 გადაჭრიდა
 თქვენს გულის სიმებს...

• • •

საადრე — ჰაფიზ!

თქვენი ვარდები შეაფრქვია
 მთვარემ ჩემს სარკმელს,
 თქვენი ვარდებით
 მოიქარგა ჩემი ოთახი.
 მე ვფიქრობ თქვენზე,
 და ვწუხვარ, ვწუხვარ,
 რომ არ იყავით
 თქვენ ჩვენთან მაშინ,
 როცა ჩემს მამულს
 თავს ესხმოდნენ ბარბაროსები,
 როდესაც ცეცხლით,
 მახვილით, შუბით
 აწიოკებდნენ რუსთველის მხარეს!
 თქვენს სამშობლოში
 თქვენ გალობდით
 ბულბულის ენით,
 როცა ბავშვები
 გაგვიღწეეს კალოზე კევრით,
 როს ჩვენ გოგონებს,
 ბავშვებს — გოგონებს,
 ხდიდნენ ნამუსს
 და შემდეგ, შემდეგ
 მარხავდნენ ცოცხლად;
 როცა ჩვენს ქალებს
 მარწუხებით
 გლეჯდნენ ძუძუებს,
 როს ჩვენს ვაჟაკებს
 უმტვრევდნენ მკლავებს.
 უშანთავდნენ
 და თხრიდნენ თვალებს!..

საადი — ჰაფიზ!
 სად იყავით,
 სად იყავით ნეტავი მაშინ?
 თქვენ ვერ ხედავდით
 ჩვენს დარბევას,
 ნგრევას და ხანძრებს,
 გადამწვარ ველებს,
 სისხლის ტბორებს,
 დაღწილ ტაძრებს!

• • •

თქვენ ვერ ხედავდით
 ვერც შემდეგში
 ჩვენს უზღოდობას,
 თქვენ ვერ ხედავდით
 თქვენს მოძმეთა ბარბაროსობას,
 შახ-აბასების ვერაგობას,
 ხალხის მოსპობას...
 საადი—ჰაფიზ!
 თქვენ ამაში არ გიდევთ ბრალი!
 მაგრამ მხიბლავი
 თქვენი ლექსის
 სიტყვო და ალი
 ნუთუ არ ჩაწვდა
 ბარბაროსებს
 ღვთაებრივ ძალით
 და ვერ გაათბო მათი გული,
 გული ბედკრული,
 რომ ამოწვდილი
 კვლავ ქარქაშში
 ჩაევთ ხმალი?
 და ნუთუ სიტყვას,
 თქვენს სიმღერას
 და თქვენს ოცნებას

აღარ შეეძლო სათნოების
 გულში მოცემა?
 მაგრამ, ასეთი ჩანს, ყოველ
 სიმღერის ბედი,
 განწირულ სულთა
 ამა სოფლად
 სასტიკი ზვედრი!
 ავაზაკებს და
 კაცთმოძულეთ
 მარადიული
 როდის უგრძენიათ
 პოეზიის მადლი ციურნი?

• • •

და ახლაც, ახლაც
 თქვენ ვერ ხედავთ
 თქვენს ქართველ მოძმეს,
 ვერ ხედავთ, გული
 იმ ფიქრებმა როგორ ამოწვეს,
 ვერ ამჩნევთ იმას,
 რომ ცრემლები გაშრა თვალებში,
 რომ სისხლის ნაცვლად
 თოქოს ცეცხლი
 ბორგავს ძარღვებში.
 საადი — ჰაფიზ!
 თქვენი ჩანგის
 მომესმის ეღერა,
 ისევ ისა ვარ, რაც ვიყავი
 და ლექსის მჯერა!
 ყველგან, ყოველთვის
 ერთნაირი ყოფილა ბედი —
 პოეტის ბედი,
 მისი ზვედრი და ბედისწერა!

თანხის მომღაძე

ნიკლიპარი*

თავი მეთექვსმეტი

„ჩემო ძვირფასო დედა! ჩემო საყვარელო ძმავ! უკვე ნაწილში ვარ და მაცნია ჯარისკაცური. გამომიჩინდნენ ახალი ამხანაგები, ახალი მეგობრები. აქ ერთი მხიარული ბიჭი გვეყავს, ყველას გვიყვარს. უმისოდ ცოტა ძნელი იქნებოდა. ჩემის აზრით, სანამ აღამიანი ცოცხალია, სწორედ ასეთი უნდა იყოს. დარდით რომ ნადრეუად გამოიქაშო გული, აბა, აქედან რა გამოვა!

...ნახევამდის, ჩემო ძვირფასო დედა, ჩემო საყვარელო ძმავ! გკოცნით თქვენი სანდრო“.

თბილი წერილი მისწერა რუსიკოს. მტერთან შესაბამელად ვეშაბდებოთ, ატყობინებდა. სატრფოს სიყვარულში ერთხელ კიდევ ეფიციებოდა და პირობას სდებდა, რომ ეაყვაცურად იბრძოლებოდა.

წერილს ყოველ დღე წერდა. წერდა მოკლედ. თან ატანდა გულისფთქებს, ზულის დღეასა და აღერსს. მერედა, რა შორს მიფრინავენ ეს წერილები: როდის, როდის მიიტანენ ჭაბუკის განცდებს? ალბათ დედა ცისმარია დღე ფოსტალიონს ელის და რუსიკოსაც ყველაზე მეტად ახლა ფოსტალიონის მოლოდინი აღეღებებს.

და ეს ფოსტალიონი ომიანობის

დროს სულ სხვა, საყვარელ პიროვნებად გადაიქცა.

თითქოს განგებ, პოლკში ფოსტალიონად ოთარი დანიშნეს. აქედეს დიდი ჩანთა და ქალაქის ფოსტაში გაგზავნეს წერილების მოსატანად. მასვე უნდა ეზიდნა ეურნალ-გაზეთებიც.

დილით, საუზმის შემდეგ, ქალაქში გარბოდა ჩანთაყიდებული. სულ მალე ფხა გაუმართა თავის რუსულს, მაგრამ სიტყვების ღარიბ მარაგს ყოველ მოსაუბრესთან სულ მალე ხარჯავდა. შტაბში გამორჩნდებოდა თუ ყაზარმებში, ყველგან სიყვარული მიჰქონდა.

სანდრომ იცოდა, რომ ოთარი დღით ობოლი იყო. მამა ფრონტზე უგზოუვლოდ დაჰკარგვია და თბილისში მხოლოდ ახლომეზობლებმა გააცილეს ჯარში. ბუნებით მხიარული ჭაბუკი თავის გულის ხეამიადს არავის აგრძნობინებდა. მეგობრებით და ამხანაგებით ხარობდა.

ერთნაირი დღეები წაეწყო. დილიდან საღამომდე მომქანცველი წვრთნა მიდიოდა.

პოლკის კლუბში უზარმაზარი რუკა იყო გაკრული. ფრონტის ხაზი წინ იწევედა და პაწაწინა დროშები ქალაქიდან ქალაქზე ინაცვლებდა.

პოლკში არაერთხელ მომხდარა განგამი, ჯარისკაცები შუალამისას წამოუყრიათ. „ახლა კი ჩაგვსვამენ ესელონებში და მშვიდობით პატარა, დაკრილო ქალაქო.“

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“, № 2, 3, 4.

მაგრამ პოლი ადგილზე რჩებოდა. ყაზარმები ზედ ზღვის პირას იყო. უწინაც სულ ყაზარმები ყოფილა აქ. მებრძოლები ამბობდნენ, რომ ამ ადგილს სანატორიუმები უფრო მოუხდებოდა ვიდრე ყაზარმები.

ზღვა თბილი იყო. ხშირად წყნარად იწვა და ნაპირს გახურებულ ქვიშას ელამუნებოდა. ხანდახან თავს აიშვებდა, ღმუროვით ეძვებოდა. მთელი ღამე გაისმოდა წყლის დგაფენი, შხუილი. გრაილი... მთელი ღამე ნაბრძოლი ზღვა დილით შემდგრეული იყო. მაგრამ ზაფხულში ეს იშვიათად ხდებოდა.

შორს შოჩანდა ჩაძირული ხომალდების ანძები და ხორთუშები.

— ომი რომ გათავდება ამ ადგილას აუცილებლად ააშენებენ სანატორიუმს, — თქვა ერთხელ სანდრომ და ირგვლევი მიმოიხედა სამხედრო ქალაქში.

— პირველად შენ მოგცემენ საგზურს. — მოუჭრა შოთამ, რა დროს მავაზე დაპარაკია. ჭერ სული მიგყვეს ომის ბოლომდე და მერე იოცნებე დასასვენებელ სახლზე...

საღღაც ბაიანი ააკენესეს და კრინით დაიწყეს ჯარისკაცური სიმღერა. მერე სულ მალე მიწყდა. საღღაც მეთაურის ბრძანება გაისმა.

ასე შეწყვეტილა ბევრი კარგი სიმღერა, ბევრი ტკბილი ოცნება, ბევრი კარგი ფიქრი.

— ბიკოს, ეს არა ხუმრობს! — დაიძახა ერთხელ ოთარმა, როცა ზღვისპირას ლოდზე ჩამოძვდარი სანდრო შოთას ხატავდა.

შოთაც ლოდზე იჯდა. მალე ოთარს სხვებიც მოჰყენენ და სანდროს მრავალი თვალი მიაჩერდა.

— დედას გაფიცებ, მეც უნდა დამხატო, — ეუბნება ოთარი სანდროს, — უბეში შევინახე და მთელი ჩემი სიცოცხლე შენ სახსოვრად მექნება.

— მეც არ დაგავიწყდე, სანდრო, — ეუბნება მერე ჯარისკაცი.

— ყველას დაგხატავთ, ბიჭებო, ყველას.

ხასანოვი მალა გადმოდგა.

— ოცეულო, მწყობრზე! — დაიძახა და, მაშინვე გაბრუნდა.

სანდროს ფანქარი ხელში შეაცივდა: მხოლოდ ახლა, როცა გაიხსენა თავისი გულთღაღად საქმე და არ დასცალდა სურათის დამთავრება, შეზარა ხასანოვის დაძახილმა. ჯარისკაცებიც ერთ წუთს გაშრნენ.

სანდრო სწრაფად წამოდგა, წავიდეთო, თქვა და დაუმთავრებელი სურათით აღმართზე გაიქცა. ჩექმების ბათქაბუთით გაჰყენენ ჯარისკაცები.

შოთა, სანდრო და ოთარი გვერდი-გვერდ წვანან. ღამე იწურება ჩვეულებრივი, მშვიდი, უძილობით გათეთრებული ღამე. თითქოს გული რაღაცას გრძნობს.

დღიური ყაზარმაში დააბოტებს და ჩუმად ითვლის:

— ერთი, ორი, სამი... თვლის საათებს, რომლებიც მძიმედ, ძალზე მძიმედ მიდიან მორიგეობის დროს. ღია ფანჯრებიდან მოისმის ზღვის ფრთხილი ფშვინვა.

ოქტომბრის ღამეები გრილია. მაგრამ ყაზარმაში ცხელია.

ბიჭებს არ სძინავთ, მაგრამ ხმას არ სცემენ ერთმანეთს. ალბათ გრძნობენ უკანასკნელი მშვიდი ღამე რარიგ ტკბილია. სისხლთან ერთად ჩქეფენ მოგონებათა წყაროები.

ერთმანეთს ხმას არ სცემენ. მშვიდია ღამე და არ უნდათ ეს სიმშვიდე დაირღვეს.

დღიურს მოსწყინდა სიარული. კართან ჩამოჯდა და ბნელ სივრცეს მიაჩერდა. ცის უსახლოო სივრცეში ვარსკვლავები ციმციმებდნენ.

სოტა ხნის შემდეგ დღიური კვლავ ჩაუვლის ნარებს. ამჩნევს, რომ სამ მეგობარს არ სძინავს.

— რატომ არ გძინავთ, ბიჭებო? რა ნელა მიდის ეს ოხერი დრო!

— კარგი ღამეა, რას ამბობ... თერამე ხანდახან უძილობაც ტკბილი ყოფილა.

— თქვა სანდრომ.

— დაიძინეთ, დაიძინეთ, ბიჭებო, ვინ იცის რამდენი უძილობა გვიწერია.

...ნაშუალამევს პოლკში განგაში ატყდა. დღიური, რომელიც ძილს ებრძოდა და ტანჯვით განიცდიდა ღამის მძიმე ნაბიჯებს, ყაზარმაში დაფეთებით შემოვარდნილმა მორიგემ გამოაფხიზლა.

— აღეჭით! — მთელი ხმით იყვირა მორიგემ და დღიურიც აჰყვა.

ფაციფუციით, ხმაურით, ჩოჩქოლით წამოცვივდნენ ჯარისკაცები. ყაზარმაში გაჩნდნენ ასმეთაური, ზემდეგი და ოცმეთაურები.

სანდროს არაერთხელ განუტღია განგაშის სიმწვანე. აი, ახლა ასე დაფეთებით წამოყრიან ჯარისკაცებს, მოაწყობენ ბატალიონებს და მერე დაშლიან. ისევე ნარები. აღელვებული გული როდის-როდის წყნარდება, ჯარისკაცებს გამფრთხალი ძილი აღარ ეკარებათ, მაშინ უფრო ტყბილმწარე მოგონებანი...

სანდრო სწრაფად იცმევს. შოთა რაღაცას ბურტყუნებს და სწორედ მაშინ ეშლება ხელი, როცა ჩქარობს. მწყობარში ყოველთვის აგვიანდება და ზემდეგი საყვედურებით ავსებს. ვერ აუვიდა მის ბუზღუნს. ოთარი ცქვიტად იქცევა, ღილებს სწრაფად იხნევს და ბიჭებს ზედ არ უყურებს. მაშინ, როცა სხვები პირამიდისკენ გარბიან იარაღის ასაღებად, შოთას მეორე ტოლადი დასახევე იქვს და ივინება:

— შენი მომგონის...

სანდრო გარბის პირამიდისაკენ, იტაცებს თავის იარაღს და აირწინაღს.

რამდენიმე წუთის შემდეგ ბატალიონები მოაწყვეს.

პოლკის მეთაურმა, მაიორმა ხიდაშელმა, რომელმაც ბრძოლებში საკმაო სიმაჰაცე აჩვენა მეომრებს, ჩამოუარა ბატალიონებს. იგი იყო მაღალი, ჯმუხი და მკაცრი შესახედაობის კაცი. ბნელში არ ჩანდა მისი სახე, მაგრამ ჯარისკაცები მაინც გრძნობდნენ მაიორის თვალების სუსხს. ის მკაცრი იყო, ხმა რიხიანი ჰქონდა, კოხტა სიარული იყო და, სიარულის დროს განიერი მხრები არ ერხებოდა, ხოლო წერილსა და მ-

ღალ ფეხებს ისე მიაბიჯებდა თითქოს საცეკვაოდ გადისო.

— არწივებო! — დაიძახა ხიდაშელმა და პოლკმა სული განაბა, — ხვალ-ხვდ ჩვენ ისევ ვიომებთ... — შეჩერდა. რაღაც უნდა ეთქვა გამამხნეველები და სანუგეშო, ეს აშკარად შეეტყო მისი ხმის კილოს, მაგრამ აჩქარდა, ცალკე გაჩერებულ პოლკის ოფიცრებს მიუბრუნდა და ჯარისკაცების გასაგონად ბრძანა:

— აბა, შევუდგეთ ეშელონების დატვირთვას!

ორთქლმაველმა მძიმედ და ჭრილით დასძრა უზარმაზარი შემადგენლობა და მერე, როცა სული მოითქვა და სელაში მოჭირთე ცხენივით შეხურდა, გაპკრა და მსუბუქად წაიყოლა ათასი ადამიანითა და იარაღით სავსე ვაგონები.

— ცუდ დროს მოგვიწია ფრონტზე გასვლამ. — უთხრა შოთამ სანდროს, — ახლა სიცივეები დაიწყება და ნახავ როგორ გაგვთოშავს.

— ცეცხლში რა შეგვაციებს! — ჩაერია ოთარი.

სანდრო არაფერს ამბობდა ფიქრში ღრმად წასულიყო. „შეიძლება დავბრუნდე ისე, როგორც ის, ალიანელი პირველი დაჭრილი... შემეკითხებიან, როგორ იბრძოდი, რა გააკეთეთ... მე ტაბურეტზე შევდებ დაჭრილ ფეხს და მხრებს ავიჩეჩავ, არც არა მინახავს რა და არც არა გამოკეთებია... ანდა, იერიშზე რომ გადავალთ, ჩვენთან ახლო გასკდება ყუმბარა და მერე ჰოსპიტლიდან წამიყვანენ კუტს, ცალთვალას... ანდა... არა, მიტრო ალიმბარაშვილს სხვაგვარი ბედი ჰქონდა, მისი გმირობა შეუღარებელია, ის ერთი იყო ათასებში... ღმერთო, ნეტა რა ბედი მელის?“

ოთარმა გადააფურთხა:

— ეს ოხერი, რაღა ჩვენ გვხვდება ხოლმე ძველი ვაგონი. ახლა კარიც არ არი ღია, ისე ჩამოიფშენება, რომ გადახტომასაც ვერ მოასწრებ.

შოთამ ხუმრობით წაჰკრა ხელი.

— შენ რა გადამხტომი ხარ გაქანებულ მატარებლიდან... იჩქარე, იჩქარე, შენი პატრონის დედა... თორემ სხვა მიგვასწრებს და...— შეუძახა მატარებელს, მერე სანდროს მიუბრუნდა, — მათარაში არაყი კიდევ გაქვს?

— აღარა მაქვს... ასე ნუ ეძალები სასმელს... ჩემ წილ არაყს ვეღარ მოგცემ, გინდ გეწყინოს, გინდ არა.

— ფრონტზე მოგვიმატებენ, ალბათ. ახლა ჩამთარი დგება და კარგია არყით შესურება.

მეზობელ ვაგონში ჯარისკაცები მღეროდნენ. ბაიანის ხმაც მოდიოდა. მატარებლის ჯანჯლარი და ხმაური თითქოს აშორებდა მეზობლებს.

— ეჰ, რა ყურები ჩამოგოყრიათ! — დაიძახა სანდრომ და სიმღერა მოიტაცა. ჯარისკაცები თითქოს ამას ელოდნენ, სანდროსთან შეგკუფდნენ და სიმღერა გააძლიერეს.

— ოჰ, თქვენ კი გენაცვალეთ, — ცმუკავდა ოთარი, — სწორედ ეს სიმღერა მიყვარს, — თვალები ააციმციმა და თავისი ხმაც შეუერთა.

მხოლოდ შოთა ზის შუბლშეკრული.

შოთა თავის ცარიელ მათარას ანჯღრევს, სუნავს... ხარბად იმზირება, მაგრამ სიმღერით გატაცებული ბიჭები მის სასოწარკვეთას ვერ ამჩნევენ.

ღამეს იგი უძილოდ ატარებდა. კვლავინდებურად სანდროს გვერდში იწვა. ვაგონში ბნელოდა. მეტროძლებს უშლიდნენ ღამით პაპიროსის მოწვევას, რომ ასანთის შუქს არ გაენათებინა ვაგონის მატარა ფანჯრები და დგრილები. ფრონტის ხაზი ჯერ კიდევ შორს იყო, მაგრამ მტრის თვითმფრინავებს შეეძლოთ ღამით ფრონტისკენ მიმავალი ეშელონის დაბომბვა. ღამით ნელა მიდიოდა მატარებელი. სიბნელეში ვერაფერს ხედავდა შოთა, მხოლოდ ვაგონის ჯანჯლარში ესმოდა ბიჭების ღონიერი ფშვინვა. ცალ მხარეს ოთარი წევს. შოთას ჰგონია რომ იგი ღრმა ძილშია წასული. მისი ხმა იქვე, უფროსთან ესმის:

— შოთა, ტილი გინახავს?

შოთას გაეცინა.

— როგორ მიხვდი, რომ მღვიძავს?

— მიხვდი რა... რა მიხვდი? უნდა, ვგრძნობ... მძინარესაც ვგრძნობ და მღვიძარესაც.

— მერე, რალა ტილზე მეკითხები?

— ამბობენ, ფრონტზე ჯარისკაცებს ბლომად უჩნდებათო...

— მერე რა... ტილიც გაგიჩნდება და ბალინჯოც... ყველაფერს უნდა მოელოდე. თუ ძმა ხარ, მაგაზე ნუ მელაპარაკები, ისედაც გუნებაზე არა ვარ.

— რა ვიცი... ისე გამახსენდა... თითქოს რალაცამ მიკბინა.

— თივის ღერი იქნებოდა.

— დილაღე ძილს არ აპირებ? ეს ოხერი, რა ბნელა. მეც არ მეძინება. სინათლე მაინც გვენთოს.

სანდროსაც არ ეძინა. მეგობრების საუბარს ყურს უდებდა და ოთარის მხიარული, მსუბუქი სიტყვები გულზე მალამოდ ედებოდა.

ჯარისკაცები და ოფიცრები გზაში მტრის თვითმფრინავების თავდასხმას მოელოდნენ, მაგრამ მატარებელი გვიან ღამით მშვიდობიანად მივიდა საბოლოო სადგურში. ირგვლივ ბნელოდა და თვალსწიერზე არაფერი ჩანდა.

ბირქუში ღამე დახვდათ მეტროძლებს მასპინძლად და ამ სიბნელეში დაუწყეს დაშლა ეშელონს. ცლიდნენ სწრაფად და შორდებოდნენ სადგურს, რომელსაც ყველაზე მეტად ემტარებოდნენ მოწინააღმდეგის თვითმფრინავები.

ნაშუალამევს, როცა ბატალიონები დანგრეული ქალაქის უსწორმასწორო ქუჩებში გაიშალა, დასავლეთისაკენ ცა რამდენჯერმე განათდა და ჯარისკაცებმა დაინახეს შენობების ჩონჩხთა მოხაზულობანი. ყრუდ გაისმა გრგვინვა. კიდევ რამდენჯერმე განათდა და კვლავ ყრუდ დაიგრგვინა. ხასანოვმა თქვა, რომ შორს, ფრონტზე, საარტილერიო მზადება მიდიოდა. ცის განათება და გრგვინვა გახშირდა.

„აღმათ იმათაც დასცხეს, — გაიფიქრა სანდრომ, — ჩვენ ალმათ, ამ ქალაქში გავმაგრდებით. აქ, ეტყობა კაციშვილი არ ცხოვრობს და ჩვენ ამ ქვის ჭუნგლებში უნდა გვაყოფონ“.

ავტომობილი შეისწორა და ქუჩაში მიმდემდ მიმავალ მებრძოლებს მხარი გაუსწორა. შოთა და ოთარი არ შორდებოდნენ. უძილობა ძალას ართმევდა მათ.

პოლკი წინ მიდიოდა შეუჩერებლივ. ქალაქის დანგრეული ქუჩების გასუფთავება ჯერ კიდევ არავის მოეფიქრებინა და ჯარისკაცები ქვათა გროვებზე გადადიოდნენ. ხანდახან ის შორეული სინათლე მკრთალად შეჰფერავდა შენობათა გაშავებულ ხონჩებს, სულ ოდნავ ეფინებოდა ნათელი მებრძოლთა მოქურუშებულ სახეებს.

საზიდრები და ქვემეხები რის ვაივაგლობით გაატარეს ნანგრევებზე. პოლკის არტილერიტებს სხვებიც ეხმარებოდნენ.

ქალაქი პატარა იყო. ბატალიონები მალე გასცდნენ ჯურღმულებს და ამ გაუგებარ და გაურკვეველ ნაგებობებს ველზე გავიდნენ. პოლკის მეთაური ნერვიულობდა, სხვა ოფიცრებივით ცხენზე იჯდა. ხიდაშელი პოლკის მოძრაობას თვალყურს ადევნებდა და მალე მალ იძლეოდა ბრძანებას, ხანდახან იგინებოდა კიდევაც. დიდ მოძრაობაში იყვნენ უმცროსი ოფიცრებიც.

ვანთაილისას ტყეში შევიდნენ. ტყესაც ეტყობოდა ომის კვალი. სულ რამდენიმე დღის წინათ აქ იყო უღმობელი ბრძოლები. ტყეში, ისევე როგორც ველზე, ჯერ კიდევ აუკრეფავი იყო დაღწეული ტანები და ქვემეხები, აუარება განადგურებული სამხედრო საჭურველი.

ომს შეუჩვეველი თვალი ყველაფერს ხარბად ედებოდა. გონებაში ათასი ფიქრი ირეოდა. დაღწეული, დასახიჩრებული და დადაღული იყო გარემო. დაღლილი მიწა დაჭრილი მებრძოლივით იწვა.

თვალი ერთს ხედავს, გონება კი მორჩევი: განცდილ სანუკვარ დღეებს, ახლობლებს, ბედნიერ წუთებს... ეს ყველაფერი სადაც შორს დარჩა, როგორც ტყბილი სიზმარი. ახლა დამწვარ, დასახიჩრებულ მიწაზე მიდინარ მოგონებებით გაბრუებული და გულში ტყვიელი ღრმავდება.

— აი, რატომ ჩანდნენ პირქუში და გაბოროტებულნი. ჯარისკაცებმა იციან, რომ მათგან ვიღაც უნდა დაეცეს, ვიღაც აღარ უნდა დაბრუნდეს შინ, მაგრამ მაინც მიდიან წინ, გულთან ჩაუბლუჯიათ იარაღი და საოცრად ცივად გრძნობენ რკინას.

ტყე არ იყო დაბურული. შერეულ ტყეში ნაძვები არცთუ ისე ხშირი იყო, ხოლო ფოთლოვანი გამარცხეული გამოიყურებოდა. ხეთა უმეტესი ნაწილი გაჩეხილი და დამწვარი იყო.

ნაცრისფერი დღე გათენდა. ცა საწვიმრად მოქურუშებულყო.

პოლკმა ტყეში შეისვენა. აქ ააბოლეს სველეს სამზარეულოები, აქ დასწმინდეს და წესრიგში მოიყვანეს გზაში დამტვერილი, გაუწყვიანებული იარაღი და სამოსი.

თავი მანჯიშავა

პოლკი ღამით ბლინდაეებს მიაღდა და თხრილებში გაიშალა.

ჯარისკაცებს წარმოდგენა არ ჰქონდათ სად მოვიდნენ ამ უკუნეთ ღამეში. თუ ფრონტის წინა ხაზზე იყვნენ, რატომ დღემდა გარემო? არსად გასროლა, არსად მტრის თვალი. დღემს, საოცრად დღემს გარემო და უგარსკვლავო ცისა და მიწის ფერი ერთმანეთშია არეული.

ბლინდაეში ღრმად ჩადიან მებრძოლები და ერთმანეთთან შეხლა-შემოხლით, მიწაში გაჭრილი ცივი კედლებით გრძნობენ, რომ რაღაც არსებობს და არსებობენ ქვეყანაზე, რომ მიწისა და ცის გაერთიანება ღამის ბრალია.

ჯარისკაცები ფრთხილად მოძრაობენ. ოფიცრების და სერჟანტების, ბრძანება

გაისმის ჩუმის ხმით. ბლინდაეში ტბორები დგას და ჩექმა წყალში დგაფუნობს.

— სერჯანტო, იატაკზე ვილაცას წყალი დაუდვრია, — გაისმის ოთარის ხუმრობა, — ეს რა სასახლეში შემოკედლით, შენ გენაცვალე!

ოთარს ვერავენ ხედავს. გრძნობენ, რომ სადღაც ბლინდაეის კედელს აკვერია და იმსაც გრძნობენ, რომ იგი ილიმება, უთუოდ ილიმება, როგორც ყოველთვის, როცა რაიმეს ამბობს.

მიუხედავად უკუნი საბნელისა, მეთაურებს ერთმანეთთან ჰქიდრო კავშირი ჰქონდათ. შეკავშირებები მარჯვედ მოქცეულიყვნენ. კარგად მუშაობდა სატელეფონო ხაზი და რაციები. მათთვის ბლინდაეებში სავანებში ადგილები იყო გამოყოფილი.

მებრძოლები გარინდებულნი ელოდნენ ბრძანებას. შუალაშე იწურებოდა. სიცივე თანდათან უფრო ატანდა ძვალრბილში, ხოლო ფეხები წყალში დგომით მთლად გაკინოდათ.

„რას მოიტანს განთიადი?“ — ფიქრობდა სანდრო. ცდილობდა გულმაკრად ყოფილიყო. ახლა იგრძნო იარაღის მგებობრული ძალა, ახლა იგრძნო, რომ ამ ცივ რკინაზე ბევრი რამ იყო დამოკიდებული, ახლა მისი იმედით იყო.

ტყვია ბლომად აქვს. ავტომატი ახალია. მალე მეთაურის ბრძანებაც და...

ამ ღამისათვის, მოახლოებულნი განთიადისათვის იცოცხლა მან თერამეტი წელი. თერამეტი წლის განმავლობაში იცხებოდა მხოლოდ ამ ერთი ღამისათვის, რომ განთიადზე დამწვარიყო...

ნუთუ მართლა უნდა დასრულდეს სიცოცხლე?

გონება დაამძიმა იმ სიმყუდროვემ. რაც ქარიშხლის წინ იყო. ახლა ნამდვილად სჯობდა გუგუნის, რომ გონება დახშულიყო და გაბრუნებულიყო, თორემ ღამის სიბნელეში შემოჭრილი წარსულის სახეტარო სურათები გულს სევდით ავსებენ. გულს შიში ეპარება. სანდროს მთელი სხეულით ამაჯავებს.

რკინა უფრო ცივია, ვიდრე ჩაჭრილი მიწა. წყალი ყინულივითაა და ცა თითქოს ზედ ბლინდაეს დამხობია მძიმედ, სადღაც, ბლინდაეის სიღრმეში ისმის მეთაურების ბრძანებანი. იგრძნობა, რომ ხასანოვი სულ ახლოსაა, იგი წამის-წამ აფრთხილებს თავის ათეულს. ჯარისკაცები ერთმანეთს არ სცილდებიან და სულგატრუნულნი ყურს უგდებენ სიჩუმის სიმძიმეს.

ოთარის ხმა აღარ ისმის, ალბათ, აღარ ეხუმრება. ალბათ მასაც მოჰკვეთა ფეხი სიცივემ. როდის-როდის მაინც წამოიძახებს თავისებურად:

— რამხელა ღამეა, ამის ყოფა არ იყოს!

ხმაში ეტყობა ძალდატანება. სიცივეს კრიჭა შეუკრავს და ძლივს გამოსცრავს სიტყვები.

უცებ დღესაგით ინათა. სიბნელეს მიჩვეული თვალი მოსჭრა მებრძოლებს. როცა მათ თვალი აახილეს, ზედ ბლინდაეის თავზე დაინახეს შუშხუნა, რომ მელიც გერმანელებს გამოესროლათ და ნელა იწვოდა, კაშკაშა შუქს ფენდა ირგვლივ.

— ახლა დაგვცებენ, — თქვა ჯარისკაცთა შორის ვილაცამ.

სანდროს საშუალება არ მიეცა შუშხუნით განათებული გარემოსათვის თვალი გაეგლო. არ იცოდა სად იყვნენ, საით უნდა წასულიყვნენ შემდეგ. მხოლოდ ახლა გაარკვია მიმართულება, როცა დაინახა ბრუსტვერთან დგომელა ჩასაფრებული ხასანოვი. იგი არ განძრეულა, ბრძანება გასცა, რომ ბლინდაეიდან არც ერთ მებრძოლს არ ამოეყო თავი.

ბლინდაეი გერმანელების ვაჭრილი იყო. როცა მიუტოვებიათ, ნახევრად დაენგრიათ და ახლა საბჭოთა შესანჯრეებს ვერ მოესწროთ მისი წესრიგში მოყვანა.

შუშხუნა კარგა ხანს ენთო, მაგრამ გერმანელებს ქვემეხები არ დაუშენიათ და არც მათი თვითმფრინავები წამოსულან დასაბოშბად. ჩასაფ-

რებული ფაშისტები, ალბათ, თავად ელოდნენ წითლების იერიშს.

ოთარი ფეხებს ატყაბუნებდა წყალში.

— რა ჭალი ჩამოგვიციდეს ამ სასახლეში! — და თვალს არ ამორებდა შუშხუნას. სანდრო ხედავდა მის განათებულ თვალებს, რომელთაც უძილობის სიმძიმე არ მიჰკარებოდა და არ მიჰკარებოდა ფრონტული გაჭირების პირველი სუსხი.

კვლავ მოწყენილი და ღრუბლიანი იყო შოთა.

— ვისროლოთ მაინც! — ჩაიდუღდუნა მან.

ამ დროს ბლინდაეის ყრუ კედლებშორის გაისმა:

— სერჯანტი ხასანოვი ასმეთაურთან!

ცივ კედელს სწრაფად მოშორდა ხასანოვი და მებრძოლებშორის წელში მოხრილი წავიდა იჭითყენ, სადაც ასმეთაური ეგულებოდა. იგი სიბნელეშიც კარგად ერკვეოდა. სად ვინ იყო. ბრძოლებში ნაცადი სერჯანტი ღუმლით გააცილეს მებრძოლებმა. სერჯანტის ჩექმა წყალში ტყაბუნობდა. მალე მიწყდა ეს ხმა და კვლავ სიჩუმემ დაისადგურა.

ელოდნენ ხასანოვის დაბრუნებას. ელოდნენ განთიადს, გამარჯვებას და სიკვდილსაც. არავინ იცოდა ვის რა მოუვიდოდა პირველ ბრძოლაში. განთიადი კი ახლოვდებოდა, მაგრამ გამარჯვება და სიკვდილიც ერთად მხარდამხარ მოიწვედნენ და მათში უფრო მეტი იღუმალება იყო. განსაკუთრებით გამოუცნობი იყო სიკვდილი. ის უცხო იყო და ფიქრშიუწვდენელი, სიცოცხლეში გალავებული, ჯანსაღი ჭაბუკებისათვის.

ხასანოვი მალე დაბრუნდა.

— ათეულო, ისმინე. ჩემი ბრძანება! — დაიძახა მან მთრთოლვარე ხმით. მისი ჩექმების ტყაბუნი მიწყდა. ჯარისკაცებმა გაიგონეს ხასანოვის ღრმა და მძიმე ამოსუნთქვა და შემდეგ:

— მომყევით!

სანდროს უცებ გაუჭირდა გათოშილი

სხეულის შენძრევა. ფეხის ვადიდვმა, მაგრამ ძალა მოიკრიბა და მოშორდა ცივსა და სველ მიწას. ჯარისკაცები უკვე ატყაბუნებდნენ ჩექმებს გუბურაში და ნელა მიჰყვებოდნენ სერჯანტს.

სანდრო რბილ საგანს შეეხო ფეხით და ტანში გასცრა. იგრძნო, რომ გასასვლელის ვიწრო ხაროში ეგდო მოკლეული ჯარისკაცი. სანდროს თითქოს მოეკვითა ფეხი. ამაგმაგებულ სხეულში უცებ შეენთო სიმხურვალე და შეშინდა. ასეთი შიში ბავშვობაშიც კი არ უგრძენია, როცა მიცვალებულს დაინახავდა, მაგრამ ახლა, ფეხით რომ შეეხო, საოცარი ძალით იგრძნო შიში. სანდრო უკვე უნებურად მისდევდა მებრძოლთა ლანდებს. და უცებ, ზურგსუკან გაისმის ოთარის ხმა:

— ეს ვილა წამოწოლილა აქ?

იგი წამოეწია სანდროს და მიეკრო.

— აქ ჯარისკაცი გლია, მგონი, — დაუმატა თავის შეხუმრებას აწ უკვე შეთრთოლებული ხმით.

ხასანოვმა თავისი ათეული პოლკის მეთაურის სათვალთვალ პუნქტში მიიყვანა.

ღრმა ბლინდაეში სინათლე ენთო. აქ მეთაურებთან, ერთად მეკავშირე სალდათებიც იყვნენ, რომლებიც რაციანზე და ტელეფონზე მორიგეობდნენ. სანდროს ჯერ სინათლემ მოსჭრა თვალი, მერე ხიდაშელი შენიშნა პატარა მაგიდასთან და უცებ, თითქოს სიზმარში ხედავსო სურათით ნაცნობ სახეს.

სანდრო შეკრთა: მან იცნო იგი, იცნო და გათბა, იცნო და გაეხარდა, იცნო და მოაგონდა მამის სიტყვები: „მე მას ჩექმები ვაჩუქე“.

ხიდაშელის გვერდით, სხვა რამდენიმე ოფიცერთან ერთად მაგიდასთან იჯდა გენერალი კონსტანტინე ლესელიძე. მაგიდაზე რუკა იყო გაშლილი.

გენერალმა და ოფიცრებმა მაშინვე აიხედეს, როცა ხასანოვის ათეული საკომანდო პუნქტში გამოცხადდა.

გენერალი წამოდგა და წამოდგნენ

ოფიცრებიც. ხასანოვმა მოახსენა ლესელიძეს.

— ლესელიძე! — ჩაიჩურჩულა ხასანდრომ.

— ის არის!—თვალელები ანთებოდა ოთარს.

და არც შოთას თვალელები იყო ნაკლებად გამზეურებული. უცებ მოცოცხლდნენ და მოთბნენ ბიჭები.

გენერალი მაგიდას მოშორდა, ათეულისკენ გამოვიდა და სათითაოდ შეათვალიერა ბიჭები.

ის ახლოს იყო, სულ ახლოს და მისი სახის თვითეულ ნაკვთს ხარბად ევლებოდა ხასანდროს თვალი. კიდევ აგონდებოდა, მამამ როგორ მოიტანა გაზეთი, როგორ უხაროდა თავისი ძველი მეგობრის საბრძოლო წარმატება... ახლა შეილი ხედება მამის ძველთაძველ მეგობარს, მაგრამ ვერ უხედავს გაახსენოს. გუნებაში კი ეუბნება: „აი, მე მისი შეილი ვარ... ერთხელ, ჩემს პატარობაში, ჩემები რომ გაიუქა სამთო საარტილერიო სკოლაში...“

მაგრამ გენერალს არ ესმოდა მისი იგი ოთართან იდგა.

— ქართველი ხარ, ბიჭო?—ეკითხება ლესელიძე.

— ქართველი, ამხანაგო გენერალო!—ყვირის ოთარი.

— რა ხმა გქონია!—ელიმება გენერალს და მხარზე ადებს ხელს,—მერე და რამდენი წლისა ხარ? ჯერ ულვაშიც არ ამოგვლია.

— თქვამეტისა ვარ, მეცხრამეტეში. ამხანაგო გენერალო!

ხასანდრომ შენიშნა, რომ გენერალს უცებ მოედრებულა სახე, შუბლზე მოისვა ხელი და მაიორ ხიდაშელს მიუბრუნდა:

—სწორად შეარჩიეთ ათეული?

— იმედი მაქვს, ამხანაგო გენერალო,—უპასუხა მაიორმა. — სერჯანტი გამოცდილია, ათეულში. სამის გარდა, ყველანი ნაკადი მებრძოლები არიან... და ესენიც არ ჩანან ურიგო ვაჟაკები. შესძლებენ აღებას.

ხასანდროს აღარაფერი ესმოდა. „დადგა, მოვიდა ის, რასაც ველოდო, რა—ვიწინები ხვალ ამ დროს? უნდა ავილოთ? უნდა ავილოთ!“—ზუზუნებდა მის ყურებში.

ჯარისკაცები მაგიდასთან მიიხმო გენერალმა. მებრძოლები რუკას დააჩერდნენ.

— განთიადამდე მდინარეს გადალახეთ. მერე ამ მცირე მალღობს დაიკავეთ და გამაგრდებით. თქვენს სიგნალზე შეტევაზე გადმოვალთ. ამ მალღობს დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის,—ამობს გენერალი და წითელ ფანქარს, რუკაზე დააცურებს,—ვინც ფეხს მოიკიდებს მალღობზე და შეინარჩუნებს...

ლესელიძემ წამოიხედა. წელში შესწორდნენ ჯარისკაცები.

ხასანდროს იხე იყო გაოგნებული, რომ უცებ ვერ მიხვდა, რის თქმა უნდოდა გენერალს. ლესელიძეს არც დაუმთავრებია სათქმელი. ერთ ხანს კიდევ უმზერდა ჯარისკაცებს, თითქოს ამხნევებდა, თითქოს ეთხოვებოდა, თითქოს ბევრს, ძალიან ბევრს პირდებოდა.

კვლავ სერჯანტს მიჰყვებოდნენ ჯარისკაცები. მაგრამ ახლა აღარ სციოდათ, თუმცა ცივი და ნისლიანი განთადი ახლოვდებოდა. დუმდნენ და თავთავიანთის განიცდიდნენ გენერალ ლესელიძესთან შეხვედრის სულ რაზდენივე წუთს.

აქვე მდინარე ყოფილა ახლოს, მერე იქით—ბორცვი. ახლა ის ბორცვი მტერს უკავია და საშიშია. ხვალ ამ დროს აღარ იქნება საშიში, აღარ იქნება მიუჯარებელი.

„ხვალ მთელ ქვეყანას მოეფინება: ხასანოვის ათეულმა, პეტრენკომ, ლეონოვმა, შეანგირაძემ, ვაშაიძემ, ჩიშაკაძემ... აიღეს მალღობი, რომელსაც დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. აიღეს და დაეცნენ. ვიღაც უთუოდ დაეცემა, ვიღაც უთუოდ შეეწირება ამ დიდ საქმეს. და ეს მე ვიქ“

ნები პირველი“. ვინც ფეხს შესდგამს მალღობზე და შეინარჩუნებს... „რატომ არ დაამთავრა გენერალმა?“—ასე ფიქრობდა სანდრო და ალბათ, ამასვე ფიქრობდა ხასანოვის ათეულის ყველა ჯარისკაცი.

მდინარის ტალღების ტლაშუნი მოისმა. უკვე იცრიცებოდა ღამე და მდინარის მეორე ნაპირზე გამოიხატა ბორცვის ლანდი.

სერჟანტ ხასანოვს ალღევება ოდნავდაც არ ეტყობა, ათეული ფრთხილად მიჰყავს ნაპირზე გამზადებულ ნავტიკისაკენ.

სწრაფად ჩასხდნენ და შეეცურდნენ. ბიჭებს ახლა გამოადგათ ზღვაში და მდინარეში ნავარჯიშევი.

— შორეული ნაოსნობის კაპიტანი ხასანოვი... — ისმის ოთარის ბურტყუნი და აქაც, ამ განსაცდელის ეპოს არ ცხრება მისი ხუმრობა, უნდა როგორმე გაამზიარულოს ბიჭები, რადგან იგი გულმაგარ და მზიარულ ჯარისკაცებში უფრო კარგად გრძნობს თავს.

მდინარე პირქუში და მდორეა. სადაც ავტომატმა გაიტყაუცუნა და წვრილწვრილი მეტეორებივით გადახაზეს მცირე მანძილი ტყვიებმა რძისფერ ნისლში.

„გათენებას უნდა დავასწოროთ... დავცხებთ კი ვაეკაცურად? — ტვინს უბურღავს ფიქრი სანდროს და ღონიერად უსვამს ნიჩაბს. წყალი ტლაშუნობს. ეს ხმა და გულის ხმა ეყურება ჯარისკაცების ღონიერ ამოქმინვასთან ერთად. ჩქარობენ, ჩქარობენ რაც შეუძლიათ, წყალზე ირყევიან და მიწაზე ფეხის მოკიდებას ნატრობენ.

კვლავ იფეთქა ცაზე შუშხუნამ. ხასანოვმა შეიგინა. მან თითქმის იყვირა კიდევ და წყალში პირველი გადახტა. ნაპირი ორიოდ მეტრზე იყო. შუშხუნა მალე ჩაქრა. საიდანღაც გაისმა ტყვიამფრქვევის მოკლე ჭერი და მებრძოლების ფერხითი გაიზუზუნეს ტყვიებმა. ვიღაც მოცელოლი დაეცა წყალში. ხასანოვი წელში მოხრილი გარბოდა წინ

და წამისწამ ლოდებასა და ბუჩქებს ეფარებოდა. სხვებიც ასევე მირბოდნენ. ათეული გაიშალა და უკვე ნაპირიდანვე შედგარად გადავიდა შეტევაზე.

სანდროს უცებ დაეხშო სმენა. აღარ ესმოდა ხასანოვის ყვირილი. ხელდავდა კი, სერჟანტმა ავტომატი როგორ შემართა და კვლავ წინ გაიქცა.

ბორცვი ბუჩქნარიანი იყო არცთუ მალაღობი. ასეთი ბორცვები ერთი სულის მოთქმით აურბენია სანდროს, მაგრამ ახლა უზარმაზარ მთად მოეჩვენა, ცუცხლისმფრქვეველ მთად. ახლა ორი მხრიდან ისროდა ტყვიამფრქვევი. უცებ რამდენიმე ხელყუმბარა გასკდა იმ მხარეს, სადაც ტყვიამფრქვევები იყო. მაგრამ ისინი ჯოტად განანგრძობდნენ ყუფას და სხვადადნენ ბუჩქებს.

კოტა ხნის შემდეგ სანდროს გარკვევით ესმოდა, რომ ახლა ერთიდა ისროდა დაჯერებით, ჯოტად და არ ნებდებოდა შემოსულთ. სანდრომ მოზრდილ ლოდინან წამოიხედა და მომარჯვებული ხელყუმბარა მთელი ძალით სტყორცნა იქით, სადაც ტყვიამფრქვევი ეგულებოდა. ყრულ დაიჭუხა. მერე ამას ტყვიამფრქვევის ჭერი მოჰყვა. სანდროს ესმოდა კვლავ როგორ მწარედ წიწქნიდა მიწას ტყვიების რიგი.

კიდევ გაიზუზუნა ტყვიამფრქვევი. სანდრომ უკანასკნელი ხელყუმბარა მომარჯვა, მთელი ტანით აიშრთა და გრევიით გადახტა წინ. იგი აწ არც არაფერს გრძნობდა, არც ეყურებოდა. მირბოდა... უცებ თვალი შეასწორო ტყვიამფრქვევის შავ ღრუნს და ქვეყანა წამს საოცრად გააკმაშდა, განათდა, მიიმედ დაიგრვეინა რალაცამ... ხელყუმბარა მოიქნია და დაეცა. დაეცა და მხოლოდ მაშინ მოეგო გონს. ყრუ იყო ქვეყანა, ღუმდა, საოცრად ღუმდა გარემო. გრძნობდა მკერდიდან თბილად როგორ მოდიოდა სისხლი. წამოიხედა, ფერდობს გახედა, სადაც ტყვიამფრქვევი ეგულებოდა და ახლა იქ აღარაფერი იყო.

—ვიღაც ეძახდა:

— ეი, ჯარისკაცო!
გონს მოეგო, ძალა მოიკრიბა და
ორივე ხელზე დაყრდნობილმა წამოი-
ჩოქა.

საღლა იყვნენ ბიჭები!

მთელი ათეული დაწოლილიყო ფერ-
დობზე. ბუჩქებშორის დაინახა ხასანო-
ვი. მას თავი გასისხლიანებოდა. სანდ-
როსკენ ამღვრეული თვალებით იხე-
დებოდა და უძახოდა:

— ეი, ჯარისკაცო!

ხასანოვი ვერ სცნობდა. ეს აშკარა
იყო. ხასანოვის თვალებში ახლა ყვე-
ლაფერი არეულიყო და რა გასაკვირია,
რომ ვერ ეცნო ტალახში და სისხლში
ამოსვრილი თანამებრძოლი.

ხასანოვს რაღაც უნდოდა, ხელში რა-
კეტის სასროლი ეჭირა და გასროლა
ვერ მოეხერხებინა.

შორს კი, მდინარის გაღმა ელოდნენ
სიგნალს, ელოდნენ და გვიანდებოდა.

აგერ, ინაფლა კიდევაც კაშკაშა სი-
ნათლით. იერიშის დაწყების დრო იყო.
მალე, მალე, თორემ მტერს მაშველი
ძალები მოუვათ და ამ ბორცვს ისევ
ხელთ იგდებენ. სანდრომ წამოიწია და
გაოცდა, როცა ფეხზე დადგა.

— ეი, ჯარისკაცო!

ახლა კი ყვიროდა ხასანოვი, ყვირო-
და, თვალებს აბრიალებდა, იმუჭრებო-

და, ილანძლებოდა და თანდათან ქრე-
ბოდა.

— ეი, ბიჭებო—დაიძახა სანდრომ,
ადგილზე დაბარბაცდა, შეტრიალდა და
დაეცა.

ხასანოვს ძალა სულ მთლად წაერ-
თვა. იგი აღარ ყვიროდა. უძლურად
უთრთოდა მარჯვენა ხელი.

„ნიშანს ელიან“. დასცეცხლა სან-
როს. ხელი წინ გაიშვირა, ბუჩქის გამ-
ხმარ ლეროებს მოექცა და ტანი წინ
გაითრია. სერჯანტს უახლოვდებოდა.
კიდევ და კიდევ უფრო საშინელი და
შემზარავი ხდებოდა მომაკვდავი ხას-
ანოვის თვალები.

— სერჯანტო! სერჯანტო!—ყვიროდა
სანდრო, მაგრამ ხასანოვის ცივ თვა-
ლებში უკვე ისახებოდა სიკვდილი.

— სერჯანტო!—ყვიროდა სანდრო,
მაგრამ ამოდ, ხასანოვი ამ ქვეყნად
აღარ იყო.

...სანდროს არ უნდოდა დაწოლილს
ესროლა. უნდოდა წამომდგარიყო, მდი-
ნარის შორეულ ნაპირისაკენ გაეხედა
და ისე მიეცა ნიშანი.

წამოდგა, მხოლოდ ერთ წუთს შე-
ბარბაცდა, რაკეტა ისროლა და მდინა-
რის შორეულ ნაპირისაკენ გაიხედა,
მაგრამ იქ ნისლი იყო, მთელ მდინარე-
ზე ნისლი იყო... მთელ ქვეყანაზე ნის-
ლი იყო და უცებ დაღამდა.

ნაწილი მეორე

თავი პირველი

საოპერაციოში დასტაქრები ყმაწვილ
ჯარისკაცს დასტრიალებდნენ. მისთვის
დასაწოლი ადგილი უკვე გაეთავისუფ-
ლებინათ ჰოსპიტლის მეორე საბრუნოს
მეშვიდე პალატაში. მაგრამ ჯერ კიდევ
არაფერი იცოდა, მოხვდებოდა თუ არა
ეს ჰაბუკი ჯარისკაცი ამ ოთახში.

იქ კი ელოდნენ. არ იცოდნენ ვის
მოიყვანდნენ, მაგრამ ელოდნენ.

ერთი დაჭრილი ყავარჯნების დახმა-
რებით დახანხალებდა ოთახში მას კუზმა
ერქვა. შეეძლო ფანჯარასთან მისვლა,

იქიდან დიდი ქალაქის სანახებისათვის
თვალის გავლება; პალატის კართანაც
აბაკუნდებოდა ხოლმე მისი ყავარჯნე-
ბი...

მოსკოვის ერთ-ერთი ჰოსპიტლის
ეზო დიდი იყო. ფართო ჰიშკარი ხში-
რად იღებოდა ჰრიალით და წითელჯე-
რიან მანქანას დაჭრილები შემოჰყავდა.

იმ ოთახიდან, სადაც ახლა ჰაბუკი
ჯარისკაცისათვის საწოლი გაათავისუფ-
ლეს, დილას ერთი ჯარისკაცი გაუწერა.
ის ფრონტზე ველარ დაბრუნდა. რამ-
დენიმე თვის წინათ ფეხი საოპერაციო
მაგიდაზე დატოვა, მერე ჰრილობები

მოიშუშა... მაინც ბედნიერი იყო, რომ მშობლიურ კერაში სული მიჰყვებოდა. ის რომ წავიდა, სანიტარმა საწოლზე თეთრეული გამოცვალა.

— ახლა ვინ მოჰყავთ? — იკითხა ყავარჯნიანმა და საწოლზე წამოჯდა.

— არ ვიცი... საოპერაციოშია... მეეშვება, რომ აქ მოიყვანონ. ძალზე მძიმედ არის დაჭრილი... საცოდავი! — ჩაიწუწუნა ქალმა, — ცხრამეტი წლისა ყოფილა.

— ბავშვი! — თქვა ყავარჯნიანმა და ყვრიმალეები შეუთრთოლდა.

ორი დაჭრილი დუმდა. ერთი მათგანის მზერა ჭერზე მიციებულყო. თითქოს არაფერი ესმოდა, არც გრძობდა. მეორე კი სანიტარ ქალს უზაროდ უყურებდა.

დაჭრილმა ფეხი აიხანხალა, ყავარჯნები ააბაკუნა. ნერვითობის დროს უყვარდა ბოლთის ცემა.

— ექიმები რას ამბობენ? — არ მოეშვა კუზმა სანიტარს.

ქალმა თეთრეული მოხვეტა, იღლიაში ამოიჩარა და ოთახიდან გასვლისას უპასუხა:

— აბა, რა ვიცი... საცოდავი... ვაი, მაგის დედას!

ყავარჯნიანი შეტრიალდა, სიტყვა ველარ მოძებნა. ფანჯარას მიუახლოვდა და სივრცეს გახედა.

ნაცრისფერი დღე იყო, მოჭურუშებულის, გვიანი შემოდგომის სუსხიანი დღე. ჰოსპიტლის იქით ბაღი იყო. მწოლიარე ავადმყოფები ხედავდნენ უზარმაზარი ნაძვების კენწეროებს, კუზმა კი მთელ ბაღს უყურებდა.

გულდაჩაგრული კაცი იყო კუზმა. სხვის უბედურებას ყოველთვის მტკივნეულად განიცდიდა ხოლმე. ახლაც მოუწვა გულის კოვზი. სიკვდილის გახსენება ტვინს უბურღავდა.

გარეთ სიმყუდროვე იყო. თოვლის თუ წვიმის მოლოდინში გარინდებულყო მიდამო.

კუზმას გონება საოპერაციოში ტრიალებდა. თითქოს ხედავდა საოპერაციო მაგიდაზე დაწოლილ დიდ ბავშვს. საოცარი სიმყუდროვეა, მხოლოდ მიძი-

ნებელი დაჭრილის მიღებული გულის ძგერა, დასტაჭრების ფრთხილი სუნთქვა და მათი გულების მოხშირებულნი ფეთქვა ისმის. პროფესორი სიმწრის ოფლს იწურავს.

ახე ყოველ დღე, დილას, საღამოს, შეუადღესა და შეუადამითაც.

კუზმას თავბრუ დაეხვა ფიქრისგან. ყავარჯნებზე დანდობილმა ბტუნვით გაიჩარა პალატა. კარი გააღო და დერეფანში გაიხედა.

როცა საოპერაციოში ვინმე კვდება, წივილ-კივილით არავინ შესძრავს ხოლმე ჰოსპიტლის თავისებურ მყუდროებას, სადაც დროდარდო გაისმის მოთმინების წრესგადასული რომელიმე დაჭრილი ჯარისკაცის გმინვა. იყო რამდენიმე თავშეუყავებელიც, ყვირილით რომ აუკლიათ იქაურობა... მაგრამ ჰოსპიტალში უმეტეს დროს მყუდროება სუფევდა.

ჯარისკაცის სიკვდილზე მღუმარება ორკეცდებოდა და საოპერაციოდან ჩუმად ქრებოდა გვამი.

იმ დღეს პროფესორსა და ექიმებს აღამიანის ფერი არ ედოთ სახეზე.

მაგრამ თუ ოპერაცია წარმატებით დამთავრდებოდა, პროფესორი ამაყად ჩაივლიდა დერეფანში და მაშინ მთელ ჰოსპიტალს მოედებოდა მისი მზიარული ხმა.

კუზმა უკვე მეოთხე თვეს ატარებდა ჰოსპიტალში. ყველა დაჭრილს თანაუგრძნობდა, მაგრამ ასეთი განცდა მას არასოდეს არ დაუფლებია, როგორც ახლა.

„როგორი გამოჩნდება პროფესორი?“ ახლა ეს ფიქრი აწუხებდა პალატის კარში გაჩერებულ კუზმას.

დერეფანში სანიტარი ქალი დაფრატუნებდა. ექთანი ნემსს ამზადებდა. მერე რომელიღაც პალატისაკენ გაიქცა და ოთახის სიღრმეში მიწყა მისი ფეხის ხმა. ექთანი ისევ მალე დაუბრუნდა თავის მაგიდას, ისევ შეამზადა ნემსი და ახლა სხვა პალატისაკენ გაფრინდა.

საღლაც რამდენჯერმე ჩაახველა დაჭრილმა. ვიღაც სანიტარს უხმობდა...

დრო ნელა გადიოდა.

კუზმა პალატაში შებრუნდა.

— მოჰყავთ? — ჰკითხა ერთმა დაქორილმა.

კუზმას არ გაუგონია მისი შეკითხვა. ფანჯრისკენ გასწია.

გარეთ ციოდა და ფანჯარა დახურული იყო. დაქორილმა შეუბლი მიადო ცივ შუშას და ეამა. ერთ ხანს ასე იყო თვალმოხუტებული. დერეფნიდან ფენის ხმა გაიგონა. კუზმა შემოტრიალდა და კარებში ექთანი დაინახა, რომელსაც ცალ ხელში ნემსი და ბამბა ეჭირა. კუზმამ თვალი მოაჩინა. არ უყვარდა ნემსი და მით უმეტეს ვერ იტანდა, როცა სხვას უყვებდნენ.

— საოპერაციოდან რა ისმის? — იკითხა კუზმამ ისე, რომ ექთანისაკენ არ შემობრუნებულა.

— არაფერი, — გულგრილად უბასუხა ექთანმა და სანამ კუზმა მოტრიალდებოდა, უცებ გაქრა პალატიდან.

ჯარისკაცი, რომელსაც ნემსი გაუკეთეს, სახეს მანჭავდა.

— რა მწარეა, ეს ოხერი! ბედნიერი ხარ, კუზმა, ნემსს რომ არ იკეთებ.

— ძალიან ბედნიერი ვარ, როგორ არა!.. — ჩაიდუღლუნა კუზმამ, — თქვენ ისა თქვით, რა ღლეშია ის, საოპერაციოში.

— იცნობ?

კუზმა გაკვირვებით მიაჩერდა მეზობელს.

— რა მკითხე?

— იცნობ-მეთქი? შენ ისე განიცდი, თითქოს შენი ძმა და მეგობარი იყოს... ომია, ძმარ, ხომ ხედავ, როგორ დავსახიჩრდით... ზოგი მოკვდება, ზოგი დარჩება.

კუზმამ კბილები გააღრჷილა და ყვარჯნები ერთმანეთზე ნერვიულად მიაწყო.

— მე რომ ცხრაამეტი წლისა ვიყავი, გოგო მიყვარდა, — დაიწყო კარგა ხნის დუმილის შემდეგ კუზმამ, — მასაც ვუყვარდი და ოცნებაში, ვინ იცის, რა ბროლის კოშკებს არ ვაგებდით... რა კარგი იყო ცხრაამეტი წელი! გულში ტკივილივით შემომჩჩა მოგონება და

აი, ვერც მითქვამს თქვენთვის, რა საოცრად კარგი იყო ცხრაამეტი წელი! ერთმა დაქორილმა ღრმად ამოიოხრა. მეორემ ჩაახველა. სინამეწე ჩამოვარდა.

საოპერაციოდან გამოსულ პროფესორს პალატის წინ უნდა გაეცლო თავის კაბინეტში რომ შესულიყო. კუზმა მოუთმენლად ელოდა ნაცნობი ნაბიჯების ხმას.

და აი, იგივე: ჩქარი, კაბუკური. კუზმამ მისი ხალათის კალთების შრიალიც კი გაიგო და ორი ნახტომით კართან გაჩნდა.

დერეფანში მოდიოდა მაღალი, გათეთრებული კაცი. საოცრად მოდულიყო, მაგრამ სიხარული აშკარად ეტყობოდა ნაბიჯებსა და თვალებში.

კუზმამ ღრმად და შვებით ამოისუნთქა, მოახლოებულ პროფესორს გაუღიმა. უნდოდა ეკითხა, წამით შეეჩერებინა, მაგრამ არ შეაწყუხა.

პროფესორი ხელის ერთი მხიარული აქნევით მიესალმა დაქორილს, უძლურად, მაგრამ მანიც გაუღიმა.

კუზმა პალატისაკენ შებრუნდა და თქვა:

— მოიყვანენ... გადარჩა!

ფეხზე დგომა აღარ შეეძლო. კარი ღია დატოვა და საწოლზე ჩამოჯდა.

მაღე პალატაში შემოიყვანეს იგი. დაქორილი კაბუკი. ქალღლივით გათეთრებული პირისკანი ჰქონდა და საოცრად შავი მოჩანდა ბაწაწა უღვამები და გადაშვილდული წარბები. მიღუღს ქალური სინაზე დაპკრავდა და ლამაზი ჩანდა სიკვდილ-სიცოცხლის საბედისწერო მიჯნაზე.

კუზმას სუნთქვა შეეკრა. თვალს არ ამორებდა სანიტარს, ვიდრე მათ დაქორილი გადაჰყავდათ საწოლში. სანიტრების მოძრაობა ძალზე დამაბული და ფრთხილი იყო.

ამ წუთებში კუზმას ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს ელოდა, რომ აი, ეს ეს არის გაწყვდებოდა სიცოცხლის საოცრად მიღუღული ძაფი.

„ფრთხილად! ფრთხილად!“ — თრთოდა კუზმას გული.

და იგი, დაჭრილი საწოლშია, საფეთქელთან ძარღვი უთრთის.

სანიტარმა ქალმა ფირფიცრის პატარა ნაჭერი შემოიტანა და ჰაბუკის საწოლის თავთან ჩამოკიდა. კუზმამ ჩამარცვლა:

„რიგითი ჯარისკაცი სანდრო ვრიგოლის ძე ვაშაყიძე, დაბადებული 1925 წელს“.

დაჭრილს ექთანი მიუჩინეს. ეს იყო შუაზნის ქალი, ეკატერინა ვორონინა. კუზმა ჰოსპიტალში მოსვლის პირველსავე დღიდან იცნობდა მას.

ვინ იცის, რამდენი დღე დაუღამებია და რამდენი ღამე თეთრად უთენებია ამ ქალს დაჭრილთა სარეცელთან.

პალატაში ხმას არავინ იღებდა. მწოლიარე დაჭრილებს თავი წამოეყობ და ნარკოზის ბურანში გახვეულ ჯარისკაცს თვალს არ აშორებდნენ.

ეკატერინეს დაჭრილის მაჯა ეჭირა ხელში და ერთი წამითაც არ აშორებდა გულსიყურს.

ღრო ნელა ვადიოდა. ნახევარი საათის შემდეგ ექიმის თანხლებით მოვიდა პროფესორი. კართან რამდენიმე ექთანი გაჩერდა.

პროფესორმა დახედა მიძინებულ ჯარისკაცს, მერე მის გულს მიაყურადა, თვალმოხუტული, ტუჩების ცმაცურით ითვლიდა ფეთქვას.

დაჭრილის გული ძალას იკრებდა და საიდანდაც, უძღურების სიღრმიდან მოდიოდა.

ყველა ჩუმად იყო. ახლაც, ისევე, როგორც წყნარ პერაციოში, პროფესორს შეჰყურებდნენ და ელოდნენ რას იტყოდა იგი. ექიმებს იმედი ჰქონდათ ჯარისკაცის გადარჩენისა, რომ ჰაბუკის სიცოცხლე უთუოდ გაიმარჯვებდა, მაგრამ პროფესორის აზრსა და სიტყვას მაინც სხვა ძალა ჰქონდა.

— გამოიღვიძებს და კვლავ ჩვენთან იქნება, — მხიარულად და ჩუმის ხმით თქვა პროფესორმა.

ექიმები შეირხნენ, ადგილები შეინაცვლეს.

პროფესორს მეტი არაფერი უთქვამს, პალატაში მიმოიხედა და საწოლზე წამომჯდარ კუზმას შეეხდა. მის თვალში ცრემლი შენიშნა და ამ წუთებში ტკბილად განცდილი სევდა.

— გმადლობთ, პროფესორო, — თქვა კუზმამ და ნიკაპი ნერვიულად მოისრისა.

„პროფესორისა და ექიმების წასვლის შემდეგ კუზმას თვალი არ მოუშორებია ჰაბუკისათვის.“

გამოღვიძება საშინელი იყო. ნარკოზით მიყურებულ სხეულს თანდათან მწვავედ ედებოდა ტკივილი. მაგრამ სანდროს ყვირილის ღონე აღარ შესწევდა. ვალვიებისას მის გონებაში ვერ გამოცოცხლდა ვერც ერთი მოგონება.

სანდროს თვალი არ აუხელია. მას ყრუდ აღმოხდა რაღაც გაურკვეველი, ღმუილის მაგვარი. მაგრამ მალე მიწყდა ეს ხმაც.

ტკივილმა მოაგონა სიცოცხლე. გონების სიღრმეში მოფენილი ბურუსი თანდათან იფანტებოდა, თანდათან ჩაესმოდა რაღაც გაურკვეველი, შორეული ხმები.

კუზმა საწოლზე იჯდა და უყურებდა. დაჭრილის შემოყვანამდე მეშვიდე პალატაში რეპროდუქტორი გამოეთიშათ და ახლა რადიოს ხმა მეორე ოთახიდან ოდნავ მოისმოდა.

პალატის ექიმი მაღიმალ მოდიოდა.

— პეტროვ, როდემდე უნდა იჯდე ასე? — შენიშნა ექიმმა, როცა იგი მესამედ შემოვიდა ოთახში და საწოლზე წამომჯდარი კუზმა ისევ ისე დაინახა.

— გული მტკიავა, — თქვა კუზმამ და თვალთ ანიშნა სანდროზე.

პალატის ექიმმა ურჩია დაწოლილიყო. კუზმას სახეს უზომო მოქანცულობა ეტყობოდა. ბალიშზე მისდო თავი და თვალეები მოხუჭა. ცოტა ხნის შემდეგ დაჭრილის კენესა გაიგონა და გულში სევდის მღუღარებამ დაუარა. მაგრამ სადღაც, გულის სიღრმეში ამ კენესას მაინც შეჰქონდა სიხარული, სიკვდილიდან სიცოცხლეში მობრუნების სიხარული.

კუზმამ დაჭრილს გადახედა. თვალის უპეში ცრემლი შენიშნა. ცრემლი ეკატერინესაც არ დარჩენია დაუნახავი და მან ფრთხილად მოსწმინდა, მაგრამ ჭაბუკის თვალში კიდევ გაჩნდა წვეთი.

„ტირის!“ — გული შეუქანდა კუზმას და წამოჯდა რალაც უნდოდა ეთქვა ექთანისათვის, მაგრამ ენა ვერ დასძრა.

ამ დროს პალატის ღია კართან ქვაბებითა და თეფშებით სავსე ურევა გაჩერდა. სადილი მოიტანეს.

კუზმამ ლუკმა ვერ ჩაიღო პირში.

ცოტა ხანიც და ფანჯრებს დევგმობრით მოადგა რუსული, გრძელი ღამე.

სანდრო გონს მოვიდა. თავს ძალა დაატანა და თვალი გაახილა, მაგრამ საგნები მკაფიოდ ვერ გააჩნია. სამაგიეროდ გონების სიღრმეში მთლიანად გაცოცხლდა უკანასკნელი მწარე სურათი მისი ცხოვრებისა. სხვა არაფერი აგონდებოდა, რადგან ძალა არ შესწევდა გონების წიგნში სხვა ფურცლებიც გადაეშალა.

ჭერზე ნათურა ციმციმებს, მაგრამ სანდროს ისე ეჩვენება, თითქოს ცის თაღს ის შუშუნა ანათებდეს, რომელიც განთიადისას გერმანელებმა ისროლეს.

ვიდაცის ღზობილი და სათუთი ხელი შუბლზე ევლება და დაღლილ გონებას უცებ ეცლება ფარდა: დედა! დედა!

უნდა დაიძახოს... სხვას ვის შეუძლია ამ დროს, სიცოცხლეში მობრუნების ჟამს ასე დიდი, სანუკვარი შვება მოჰფინოს, თუ არა დედას!

— დედა! — დაიძახა, მაგრამ მის ბაგეს ჩურჩულიც არ გასცდენია. მხოლოდ უძლეურად ვააცმაცურა მშრალი და ფერმკრთალი ტუჩები.

უცებ გრიალი შემოესმა და შეკრთა. ფანჯარაზე შავი ფარდა იყო ჩამოფარებული. კუზმამ სინათლე ჩააჭრო და ფარდა ასწია.

მოსკოვი სალუტს აძლევდა მამაც ჯარისკაცებს, რომლებმაც, საღდაც, საზღვრის გადაღმა გაათავისუფლეს ქალაქები და სოფლები.

ამ უკანასკნელ ხანს მომრავლდა სა-

ლუტები, მომრავლდა სიხარული. კუზმას ახარებდა მოსკოვის ეს დრო: საღამოს რვა საათი, როცა მრუდე ღამეში უცებ გაიშლებოდა ანთებული ყვავილების, რამდენიმე თიგული.

სანდრო ვერ ხედავდა შუშუნებს, მაგრამ ქვემეხების გრიალი აგონებდა უკანასკნელი ბრძოლის საშინელ სურათს, ხასიათს, ოთარს, შოთას... იქ, ერთ უსახელო მაღლობზე დაცემულ ბიჭებს... ხასიათის ამღვრეული თვალეზი ახლაც არ შორდება, მდინარეზე გაწოლილი ნისლი ახლაც აქვე, მის თვალწინ დგას და კვლავ ქუხან ქვემეხები.

კუზმა ფანჯარასთან მივიდა და მოსკოვის ცას გახედა.

შუშუნების შუქი შორიდან მკრთალ ნათელს აფენდა პალატის კედლებს.

უკანასკნელი აფეთქება. კუზმა ერთ ხანს კიდევ იღვა ფანჯარასთან და ფიქრშეპყრობილი მხოლოდ დღევანდელი დღის ამბებს იგონებდა. დღევანდელ დღეში იყო იმედი და სიხარული: საღდაც ჩვენმა ჯარებმა გაათავისუფლეს ქალაქები... აგერ, აქ, დღეს გადარჩა, ცხრამეტი წლის ვაჟაკი. გუშინდელთან შედარებით დღეს უკეთ ხმარობს ფეხს კუზმა.

დაჭრილმა ფარდა ჩამოუშვა და სინათლე აანთო. თვალი გადაავლო ჭაბუკს, რომელსაც ექთანი შუბლზე უაღურსებდა.

სანდროს რალაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ უძლეურების გამო ვერ ეთქვა.

„ხვალ იტყვის“, — გუნებაში თავისი თავი ანუგეშა კუზმამ, საწოლზე მიესვენა და თვალები მოხუჭა.

თავი მორაი

ცხრამეტი წელი!

კუზმა ხედავდა დღითიღღ როგორ იმარჯვებდა ცხრამეტი წელი! მაგრამ დაჭრილი ჭაბუკი მეტად უსიტყვო და პირქუში ჩანდა. ალბათ, თვალთავან ერთი წუთითაც არ სცილდებოდა ბორცვზე გამართული ხოცვა-ჭლეტა, დაცემული ბიჭები. იწვა თვალდაბუქული და ხმას

არ იღებდა. ექთანს მხოლოდ ერთხელ ის სთხოვა, რომ რადიო არ ჩაერთოთ. ყოველგვარ განმეორებაზე კრთებოდა. როცა სადამოობით ქალაქიდან ქვემეხების გრიალი ისმოდა, თვალს ხუჭავდა და ასე დაძაბული უგდებდა ყურს.

ეკატერინეს ზოგჯერ სხვა ექთანი სცვლიდა. ეკატერინე სულ სხვა გულის ქალი იყო და სანდროს არ უნდოდა მისი მოალერსე ხელი მოშორებოდა. ქალი ყოველთვის აღერსით ცდილობდა დაჭრილის დამშვიდებას.

აგერ უკვე ერთი კვირა ვადის, რაც სანდრო ამ პალატაში წევს და ჯერ არ გაუცნია ყვარჯინიანი მამაკაცი, რომელიც ხანდახან თავს წამოადგება და რაღაცას ჰკითხავს ნახევრად გაუგებარი ხმით.

სანდროს ჰკრილობა აწუხებდა და უფრო მეტად ნერვიულობდა იმ უღმერთო ბრძოლის გამო, როცა დაწვნიენ ბიჭები. ნუთუ ყველანი დაიღუპნენ? ნუთუ მოჰკლეს შოთა, ის სიცოცხლით სავსე ოთარიც?

სანდრომ მაშინ თავისი თვალთ კარგად დაინახა, რომ არც ერთი მათგანი ფეხზე არ იდგა. უკანასკნელ ვარინდებულ წუთებში, როცა ბარბაციით წამოდგა და რაკეტა ისროლა, მის გარდა ფეხზე არავინ იდგა და გრიგალისა და შერკინების შემდეგ რაღაც ძალზე ყრუ და გავუღუღლი ეჩვენა გარემო. ყველაფერი ახსოვს, ყველაფერი აღსდგა მის გონებაში, თვალთაგან არ სცილდება მომაკვდავი ხასიათის თვალები...

კუზმა ჰოსპიტლის კედლებში უქმად არ ჩერდებოდა. სანიტარ ქალს მისთვის ხის ნაჭრები მოჰქონდა და მთელი დღე თლიდა, თლიდა კოვზებს, პატარა კაცუნებს, აკეთებდა დედოფლებს, კურდღლებსა და ციყვებს, თავისებურ იერს აძლევდა და განსაკუთრებით ცხოველები გამოსდიოდა სასაცილო. იქნებ ამით მაინც მივიჩქიო ვაბუჯის ყურადღებო, დათვი გამოთალა და აჩუქა.

— გმადლობთ, — უთხრა სანდრომ.

კუზამ ცივად დადო დათუნა სასტუმალთან და გაშორდა.

— ძალიან გულჩათხრობილია დიო ეკატერინა, — უთხრა კუზამ ექთანს, როცა ისინი კართან განმარტოვდნენ დერეფენში, — ეტყობა მძიმე ბრძოლა გადაიჭანა. მესმის, განა არ მესმის მავისი... მაგრამ მაინც მწყინს, რომ ხმას არა მცემს... — კუზამ დაეკაროდა საწოლს შეხედა, რომელზედაც სანდრო ვაშაქიე იწვა, — ალბათ, ყავს ვინმე, დაო ეკატერინა... დედა, მამა... იქნებ დაგვეწერა წერილი მისიანებთან?

— შენ ძალიან ყურადღებიანი ხარ. კუზმა... ახლავე მოვიტან საწერ კალამს — თქვა ეკატერინემ და წავიდა.

კუზმა პალატაში შებრუნდა და დაჭრილ ვაბუჯის სასთუმალთან ჩამოჯდა.

— დედა გყავთ?

სანდრომ თვალეები დახუჭა და უსიტყვოდ დაქანა თავი.

— მისწერთ რამეს?

სანდრო უსიტყვოდ დაეთანხმა, მერე, როცა ეკატერინე მოვიდა და მოემზადა დაჭრილის ნაკარნახევის ჩასაწერად, სანდრომ მღელვარების გამო ერთი სიტყვაც ვერ დაძრა.

„დედა, დედა ჩემო ტანჯულო და ტკბილო დედა! რამდენიმე დღის შემდეგ მოვივა ჩემი წერილი და... — სანდრო შეკრთა ამის გაფიქრებაზე, — ჩემი წერილი, სხვისი ხელით ნაწერი. მე იმის ძალაც არ შემწევს, რომ კალამი დავიჭირო ხელში... მაგრამ ხელები მთელი მაქვს, დედა... ცოტა კიდევ, ცოტაც და მე თვითონ მოგწერ... — სანდრომ თვალეები მოხუჭა.

— მე უკვე დავწერე: „ჩემო ძვირფასო დედა...“ შემდეგ? — ჩურჩულით მიმართა ეკატერინემ.

სანდრომ თვალი აახილა.

— არ მინდა... მე თვითონ მიწერ... კიდევ ცოტა ხანს მოვითმენ... — სანდრომ კიდევ მოხუჭა თვალი.

ეკატერინე ხედავდა ვაბუჯის როგორ უთრთოდა ყვრიმალეები.

— როგორც გინდათ... იქნებ ასე უკეთესი იყოს, — თქვა ეკატერინემ. კუზ-

მას ხმა არ ამოუღია, ფანჯარასთან მჯდარი რაღაცას თლიდა.

გარეთ ხევიანად ბარდნიდა.

დილის ხუთ საათზე ჰოსპიტლის მორიგე ექიმმა პალატებს შემოუარა და თავის კაბინეტში რომ დაბრუნდა მოსკოვის რადიომ მუშაობა დაიწყო.

გარეთ ჭერ კიდევ ბნელოდა. ზამთრისპირის რუსეთის დღე ჭერ კიდევ შორს იყო.

მორიგე ექიმს თვლელა ერეოდა, მაგრამ უკანასკნელ ცნობებს მაინც მოუსმინა. დიქტორმა წაიკითხა უმაღლესი საბჭოს ბრძანებულება რამდენიმე მეომრისათვის საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭების შესახებ.

ნაცნობ გვარსა და სახელს მოჰკრა უფრო მორიგე ექიმმა. დიქტორი ზახვასმით, ჩამარცვლით კითხულობდა გმირთა გვარებს. ექიმს უცებ გაახსენდა, რომ ერთ-ერთი გვარის კაცი ჰოსპიტლის მეორე სართულის მეშვიდე პალატაში იწვა: „ნუთუ ის არის?“ გაახსენდა მისი მოყვანის დღე, მისი მძიმე ჭრილობები. იგი სპეციალური თვითმფრინავით ჩამოიყვანეს მოსკოვში და დღეს...

ექიმი კაბინეტიდან გავიდა, დერეფანი გაიარა და პალატის კარს მიაღდა. ცოტა ხნის წინათ აქ იყო. მკრთალი შუქით განათებულ ოთახში სამ დაჭრილ მშვიდად ეძინა. მხოლოდ იგი შფოთავდა ძილში და ძილგამფრთხალი, გაფითრებული ექთანის კვლავ თავზე ადგა. განთიადისას კი მშვიდად ჩასძინებია. ექთანი ახლა პალატის კართან იდგა და სანიტარს ჩუმად ელაპარაკებოდა. ექიმის დანახვაზე შეწყვიტეს საუბარი.

ექიმი კარიდან სანდრო ვაშაქიძეს მიაჩერდა.

— ნუთუ ეს არის? — თავისთვის ჩაილაპარაკა და ექთანს გადახედა.

— რა ბრძანეთ, ექიმო? — იკითხა ქალმა, რომელიც უცებ ვერ მიუხედა მორიგე ექიმის სიტყვების აზრს.

— ახლახანს გადმოსცა რადიომ პრეზიდენტის ბრძანებულება.

— ორდენით დააჯილდოვეს?

— უფრო მეტი, მაგრამ, არ ვიცი... იქნებ ამ გვარისა და სახელის კაცი კიდევ არის ქვეყანაზე, — კვლავ არ უჩვენებდა ექიმი.

— ეს ნამდვილი გმირია, ამხანაგო მაიორო, ასეთი მძიმე ჭრილობები გადაიტანა... ხომ გახსოვთ, სპეციალური თვითმფრინავით გამოგზავნეს მოსკოვში.

...დილის ცხრა საათზე კი ყველაფერი ნათელი გახდა. ჰოსპიტლის მეორე სართულის მეშვიდე პალატაში იწვა საბჭოთა კავშირის გმირი სანდრო ვაშაქიძე.

პალატაში გვიან გაიღვიძეს; პირველად კუჭმა შეიშმუშნა და ოთახში უჩვეულო რამ შენიშნა: ვაზა ყვავილებით.

ეს ვაზა მთავარი ექიმის კაბინეტში უნახავს კუჭმას. ყვავილები ხელოვნური იყო, მაგრამ ლამაზად ნაკეთები, ცოცხალს არაფრით ჩამოუფარებოდა.

კუჭმა ვაზას ნიაჩქერდა და მერე დამის მორიგე ექთანის შემცვლელს, ეკატერინეს მიაჩერდა.

ეკატერინე ვორონინა სანდროს დაჰყურებდა.

— საიდან გაჩნდა ეს ყვავილები? — იკითხა კუჭმამ.

— დღეს ამ პალატაში, ალბათ, ბევრი სტუმარი მოვა... — თქვა მღელვარე ხმით ვორონინამ.

— სტუმრები?!

— ჰო, სტუმრები. — ეკატერინე დაიხარა და სანდროს შუბლზე დაადო ხელი. ნაცნობ და მთაღერსე ხელის შეხებამ გააღვიძა დაჭრილი, მან გაიღიმა და შეიშმუშნა. ჭრილობა აეწვა და თვალი ისევ მოხუჭა.

— აქ რაღაც ამბავია, — კუჭმა საწოლზე წამოჯდა.

ეკატერინემ გაუღიმა და თქვა:

— კუჭმა, მოულოცეთ გმირობა ამ ყმაწვილს. დღეს გადმოსცეს რადიოთი.

— განა არა, რაღაცას მიგრძნობდა: ეს ოხერი გული! — აღტაცებით დაიძახა კუჭმამ და წამოსადგომად დაფარულად.

— რა უნდა მომილოცოთ? — სანდრომ თვალი აახილა და უცებ გაახსენდა გენერალ ლესელიძის სიტყვები: „თუ თქვენ ამ მაღლობს აიღებთ და შეინარჩუნებთ, მაშინ...“ — არ დაგვიწყდით? — თქვა სანდრომ.

— შენ, არავის არ დაგვიწყებია... ამ დილას რადიოთი გადმოსცეს... კალინინი აწერს ხელს, — ეკატერინე ვორონინა დაიხარა და შუბლზე აყოცა სანდროს.

კუნა გაჩქარებული იცმევდა. უყავარჯოდ განდა სანდროს საწოლთან და გმირს შუბლზე აყოცა.

— სულით და გულით მოგილოცავ, — თქვა და სანდროს თვალში ცრემლი შეინშნა, — ღმერთო ჩემო, გმირი ტორისი! — წამოიძახა და ხელები გაშალა.

ეკატერინემ ცრემლი მოსწმინდა სანდროს და იგრძნო როგორ უთრთოდა მხრები ჭაბუკს.

ნაშუადღევამდე ჰოსპიტალში არ დარჩენილა არც ერთი თანანაშრომელი, მეშვიდე პალატაში რომ არ შეეხედა.

აქ მოვიდნენ ჰოსპიტლის უფროსი, პროფესორი, ექიმების მთელი წყება, ექთანები და მოსკოვის სამედიცინო ინსტიტუტის პრაქტიკანტი ქალოშვილები. ამ საზეიმო წუთებს არ დაჰკლებიან ჰოსპიტლის კულინარები და მეცეცხლელებიც კი.

მრავალი გმირი ყოფილა ჰოსპიტალში და ყველას ასე მაღლიერების გრძნობით, ალტაეებით ხვდებოდნენ.

ნაშუადღევს ჰოსპიტლის უფროსის კაბინეტში ტელეფონი აწერიალდა. ამ დროს უფროსი პროფესორთან ერთად შემოვლანზე იყო. ყურმილი მდივანმა აიღო, მერე ცივად გაუშვა ხელი და ოთახიდან გავარდა. პოლკოვნიკი დერეფანში დაინახა და სწრაფად მოახსენა:

— ამხანაგო პოლკოვნიკო, ფრონტიდან გენერალ პოლკოვნიკი ლესელიძე რგავს.

პოლკოვნიკი მაშინვე გაეშურა კაბინეტისაკენ და გვერდზე გადაღებული ყურმილი აიღო.

— ტელეფონთან არის პოლკოვნიკი მარჩენკო... გამარჯობათ, ამხანაგო გენერალპოლკოვნიკო. დიახ, ჩვენთან წევს საბჭოთა კავშირის გმირი, რიგითი მებრძოლი სანდრო ვაშაქიძე. მისი ჯანმრთელობა დღითიდღე უკეთესი ხდება. თავს კარგად გრძნობს. არის გადაეცე მას თქვენი მოლოცვა. ნახვამდის, ამხანაგო გენერალ-პოლკოვნიკო. გენერალთან ამ მოკლე გასაუბრებამ მეტად დაძაბა პოლკოვნიკი მარჩენკო. კაბინეტიდან ლოყებანთებული გამოვიდა და პირდაპირ მეშვიდე პალატისაკენ გასწია.

ჰოსპიტლის მზარეულს დღევანდელი სასიხარულო დღის აღსანიშნავად ნამცხვარი მოემზადებინა სანდროსათვის. არ დაუკლია ცოდნა და გამოცდილება. გვარიანი ნამცხვარი მოართვა.

— ოჰო, არ ხუმრობს ჩვენი მზარეული! უხვად უმასპინძლდება ხოლმე გმირებს, — თქვა მზიარულად ჰოსპიტლის უფროსმა და იმ სკამზე ჩამოჯდა, რომელიც მზარეულმა დაუთმო.

პოლკოვნიკი წელანაც იყო. სანდრო არ ელოდა თუ ასე მალე შენობარუნდებოდა.

— აი, რა ძმობილო, მიმართა მან სანდროს, — ფრონტიდან მელაპარაკა გენერალი ლესელიძე...

— გენერალი ლესელიძე?! — გაიშეორა სანდრომ და თვლები მოხუჭა, რომ გონებაში უფრო ცხადად აღედგინა ის უკანასკნელი ბრძოლისწინა სურათი.

— მოგიკითხა და დამავალა, რომ მისი მოლოცვა გადმოგეცე.—პოლკოვნიკი დაიხარა და ვაშაქიძეს შუბლზე აყოცა.

— გნადლობთ, — ტუჩების თრთოლვით წარმოთქვა სანდრომ ისე, რომ თვლები არ გაუხელოა.

თავი მესამე

პირველი წერილი დედას და ძმას მისწერა, მეორე რუსიკოს. ორივე წერილი პატარა იყო. ორივე წერილში ვეღარ იცნო თავისი ლამაზი ხელწერა. ფანქარს გაუბედავად ხმარობდა. ცოტა არ იყოს შეშინდა, სამუდამოდ ასე ძალამოლეული მარჯვენა არ დამჩრესო. ის ხომ აკადემიაზე ოცნებობდა. — ნუთუ ვეღარ დახატავს? ნუთუ ძალდატანებით უნდა წეროს წერილიც კი?

— ერთბაშად ორი წერილი ბევრია. — მზიარულად შენიშნა კუზმამ, — აი, მე ფეხში ვიყავი დაჭრილი და მკლავშიც არ შეონდა ძალა. მერე, ნახე, უროებივით მაქვს, ქვას დავამტვრევ რომ დავკრა.

— რა ვიცი. უხელო მხატვარი რაღა იქნება... მე აკადემიაში მინდა შესვლა. — თქვა სანდრომ.

— ხატავდი? — ო, ეს კარგია. მეც ძლიერ მიყვარს ხელოვნება. რაღაცას მეც ვჩიჩმაგურობდი შინ, მაგრამ ცხოვრებამ სულ სხვა გზაზე დამაყენა. მხატვრობიდან შორსა ვარ, მაგრამ, აგერ, რაღაცეებს ვთლი... ესეც თავისებური ხელოვნებაა. ერთხელ რაიონის ცენტრშიც წაიღეს ჩემი ნამუშევრები და მთელი ორი თვე გამოფენაზე იწყო... შენ, ახლა, ძმობილო, ისეთი დიდი სახელი გაქვს, რომ... — ტუჩები მოწრუპა კუზმამ და თავი დაიქნია, მერე კონვერტები გამოართვა და ჰოსპიტლის საფოსტო ყუთში ჩასაყრელად წაიღო. უკანასკნელი ორი-სამი დღე ყავარჩენებს აღარ ხმარობდა და უხაროდა, რომ მალე გაეწერებოდა.

გარეთ კი ზამთარი იყო დიდი თოვლითა და საშინელი ყინვებით. დეკემბერში ასეთი ზამთარი არასოდეს არ ახსოვდათ მოსკოველებს. და ამ მოჭურუშებულ, ყინვით გათოშილ ლამეში ხშირად შემოდოდა გაზაფხული: საღალაქ ქალაქები გაათავისუფლეს ჩვენმა ჯარებმა და სალუტი აღვიძებდა პირქუშ ლამეს!

სანდროს უკვე აღარ აკრთობდა ქვემეხების გრიალი. მას სიამოვნებდა, როცა ჩაბნელებულ ოთახიდან, ფანქარებში ხედავდა შუშუნებს. დღითიდღე ძალის მომატებასაც გრძნობდა აშკარად.

სანდრო წერილებს წერდა. კუზმას მიჰქონდა და საფოსტო ყუთში ყრიდა. პირველი წერილების გაგზავნიდან ათიოდღე დღე გავიდა, მაგრამ პასუხი არ ჩანდა, ნერვიულობდა სანდრო, კვლავ წერდა და კუზმას ისევ უჩინდებოდა სამუშაო.

— რა დაემართათ? რა დაემართათ? — იძახდა სანდრო და ისევ ფანქარსა და ქალაქს თხოულობდა.

კუზმა თითებზე ითვლიდა.

— სამი დღე იქით, სამი აქეთ, ეს მშვიდობიანობის დროს. ამას მიუმატე ომიანობა.

წერილები კიდეც არ ჩანდა.

კუზმა ჰოსპიტლიდან გასწერეს. ახლა ამ გამოსათხოვარ წუთებში იგი ნელა, აუჩქარებლად იხვევდა ტოლადებს მორჩენილ ფეხზე. სწორედ ამ დროს ექთანმა დებეშა შემოიტანა.

დადგა ნანატრი წუთი: სანდროს ხელში ეპირა დედის დებეშა. ეს იყო ამალეღებელი, გულის ანაჩუყებელი სიტყვები.

— დედისგანაა? — იკითხა კუზმამ.

— დედისგან. როგორც იქნა! — თქვა სანდრომ და დებეშა ერთხელ კიდეც ხარბად გადაიკითხა.

კუზმა წამოდგა.

— ჰოდა, ყველაფერი კარგად მიდის. აი, მეც მზადა ვარ! — მაზარა აიღო. ხელები აუჩქარებლად გაუყარა სახელოებში, აუჩქარებლადვე შემოირტყა ჭამარი.

— რა მძიმეა, ეს ოხერი! — თქვა და დაჭრილებს გადახედა, — შეხედვები აღაშიანს, შეჩევვი და მერე შორდები... აბა, კარგად-იყავით. კუზმა ნუ დაგავიწყდებათ.

— კარგად იყავი! კეთილი გზა! — დალოცეს დაჭრილებმა.

კუზმამ ყველას ჩამოუარა, ყველანი გადაკოცნა. გადაკოცნა ექთანი და საწირარი, მის გასაცილებლად რომ მოსულიყვნენ. ხელი სინანულით ჩაიჭინა და პალატიდან გავიდა.

ამ დროს ჰოსპიტლის უფროსს შემოხვდა.

— უკვე მიდიხარ?

— მივიდვიარ, ამხანაგო პოლკოვნიკო. კეთილ დარჩენას ვისურვებთ.

— რა გეჩქარებოდა... შენს მეზობელს ახლა ჭილდოს გადასცემენ... დარჩენილიყავ, გაეხარდება ყმაწვილს.

— ო, აქ კი უნდა დავიხიო უკან, ამხანაგო პოლკოვნიკო, — თქვა კუზმამ და პალატისაკენ იბრუნა პირი.

— არ მიშვებენ, — დაიძახა მხიარულად, როცა პალატის კარი შეაღო.

— კუზმა დაბრუნდა! — ვოცოცხლდნენ მისი წასვლით დაღონებული დაჭრილები.

სანდრო ხმას არ იღებდა, მაგრამ კუზმას მობრუნება მასაც გაეხარდა. ამ ბოლო დროს როგორ დაუახლოვდა! სწორედ მაშინ, როცა შეეჩვია, დაშორდა კიდევ. საწყენი იყო. მაგრამ ახლა გულს სიაშე მოეფინა მისი გამოჩენით.

— ახლა ჩვენს სანდროს ლენინის ორდენს და ოქროს ვარსკვლავს გადასცემენ... — თქვა კუზმამ და მაზარა გაიხალა.

მალე მოვიდა გენერალი. იგი ახალგაზრდა და რიხიანი კაცი იყო. თან ახლდა რამდენიმე მაღალი ჩინის ოფიცერი. ისინი ჯერ ჰოსპიტლის უფროსის კაბინეტში შევიდნენ, მაზარები გაიხალეს. შემდეგ ერთნი თანმხლებმა პოლკოვნიკმა გმირის ჭილდოები აიღო და კაბინეტიდან გასულ გენერალს სხვა ოფიცრებთან ერთად გაჰყვა.

გენერალს გვერდში მიჰყვებოდა ჰოსპიტლის უფროსი.

მეშვიდე პალატასთან უკვე მოეყარათ თავი ჰოსპიტლის თანამშრომლებს, რამდენიმე დაჭრილიც მოსულიყო.

გენერალი ყველას მიესალმა და პალატაში შევიდა. შესვლისთანავე თვალი

მოჰკრა საწოლზე მომაგრებულ ფრფრცარს: „საბჭოთა კავშირის გმირი, რიგეთი მებრძოლი სანდრო ვაშაყვი დაბადებული 1925 წელს“. თვალი უმოდ ჰაბუქსაც შეავლო და შუა ოთახში შეჩერებული ჰოსპიტლის უფროსს მიუბრუნდა:

— მთლად ბავშვია! — თქვა და საწოლს მიუახლოვდა, — მომილოცავს, ყმაწვილო!

— გმადლობთ, ამხანაგო გენერალო, — უბასუხა სანდრომ და წამოწევა სცადა.

— წყნარად, წყნარად, გმირო... თავს როგორ გრძნობ, ჰრილობა ხომ არ გაწუხებს?

— უკეთ ვარ, ამხანაგო გენერალო. ნება მომეცით გკითხოთ.

— მკითხეთ!

— იქნებ იცით, რა მოხდა იქ, მაღლობზე?... ჩემს გარდა თუ ვინმე გადარჩა?

გენერალი წამს შეყვონდა.

— არ გახსოვთ? თქვენ თვითონ ვერ დაინახეთ?

— მახსოვს ყველანი იწვნენ. ჩემს თვალწინ მოკვდა სერჯანტი ხასანოვი... იქნებ ვინმე გადაარჩა?

— არავეინ არ გადაარჩენილა, — თქვა გენერალმა, — თქვენს ბრძოლას ნაპირიდან თვალს ადევნებდნენ... სერჯანტ ხასანოვთან ერთად თქვენ მოგენიქათ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება... სხვები ორდენებით დააჯილდოვეს...

— მკვდარი ბიჭები?

— ასე მოხდა.

სანდრო ვერ შერიგებოდა იმ აზრს, რომ იქ სადღაც, უსახელო მაღლობზე პირველივე ბრძოლაში დაეცნენ ოთარი და შოთა... სხვებიც... ბევრი კარგი ბიჭები იყვნენ, მაგრამ განსაკუთრებით ოთარისა და შოთას გახსენება უთუთქავდა გულს და შურისგების ცეცხლით ენთებოდა.

სანდროს სახე მოეღრუბლა.

პალატაში წამს დუმული ჩამოვიარდა. გენერალმა და იქ დამსწრე ყველა

მათგანმა გაუგო სანდროს. თანაუგრძნეს და ერთ ხანს მღუმარედ უყურებდნენ.

გენერალმა ვინებაში გაივილო: „ახლა ამისთვის ისიც დიდი ჯილდო იქნებოდა, რომ მეთქვა, ისინიც ცოცხლები ვადარჩენენ, პოსპიტალში წვანან და ასე, შენსავეთ ჭრილობებს იშუშებენ“.

პოლკოვნიკი, რომელსაც ჯილდოები და გმირის დიპლომი ეჭირა, გენერალს მიუახლოვდა.

— ამხანაგო გენერალო, ნება მომეცით წაგიკითხო ბრძანებულება.

— წაიკითხეთ! — უბრძანა გენერალმა და სანან ბოლკოვნიკი კითხულობდა, იგი თვალს არ აშორებდა სანდროს გაფითრებულ სახეს, მერე ლენინის ორდენი და ოქროს ვარსკვლავი გადასცა, მიულოცა და შუბლზე აკოცა.

— აბა, შენ იცი!.. გამოჯანმრთელდი, — მამაშვილური სიტბო გამოერია აღუღებულ გენერალს კილოში, — ყოჩაღად იყავ!

— გმადლობთ, ამხანაგო გენერალო! ვეშსახურები სამშობლოს! — შესძახა სანდრომ ჯარისკაცურად, როგორც მწყობრში დაუძახნია რიხიანად.

ყველანი წავიდნენ. სანდრო ლენინის

ორდენსა და ოქროს ვარსკვლავს დაჰყურებდა.

სწორედ ესენი ჰქონდა მიტრო პლიმბარაშვილს მკერდზე. გაახსენდა, როგორ ფაციფუცში იყო გმირის შესახვედრად აღტაცებული რუსიკო. ახლა სოფელში თოვლი დევს, მაგრამ რუსიკო შინ არ დამდგარა, მეზობლებს ურბენს, გაზეთს დააფრიალებს და მერე, როცა მარტო დარჩება, ჩუმად ტირის. ტირის სიხარულით, ნატვრით, მოლოდინით გულმოკლული.

კუზმამ გამოიყვანა სანდრო ფიქრიდან.

— ნახვამდის, ძმებო. ახლა კი მივიდივარ!

მაზარა ჩაეცვა, ხალთა ზურგზე მოვგდო.

— კარგად იყავი, კუზმა...

— ჩემი მისამართი არ დაკარგოთ. თუ ცოცხალი გადავრჩი, მაგ მისამართზე მივალ და იქ ვიქნები სიკვდილამდე. კარგად იყავით!

მძიმე ჩექმების ბაკაბუკით გავიდა პალატიდან, ღერეფანი გაიარა და სადღაც, სიღრმეში მიწყდა მისი ნაბიჯების ხმა.

(გავრძელება იქნება)

რამაზ ქობია

ღამე მოსკვდში

ერთხელ, კარგა შეღამებულზე, კომ-
კრიდან ხმაბაღალი ჭახანი მომესმა. უმ-
თეარო ღამე იყო და რამდენიც არ ვე-
ცადე, აივნიდან ვერაფერი გავარჩიე.
ორიოდე წუთის შემდეგ კი ეზოს შუა-
გულიდან ბოხი ხმა შემომესმა:

— ბიძია ილარიონ, გცალია?

— რომელი ხარ?

— მნახე ერთ წამს აქეთ.

— რომელი ხარ, კაცო?

— ვარდენია ვარ.

— მერე — ამოდი ზევით!

— არა, არა... აქ შირჩენია... აგერ,
ქვასთან დაგიცდი.

თხუთმეტრიოდე წლის წინათ ჩემი გა-
რე ბიძაშვილი და შორეული მეზობელი,
ლიომიდე ნიშნიანიძე, ხემ მოიყოლია.
დარჩა მცირეწლოვანი ვაჟიშვილი ობ-
ლად, დედისამარა. რაც გამეწყობოდა
და როგორც ხელი მიმიწვდებოდა,
ბავშვს, სხვა მეზობლებთან ერთად, მეც
ეუწევდი პატრონობას. ოღონდ, უნდა
გითხრათ, ცოტა გაუგონარი და ავი ბავ-
ში იყო. მერე საშუალო დაამთავრა,
ვაეკაცობაში შევიდა, აღარაფერში ვჭი-
რდებოდი და აღარც მაკითხავდა. სულ
გაღამევიწყდა. ამიტომ გაკვირვებული
დავრჩი, რომ ასეთ უდროო დროს მეს-
ტუმრა.

ფლოსტებში ფეხები ჩავყავი და ეზო-
ში ჩავედი. ვარდენია ქვის სკამზე იჯდა,
ნიგვზის ძირში და პაპიროსს წევდა. მი-
ვედი და გვერდზე მოეუჭეჭე.

— გამარჯობა, ვარდენია! ძალიან გა-
ღამევიწყე.

— რა ექნა, ბიძია ილარიონ... საქმე-
ები, ყანა, მოსავალი... ევლარ ვიცლი...

— ეგ საპატო მიზეზია. დედაშენი
რასა იქმს?

— გმადლობ, კარგადაა.

— კარგი დაგემართოს! ის რა ჭა-
ხანი იყო კიშკართან?

— ვადმოსაბიჯზე ვადმოვბტი და სარი
შემომატყდა.

— ოჰ! ზარალში ჩაგივდივარ!..

— ხვალეე გამოგიცვლი.

— აჰ! გეხუმრები, შე კაცო! სხვა?
საქმე ხომ არაფერი გაქვს ჩემთან?

— მაგაზე რა გითხრა. სხვა ჩემს ად-
გილზე, იქნება, არც მოსულიყო მაგრამ
მე მაინც სოფლის წევრად ვთვლი თავს
და... ა, მოვედი კიდევ.

— ისეთი რა ამბავია?

— არის. გეტყვი. პაპიროსს არ მოს-
წევ?

— მე ყალიონს უფრო ვეწყობი. და-
გავიწყდა?

— მახსოვს. მაგას რა დამავიწყებს..
ერთი სიტყვით, ბიძია ილარიონ, მე ასე
ვიტყვი: აღამიანს რომ ხელმძღვანელ
სამუშაოზე დააწინაურებენ და ნდობას
აღმოუჩენენ, იმას რა ევალეზა? თავისი
ყოფაქცევით სამაგალითო იყოს და
ყველას პატივისცემა დაიმსახუროს, თუ
თავისი თანამდებობა ბოროტად გამოი-
ყენოს და მთელ სოფელს, თავისთავსაც
და სხვასაც ჩირქი მოსცხოს?

— მაგას რა კითხვა უნდა?

— არ უნდა, ხომ? აბა, ბიძია ილარი-
ონ, ჩვენში ერთ პიროვნებას ისეთი სა-
ქმე აქვს წამოწყებული, რომ თუ ბო-
ლომდე მიიყვანა, მთელ სოფელს თავი
მოეჭრება. ქვეყნის კიდევ თუ გადავი-
კარგებით, თორემ აქ გასაჩერებელი პი-
რი აღარცერთს აღარ გვექნება.

— ვიზე ამბობ?

— ვიზეც ვამბობ.

— მაინც?

— საჭირო არ არის.

— იმე!

— საბჭოს მდივანს იცნობ?

— ირაკლის?

— ირაკლის, პო, როგორც კი დაასახელეს, ყველამ ერთხმად რომ იხუვლეთ, გაუმარჯოსო! აი, სწორედ იმაზე მოგახსენებ.

— ისეთი რა დააშავა?

— რაც დააშავა, ის მე ვიცი. კი არა, რაც ვითხარი, ნეტავი, ისიც არ შეთქვა.

— აბა რაღას ამფორიაქე, შე კაცო!

— აბა, გავჩუმებულიყავი?

— აბა, რასაც შენ ახლა აკეთებ, იმას თქმა ჰქვია?

— ეჰ! რა ვითხრა, ბიძია ილარიონ, იცი? სიმართლე ვითხრა, ვერ გენდობი. ეს ზოგიერთები რაღაც ისეთნაირად ხართ აწყობილი, რომ თანამდებობის პირს ყველაფერში კვერს უჯრავთ. ბოლოს მტყუანი მე გამოვალ ისევ.

— ზოგი მართლაც ეგრე იქცევა.

— მე შენ მაგისთანა კაცად არ მიმაჩნდი.

— მერე?

— კარგი, გეტყვი. ოღონდ...

— რა ლაპარაკი გინდა?..

— კარგი. ადელიკოს შეცდენა აქვს გადაწყვეტილი.

— ვისი?

— კოლმეურნეობის მონაგარიშის. გამგეობას, რაც რემონტი დაიწყო, ოთახები არ ჰყოფნის და ილაკრია და ადელიკო ერთ ოთახში სხედან. ჰოდა — რაც იქ ამბები ტრიალებს, ადამიანის ენა ვერ გამოთქვამს. ილაკრია საბჭოს მდივანია, სოფელში ბევრი შეუძლია.. ადელიკო ობოლი გოგოა, ძლივს ხალხში გამოვიდა და... ეს საქმეა?!

— ჰმ!

— ასეა! შენ, ბიძია ილარიონ, სოფელში საპატივცემო კაცად ითვლები. მე სათქმელი ვითხარი და აწი — როგორც გენებოს. ოღონდ, ილაკრია რომ საწადელს მიაღწიოს და გოგო გააბა-

ხოს, მთელი სოფლის სიყვედილი იქნება. მერე მოდები და, თუ გინდა, ილაკრია მოხსენი თანამდებობიდან. შავით საქმეს ეშველება?

— ჰმ!.. იქნება, ცოლად შერთვას უბირებს და იმიტომ...

— აბაჰ!..

— რა იცი?

— რაღაცეები დაუტრიაბახია ვილაყეებთან. ცოლად რომ უნდოდეს, მაგას იზამდა?

— ვილაყეებმა ხანდახან ტყუილი იცინან.

— ეგვეც მართალია... მაგრამ... კარგი, ბატონო, მე გავჩუმდები. თუ ღმერთმა ქნა და ცოლად შეირთო, მაგას რაღა აჯობებს? კარგი ბიჭი და კარგი გოგო. ღმერთმა ბედნიერი ამყოფოთ. მაგრამ რომ აღარ შეირთოს?

— მაგი თქვი შენს... ჰმ!.. ეს მითხარი. შენ საიდან იცი, იმ ოთახში რა ხდება?

— შევესწარი ერთი-ორჯერ. შემთხვევით... რაღაც საქმეზე ვიყავი. არა და — ადელიკო ჩემი არ იყოს, ობლობაშია გაზრდილი. მე ბევრი მპატრონობდით, კუბოს კარამდე თქვენი მადლობელი ვიქნები... მაგრამ — მაინც... ობოლი — ობოლია, ბიძია ილარიონს!.. ჰოდა, იმ გოგოს რომ ვინმემ შეურაცხყოფა მიაცუნოს, ასე მგონია, ჩემი შეურაცხყოფა იქნება.

— მართალი ხარ, ვარდენია, მართალი...

— ასეა, ბიძია ილარიონ. მე ჩემი სათქმელი ვითხარი და აწი... რა ვიცი... ვითომ, ეშველება მაგ საქმეს რამე?

— ვითომ ეშველებაო?! ი! ტყავს კი არ გავაძრობთ კულის რიკამდე თუ ეგ მართალი გამოდგა? ამას უყურე შენ!

— მთლად ჩემს სიტყვებსაც ნუ დაენდობი. ვინ იცის, იქნებ ვტყუვდები კიდევ.

— არც დავენდობი.. რა, მე თვალები არა მაქვს და ვერ დავიხახე, თუ?

— ჰოდა — ასე ქენი. ვარდენია წამოდგა, — ახლა კარგად იყავი, ბიძია ილარიონ. ხვალ მოგაკითხავ.

— ამოსულიყავი. თეონა ეს-ესაა ვახშმის სამზადისს შეუდგა.

— არა, დედაჩემი მომელის. ოღონდ ერთი სათხოვარი მაქვს: მე ნურსად დამსახებლებ. ვინ იცის...

— ნუ ბავშვობ, აღამიანო! შენი დასახელება რაში დამპირდება.

— ჰოდა — კარგი! ახლა ნახვამდის! გატრიალდა და სიბნელეში დაიკარგა. მისმა ნამბობმა ნამეტანი შემაფიქრინა. ირაკლის სოფელი პატიოსან და გულლია ბიჭად იცნობდა- საბჭოს მღივნადაც იმიტომ ავირჩიეთ. მაგრამ... ვინ არ შემცდარა? მით უმეტეს — ახალგაზრდა ქალ-ვაყი ერთ ოთახში. გამგეობას მინცდამაინც ახლა მოუნდა რემონტის ჩატარება...

ვახშმად ვარდენისთვის მიცემული პირობა დაეარღვიე და ყველაფერი თადეოხსა და თეონას ვუამბე. თადეოხს სასაცილოდაც არ ეყო.

— ილაკრია და მაგისტანები?!.. აუჰ! საბჭოს მდივანია, მაგრამ ქალის დანახვაზე ყაყაჩოსავით წითლდება არ ვიცნობ თუ? საქმე თუ შეცდენაზე მიდგა, ჩმას თვითონ ადელიკო უფრო მალე შეაცდენს.

— რატომ იცი მაგისტანა ლაპარაკი, — გაწიწმატდა თეონა, — რაი მერე. ილაკრია რომ ქალების დანახვაზე წითლდება? პირველად შენც წითლდებოდი, მაგრამ მერე? ვიცით თქვენი ამბავი! ვარდენიას, მამაჩემო, ნამდვილად სწორი ამბავი მოუტანია თქვენთვის და რაც მალე მიხედავ მაგ საქმეს, მით უკეთესი იქნება.

— კარგი და — მე რა მოვუხერხობ?

— ნაუშია დ... — ჩაურთო თადეოხმა.

— სახუმაროდ გცალია? — შეუყვირა თეონამ.

— აბა, სატირალი რა მაქვს? არა და — იმ ბიჭს იქნება ცოლადაც კი უნდა ის გოგო, აღარ აცლით?

— რომ აღარ ითხოვოს?

— ვარდენიაც მაგას შიშობს, — ჩაეუბრთე მე.

— ეგ უკვე სხვა საქმე იქნება, — თადეოხი ტანტზე ჩამოჯდა.

— მერე რაღა ეშველება? — თეონამ ცომი მიადგო.

— აღარაფერი. — მე თადეოხს ვადავებდე.

თადეოხი ერთხანს სდუმდა. მერე ხელი ჩაიქნია:

— უწლოვანი აღარც ის ადელიკოა და თავის თავს თვითონვე მოუაროს. ჩვენს დროში ქალის ვახახება არ გამიგონია მე... ეს ერთი, და მეორეც — რა იცი, რომ ეგ შენი ვარდენია მაგ საქმეში თავის ინტერესებს არ უღარაჯებდა?

— რასა?

— ვინ იცის... მე ვაგონილი მაქვს, თითქოს სანამ ადელიკო ფერმაში მუშაობდა, მაგათი საქმე უნდა მომხდარიყო.

— ვისი?

— მაგ ორის — ვარდენიასი და ადელიკოსი. უფრო მშობლები ფაციფუცობდნენ. მაგრამ მაშინ ვარდენიამ არ ინდომა, ქიონია — მასწავლებელს ეტორილალებოდა... ახლა კი, ადელიკო რომ გამგეობაში წამოსვეს და აბრეშუმებში დაშარიშურობს, ალბათ, შენს ვარდენიასაც მოებრიცა თვალები.

— ალბათ, რას ჰქვია? შენ ნამდვილად იცი, რომ ასეა?

— აბა, რა გული ეწვის?

— რა გული ეწვის, რას ჰქვია! სოფლის წევრია. რაღაცა შეამჩნია და მითხრა. აბა — გაჩუმებულიყო?

— ამან ყოველთვის რაღაც უსაშველო უნდა იფიქროს, — თეონამ წყრომით შეხედა თადეოხს.

— მე არაფერსაც არ ვფიქრობ, — გაგულისებული თადეოხი წამოგდა, — ეგ თქვენი ვარდენია ერთი ართვალი ვინმეა და მთელს სოფელს ეხარება. ახლა შევეშვით მაგას და ვახშამი მაჭამეთ, დილას უთენია ვარ ასადგომი.

— შეხედე! — თეონამ გაოცებისაგან ტაში შემოტკრა, — აბა, რაღა ილაკრია ყველას უყვარს, ყველაფერი ვაპატიოთ? თადეოხი წამოხტა და გარეთ გავარდა.

ვახშამს ხმაამოუღებლად ვჭამდით.

ბოლოს მე ჩემი გულისნადები გამოვ-
თქვი:

— ხვალ სახლში საქმე მაინც არაფე-
რი მაქვს და გავივლი ერთი საბჭოსაკენ.
აქ ჯდომას და მარჩიელობას, იქნებ, გა-
ვიგო, ვინ მტყუანია მაგ საქმეში და ვინ
მართალი.

ჩვენი კოლმეურნეობის კანტორა გო-
რაკზე დგას. ხის ორსართულიანი სახ-
ლია, ღია აივნებიანი. სანამ რემონტი
დაიწყებოდა, ხალვათობა იყო. ახლა კი
კოლმეურნეობის გამგეობაც და სოფ-
ლის საბჭოც მერე სართულზე, სამ
ოთახში იყო შეყუყულო.

ჯერ ვიფიქრე, თუ აქ მართლა რამე
ისეთი ხდება, სხვებიც შეამჩნევდნენ და
ვინმეს ჩუმად გამოვკითხავ-მეთქი. მაგ-
რამ მერე მივხვდი, რომ არ ივარგებდა-
რა და — აქ მოსკლის მიზეზიც არაფე-
რი მქონდა. კოლმეურნეობაში — ჯანი
აღარ მომსდევს და — კარგა ხანია
აღარ ვმუშაობ. საბჭოში კი, თუ ჩვენს
რჯახს რამე საკითხი წამოეჭრებოდა,
თადეოზი და თენა აწესრიგებდნენ. მე
რაღა მოხელე ვიყავი?

ბოლოს გადავწყვიტე, ისე შევალ, ვი-
თომ უსაქმობამ შემაწუხა ბერიაკი და
გამოვისერიანე-მეთქი და კიბეს აფყევი.
არც აივანზე და არც პირველ ოთახში
არავინ იყო. ოთახის კუთხეში ხმელი
ტაროები ეყარა. კედელთან გრძელი
სკამი იდგა და ზედ ცარიელი სამეღნე
იდო. ეს ზყო და ეს.

მოვისაზრე, რომ ილაკრია და ადელი-
კო მერე ოთახში იქნებოდნენ. იმ ოთა-
ხის კარი, რაც კი თავი მახსოვს, სულ
ულმერთოდ ჭრიალებდა, მაგრამ რა მჭი-
რდა მისაპარავი და საჩუმათო? მივედი
და კარი გულდაგულ გამოვაღე.

ძეხორციელი არც იმ ოთახში იყო.
თქვენ წარმოიდგინეთ, მაგიდის ქვეშაც
კი შევიხედე... და გამოეჭრიალდი.

მთელი სართული დავიარე და ძე-
ხორციელი არსად იყო. ვიფიქრე, რაღა
გაეწყობა, სხვა დროს მოვალ-მეთქი, და

კიბეს ჩამოყევი. მერე ვიფიქრე, რაკი
ამ სიშორეზე მოვსულვარ, ბარემ შენო-
ბას გარს შემოუვული-მეთქი, შენობის
უკან, ჩემდა მოულოდნელად, გაღმელი
სერაპიონ სირბილამე დაეინახე. ცემენ-
ტსა და სილას ერთმანეთში ურევდა და
წყალს ასხამდა.

იმანაც დამინახა. წელში გაიმართა
და შუბლი მოიჩრდილა:

— ილარიონს ვახლავარ! რას დაეძებ
ამ ცარიელ გამგეობაში?

— უფროსებთან მოვედი.

— გლახა დრო შეგირჩევია. მინდვ-
რებშია ყველა. ჩემზე უფროსი ახლა
აქ არავინ არის.

— შენ ხუმრობ და — გამგეობის
ასე მიტოვება შეიძლება?

— იყვენენ. საბჭოს ხაზით — ილაკ-
რია, გამგეობის ხაზით — ადელიკო.
მერე ორივემ ერთი ხაზი აირჩიეს და
იმას დაადგენ.

— რაო?!

— აი, იმ გზაწვირის ხედავ? ფერმი-
საკენ რომ მიდის. იმას ვაპყვენ ორი-
ვენი.

— ფერმაში წავიდნენ?

— ჰო!

— ფერმაში რა უნდათ?

— რა ვიცი... — სერაპიონმა ეშმაკუ-
რად შემომხედა, — ალბათ, გამოცდი-
ლების გაზიარების მიზნით.

— რას ხუმრობ შენ, ყაძახო!

— ი! შენ რაღას მიჯავრდები?!

— სხვა სახუმარო ვერაფერი ნახე?!

— ჰმ! — სერაპიონმა გაიცინა და ოფ-
ლიანი შუბლი იდაყვით მოიწმინდა, —
შენც მართალი ხარ, ბიძია ილარიონ, ბე-
ბრები ყოველთვის მართლები ხართ. თუ
იცი, მე მალე დავბერდები?

— ე სიბერე რაღამ მოგანატრა?

— მომბეზრდა სულ მტყუანად ყო-
ფნა.

— რა სხვანიარად მღერობხარ?

— რა და — მამაჩემმა ამ დილით...

— მამაშენის დარდი მაქვს?!

— აბა?

— მოიხედე აქეთ: წედან რომ წამოიმ-
ღერე — ადელიკო და ილაკრიაო, ფერ-

მა და გამოცდილებათ, ამით ვითომ რისი თქმა გინდოდა?

— ე — ე, საიდან შემომიარა! შენ რაში გაინტერესებს?

— ისე გეკითხები.

— ჰო-ო, ისე-ე... ილაკრიას და ადელიკოს ამბავი გაინტერესებს?

— ჰო-ო... მართლა საინტერესო ამბავია. არც გამტყუნებ, ბიძია ილარიონ. ნამდვილად საინტერესო ამბავია.

— რამე იცი თუ?

— რა უნდა ვიცოდე?!

— კაცო, შენი სამასხარო ვინ არის?!

— იმე!

— რამდენი ხანია, რაც წაეიდნენ?

— ეს ცემენტი მოზიდული არ მქონდა.

— ცემენტი როდის-ღა მოზიდე?

— სილოს ზიდვა რომ გავათავე.

— ჰმ! მეც სულელი ვარ, შენ რომ გე-ლაპარაკებო.

— ეჰე! ბიძია, ილარიონ, იცოდე, მე არ მითხრა, სულელი ხარო, თორემ მაგას ვეღარ მოგიტმენ.

გაერბილი და ფერმის გზაწვირილს დაეადექი.

ფერმის გზაწვირილი პატარა ჰალაზე გადადის. ერთი პატარა დაცემული ადგილია, ღელის ნაპირას, და რამდენიმე თხმელა დგას. იმ ადგილს რომ მივალწიე, მოულოდნელი რამ დაეინახე.

სწორედ ღელის პირზე, თხმელის ძირში, თეთრხალათიანი ვიღაც იჯდა. დავაკვირდი და ილაკრია საბჭოს მდივანი ვიცანი. შუაგულ ღელეში კი, თეთრ ქვებზე, რომლებსაც წყალი არ უწევდა, ადელიკო იდგა და ხმამაღლა კისკისებდა.

იმით მე არ შევემჩნევივარ. იმდენად მოულოდნელი და გულუბრყვილო სურათი იყო, რომ გამოჩენა ვერც გავბედე. ყორესთან ჩაეცუცქდი და... თვალთვალი დაეუწყე.

ადელიკო თან კისკისებდა და თან რაღაცას უყვიროდა ილაკრიას სიტყვები ვერ გავარჩიე. ილაკრიამ რა უპასუხა,

ვერც ის გავიგონე. არც ის ვიცი, საერთოდ უპასუხა რამე თუ რა. — ჩემსკენ ზურგით იჯდა. ცოტა ხნის შემდეგ ილაკრია წამოდგა, ზურგით თხმელას მიეყუდა და გულზელი დაიკრიფა. ადელიკო ისევ იდგა და იცინოდა. მერე ჩაცუცქდა, ქვებზე დაიჩოქა, წელში მოიხარა და თავი ღელის წყალში ჩააყო. ილაკრიამ გაიციხა და თავი გადააქნია. ადელიკომ თავი ასწია, უცბად წყალს ხელი გამოჰკრა და ილაკრიას მიაშხეფა. ილაკრია გვერდზე გადახტა და ისევ თავის ქნევით გაიციხა.

ამასობაში მე, ცოტა არ იყოს, უხერხულობა ვიგრძენი, თავზე არაფერ წამომადგეს, ახალგაზრდებს რომ ვუთვალთვალე, და არ შევრცხვე-მეთქი, და აქეთ-იქით მივიხედ-მოვიხედე. ჩემდა ბედად, არაფერ იყო. როცა ისევ ღელისაკენ მივიხედე, ადელიკო უკვე ნაპირზე ამოდოდა. ქვიშაზე რამდენჯერმე ფეხი დაუსხლტა და კინაღამ უკანვე ღელეში არ გადავარდა. თავი ძლივს შეიკავა, ილაკრიას რაღაც მიაყვირა და ხელი გაუწოდა. ილაკრიამ, როგორც იქნა, მოიფიქრა, მივარდა და ხელი შეაშველა. ადელიკო ნაპირზე ამოვიდა. ფეხქვეშ რომ მიწა დაიგულა, გაჩერდა, თავი ძირს დახარა და რამდენჯერმე აქეთ-იქით გააქნ-გამოაქნია. ალბათ წყლის წვეთების მოშორება უნდოდა. მერე ხელეები გადაიხვა თმაზე, ილაკრიას თავი დაუქნია და ორივენი, აუჩქარებელი ნაბიჯით, ჩემი მიმართულებით წამოვიდნენ.

რომ იცოდეთ, რა გაჭირვებით მე უკან-უკან გავფორთხიდი, რომ იმით არ დავინახე, და მერე, სამშვიდობოს რომ გავედი რა სულმოუთქმელად გავყვივრებას, ნამდვილად შეგეცოდებოდით.

ეზოში უკანა კარით შევედი ვენახიდან. სახლს მიუხახლოვდი თუ არა, თეონა გამომეგება. ისეთი სახე ჰქონდა, თითქოს რაღაც საშინელის გაგონებას ელისო:

— რა ქენი?

— რისი?

- იმ საქმის, რაზეც წახვედი.
- იმ საქმის კი არა!..
- ის ბიჭი რომ გელის?
- ვინ ბიჭი?

- ვარდენია. სარი მოიტანა, ჩაატკრა და ზის ქიშკართან.
- სარი მაგას და სიკვდილი... შეუძლოდ გახდა და არ ცალია-თქვა!..

რას ვეღაგები წუთისოფელს?

ისეთ ასაკს მივაღწიე, რომ სიკვდილი აღარაფრად მიჩანს. თავი ნუ მომიკვდება!

ჩვენი სასაფლაო, წინათ რომ ქვედა ეკლესიას ვეტყვოდით, ხელისგულივით მოჩანს ზემო. ეზოდან. მწვანე ბალახით შემოსილი, მაღალი და ხშირი მაცვლის ბუჩქებით გარშემორტყმული ადგილია კორტოხზე. ვალავანთან რამდენიმე ცაცხვი და ერთი ძველთაძველი მუხა დგას. ბალახზე აქაიქ ხის ჯერები მოჩანს, დროთა ვითარებისაგან გაშავებული, და საფლავის ქვები, ზოგი დიდი, თავში განიერი და ბოლოში მოწვრილებული, და ზოგიც პატარა. ჯერების არ იყოს ქვებსაც რუხი ფერი აძვეთ. მაგრამ განსხვავება ისაა, რომ ქვებზე შავად ჩაქსოვილი წარწერებია. ეს არის და ეს.

მაგ კორტოხზე ერთიც არა წევს ისეთი, რომ თავის დროზე მასთან მეზობლობა და მეგობრობა თუ არა, უბრალო ნაცნობობა მაინც არა მქონოდეს. სწორედ მუხის ძირას, ჩრდილში რომ მაღალი, ოდნავ შესამჩნევად ნაპირჩამოტეხილი ქვა დევს, იმის ქვეშ სილოვან მესხორაძეა. სიკვდილამდე რამდენიმე კვირით ადრე ორლობეში შემომხვდა.

- საიღ, სილოვან, ამ საღამო ხანს?
- აჯერ ნინა შობიბარობსო, შემოითვალეს.
- ნინა?
- ჩემი სიძის ქალიშვილი, გადამა სოფელში.
- ო! ღმერთმა ამრავლოს, სიკეთე მისცეს!
- შენ საით?
- მე წისქვილს წყალი გადავუღვე და ახლა სახლისაკენ მივდივარ.
- კარგია! აბა, გამარჯვებით!
- კარგათ, ჩემო სილოვან! ღმერთმა

კარგი ფეხი მოგცეს, შობიბარესთან მიდიხარ.

— გმადლობ! გაეშორადით. ის თავის ვხით წავიდა. მე სერზე ამოუხვვიე, ამის მერე აღარ მინახავს, შემოდგომის პირზე კი გარდაიცვალა.

გასვენება, სხვათა შორის, დიდძალი ჰქონდა, არაფერი დაკლებია არც მოთქმა-ტირილი, არც კარგი ქელები, არც შეილები და მოკეთებები კუბოსთან. მახსოვს, კუბო რომ საფლავის პირას დასვენეს და უქანასკნელად ვეთხოვებოდით, მზერა რატომღაც განსვენებულას ფეხებზე შემჩივრდა. ახალთახალი, შინდისფერი ფეხსაცმელები. ეცვა, ქალაქური, და შინნაქსოვი ნაცრისფერი ყაქის წინდები. რატომღაც, სანამ სულარას გადააფარებდნენ, სულ იმ ფეხსაცმელებს და წინდებს მივჩერებოდი — მერე კუბოს სახურავი დაძხურეს და საფლავში ჩაუშვეს: ჩვენ ყველამ, როგორც წესია, თითო მუჭა მიწა მივაყარეთ და გამოვტრიადდით.

მასუკან წევს ჩვენი სილოვანი კორტოხზე, მუხის ქვეშ. საორმოცოდ შეიღმა ქვეც დაადეა. წევს ის ადამიანი, თავის წითელ ტუფლებსა და ნაცრისფერ წინდებში, და არის. თავისი გზა გაიარა, რაც შეეძლო, გააკეთა; ბევრჯერ, იქნება, საწყენიც შეხვდა, ბევრჯერ, რომ არც ელოდა და ერგებოდა, იმდენი სიხარული და სიამოვნებაც ნახა — და მოისვენა. ვინც იცნობდა, მისი საფლავის დანახვაზე ყველა კეთილად და მოწიწებით მოიხსენიებს სხვა რაღა უნდა ადამიანს?

უფრო ზევით და მარცხნივ, გზის თავზე, მუხის ჩრდილი რომ ველარ წვდება და ბალახი მზითაა ვანათებული,

ჯვარტვეშ ონისიმე გამთენაძე და მისი ცოლი ტუფია წვანან. ეგენი კარგა ხნის მიცვალბულები არიან. ომის დამთავრებას რომ წელიწადი უკლდა, ფრონტიდან ერთადერთი შვილის, გერონტი, დაღუპვის ქალაღი მიიღეს. დიდი ზაფრა ეცათ. მთელი ზამთრის განმავლობაში მაგათ კარს არ მოუსვენია — სოფელმა ძალიან ახლოს მიიღო გულთან მომხდარი უბედურება და სანუგეშებლად დადიოდნენ, მაგრამ მაგათი გამოტრიალება მაინც აღარ იქნა. გლოვასა და ხმაშალღა ტირილს თანდათან უკლეს — აღამიანის ძაღლონეს თავისი საზღვარი გაჩნია, მაგრამ საამქვეყნო ორომტრიალშიც აღარ ჩაბმულან. ცხოვრობდნენ თავისთვის, უხმოდ და უხალისოდ, გულის გარეთ, მერე კი, ერთ გაზაფხულზე, სამი კვირის განმავლობაში ჯერ ერთი გამოესალმა წუთისოფელს და მერე მეორე.

გასვენება ძალიან მწარე და გულისმომკვლელი ჰქონდათ. რა თქმა უნდა, მეზობელი ყოველთვის დაიტირებს მეზობელს, წესს აუგებს და გამოეთხოვება, მაგრამ შვილის ტირილი და მწუხარება მაინც სხვაა. საწყალი ონისიმე და ტუფია კი მართო მეზობლებმა გავასვენეთ და ყოველ ჩვენგანს საფლავის ლოდით აწვა გულზე, რომ ამათი შვილი საღდაც შორს მიწაში იწვა და არც კი იცოდა, რომ განსვენებულ მშობლებს შვილის ცხელი ცრემლი აკლდათ.

სიტყვა გამიგრძელდა. ღმერთმა დაგიფაროთ იმისგან, რომ ჩვენი სასაფლაო და მისი მკვიდრნი სათითაოდ ავიწეროთ. როგორც მოგახსენეთ, ყველა მათგანი ჩემი მეგობარი თუ არა, კარგი ხაცობი მაიხც იყო თავის დროზე. როცა ჩემი საათი დაჰკრავს და თვალებს სამუღამოდ დახუჭავ, წოღა დიდი ხნის შეთვისებულ ხალხში მომიწევს — გაიწი, ბიჭო, იქით, — გავეხუმრები სილოეახ მესხორაძეს, — რომ ვაჰიმულხარ, მე ადგილი აღარ მინდა?!.. მერე საწყალ ონისიმესა და ტუფიას შევეხმინები: ეპ, თქვე საწყლებო, არ დაგიტი-

რათ შვილმა, ხომ? არ დაგინუქათ ზო? თვალები თავისი ხელით? კრახ ღზამთ, ჩემო კეთილებო! აი, ახლა მგეც მოგვქმითქვენთან, და ამასიქით სულ ერთად ვიყოას.

ახლა საკითხავი ის არის, როდის დაჰკრავს ჩემი საათი? ვერ გეტყვით, თათქოს ძალიან მეჩქარებოდეს. მაინც, ჩვენი სოფელი ის ღვთის პირისაგან შეჩვეუბული, სულ ნანატრი მარგალიტია. დიღას მზე რომ სტყორცნის სხივებს ამწვანებულ ვორაკებს, და ნისლი გაიფანტება, ხეებში კოცონივით აკიფდება სახურავების კრამიტი. წყაროსთავიდას დილიდან საღამომდე ბავშვების კვიღხივილი მოისმის. ნაშუადღევს ქარი ტრაქტორის გუგუნს მოიტანს. საღამოზე საძოვრიდან დაბრუნებული საქონელი შემობიბავლებს ორღობეში. ათასი წელი რომ ვიცოცხლო, არც თვალი და მელღება და არც სმენა შემიწუხდება. ვიცი ამ ქვეყნის ყადრი, სიცოცხლისა და სიხარულის მოძულე არ გეგონოთ, მაგრამ...

ამ ორიოდღე დღის წინათ მზის გულზე ვიჩქეი, ლაფაროში. უცბად ბოსტინიდან ჩემმა ოთხი წლის შვილიშვილმა მოიარბინა. მე არ შევემჩნევივარ. შორი ახლო ჩაიჩოჭა, კალთიდან კიტრები წამოყარა და თვღა დაუწყო. მე მიეჩერე ბივარ და ხმას არ ვიღებ. ჩაუმუხლია და ითვღის. არადა — ნამღვიღი თვღა არც იცის. ითვღის ასე: გადაღებს ერთ კიტრს და იტყვის — ეს მამაიას; გადაღებს მეორეს — ეს ღეღაიას; გადაღებს მესამეს — ეს მე. მერე ისევ თავიდან — ეს ღეღაიას, ეს მამაიას, ეს მე; ეს მამაიას, ეს ღეღაიას, ეს მე; კაცის თავზე ოთხ-ოთხი, თუ მეტი კიტრი გამოუვიღა.

რამდენჯერმე რომ გადათვღა საქმე გათავებულად. მიიჩნია. კიტრები ისევ კალთაში ჩაიწყო, წამოხტა და სხლისაკენ გაქცევა დააბირა, მაგრამ ამ დროს თვღი შემასწრო და...

კაცის ენა ვერ ავიწერთ იმ მღგომარეობას, რომელშიც ის ბავშვი ჩავარდა.

თვალეზი გაუფართოვდა, სახე გაუფითრდა. ერთხანს ასე, გამტვრელებული იდგა. მერე კალთას ხელი შეუშვა — კიტრები სულ დაეზნა, — და ღრიალი მორთო. ისე გულამოსკენილი, ისე სასოწარკვეთილი ტიროდა, რომ იმის დანახვაზე ქვა აღლუდებოდა...

რა ვუთხრა მოხუცებულობას! სანამ წამოგფოფხვებდებოდი, მივიდოდი და დავაწყენარებდი, სახლიდან დედამისი — ჩემი რძალი მოვარდა. დაბნეული კიტრების დანახვაზე იფიქრა, ალბათ, ბაბუამისი ზოსტანში ჩასვლისთვის გაუჯავრდაო, და საყვედურით შემომხედდა. იმ დალოცვილს ჩემთვის ეკითხა შინაც, რაში და როგორ იყო საქმე. ერთი ორჯერ კიდევ მესროლა ბრახიანი შხერა, ვითომდა, ასეთი უბრალო რამისთვის ბავშვი როგორ ამიტირეო, და თან შვილს უაღერსებდა. მერე ხელიც მოხვია და თან წაიყვანა, ჯერ კიდევ მტირალი და გულამოფსკენილი. აღარც ჩემსკენ და აღარც დაბნეული კიტრებისაკენ არც ერთს აღარ მოუხუნდავს.

ახლაც არ ვიცი, ბოლოსდაბოლოს, აუხსხხა თუ არა ბავშვმა დედას, როგორც იყო საქმე. მე კრინტიც არ დამიძრავს. ასეთ უბრალო რამეზე რომ აღაზიანს დევა-მტკიცება და ჰკუა მეტყველების ხარჯი დაგჭირდება, ჯობს, გაჩუმდე და ხნაც აღარ ამოილო. ამ ქვეყნად ყველაფერს თავისი წესრიგი აქვს და ცხოვრების მსვლელობას უაქუმბა ვერვინ შეატრიალებს.

მეორეჯერ — ეს უფრო ადრე, იყუ... — რაღაც ეშმაკად კოპიტებისაკენ გასეირნება მომეხასიათა, ეზოს ბოლოსაკენ. გვიან სადილობა იყო. იმ დღეს სიცხიანი ამინდი იდგა, და ამ თავკარა შხის გულზე სოფელი ისე გარინდულაყო, რომ არსაიდან ბაიბური არ ისმოდა, თითქოს ყველაფერი მოთენთილა და მიუძინაო.

კოპიტებთან ხბო ვადივები. მერე ერთხანს გაღმა მიდამოებს გაჩერებოდი, და ისევ სახლისაკენ გამოვტრიალდი.

სახლის უკანა ყურესთან რომ მოვკლწიე, უეტრად წინა ბალკონიდან მშვეკაცის ხმადაბალი ლაპარაკი შემომესმა. ოღონდ, ვიღაც იყო, ჩვეულებრივად, გაბმულად კი არ ლაპარაკობდა. არა. ნაწყვეტ-ნაწყვეტ სიტყვებს ვერ ვარჩევდი, მაგრამ შესმოდა: სრულ სიჩუმეში უცბად მამაკაცი ორიოდე სიტყვას იტყვის დაბალი, მოგუდული ხმით. მას არავინ უბასუხებს, და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდება. ცოტა ხნის შემდეგ მამაკაცი ისევ წაილაპარაკებს რაღაცას! ისევ დაბალი და მოგუდული ხმით. ისევ არავინ უბასუხებს და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდება.

გული ამიბავუნდა. ჩემი რძალა ჯარტოდმარტო იყო იმ წუთას სახლში. ჩემი შვილი დიდიდანვე სამუშაოზე წავიდა, შვილიშვილი კი, ხბოს რომ ვაბამდი, დავინახე—დობილოში დარბოდა. ამკარა იყო, რომ აივანზე ვიღაც კარე შე იჯდა. არა, იქნებ ის კაცი კარგი გულით იყო მოსული, მაგრამ რანაირი საქციელია ქმრიანი ქალის დამარტობლება და ასეთი ხმით საუბარი? ან ჩემი რძალი რატომ პასუხს არ აძლევდა?

ერთი კი ვიფიქრე, ხომ არ მომიჩვენებოდა, და ისევ დაეფუფურადე. ცოტა ხნის შემდეგ მამაკაცი ისევ ჩაილაპარაკა რაღაც თავისი დაბალი ხმით. ისევ არავინ უბასუხა და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა.

ველარ მოვითმინე და განგებ ჩავახველე. თან ვიფიქრე, თუ რამე უბედურებაა, ბარემ ჩემი თვალთ ვნახავ-მეთქი, საჩქაროდ კედელს მოვუარე და აივანთან გავედი.

ჩემი რძალი მავიდასთან იდგა, თავდახრილი, და თეთრეულს აუთოვებდა. აივნის მეორე მხარეს, დაბალ ჯორჯოზე, ჩემი შვილის — თადეოზის ტოლი და ამხანაგი, ნაუშია სირბილაძე იჯდა, ვაშლილი წიგნით ხელში და პირდაპირ ჩემს რძალს მისჩერებოდა.

თონამ — ჩემმა რძალმა — ჩემს დანახვაზე ნამალევედ ჩაიციინა, კბილები ტუჩს დააჭირა და თავის საქმე განა-

გოძო. ნაუმიამ წიგნი დაკეცა და, ვითომც აქ არაფერიაო, ხმაამოუღებლად თავის დაკვრით მომესალმა.

შე ხმის ამოღება ვერ მოვახერხე. ნაძღვილი საბუთი არაფერი მეჭირა ხელში. თავი შევიკავე. არც გულმოსულობა შევიმჩინე, აივანზე ავედი და სკამზე ჩამოვჯექი.

ჩემი რძალი ისევ თავაუღებლად აუთოვებდა თეთრეულს. ოღონდ ხანდახან ნამალევად იღიმებოდა ტუჩებში. ნაუმიას კი ხმა არ ამოუღია. ცოტა ხნის შემდეგ წამოდგა, წიგნი ტახტზე დაადო, დაგვეშვეილობა და წავიდა.

— რა უნდოდა შავ ღვთის პირისაგან შეჩვენებულს? — ვკითხე რძალს.

— შენს ვაჟიშვილს ეღავენა. — თეონამ ისევ ტუჩებში ჩაიღიმა.

— რაში, ქალო!..

— რა ვიცი... რაც კარგი ნაკვეთები იყო, მაგან დაისაკუთრა და ჩემი ბრიგადა ხელყარეული დარჩათ.

— შერე — შენ რა შუაში ხარ?

— უთხარი, დამითმოსო.

— ვერ უთხარი, ეგ ჩემს საქმე არ არის-თქვა?

— მოშერიდა.

— რა ღროს მორიდებია, ქალო! რაც სოფელში დარჩეული მუშახალხია, ყველა თადეოზის ბრიგადაშია. იმათ ცუდი ნაკვეთები და ნაუმიას ხაყარხუყარას — კარგები? ან გამგეობა როგორ იყაბულებს მაგას?

— გამგეობას უკვე უარი უთქვია და ჩემთან იმითმ მოვიდა.

— ეგ შე არ ვიცი... იცოდე, ღღესევე მოუყევი თადეოზს ყველაფერი.

— რაღა თადეოზი ავაფორიაქოთ? უფროსი კაცი ხარ, გადადი და უთხარი, ახანაგისთვის ცუდი ნუ გინდა-თქვა.

— რატომაც არ გადავალ!...

— მოდა — გადადი.

— რაღა, არ გადავალ, თუ? გადავილ, აბა, რას ვიზამ!

ნაუმიას გულადმა იწვა ბალახზე თავის ეზოში. თავზე რომ დავადექი, წამოხტა,

ყაყაოსავით წამოწითლდა სახეზე, და პირი იბრუნა:

მიუვახლოვდი, ხელზე ხელი მოვკეცადე, რაც შემქმლო ტკბილად ვუთხარი.

— მამობით ნუ გამამტყუნებ და — არ მომწონს, შეილო ნაუმიას, შენი საქციელი. ტოლსა და ამხანაგს არაფერში არ უნდა შეეცილო. შენ და თადეოზი ერთად გაზრდილები ხართ. იმას რომ სხვამ დაუპიროს მაგისთანა საქმე, შენ უნდა თავი გამოიღო და შენ, პირიქით, თვითონ უპირებ მიწის გამოთხარას?!.. თავი ნუ მომიყვებება, ძალიან მწყენია შენგან ეგეთი საქციელი.

ნაუმიას უცბად მიტკლის ფერი დაედო სახეზე. ხელი გამომტაცა და გვერდზე გახტა.

— ნუ კრთი და ნურც ღღედები. — ვუთხარი ისევ ტკბილად, — რა ვუყვით, ბიჭო, ერთი შეცდომა ვის არ მოსვლია. ახალგაზრდა ხარ და გემატიება. ოღონდ მეტი პატივი მოხუცებულს და დამპირდი, რომ თადეოზის მისამართით გლაზას აღარაფერს გაიტარებ გულში. მპირდები?

— გპირდები... — ძლივს ამოიღულულა ნაუმიამ. თან ისეთი შეშინებულნი აბრიალებდა თვალებს, თითქოს დაკლას უპირებენო.

— მოდა — ასე. ასე არ გობია, — სიმეტკბილობით და მეგობრულად? აბა, კარგად იყავი. იცოდე, გულში არაფერი ჩაიტავო ჩემზე.

გამოგტრიალდი და წამოგვდი. თეონას ყველაფერი ვუამბე, თადეოზისათვის კი საღამოს აღარაფერი მითქვამს. ვიფიქრე, ის საქმე გათავებულა, ნაუმიას ვეღარაფერს გაბედავს და აყალმაყალი ტყუილად რაღაზე ავტეხო-მეთქი.

მაგრამ ერთი კვირის შემდეგ შევიტყე, ნაუმიას სოფელში აღარ ჩერდებოდა ქალაქში მიდის საშუალოდ.

— დაუთმე ერთი ნაკვეთი, ბიჭო, — ვუთხარი თადეოზს, როცა მან ეს ამბავი მიაშბო, — რაღაც მიწის ნაგლეჯისთვის ნეგობარს აძევებ სოფლიდან?

— არა, მამა, — მომიგო მან პასუ-

ხალ, — იმას რომ უნდა, იმ ნაკვეთის გულისათვის მეგობარს კი არა, მამა-ღმერთს გამოვაძევებ ციდან, — და გადაიხარხარა.

ამის გაგონებაზე თეონამ თავდავიწყებული კისკისი ატეხა და ოთახიდან გაეარდა. მე კი... რალა დასამალავია, მე ახლა-ღა მივხვდი, რომ ჩემი პირვანდელი ეჭვი ნაუმიას მისამართით მართალი უყოფილა.

თვითონ ჩემ შვილთან, თადეოზთან დაკავშირებით კი ასეთი ამბავი შემეშობოდა. ერთ საღამოს ის იყო, ვახშობა მოვათავეთ და თეონა სუფრას ალაგებდა, რომ კარზე დაგვიკაკუნეს. თადეოზთან მისი ბრიგადის წევრები მოვიდნენ, ბარე ექვსი თუ შვიდი კაცი, და უთხრეს, შერთან სალაპარაკო გვაქვსო.

— ბრძანეთ. — მიუგო თადეოზმა და სკამები ჩამოუტირა, დაჯექითო. სიმართლე გითხრათ, ბიჭო ცოტა გაკვირვებული მეჩვენა ამდენი ხალხის ასე უდროოდ დროს მოსვლით.

მოსულები არ დასხდნენ. ერთმანეთს გადახედეს. მერე გაღმელმა ნესტორ გამზარდაშვილმა ჩაახველა და წაილაპარაკა, უკეთესია, ეზოში გავიდეთო.

— საიდუმლოა? — თადეოზს გაეცინა.

— იქ უფრო თავისუფლად ვიქნებით. ჰაერიც უკეთესია.

— როგორც გენებოთ! — თადეოზი წამოდგა და ყველანი ეზოში ჩავიდნენ. გამოდიოდა, თითქოს მოსულები ან ჩემს რძალს ერიდებოდნენ, ან მე. კარგი, თეონა, ვთქვათ, ქალია და ყველაფერი არ ითქმის იმასთან, მაგრამ ჩემთვის დასამალავი რა ჰქონდათ? გლუხური გულისტკივილის გაგება არ შემოძლია, სოფლისთვის უცხო ვარ, თუ ბევრი ლაპარაკი მიყვარს?

— როცა თადეოზთან ხალხი საქმეზე მოდის, — ვუთხარი თეონას, — შენ იქით ოთახში გადი ხოლმე.

— მაგათ იქნება დილაამდე ილაპარაკონ და სუფრა აულაგებელი დაეჭოვო? ამაზე ველარაფერი ვუთხარი. თავი

სებურად ისიც მართალი იყო. მაგრამ უეცრად ეზოდან თადეოზის ქანახლი მოისმა — თეონა, აქ გამოდო, ეს საქმე შენც გეხებაო.

გაკვირვებულმა თეონამ ერთი კი გამოიხედა ჩემსკენ, მერე ჭურჭელს შეეშვა და გავიდა.

დავრჩი მარტოკა. გავლისას თეონამ მხარზე გადამისვა ხელი, მაგრამ მაინც ისეთ ხასიათზე დაედექი, დანა რომ დაგესვათ, წვეთი სისხლი არ დამდინდებოდა. ხალხი მოდის ჩემს ოჯახში. ჩემს ჭერქვეშ, ჩემი ხელით აშენებულ სახლში, რალაც საქმეებზე თათბირობენ, ბჭობენ, ჩემი შვილი და რძალი, როგორც ახლა იტყვიან, აქტიურად მონაწილეობენ საქმეებში, მე კი ვარ გარიყული და განმარტობებული. არამც თუ ვინმეს რამეში ვჭირდები. პირსაც მარიდებენ და ჩემი თანდასწრებით ლაპარაკაც ერიდებიან. წარმოიდგინეთ ერთი წუთით თქვენი თავი ჩემს ადგილას!..

დაახლოებით ნახევარი საათის შემდეგ თადეოზი და თეონა შემობრუნდნენ. მოსულები უკვე გაესტუმრებინათ. თადეოზი გვერდზე მომიჯდა და სიცილით მითხრა:

— იცი, რა უნდოდათ? ხვალ სამუშაოზე ვერ გამოვალთო, ტყეში წასვლა და შემის მოხაზირება გვინდაო.

— მე რალას მიმილავდნენ?

— ძველი კაცია და ვიფიქრეთ, არ დაგეძრახოს, ამ გახურებული ყანის-ტეხვისას ტყეში რომ მივდივართო.

— ჰმ!..

— ღმერთმანი! არ გვერავს, თუ?

— თეონა რალაში დასჭირდათ?

— ტყეში ბარემ მეც წავალ და თეონა მაგათ ქალებს ვაჰყვება ჩალის საჭრელად.

— ეჰ!.. კარგი, შვილო, კარგი! ვერე ჰქენით.

— თეონამ ლოგინი განიშალა, თუ გინდა, დაწეკო. მერე ლამფას ჩაუწია და ორივენი გავიდნენ. მე კიდევ კარგა ხანს არ დავწოლილვარ. თადეოზის

ნათქვამში თითქოს არაფერი იყო სა-
ეჭვო. მაგრამ არ იქნა და ჩემი თავი
ვერ. დაეჯერე, რომ ბიჭმა სიმართლე
მითხრა. მთელი ჩემი არსება ერთმა
აზრმა შეიპყრო, აქ რაღაც სხვა საქმეა,
აქ რაღაც ძაღლის თავია დამარხული და
მე კი მიმაღავენო. მერე, როგორც იქნა,
ლოგინშიც ჩავწექი, მაგრამ მამლის ყი-
ვილამდე თვალი არ მომიხუტავს და
სულ იმის გამოცნობას ვცდილობდი,
რახე უნდა ელაპარაკათ ეზოში.

მეორე დღესაც აღრენილი და მოუ-
სვენრად ვიყავი. ვიჯექი მზის გულზე;
ლაფაროში, და არამც თუ სხვები, სა-
კუთარი თავიც მეზარებოდა. რამდენ-
ჯერმე სიკვდილი ვინატრე და ღმერთს
შევთხოვე, მაკმარე ამდენი დამცირება
და ბარემ გამომიგზავნე, ვინც სიკვდილ
სიცოცხლის საქმეებს განაგებს-მეთქი.

მაგრამ, თურმე, რას დავობ, თუ სა-
დავო არაფერი გაქვს? საღამოს პირზე
ბრიგადის ექვსივე წევრმა ჩემს ჭიშკარ-
თან ჩაატრიალა შეშით დატვირთული
ურმები. თურმე, მართლაც ჩემი მო-
რიდებიათ, ბერიკაცი დაგვძრახავს,
ასეთ დროს რომ ტყეში მივდივართო,
და ამიტომ მიმაღავედნენ. მეშვიდე ურ-
ეში თადეოზის იყო და აქი შემოაჭრია-
ლა კიდევ ეზოში. ცოტა ხანმა გაიარა

და თეონაც მოვიდა, მხარზე ნამგაღუა-
დაციდებული. ან რა, ჩალის ქვიდან
მობრუნებულს ვერ ვიცნობ, თუ? სხვებ-
ზე მზე მოჰკიდებოდა, წვივები კი ერთ-
იანად დასერილი ჰქონდა ღეროს გადა-
ნაქერებისაგან.

რაღას ვიზამდი? სიტყვა აღარავინ-
თვის მითქვამს, ავდექი, ჩემს ოთახში
შევიძურწე, ტახტზე წამოვწექი და თა-
ვი მოვიძინარე.

მაგრამ სანამდე იძინო, არა და —
უფრო უკეთესი, — სანამ უნდა იყო-
ცხო, სანამდე უნდა ილოლიალო ამ
ქვეყანაზე? აქი ყოველ წამს, ყოველ
ნაბიჯზე იმის დასტურს პოულობ, რომ
აქ აღარაფერი გერგება, მიიღია შენი
სავალი გზა და დადგა დრო, სამუდამო
სამყოფელს გადასახლდე? ჩემს გარშე-
მომყოფთაგან მე არავინ მეტყვის ამას,
მაგრამ განა მე ჩემი თვალით ვერ ვხე-
დავ? ან რა მჩხება სანანებელი, რა-
მწუხარება მიმყვება თან? შეილიშვილი
ჰკვიანი და გულისხმიერი მეზრდება,
რძალი — ოჯახისმოყვარე და პატიოსა-
ნი დამიდის გარემოში, შვილია და —
თუ ერთია ვინმე სათვალავში ჩასაგდე-
ბი ნოფლად, თუ ვინმე ალაღმართალი,
უშიშარი და მტყიცე, ეგვიცაა. რას ვე-
დავები ამ წუთისოფელს?

სოფელზე მწვანეკაბიანმა ბაღიარა

ჩვენი თეონა, ადრეც მოგახსენეთ,
ულამაზეს ქალად ითვლებოდა სოფელ-
ში. ლამაზ ქალებს კი, ცოტა არ იყოს,
ქედმაღლობა მოსდგამთ. შეიძლება,
ხმამალა არ თქვას, მაგრამ გულში
ყოველი ლამაზი ქალი დარწმუნებულია,
რომ ქვეყნის თვალი სწორედ ის არის
და მასზე უკეთესი სხვა აღარავინ დაი-
რება ქვეყანაზე.

სოფელში რომ კინო ამოვიდოდა და
მეორე დღეს ჩვენებურები ლაპარაკს
შექმნიდნენ, ესა და ეს მსახიობი ქალი
რა ლამაზი ყოფილაო, თეონა, თუ ამის
გამგონე იყო, წარბებს შეიკრავდა და
გაიბუტებოდა. ამ დროს მის თვალეში
რომ შეგხედათ, იტყოდით, ამ ქალს

მთელი ქვეყნიერება სძულს; ყველაფე-
რი, რაც ამ ცის ქვეშაა, დასაღუპავად
ემეტებაო.

ჩვენებურებს ეს შემჩნეული ჰქონ-
დათ, და სხვა ქალების სილამაზეზე ლა-
პარაკს თეონას თანდასწრებით ვერადე-
ბოდნენ. თუ მაინც ენა წაუტლე-
ბოდათ, მაშინვე თეონას მიუბრუნდე-
ბოდნენ და სიცილით მიუალურსებ-
დენ — შენ არ დაგვიღონდე, თეონა,
ჩვენს თვალებს შენი ფასი მაინც არა-
ფერი უნახავსო.

მით უფრო საკვირველი იყო ის ამ-
ბავი, ერთ დღეს რომ დატრიალდა.

ნასადილეგს თეონა წყაროზე წავიდა
წყლის მოსატანად. უკან მობრუნე-

ბულს თან მეზობელი ქალების მთელი ჯოგი მოჰყვა. ისეთი გნისა ჰქონდათ, რომ ყურთასმენა აღარ იყო. ერთმანეთს აღარ აცლიდნენ, და ყოველი მათგანი ცდილობდა, თავისი სათქმელი სხვაზე აღრე და სხვაზე ხმამაღლა ეთქვა:

— დედა, ეს რა ნახა ჩემმა თვალებმა?!

— სიხმარში ხომ არა ვარ, ქალებო, მიპწკინეთ ერთი!...

— დედა, დედა, ასე დახატული და ასე შემეკბილი ყოველნაირად — ხორციელი ქალი იყო, თუ ცით მოფრენილი ანგელოზი, ნეტავი?...

— რა ფეხი, ქალო, რა თვალი, რა ყელ-კისერი და რა ტუჩებილი!...

— ახლა — სიარული? ასე მიაბიჯებდა, რაღაცნაირად, გვერდულად. ასე, კისერმოღერებულნი... გვეგონებოდა, სიარულის უმადლესი აქვს დამთავრებულიო...

— ქალი კი არა, ბედაური იყო!...

ქალები ამ წიოკობით შემოლაგდნენ დერეფანში და ჩამოსხდნენ, ზოგი სადა და ზოგი სად. მაშინვე მივხვდი, რომ აქ რაღაც ამბავი იყო, და მზერა თეონასაკენ გადაპარე.

ასე გააღმასებული ჩემი რძალი მე ჯერ არ მახსოვს. სახეზე ფერი წასვლოდა, ტუჩები მაგრად ჰქონდა მოკუმული, თვალები სწორედ ვი-ის თვალუბი, ჩვენი სოფლის ახალგაზრდობა რომ ლექსებს უგონებდა, — ნაკვერჩხლებივით უელავდნენ. ჩქარი ნაბიჯით სივიდა დერეფნის კუთხეში, ჩაფი ჩამოიღო — თითქმის დაავლო იატაკზე, გატრიალდა, არაგისათვის შეუხედავს, ოთახში შევარდა და კარი მოაჯახუნა.

— ი! — გაიკვირვა ერთმა, სწორედ იმან, იმ უცხო ქალის სიარული რომ განსაკუთრებით მოსწონებოდა, — ეს რამ ვააწიწმატა? ხომ არავინ აწყენინებთ, ქალებო?

— არა... — გაისმა აქეთ-იქიდან იმ წამსვე.

— სიტყვაც არავის უკადრებია.

— ჩვენი ნალაპარაკები თუ ეწეოდა, ეგ აღარ ვიცით.

— აი, ბიძია ილარიონ, *ნაკვერჩხული* საქმე, — ლადროსია სირბილაძე წამოდგა, რაღაც ბოროტად დაწეურა თვალები, თავშალი გაისწორა, ტუჩები ხელისგულით მოიწმინდა და თითი ასწია, — ჩვენ, ეს მთელი კუთხის ქალები, წყაროზე ვიყავით შეგროვილი. ამ დროს ჩხარიდან ვიღაც მწვანეკაბიანმა ამოიარა, ზედ წყაროსთან ამოუხვია და ნამოხვანის გზას დაადგა. ისეთი ლამაზი იყო, რომ — აგერ, ამდენი ქალები ვართ, ჩვენს თვალებს ჯერ მაგისთანა არაფერი უნახავს. სულში რაღაც პატარა შეკრული ეჭირა... მე, ლეთის წინაშე, კიდევ ვიფიქრე, იქნებ მოვიდეს და წყაროს წყალი დალიოს-მეთქი... მაგრამ არ დალია, თავის გზას გაჰყვა და წავიდა. ამისობაში, შენ ხარ ჩემი ბატონი, თქვენი თეონაც მოვიდა წყაროსთან. მაგას ის ქალი არ უნახავს. ჩვენ მოვუყვებით, რაც ვნახეთ, და ამ ლაპარაკით მოვედი აქამდე. ეს იყო და ეს. ქალებო, თქვით, ამ ჩემს ნაამბობში ერთი ციდა ტყუილი თუ ურევია.

— არც ერთი მისხალი!...

— ზუსტად მაგრე იყო და არც შეგონა, ლადროსია, შენ თუ ასეთი მოყოლა იცოდო.

— კეთილი და ბატონისანი. — ლადროსიამ ისევ გაისწორა თავსაფარი, ისევ ბოროტად აათამაშა თვალები და ისევ ტუჩები შეეწმინდა, — ახლა, ჩემო საყვარელო ბიძია ილარიონ, ბოლოსდაბოლოს, გაგვარკვიეთ ერთხელ და სამუდამოდ: გვაქვს ჩვენ, ამ სოფლის მაცხოვრებლებს, იმის უფლება, რომ ვინმე ქალი მოგვეწონოს, და ვინმეზე ვთქვათ, ბეჩა, რა ლამაზი ყოფილაო, თუ ყველანი, ამ სოფლის მაცხოვრებლები, დიდიან-პატარაინა, ვალდებულნი ვართ, ამ თქვენს თეონაზე ვილოცოთ დღეხილად? თუ მართლა ვალდებულნი ვართ, და თუ მართლაც მეტი საშველი აღარ არის, თუ მართლაც თეონასთან აღარავინ დადის ქვეყანაზე, თუ თქვენ

ასე გგონიათ და მიგაჩნიათ, გვითხარით და გვეცოდინება მაინც. იმე!

— ოქროს სიტყვებია! — ისევ აყაყახდნენ სხვები.

— თუ დავმუნჯდეთ სუყველანი?!...

— მჯობნის მჯობი სად გამოლულა? და ნუმც გამოლიოს ღმერთმა!

— ბეჩა! რა იქნა ამისთანა უსაშველო?

— მჯობნის მჯობნი მართლაც ღმერთმა ნუ გამოლიოს! — ვუთხარი და წამოვდექი, — კარგი, ქალებო, წადით ახლა და თქვენს სახლებს მიხედეთ. არც ღირს ეგ საქმე ამდენ დავიდარაბად.

— თუ არ ღირს და — ნურც იდავიდარაბებთ!...

— ეგ გააჩნია, ვისთვის.

— ხმის უფლება ჩვენ მთავრობამ მოგვანიჭა.

— ბიჩა!

— ვინც ნაწყენია, ცივი წყალი დალიოს. კი! ასე ვიტყვი მე ამას.

შევიცადე, სანამ აყაყანებული ქალები გადასაბიჯზე გადალაგდებოდნენ, კარი გამოვადე და ოთახში შევედი. აყონა სკამ-ლოგინზე ჩამომჯდარიყო, ფჭვილის ტომარას ჩაპხუტებოდა და... ცხარე ცრემლით ტიროდა.

მივედი და შორიასლო დავუჭექი.

— თეონა, ტირი?

პასუხი არ მომცა. პირი იბრუნა.

— მიზეზი მაინც გამაგებინე, შე ქალო!...

თავი ასწია და თვალეზში შემომხეცა. ხელისგულთ დაწითლებული თვალებში ამოიწმინდა და... ისევ პირი იბრუნა.

მისი ხასიათი მე კარგად ვიცო — როცა უგუნებოდაა, პასუხს არ გაღირსებს. მაგრამ გულს მალე გადაეყრება ხოლმე, და მაშინ უკვე უკითხავად ალაპარაკდება.

ასე მოხდა ახლაც.

— ვიცი, რატომაც ამიშხვრდნენ დღეს ქალები, — წამოილაპარაკა ცოტახნის შემდეგ.

— მერე? მე აღარ მეტყვი?

— არაფერი საქროა!...

— მაინც?

— სამშაბათს ჩაიში რუმჯარევიყავის იმიტომ.

— ერთი დღის გაცდენისათვის?

— იმ დღეს შეჯიბრება ჰქონდათ მეორე ბრიგადისთან. თავმჯდომარეს უთქვია, ვინც დღეს მეტ ჩაის მოკრეფს, გამარჯვებულაც ის იქნებაო.

— მერე — არ დავალატებდი, შე ქალო!..

— ბავშვს რომ სიცხე ჰქონდა — აღარ გახსოვს?

— მერე — არ შეუთვალე?

— რა შეთვლა უნდოდა? რაკი არ გავედი, მიზეზიც მექნებოდა, აბა!

— კვი!

— ჩემი ფეხი მაგ ბრიგადაში აღარ იქნება!...

— კარგი ახლა, გოგო... კუთხის ხალხს გამოეთიშები?...

— ბრიგადა სხვაც ბევრია...

— არა, თეონა. არ ივარგებს, მამაშვილობაში!... შენ ახლა აღელვებული ხარ და...

— ეგ მე ვიცო, — მესროლა, წამოხტა და გარეთ გავარდა.

ბრიგადიდან ბრიგადაში გადასვლა მაინცდამაინც დიდი ამბავი არ არის, მაგრამ ეს საქმე რაღაც უხეირო იერს იღებდა. თეონას ვერ ვამართლებდი გულში, თან, ცოტა არ იყოს, ეჭვიც კი შემეპარა იქნება ის მწვანეკაბიანი მართლაც თეონაზე ლამაზი იყო და — მაშინ ვის რას ერჩი? ვიფიქრე, ამ საქმეს სხვანაირად უნდა მოეუარო-მეთქი, და დერეფანში გავედი. თეონა ბოძს მიყრდნობოდა და ისე მრისხანედ აყურებოდა სოფლისაკენ, თითქოს იქაურობას გადაბუგვას უპირებდა.

— მოიხედე, მე რა მოვიფიქრე, — ვუთხარი და მხარზე ხელი დავადე, — არა მგონია, ჩაიში ერთი დღის გაუსვლელობისათვის ქალებმა შენ ასე გაგომეტონ და წყენა დაგიპირონ, რა იცი, ის მწვანეკაბიანი, ვილაცა იქნებ, მართლაც, გადასარევი ლამაზი იყო... ჰოდა,

თუ იქით გაიარა, უკანაც ხომ გამოივლის. შევხედოთ, დავუვირდეთ, თუ მართლაც შენზე ლამაზი გამოდგა, მაშინ რას ერჩი ამ ქალებს, თუ არა და — მართლაც, ბრიგადის მეტი რაა ჩვენს კოლმეურნეობაში.

— იპ... თეონამ თავი გაიქნია, თითქოს აბეზარ ბუზს იშორებსო, და პირი იბრუნა. მაგრამ შევატყვე, რომ ჩემი ნათქვამი ჭკუაში დაუჭდა.

არ ვიცი, დამიჯერებთ თუ არა, მაგრამ მეორე დილას რომ გავიტანე სკამი ჭიშკართან და დავჯექი, საღამომდე იქაურობას არ მოვშორებივარ. თან ნამალევად თეონას ვუყვირდებოდი. ის თან ეზოში საქმიანობდა, და თან ჩემსკენ აპარებდა მზერას, აბა, ის ქალი თუ გამოჩნდა და თუ მართლა მჭობიაო. ერთიორჯერ გულის გარეთ მომამახა კიდევ — ნეტავი, რას უზიხარ მანდ, რატომ სახლში არ შეხვალ და არ დაისვენებო. მაგრამ სული, ვატყობდი, მართლაც კბილებით ეჭირა.

მწვანეკაბიანი იმ დღეს არ გამოჩენილა. არც მეორე დღეს, და არც მესამეს. თავისი გზა გაიარა იმ ქალმა, და იქნებ,

უკანაც აღარ მოიხედოს. ან რა ესაქმება შენთან?

გულში კი მეციხებოდა, მეტი ვიფიქრე, სადაც ორი დღის სიცოცხლე დამრჩენია ამ წუთისოფელში, იმასაც ამ ჭიშკართან ხომ არ გავატარებ-მეთქი, და ეშმაკობას მივმართე. მესამე საღამოს — თადეოზი ჯერ არ იყო მობრუნებული — წამოვხტი ჩემი სკამიდან და ჩქარი ნაბიჯით სახლისაკენ გავიქეცი.

— ჩამოიარა, გოგო, თეონა, ჩამოიარა! ნამდვილად ის იქნებოდა!...

თეონა ბავშვს აძინებდა. საბანი წააფარა და წამოხტა. თვალები აფორიაქებული მოლოდინით ჰქონდა სავსე.

— ნამდვილად ის იყო! ამ სიბნელეში კაბა შევად მოუჩანდა, მაგრამ მწვანე უნდა ყოფილიყო! ნამდვილად!...

— ამ სიბნელეში რას დაინახავდი?..

— მაგას არ ვჩივი მეც? ოღონდ მამაშვილობამ, ნამეტანი კარგი კი უნდა ყოფილიყო. ახლა, ორი ქალის შედარება...

თეონამ ხელი ჩაიქნია და ისევ ბავშვს მიუბრუნდა. არ ვიცი, მიმიხვდა ეშმაკობას, თუ არა, მაგრამ სხვა ბრიგადაში აღარ გადასულა.

ხალხა შორხინძა

ხმაურისა და სიჩუმის შორის

გადირვეიან დიდი მუხები,
ქარი კივილით ქაჩაფებს ჩახრავს.
იფეთქებს დელგმა შავი ღრუბლების,
მთებს დამეწყრავს და ფოთლებს
დამარხავს.

იშეკებს მეხი ნაპერწკლის ფრქვევით,
ტყეში იწივლებს ალი წითელი.
დაჭრილ ხარივით იბღაღლებს ხევი
და კლდეზე იწვის ხმელი წიფელი.

თითქო ირღვევა მთები ერთიან,
და ნადირს აფრთხობს დიდი ხმაური.
ცას ლურჯი თვალი გადათეთქვია —
ელვას მოაფრქვევს კვამლით ნაბური.

დაკორძილ მუხებს ეცემა მეხი,
სულს ეხეთქება ეხო ძლიერი.
ცისკენ აწვდილი მკლავების გრეხით
მიწაზე წეება ტყე უსიერი.

ვდგავარ მინდორში შეძრწუნებული,
წამი და... ცეცხლით დავნახშირდები.
ასწლოვან მუხებს დამუჭრებული
დამჯახებია ფრთა ქარიშხლების.

შევუტყევ რისხვით აჯანყებულს,
მე სიკვდილის შიშს სულს არ
გავუშხელ.

მზის სიყვარულით განათებული
ჩამოღამებულ ცას თვალს აუხეღ.

გადიგლის დელგმა, გადაიდარებს,
ჩაიფარფლება მეხი კლდის ძირას.

მოვა სიჩუმე, როგორც მდინარე,
დაშოშმინებულ ტყეებში პირას.

გაირინდება მთა უდაბური,
ველად ფრინველთა ხმაც კი
არ ისმის.

და ცის სიღრმეში დგას უცნაური
დიდი სიჩუმის რძისფერი ნისლი.

დუმს იღუმალი ტყეები შქერის,
დუმს ქალაქები და დიდი მთები.
ალარ შრიალებს ყვავილთა ტვერი
და მე სიჩუმის ზღვაში ვინთქები.

ვითარცა დიდი ხმაური მეხის
კვლავ შემადრწუნებს სიჩუმე დიდი.
თითქოს მიწაზე მისხლტება ფეხი
და წარმავლობის მეხვევა ბინდი.

გამოვენთები ველს ქარის ტორით,
გავარღვევ ჰანგით სიჩუმის მორევს.
დიდი ხმაურის და ღუმლის შორის
დაუსტვენ ჩიტებს, დავაფრთხო
ქორებს.

დაეარხევ ლურჯი ტყეების ფარდებს,
ავახშიანებ ფოთლებს ჩინარის.
დაუსუნთქავ მინდვრის ველურ თეთრ
ვარდებს,
სულში ჩავინთებ ძალას მდინარის.

წამოვეწევი სხივს განთიადის, —
ბროწეულსფრად მიწას
რომ ფერავს.

ამიფრინდება ლექსი ფრთიანი,
და სიყვარულის ვიტყვი სიმღერას...

სილოვან ნაჩიბანიძე

სიცოცხლის ხმით იზრიალეთ, ხეებო—

ფოთლები შრიალებენ...

მე მძრავს ხმა შორეული ნაცნობ ეხოთა: —

ეს ხმაა,

ოდითგან,

ბავშვობიდან მე რომ მესმოდა...

იშრიალეთ,

სიცოცხლის ხმით იშრიალეთ, ხეებო!

ხან მაფრთოვანებთ,

ხან მამწუხარებთ,

ხან მაკვირვებთ,

ხან კი მადღეღებთ...

მე მიყვარს თქვენი გაზაფხულზე აშრიალება,

მე გაზაფხულზე მიყვარს თქვენი ღიბრი და თქეში,

ჭეჭილი — როცა მუხლს იკეთებს,

ხევები — როცა ქუხილს იწყებენ,

მიწა — რომ ფუის მხურვალე შუეში...

მე მიყვარს თქვენში დაბადების ნელი სიმორცხვე,

მე მიყვარს თქვენში ის სინაზე, ის სიფოლორცე...

იშრიალეთ;

დაბადების სიყვარულით იშრიალეთ, ფოთლებო!..

მაგრამ მე თქვენგან შემიგრძენია საზარი ხმებიც...

ეს მაშინ, როცა ცვენას იწყებთ გაყვითლებულნი...

თქვენი შრიალი,

თქვენი თრთოლვა,

თქვენი ჩურჩული,

თქვენი სიმღერაც, მომაკვდავის არის სიმღერა,

მას სხვანაირად აღარ ძალუძს ჩემი აღგზნება:

თქვენ მოგაქვთ მაშინ შხამ-ნალველი,

სევდა უსაზღვრო

თქვენს შრიალთან განშორებისა.

თქვენ ჩემში მოგაქვთ მოგონება გაზაფხულისა,

იმ შრიალისა,

რასაც სდევდა ბავშვური ღელვა.

თქვენ ჩემში მოგაქვთ დღენი თქვენი დაბადებისა...

იშრიალეთ,

სიცოცხლის ხმით

იშრიალეთ,

ხეებო!...

გიორგი ზაფხინია სოფლის სამკმე

ზაფხულის ხვარტი დგას. უტყუო ჯაფახეთისათვის ეგრე დამახასიათებელი სიოც კი არ ქრის. ველ-მინდვრებს რუხი ფერი დასდებია. თავთავდამქიმებულ ხორბლია და ქერის ყანები ზღვასავით ღელავენ.

ყველა მინდორშია სამუშაოდ გაკრეფილი, თვით ძაღლების ყუფის ხმა და ქათმების კრიახიც მიწყვეტილა, ალბათ სიციხისათვის მოუფრიდებიათ თავი და ჩრდილში განსვენებას მისცემიან. მხოლოდ სოფლის შუაგულში მდგარ სამქედლოდან მოისმის გრდემლზე ჩაქუნის ხმა და საბერველის ქშენა. აქ ტყავის ფეშტამალაფარებული მიხა მუშაობს.

სამქედლოს კარებზე ტრაქტორი დგას. ტრაქტორისტი კი შიგნით სამქედლოში საბერველს ბერავს. მიხა მარწყუხით ცეცხლს უმარჯვებს, თან შებლზე გადმოღვრილ ოფლს დროდადრო მარჯვენა ხელის სახელოთი იწმენდს.

ტრაქტორისტა და მქედელის სახეს აალებულ ცეცხლის შუქზე ცვილის ფერი გადაჰკრავს.

ხუთიუქესი წლის გოგონა შემოცუხეულდა სამქედლოში. შორი-ახლოს გაჩერდა, ყურადღება არ მიუქცევია მქედელს, სახსრეკით ნახშირს წევდა ქუროსაკენ, თან ტრაქტორის ნაწილის დამზადების ფიქრით იყო გაართული.

რკინა გახურდა, მიხამ მარწყუხის ტუჩებით ჩასქიდა, ცეცხლიდან გრდემლზე გადმოიღო, თავის ცალხელა ჩაქუჩი აჯაკუნა რკინასა და გრდემლზე. ტრაქტორისტმა ურო მოიმარჯვა და მქედლის

მიერ ჩაქუჩის დარტყმით ნითითებულ ადგილას დაუშინა.

რკინა ხელმეორედ ჩაღეს ცეცხლში. მიხამ ახლა შენიშნა გოგონა.

— ფეხი არ დაიწვა, მანდ რას გაჩერებულხარ! — უთხრა პატარას.

გოგონამაც მარცხენა ხელის სახელოთი ცხვირი შეიწმინდა, როგორც მიხა ოფლს იმშრალებს ხოლმე და მამის საპასუხოდა ალიკლიკდა:

— დედამ თქვა, აქამდე პულს ლატომ ალ ქამ, დღოზე მოდიო!

მიხას გაელიმა:

— კარგი, მოვალ, წადი!

— ალა დედამ თქვა, ვიდრე ალ წამოიყვანო, ფეხი ალ გამოადგაო.

— მოვალ, წადი! — ყრულ უთხრა მიხამ და ისევ ცეცხლის რევა განაგრძო საჩხრეკით.

კარგა ხანმა გაიარა, მიხამ უკვე ჩაქურო ცეცხლი და ახლა გირაგთან დაიწყო ქლიბით მუშაობა.

გოგონამ კვლავ მოირბინა.

— ამა, სადა ხალ, ლომ ალ მოხვედი!

— ატიკტიკდა პატარა.

მიხას არც გაუგონია მისი ენის ჩლიფინი, თავის საქმეს განაგრძობდა.

— წადი, ჭამე პური და მერე გავაყეთოთ!

— ჰო, არა... ეს გავაყეთოთ და... — უპასუხა ტრაქტორისტს.

ერთ ხანს ელოდა გოგონა, რომ მოსწყინდა, გაბრუნდა და წავიდა.

როგორც იყო ნაწილის დამზადება მოათავა მიხამ, გაქლიბა, გაასუფთავა და ტრაქტორისტს გადასცა:

— ახლა შენი საქმეაო! — თან დაატა-

ნა. თვითონ კი დაზგასთან ჩამოჯდა და-
სასვენებლად. ზურგით კედელს მიეყრ-
დნო.

— უპ, როგორ დაველილებარ, ფეხზე
დგომის თავიც აღარა მაქვს! — ჩილა-
პარაკა მან.

ამ დროს სამუდლოსკენ ქალი მო-
დიოდა, თან რაღაცაზე ჭავრობდა. შე-
მოვიდა, დამაშვრალი ქმარი რომ დაი-
ნახა, კიდევ უფრო აუწია ხმას გაბრა-
ზებულმა:

— ქა, რამ გადაგრია, ამდენ ხანს ნა-
წილი პური პირში არ ჩავიდია, არ მო-

კვდი მშვიერი, რას შერები? ასე შენს
ჯანს შესჭამ და მერე გეშველეს შენი
კაკუნნი?

მიხამ დამცინავი ღიმილით შეხედა
ცოლს.

— ეპ, რას ამბობ ქალო, მთელი სო-
ფლის საქმე ჩერდებოდა და სახლში
წამოვსულიყავი პურის საქმელად, მა?
მთელი სოფლის საქმეა, ერთი კაცისა კი
არ არის! — დაუმატა მან, ზანტად წა-
მოდგა და ცოლთან ერთად სახლისკენ
გასწია.

თ ბ რ ს ი

ზამთრის ცივსა და სუსხიან დღეს
ორი მგზავრი წამოსკვებულა ტომრებით
დატვირთულ მარხილზე. ცხენები მიჰ-
ქრიან და ფლოქვებით ვაყინული თოვ-
ლის იმოდენა ნაფლეთებს ისვრიან, ვინ-
მეს თავში რომ მოხვდეს, უთუოდ გაუ-
ტეხავს.

მიერეკება ცხენებს მემარხილე გიო.
კარგად მოვლილი ცხენები ჰყავს, არც
ნამქერების ერიდება და არც დაზნეუ-
ლის. როდესაც გიო თავისი „პოზედით“
გზაზე გამოდის, ყველა გვერდზე გადა-
დგება ხოლმე, კარგად იციან, მათი ცხე-
ნები რომ გიოს ცხენებთან ვერ მოვ-
ლენ. თვალისჩინივით უფბრთხილდება
ცხენებს, ეფერება, უვლის და იმიტო-
მაც არის რომ მარხილის ასეთი კარგი
ცხენები სოფელს არ ჰყავს.

სოფელს გასცდნენ. მყუდრო ადგი-
ლია. გიომ მარხილი შეაჩერა. ქურჭი
გაიძრო, ცალ ცხენს გადააფარა. მერე
ამხანაგს, ვასოს მიუბრუნდა, ძალით
გადახადა ნაბადი, მეორე ცხენს გადა-
აფარა. ცხენებს სადავეები წაჰყარა, ქერ-
ნარევი ბზის თორბებში ჩააყოფინა თა-
ვი და კისერზე ჩამოჰკიდა. ცხენები
ხრამუნით შეექცევიან საყვებს. გიო კი
არხენინად ჩამოჰქდარა მარხილის კოფო-
ზე და რაღაცას ფიქრობს.

— დაგვალამდება გიო, იჩქარე! —
ეუბნება ვასო.

— ნუ გეშინია, როგორც დადამდება,
ისე გათენდება! — უდარდელად პასუ-
ხობს გიო.

მცირე ხანი გადის. მეზობელი კვლავ
საყვედურობს გიოს:

—... ნაბადი მაინც მომეცი, შემეცი-
და!

— არა ვიშავს, მავით არაფერი მოგი-
ვა!

ვასო ფეხების ბაკუნით გადის-გამო-
დის, რომ ყინვისაგან შეეოშინილი სხეუ-
ლი მცირედით მაინც შეითრის.

ისევ მიუბრუნდება გიოს:

— იმიტომ გაიძახიან თარსს, გამყინე
აქ. ცხენები მე მჭობიან, რომ ეგრე უფ-
რთხილდებით?!

— თარსები თვითონ ხართ... თუ გი-
რჩევნია, იარე ფეხით!

ვასო დაღუშდა.

როდესაც კარგად გაძინენ ცხენები,
ოფლი შეიშრეს და შეისვენეს, მხოლოდ
შაშინ ამოსდო გიომ სადავეები, მეზო-
ბელს თავისი ნაბადი მიუჯდო, თვითონ
ქურჭი გადაიცვა და ისევ გზას გაუდგ-
ნენ.

თოთხანას ვაკეზე გავიდნენ, ქარი
ქრის, თოვლის კორიანტელს აყენებს და
ისედაც ჩამობნელებულზე კიდევ უფ-
რო აბნელებს გზა და კვალს.

გიო მშვიდად ზის მარხილზე, ხელში
სადავეები უჭირავს და მანქანის მძარ-

თველივით ხან ერთ მხარეზე მიუწევს ცხენებს თავს და ხან — მეორე მხარეზე.

უცბათ გიომ მარხილი შეაჩერა.

— სად მიდიხარ? — შეეკითხა მართოდ მიმავალ მგზავრს.

— ქალაქში მივდივარ! — უპასუხებს ახალქალაქში მიმავალი მგზავრი (როგორც ჯავახეთის სომხებს ჩვევიათ, ქალაქს ახალქალაქს უხმობენ).

— დაჯექი, რალას უყურებ?!

მგზავრი მარხილზე ჩამოჯდა. გიომ სადავეები შეათამაშა, ცხენები სწრაფად მოსხლტნენ.

— მართლაც თარსი ხარ! — ერთხელ კიდევ გაუხსენა გიოს მეზობელმა, — დილას მეზობელი მოიმდურე, დიდი ტვირთი მაქვსო და არ წამოიყვანე, ახლა კი ამას გზაში გაუჩერე მარხილი, ეს უცხო კაცი რომ არც დაგესვა, ხომ ვერ დაგემდურებოდა?

— ეგ მე ვიცი! — მოკლედ უპასუხა სიტყვაძვირმა გიომ, მცირე ხნის შემდეგ დაუმატა, — იმას არაფერი საჩქარო საქმე არ ჰქონდა, დღეს ვერ წამოვიყვანე, ხვალ წამოვიყვან, მაგით რა დაშავდება?!

ცხენები ისევ მიჰქრიან, ქარი კიდევ

უფრო ძლიერდება. თოვლის ხვირხველი სახეში აყრის მგზავრებს.

ვასო ნაბღის ერთ მხარეზე თვითონ აეხევა, მეორე ახალ მგზავრს შემოახევი. ქარს ზურგი შეაქციეს. რაკი ჩაითბუნეს, საუბარიც გააბეს. ჯერ ვინაობა სადაურობა მოკითხეს ერთმანეთს, მერე საქმე და ყოფა გაიგეს... გამოირკვა რომ თენესას ახალქალაქის საავადმყოფოში მძიმე მდგომარეობაში ცოლი დაუტოვებია, საჩქარო საქმეზე შუადღისას სოფელში გამოსულა...

— მარხილები კოლმეურნეობის საქმეზე სადღაცა გაეგზავნათ, უკან დაუბრუნებლობა არ იქნებოდა... რა ვიცო როგორ დამხედება, შეიძლება ოპერაციაც გაუკეთეს, ვინ იცის?! — ამბობდა მგზავრი.

— გიო, გაიგე? ამ საწყალ კაცს ცოლი ჰყოლია გაჭირვებული ავადმყოფი და მასთან მიღის თურმე საავადმყოფოში. — ქართულად ეუბნება ვასო.

გიო ოღნავ მობრუნდა, გამარჯვებულის იერით ჩაიცინა:

— ეგ შენ გაიგე, თორემ, მე ისედაც ვიცოდი, გაჭირვება რომ არ ჰქონდეს კაცს, ამ ამინდში ფეხით გზას გაუდგებოდა?!

ავენიო ისააკიანი

აბუ-ლალა-მეარი

აბუ-ლალა-მეარი,
სახელგანთქმული მგოსანი ბაღდადისა,
დიდხანს ცხოვრობდა ხალიფების ბრწყინვალე ქალაქში
შეებებითა და დიდებით მორკმული;
დიდგვაროვანთა და ჩინებულთა ნადიმებზე მერინახედ მჯდარა,
განსწავლულ კაცთა და ბრძენმოძღვართა შორის უბაეჭრია;
ჰყავდა მეგობრები გულის მოზიარე,
კიდით-კიდემდე მოვლო უცხო ქვეყნები,
შეისწავლა მრავალი ქვეყნის რაჭული და წესი,
და მისი სული ჩასწვდა აღამიანს,
შეიცნა და შეიძაგა კაცთა ნათესავი
და მისი კანონები.

და ვინაიდან არ ჰყავდა ცოლი და არც მემკვიდრე ესვა,
გლახაკებს დაურეგა მთელი ქონება,
აქლემთა ქარავანს მცირე საგზალი აჰკიდა
და ერთ ღამეს, როცა ბაღდადმა ძილს მისცა თავი,
იდუმალ დაავდო ქალაქის კარიბჭე.

სურა პირველი

და ქარავანი აბუ-მეარის
ზანზალაკების რეკვით, წყარუნით
მიირწეოდა მთვლემარე ველზე,
მიწინწკარებდნენ თითქოს წყარონი.

მიირწეოდა, გზას მიზომავდა
გაკლანილი და გაუჩქარები
და ეღვრებოდა შემოგარეებს
უტკბეს გალობად ზილი ხარების.

სთვლემდა ბაღდადი ბინდში ნებივრად,
ედემის დარი ჰქონდა სიზმარი,
ვარდნარში ღაზელს ჰყეფდა ბულბული
მიჯნურის ცრემლით ნათილისმარი.

ცას შადრევანი შესთამაშებდა
აღმასის ცრემლად ამოფრქვეული,
თვით ხალიფების სასახლის ირგვლივ
კოცნის სურნელი იყო კმეული.

ცისიერ გზებზე შორ ქარავნებად
ვარსკვლავთა ენთო ბრილიანტები
და ღამეული გალობდა ზეცა
იმ საოცართა ალთა ანთებით.

ნიაგს მოჰქონდა ყვავილთ სურნელი
და ათას ერთი ღამის ზღაპარი,
გზის პირას სთვლემდნენ და ირწეოდნენ
სარო და პალმა ბინდით ნაფარი.

და მილიოდა წინ ქარავანი,
მიწკარუნობდა გზას მინდობილი,
მაცდურ აღურსით უცხო მხარენი
იყვნენ შორეთში მისი მხმობელი.

და მოქარავენ დიდი მგოსანი
იტყოდა გულში აბუ-შაარი:
-გასწი, ვილოდე, ვიღრე ცოცხალ ვარ,
ასეთი მითქვამს გულს ზენაარი!

გასწი, უდაბნო თვალშეუდგამი
ლაღად გაშლილა ფერთა ფერებით,
გაქროლდი მზისკენ, იქ დამეფერფლოს
მზის გულში გული დაუბერები!

ნუმც მომაგონდეს მამის სამარე,
სიყრმის წლები და დედის ჰალაჩა,
ურვა და დრტვიწვა სახლეულთაგან
ყრუ უდაბნოში მომწვედეს აღარა.

ვეტრფოდი მრყვასს, ტოლებს,
მეგობრებს,

მიყვარდა უცხო თუ ახლობელი.
შხამად გადმექცა ის სიყვარული,
ასწილ მომძაგდა იგი სოფელი.

მომძაგდა იგი, რასაც ვეტრფოდი,
სიყრმისა ჩემის დავგზე ცდუნება,
ჩავწვიდი — რაოდენ სიბილწეს იტევს
კაცის გული და კაცის ბუნება.

განვქვრიტე გზანი კაცის სულისა —
ცრუა, თვალთმაქცი, ორპირი მარად,
თავს რომ იმოსავს შარავანდელით
და უცოდველობს წმიდანთა დარად.

ენა კაცისა სულის ჯოჯოხეთს
ნიღაბის სახით გადაჰფენია,
დიდად ქედმალლობს, მაგრამ აროდეს
სიტყვა მართალი არ დასცდენია.

გასწი ამაყად, გაიჭერ შორეთს,
სად ცეცხლოვანი უდაბნო ბრწყინავს,
სად კლდეებს შორის, ნადირთა თანა
თავმისადრეკი ემიბ ბინა.

მეზობლად ვარჩევ გველს და მორიქლს,
იქ გაიშალოს ჩემი კარავი,
ოღონდ არ მომწვედეს ადამიანის
გესლი და შხამი — ასეც მშარავი.

აღარ ვიხილო ოღონდ მეგობრის
მზაკერული ლეჩნით პირი მცინარე,

რომელსაც წრფელი და უბოროტო
ვაგლახ, შევეტრფოდი მოუწყინარედ.

ვიღრემდე სინას დიდებულ მწვერვალს
მზე დაკაშკაშებს ნათლის სვეტებად
და უდაბნოსი ყვითელი სილა
ქარდაქარ შორეთს მიიხვეტება,

არად ვინდომო კაცთა სიახლე,
მათთან სერობა არ მოვინატრო,
მირჩვენის—მხეცებს ვახლდე უდაბნოდ
გადმოხვეწილი და უბინადრო.

მირჩვენის გავხდე ნადირთა წერა,
ზარიტ, ღრიალით მწეწდნენ ქარები...
გასწი, ვილოდე მოუბრუნებლად
ტიალი გზებით შორეთს მარები!"

ერთხელ შებრუნდა აბუ-შაარი,
ერთხელ მიჰხედა ბაღდადს მთვლემარეს,
ქმუნებით მოავლო უკანასკნელად
ყარბმა თვალი იმ არემარეს.

და შემდეგ დიდხანს ჰკოცნიდა აქლემს
ქვირვალ თვალეში ცხელი ტუჩებით
და წამწამებზე ეკიდებოდა,
ჩამოსწვეთავდა ცრემლი უჩვევი.

მერმე ხელახლა ზილი ზარების
მთვლემარე ველებს გავხმინა.
შეუცნობ გზებით შორეთს და შორეთს
ემურებოდა მგზავრი გვიანი.

სურა მემორა

და მიდიოდა კვლავ ქარავანი
ტიალ ტრამალზე გზად განაქარო,
იდგა ხვატი და მტერის კორიანტელს
მოაქანებდა ხორშაკი ქარო.

და მოქარავენ დიდი მგოსანი
ასე ფიქრობდა გულგაუხარად:
-გასწი, ვილოდე — რა დაგვიგდია
გულდასაწყვეტი და სამწუხარო!

დაეტოვეთ ქალი და სიყვარული,
დავთმეთ ოცნების ლურჯი ნაპირი,

გასწი, არ შესდგე, ეგ ბორკილია,
მხოლოდ სიცრუე — სხვა არაფერი!

ცრუ და მაცდური დაგმე დიაცი,
გულხარბი, გლისპი, გაუტანელი,
მარად ამო ფიქრით მოცული,
მარად სანდომი და სანანელი.

გიჯობს მიენდო ზღვას ძველი ნავით,
შორეთს შესცურო მოუბრუნებლად,
ვიდრე ირწმუნო დიაციის ფიცი —
ეშმაკულის ავი ცდუნება.

შენ ოცნებობდი შორ ვარსკვლავებზე,
იქით მიჰქროდნენ ქარში დროშანი,
გწაღდა გეპოვნა ვულის მალამოდ
შენი ოცნება — თეთრი შროშანი.

და როცა წყარო უცვლადებისა
იყო, გეგონა, შენი მხმობელი,
დაიღვრებოდი ნეტარ ცრემლებად
ლეთაებრივ მკერდზე თავმინდობილი.

მაგრამ მიჯნური მწუთხე სასმელით
დაგაოკებდა ეინმორეული,
რომ გახელებულს მუდამ გენატრა
და გწყურებოდა მისი სხეული.

ქალის სხეული — ავო, ავხორცი,
სატანისეულ საქმეთ ჭურჭელი,
რომლის ტრფიალით ნათლის მძებნელი
წყვილიადში დანთქმას ვერ გადურჩები.

ხედავ, დამთვრალთა ამ ტრფიალებით
როგორ დაჯარგეს გონიერთ გონი?
მტომაც დავგმე იგი სამსალა —
მომხიბვლელი და წამლები ღონის.

იგი — მტანჯველი ნება ბუნების,
ჩასაფრებელი ვერაგი მზირი,
იგი — ცდუნება საბედისწერო,
შუღლის, ქიშკობის, კაცისკვლის ძირი.

მძავს ქალისაგან ავხორცი ვნებათა
დაუშრეტელი ცეცხლის მოღება,
მისით ყვავილობს ქვეყნად ყოველთვის
ყველა სიავე და ბოროტება.

მძავს, დამიგმია კვლავ სიყვარული,
იყოს მარადის ჩემგან გმობილი
ქაობად ქმნილი ქალის ამბორი
წიალი მისი წარმომშობელი.

წიალი, რომლის შხამიან აღერსს
კაცი ძველთაგან ვეღარ იცილებს,
რომელიც ისერის და წამოგრაგნის
ერთუფრთის მგესლავ გველის წიწილებს.

შლეგია, ვინაც მამად იქცევა,
სიცოცხლის შექმნად ვინაც შებედავს,
ვინც გამოუხმობს ქვეყნად სულიერს
არყოფნის ნეტარ უფსკრულებიდან.

მამამან ჩემმან დიდად შემცოდა,
მე სხვისი ცოდვა აღარ დავიდე. —
თუკი მელირსა სადმე სამარე,
ეს დაეწეროს ზედ იმთავითვე.

ვიდრე გეჩასის მშვენიერ ნაპირს
ზვირთების ფენით ზღვა უნანავეს,
არ მოვიწერო ქალის აღერსი,
აღარ დაებრუნდე მუნ მისთანავე.

მიეუალერსებ ეკლიან ჩაგებს,
როსმე აღერსი თუ მომინდების,
უღაბნოს კლდეთა ვარვარა მკერდზე
თავმინდობილი აქვეითინდები“.

და მიდიოდა კვლავ ქარაგანი,
მიწანწკარებდნენ თითქოს წყარონი,
ეშურებოდა ჯალოსნურ შორეთს
მწარედ მგოდებელ ზართა წყარუნით.

და ეს გოდება თითქოს ქვეყნიურ
იმა ლხინთათვის დაიღვრებოდა,
რაც უყვარდა აღრე მართის
და აწ მკრეტადაც ებილწებოდა.

და დარწეული ველზე ნიავეცი
არაქრაცებდა თითქოს სალამურს.
მყო უნუგეშოდ ამ კაეშანმა
და სიყვარულის მე სამსალაშო.

მკმუნვარედ იყო აბუ-შაარი,
უსაზღვრო იყო წუხილი მისი,

როგორც შორეთში მისიე სავალი
გზა გაკლაცნილი და გაუძლისი.

და უსასრულო გზის მოქარავენ,
შორთა ვარსკვლავთა მხოლოდ
მკვრეტელი,
განვლილი გზების არად მიმჩნევი,
არცა წარსულზე გულდაწყვეტილი.

ფიქრს მისცემოდა, გონს იუნჯებდა,
სანახებს ვლიდა არდახანებით,
არც მიძნედავდა შემხედვრ ქარავენებს—
არაფრით იყვენნ მისი მგვანები.

სურა მისამი

და ქარავენი აბუ-მარის
ზანზალაქების რეკვით, წყარუნით
მიირწეოდა დამეულ ველზე.
მიწანწკარებდნენ თითქოს წყარონი.

და მთვარე, როგორც ტურფა ფერიის
შეკრდი ღვთიური და ბროლფიქალი,
ხან აშუქებდა სრული მშვენებით,
ხან ეფარვოდა ღრუბლებს მიშქრალი.

სთვლემდნენ აღმასის საყურეებით
დამშვენებული ყვავილნარები
და დაკვლობდნენ ბნელში ფრინველნი
ნახად, ნელიად და ნარნარებით.

ნიავეს მოქქინდა ყვავილთ სურნელი
და ათას ერთი ღამის ზღაპარი,
გზის პირას სთვლემდნენ და ირწეოდნენ
საოო და პალმა ბინდით ნათარი.

ყურს მიუგდებდა ნიავეს მარი
სულ ერთი ფიქრით აზრგაბასრული:
„თითქოს სამყაროც იყოს ზღაპარი —
დაუსაბამო და უსასრულო.

ნეტა ვინ შეთხზა იგი ზღაპარი —
უთვალავ მნათით და სასწაულით
წარმოთხრობილი ურიცხვ კილოზე,
მომხიბვლელი და ვერსაცნაური?

მოვალს და წარვალს კვლავ ნათესავი
მისი შეცნობის ვერმოიმედე,

ცოტასა მისწედნენ ოდენ მგოსნები/
და მცირედ სიტყვა გამოიშვტისნული
გინელირთხის

არვის უხილავს მისი საწყისი,
არც დასასრულის იყოს მხილველი,
ანუ ბგერათა ვის უსმენია
ან დასასრული, ან თქმა პირველი!

ჩვილის შობითვე ჯადოსნურ ძალით
მისთვის ზღაპარი ახლად ითხრობის
და დაწყებული იქ ბოლოვდება,
შავი სამარე სად გაითხრების.

და ნათესავი მრავალთ-მრავალი,
ჯადოსნურ ზღაპარს ვერშეღუღლი,
ამ სამარისკენ ქარავენებით
იძვრის მარადის სიზმარეული.

რომელი არსი იყო უსიზმრო —
თავად სიცოცხლე არის სიზმარი,
თავად სამყარო ზღაპრად თხრობილი
აგრე მოგვითხრობს ყოველ ცისმარე.

კაცნო უგუნურნო, დაბრმავებულნო,
ეგ მონათხრობი რომ არ გსმენიათ,
ერთურთს რომ ამოთობთ და ამ ქვეყანას
იქმთ ჯოჯოხეთად და გენიად.

მოვალს ქამი და მიწად იქცევა
საქმე თქვენი და გულმზეცი გული,
მოვალს ქამი და წარხოცავს ყოველს,
აწვე გაქრობად ხართ განწირული!

და მოგუგუნე იგი გრიგალი
თქვენს სამარეებს მიმოჰფენს არეთ,
გონწართმეულმა რადგან სამყაროს
ტკბილი სიზმარი ვერ შეიწყნარეთ!“

ცისიერ გზებზე შორ ქარავენბად
ვარსკვლავთა ენთო ბრილიანტები
და ცადაქნილი რეკდა სრულიად
იმ საოცართა ალთა ანთებით.

და მოხიბლული ერთობ სამყარო,
წარად ზეციურ ხმათა მსმენელი,
იყო სიზმარი ვერშესალევი,
ოცნება იყო აუხდენელი.

„არ შეიმოკლო გზა, ქარავანო,
მარადის ვესავ მგზავრი გვიანი,
გაფრინდი შორეთს, შენი ზარებით
ციურ გალობას გაეხმინე!

მუნ მივაშუროთ, სად სიმარტოვის
შორნი ნათობენ სანაპირონი,
იქით მიღელავს ჩემი ოცნება —
ზეცა უძირო და საფირონი.

შენთა ვარსკვლავთა ხმებით, ზეცაო,
წყლულუბისაგან განმკურნე მგზავრი,
მომიაღერსე, გულს გადამყარე
ჩაბუღებული სასტიკი ჯავრი!

მკლავს უნაპირო სევდა მარადი,
გული ცრემლად მაქვს ჩამოღვარული,
თუ რომ ცოცხალ ვარ — მაღალ
ოცნებით,
წმინდა ცრემლებით და სიყვარულით.

და ზეობს სული — ლაღი, უკადრი,
უფლად არც ერთი მოეგონება —
ბოროტს და კეთილს, კანონს, სამანებს,
არც ბედისწერას დაემონება.

არავინ ვიუფლო, ვერვის ეღირსოს
ჩემს საუფლოში კვლავაც თარეში,
საპურობილეა და ძალადობა
ჩემი მაღალი ნების გარეშე.

მწადს უნაპირო თავისუფლება,
რაგინდ ბედითი ბედი მზარავდეს,
არც სხვათა ნება, არც ძალი ღვთისა —
თავისუფლება მხოლოდ მარადის!

და მიდიოდა წინ ქარავანი,
არად მიმჩნევი გზის სიმძიმისი
და ვარსკვლავები მაღლით ბალღურად
აკიაგებდნენ თვალებს ღიმილით.

და მიუხმობდნენ სხვა საუფლოში
ციურ სივრცეთ წაღმა წარებით —
ათრთოლებულნი, მრავალთ-მრავალნი
შორით ბროლივით რეკდნენ ზარები.

ჰვირვავი ღამე ჰყენდა ათინათს
ფერით ფირუზის დასადარები

და ქარავანი გაკლავნილ გზებით
იყო შეუცნობ შორეთს მარეებრ
სიხალისეთსა

სურა მეოთხე

ტიალ ტრამალზე ჩამოწვა ღამე
შავად, მრისხანედ და შემზარავად
და როგორც ბნელი ზარნაშოს ფრთები
გადაეფარა გზას და ქარავანს.

და დაიბურა თვალსაწიერი,
მოსწვდა ღრუბელთა ღელვა ფრიალი,
თითქოს უმთვარო და უფარსკვლავო
წყვდილად მოეცვა თავად წყვდიადი.

და მოგუგუნე შმაგი გრიგალი,
გზადაკარგული როგორც მერანი,
მოვარდა რისხვით, მიმოარბია
ბნელში დანთქმული ველი ვერანი.

სასტიკი იყო მისი კვეთება,
მისი ზვირთების ზათქი და ზარი,
მისი გოდება საბედისწერო,
ღვრიწვა — დაჭრილი ნადირის დარი.

თითქოს სტირისო გული ბინარი,
ნუგეშს რომ აღარ მოელოდება,
ისე პალმების უსიერ ტყერში
მწარედ ისმოდა ქარის გოდება.

და მოქარავნე დიდი მგოსანი
იტყოდა გულში აბუ-შაარი:
„არ შეიმოკლო გზა, ქარავანო,
ქვეყნის კიდემდე დიდი გზა არი.“

გავჭრილვარ ველად ქარის პირისპირ,
დამჭროლოს ქარმა, მოსკდეს გრიგალი,
არ ჯაბანი ვარ მისი მებრძოლი
ბედთან მარადის შეუტიგალი.

აღარ ვიხილავ წყვეულ ქალაქებს,
ბრბო არასოდეს შემეგებების,
კაცთა გულმხეტთა მომძაგებია
მძვინვარება და ფუჭი ვნებები.

არამც დავბრუნდე მშობლიურ სახლში,
თავად ჩავაქრე ჩემი კერია.

ქონებისა და სახლის მფლობელი —
ქეშმარიტს ვიტყვი — თავის მტერია.

მოსკდეს გრიგალი, გაატილოს
იმ სახლის ფუძე და საძირკველი,
აწ შემიფარებს გზა უსასრულო,
ის არის ჩემი გულზე მიმრქმელი.

ყარიბად ვივლი, კარვად მეყოფა
ვარსკვლავთვალეზა ზეცის თავანი,
საენედ გზა და კმარის მეგობრად
გამოყოლილი გზას ქარავანი.

გზა გრძნეულია და შეუცნობი,
შორეთს და შორეთს მივალს ცილით,
გულიც იქ იწვევს, სადაც ოდითგან
არვის უხილავს ძეხორციელი.

გასალდი, გულო, იფხიზლე მარად
და შერკინებად შეიბ მახვილი,
განაძე ყველა — მტერიც, მოყვარეც,
შენად მეგობრად თავის მსახველიც.

შენ განმაშორე მზაკვარ მეგობრებს,
რომელთაც სისხლით დამცაღონ უნდა,
და როგორც მუმლი მოწყურებული
შემომხვევიან გუნდად და გუნდად.

ვინ დამკოდავდა, თუ არ მეგობრის
და ამხანაგის სულთქმა ბოროტი,
ამბორით გული რომ გადამიხსნეს
და მომიშხამეს იმ ამბორითვე.

ამბორი იგი — სიცრუის ბადე,
ლიქნით ნასროლი და დარხეული,
მისით დაგტყუებს გულის ხეაშიადს
და დაგიმონებს მოძმე წყეული.

აგრე მიცენია ყველა მოყვასი —
ბილწი, ცბიერი, ზრახვით ფარული,
აგრე ჩამჭრალა სულში მნათობი —
უშანკო რწმენა და სიყვარული“.

შმაგი გრიგალი სძრავდა გარემოს,
ერკინებოდა შორეთს მარებთა
და როგორც ჭინი გონდაკარგული
სტვენდა, მოთქვამდა და ხარხარებდა.

ჩამომხობილი მრუმედ ცარგვალი
ძნელი მგზავრობის იყო ნიშანი
და აბრმავებდნენ აბუ-მადრის
მიმოქროლილი ქარში ქვიშანი.

სურა მინათი

და ქარავანი ქარში გაქრილი
გზას მიიკვლევდა რეკვით, წკარუნით,
და მოქარავნეს, მკმუნვარე მგოსანს,
კვლავ აწვალებდა ფიქრი ფარული:

„დაგმე, დასწყევლე, მტრად მიითვალე
ძმად და მეგობრად ახლოს მხლებელი—
გველი, გაზრდილი შესხავ უბეში,
სარეცლის შენის შემგინებელი.

არ დაგიძიმდეს გზა, ქარავანო,
ჩემად მეგობრად შენ ვიტყვი მხოლოდ.
გასწი, გაფრინდი, არსად შეჩერდე
და შენს მგზავრობას არ ჰქონდეს ბოლო.

შენ გადამქარგე, გზაო კეთილო,
შორეთს გადმიშვი მოუბრუნებლად:
ჩალად არ მიღირს აქ დარჩენილი,
დატოვებული ყველა ცდუნება —

არცა სახელი, არც ადათები,
ძალაუფლება, ტრფობა, ქონება —
გასწი, გაფრინდი, მგზავრი ყარიბი
ქვეყნად ნურცა რას დაემონება!

ღლეს რომ იხვეჭდი სახელს, დიდებას
და თაყვანს გცემდა ხალხი კრებული,
ხვალ დაემხობი იმავე ხალხისგან
გაქეილი და მოძულეული.

შენ გადიდებდნენ და შენს სიმდიდრეს
ძრწოლით, პატვიით შემშურდა ერი,
გიმუხთლეს ბედი, შეგქმნის უპოვარს,
უილაჯობის დაგფარავს მტვერი.

სიმდიდრე, რომლით შლეგთა
მორჩილებს
ბრძენის გონებაც და სიყვარულიც —
მაშვრალთ სისხლია, ცხედართა ზორცი
და უპოვართა ცრემლი ღვარული.

ხალხი რაღაა? — ბრბო უგუნური,
და მალლად მხედთა მტერი ფიცხელი,
შრისხანების ჟამს ველური მხეცი
და მოძალადე განუქითხველი.

თემი, თემობა? — მოთემეთ ჯოგი,
აღმდგარი ბრძოლად კაცის კაცადის,
მისგან შებორკილს აზრი ზვიადი
და აღმაფრენა რომელს დაცალდის?

მისი ბოროტიც, მისი კეთილიც
ყოველ სიავეს გადაემეტა.
მიტომაც ვწყევლი თემს და თემობას
და უგუნურთა მათ მოთემეთა.

ვაგლახ, მამულიც მომძაგებია,
მდიდართ საუფლო ჩემი მამული,
რომლის ველები მამწვრალთა ოფლით
და მათივე სისხლით გადანამულა.

სქული, კანონი — მარად მძეინვარე,
მარად მშორგავი ბასრი მახვილი,
ამოწვართული მუსვრად ლატაკთა
და მხოლოდ მდიდრის მართლად
მსახველი.

მძაგს კანონები და სამართალი,
მძაგს უმართლეთა ბოროტი ძალა,
ბილწი, თვალთმაქცი, ხალხის
მტანჯველი, —
მისგან მოყვასი ვინ შეიწყალა?

და მძაგს ასწილად ძალაუფლება,
ხარბად რომ შთანთქაეს ბედკრულ
თაობებს,
ხალხით რომ ვაჭრობს გაუძლომელი
და ხალხს მარადის ხალხთან აომებს.

ძალაუფლება — მტერი ვერაგი,
ჩასაფრებული ყაჩაღი ძარცვად,
სასაკლაოა მისი წარსული,
რბევა, სისხლისღვრა, დევნა და ჯვარცმა.

ურჩხულად გვაწევს გულზე წყევლი
და შესაპყრობად გვიხლართავს ბადეს.
ჩემს ყოველ ნაბიჯს, სიტყვას,
საფიქრალს
ზელისუფლების ბორკილი ადევს.

კანონის ძალით, მისივე სახელით
ფეხდაფეხ დაგდევს იგი ველურობით
და სისხლიანი აღიმართებდა
მისგან კოშკები თავისქალათა.

ის აფთარია გაუძლომელი,
დაუფლეთია მსხვერპლი დას-დასი,
უხვად შეუსვამს სისხლი უბრალო
მოხუცის, ყრმის და ახალგაზრდასი.

კაცნო, მხდალნო და საწყალობელნო,
თქვენივე მსგავსთა გიყვართ შემუსვრა,
ვინ მოგიბოძათ ეგე მახვილი,
რომლით მოარბევთ გარეშემოსა?

შორს გადამკარგე, შორს, ქარავანო,
მომწვდნენ ქვიშანი უღაბნოსანი,
დამხსენი მხეცურ ძალაუფლებას
და შის სამართალს მსხვემი მგოსანი!

ელავდა ელვა და ღრუბლით გამო
იყო ქეჭა და მესთატხილი,
მოიჭრებოდა წამით წყვდიადში
ფაფარაყრილი შორს მთავრეხილი.

აკვნესდებოდა სარო უმწეოდ,
გრიგალი ხრიდა და ათრთოლებდა.
და ქარავანი ისევ მიჰქროდა
და ზვიად მხედარს მიჰქროლებდა.

მირონინობდა, — ძინ და დონ-დაუნ, —
ძნელი მგზავრობის ჰქონდა ნიშანი.
და აბრმავებდნენ აბუ-მაარის
მიმოქროლილნი ქარში ქვიშანი.

სურა-მეჩქვსა

შუადღის ხვატით იწვოდა მიწა,
ყვავილთა სურნელს მოჰფენდა ველი
და ქარავანი წამომდგარ მტვერში
გზას მიჰყვებოდა ნაბიჯით ნელით.

და მოქარავნე დიდი მგოსანი
იტყოდა გულში აბუ-მაარი:
-გაჰყვითე ქარი, გასწი, გაფრინდი,
ჩვენს წინ უღაბნოს ვრცელი ზღვა არი!

ცეცხლით მსუნთქველი მოსკდეს
სამუში,

წამოიხვეტოს უხვად ქვიშანი,
რომ კაცთაგანმა ვეღარ იპოვნოს
ჩემი კვალი და ყოფნის ნიშანი.

უხედავ — ჩამსხდარნი გორებს გადაღმა
ლომნი მიმზერენ მოშაშხარენი,
ფრიალებს ქარში ოქროს ფაფარი,
ოქროსურგებულს ჰგვანან არენი.

მოდით, მოგიხმობთ გულშემუსვრილი,
ჩემს ხორცზე ხადილს ნუ აგვიანებთ!
მანც არასდროს აღარ მიფევალ
ერთხელ დაწყველილ ადამიანებს.

რადგან მიცენია მოდგმა კაცისა
ნიღაბით მოსილ ეშმაკეულად,
ვინც შეეცქმნილია და ვისი ენით
პარტოდენ შხამი წარმოთხუელა.

მოდგმა კაცისა — მელიის ჯოგი,
მხდალი, მუხთალი და მოდალატე,
მოდგმა კაცისა — სისხლის მხვრეპელი,
შურიით აღვისილი ავი ჯალათი.

ქვეყნად სიკეთემ ვერ გაიხაროს —
გზა დახშულია და დაკეტილი,
ხორბლის ნათესზე ღვარძლი ამოდის,
ავს ეწირება მარად კეთილი.

შორს დარჩით, კაცნო, და შორეულმა
დაწყველუ თქვენი რჯული და მოდგმა
და ეს ქვეყანა, სადაც შეგზარავს
დამონებულთა მარადი მოთქმა.

სადაც მეუფებს მარტოდენ ოქრო
და მისი ძალით ხდება სრულიად —
შლეგი ბრძენია, მხდალი — მამაცი,
სიძვის დიაცი კი ქალწულია.

ქვეყანა კაცთა — კალო სისხლისა,
სადაც მონობა იტვირთა კაცმა,
სადაც ისწავლა მხოლოდ ზოროცათათვის,
მხოლოდ ნივთათათვის ზრუნვა და
ჯვარცმა.

და ქმნილმა თითქოს ხატად ღვთაების
სული ამ ნივთებს გადაატანა,

რადგან შემქმნელად არა უფალნი
ნათლის მებრძოლი ჰყავდა სატანა
და ამა, ვეტყვი სამხრეთს და ჩრდილს.
აღმოსავლის და დასავლის მხარეს,
მოუხმობ, ვეტყვი გულშემუსვრელი
ოთხივე კუთხით მონაბერ ქარებს —
მიმოაფინეთ ეს ჩემი სიტყვა
ზღვებიდან ზღვამდე, კიდიით-კიდე:
რომ კაცზე უფრო ავი და ბილწი
ისევე კაცი მეგულვის კიდე.

ვიდრე ანათებს მღუმარ უდაბნოს
ვარსკვლავთვალეზა ზეცის სიღლე
და ბორცვებიდან გველის სისინით
ყვითელი სილა ჩამოსრიალებს,

ნუ შეიმოკლებ გზას, ქარავანო,
გასწი, გაფრინდი მოუბრუნებლად,
ჩალად მიგანდეს, დაგმე, დასწყველე
და განიშორე ყველა ცდუნება.

დაგმე სიცრუის ვრცელი ყაფანი.
ბილწი სამზერი და ქამყოფელი,
შორს განერიდე ცოდვილთა ნადიმს
შლეგთა, მემთვრალეთ ღზინის
მგმობელი;

დაგმე თემობა და სამართალი
სისხლმოწყურებულ კაცთა სერიოვე;
ქალს, მიჯნურობას, ერთგულ მეგობარს
და კაცის ლანდსაც შორს განერიდე!

გასწი, გაფრინდი უა გადათქერე,
რასაც სამართლად საზავდა ერი,
ადამის მოდგმის ბოროტს და კეთილს
ჩემგან მარადის ფარავდეს მტვერი!

მოგვედე, შევიქნე ნადირთა წერა,
ზარით, ღრიალით მწეწდნენ ქარები —
აგრე ვიდოდე სიკვდილის ღღემდე
მოუბრუნებლად შორეთს მარები“.

და აქლემები — ძინ და ღონ-დაუნ —
ფიცხლად გარბოდნენ თავალერილი
და იფარვოდა მტვერში ტრამალი
მათი ფლოქვებით გადათქერილი.

თვალუწვდენ ველებს, სოფლებს,
ქალაქებს
ეფინებოდა მტერის საბურველი.

შეუცნობ შორეთს ჰქროდა მხედარი
და ქარავანი დაუფრველი.

თითქოს ედემად უჩნდნენ შორითვე
გზანი უგზონი, უედემონი,
თითქოს მოსდევდნენ და მოჰკიოდნენ
ქალი, კანონი და მოთემენი.

ჩაიქროლებდა შეუჩერებლად,
სად ჭალაქები ჩანდა მაღალი,
სად ბოზოქრობდა ფუჭი ვნებები
და იღვა ფუჭი აყალმაყალი.

ჩაუქროლებდა შეუჩერებლად
მთვლემარე სოფლებს მგზავრი გვიანი,
სდევდა, უზშობდა ერთი ვარსკვლავი
შორი კაშკაშით ალერსიანი.

სხვა არ სწყუროდა, არად მიაჩნდა
თავმისადრეკი ბინა, სავანე,
დღისით და ღამით გზად გაკლავნილი
ეშურებოდა შორს ქარავანი.

და აწვალებდა მკმუნვარე მხედარს
ოცნება შორი ვარსკვლავის გამო,
და ქარავანი მისი ფიქრების
შმაგად მიჰქროდა ტრამალ და ტრამალ.

მკმუნვარედ იყო აბუ-მაარი,
უსაზღვრო იყო წუხილი მისი,
როგორც შორეთში მისივ სავალი
გზა გაკლავნილი და გაუძღისი.

და უსასრულო გზის მოქარავნე,
შორთა ვარსკვლავთა მხოლოდ
მკვრეტელი,

განვლილი გზების არად მიმჩნევი,
არცა წარსულზე გულდაწყვეტილი.

გადაივლიდა უცხო სანახებს
ფიცხლად, სიჩქარით, არდახანებით,
არც მიზნდევდა შემხვედრ

ქარავნებს —
არაფრით იყვნენ მისი მგვანები.

სურა მეუზიდა

და ქარავანი აბუ-მაარის
აგრე მიჰქროდა მოუწყინარედ,
ვიდრემდე დიდი უდაბნოს ბუნეი
გადიხსნებოდნენ თვალთა წინარე.

ეს იყო უამბი, როს ინთებოდა
შორით-შორს ვრცელი თვალსაწიერი,

ხავერდის კალთებს იკრეფდა ბნელი
და კრთოდა სხივი ცისკრისმჭედელი
და იჯდა მარტო აბუ-მაარი,
ლალისფერ კლდეზე თავმინდობილი,
ჯადოსნურ შორეთს ჰკრეტად
დანთქმული,
მშვიდი, დამცხრალი, სიბრძნით
ბრძნობილი.

„აჰა, აღსრულდა, განეხენენ ცანი,
ჩამომხობილნი მრუმე ღრუბლებად,
ეპოვე ყარიბმა თვალშეუდგამი
და უნაპირო თავისუფლება!

აღარ მოგელავს შმაგი გრიგალი,
ზეცა საავდროდ არ იქუფრება.
სულში აღენთო უქრობ ჩირალდნად
სიყრმით ნანატრი თავისუფლება!

მაღალო, კლდეო, სიბრძნის მძებნელი
შენსკენ ისწრაფდეს და იპოვიდეს!
ვრცელო უდაბნო, სვეტად ნათლისა
კურთხევა შენზე გარდამოვიდეს!

განივრცე შორეთს, კიდიით-კიდე.
ზღვარის არ დარჩეს სადმე ნიშანი,
კაცთა სამყოფელს, სოფლებს,
ჭალაქებს
მიმოაფინე უხვად ქვიშანი.

რათა მზისქვეშეთს შენი გრიგალი
თავისუფლების სუნთქვით ფარავდეს
და მზე ნათელი სხივთა გვირგვინით
შარავანდედად აღგეს მარადის!

აღმოხდა მნათი — მზე დიდებული,
მზე მოელვარე, მწველი, ცხოველი
და უდაბნოს თვალშეუდგამი
ცეცხლად აღანთო სივრცე ყოველი.

„სალამი შენდა, ცხოვრების წყარო,
დედაო ტბილო, მძლეთამძლე მზეო!
შენ ხარ სიწმინდე მხოლოდშობილი,
სიკეთით, სიბრძნით, სინათლით ზეო.

შენ — საწყაულო აღუესებელო,
დამათრობელო ცეცხლოვან ღვინით,
აღფრთოვანების უძირო ზღვარო,
შენგან ვილხინე ნეტარი ღვინი.

მზეო კეთილო, გიტყვი სამყაროს
ღიად ზეიმად და სიხარულად,

მოვედ, შთამასხი მწყურვალე სულში
შენი უხრწნელი ღვინო ღვარულად!

მოვედ, დამათვრე მარადი ცეცხლით,
მარადი სიბრძნით და ნეტარებით
და შენეული წმინდა ოცნების
დამარისხვინე ვნებით ზარები!

დამათვრე შენი უკვდავი ღვინით,
ეგებ ვეწიო საწაფელს მთვრალი,
ეგების შენგნით გონწართმეულმა
სულში წარსულის წაშალო კვალი —

გადავივიწყო ადამიანი
ცრუ და ბოროტი, ზრახვებით ბნელი,
ჩემი ტკივილი და კაეშანი
და მარტოობა სულისა ძნელი.

დამათვრე შენი ღიღი ღიღებით,
გონი სხივმოსილს გჰვრეტდეს,
გაპოვებდეს,
იძლიოს ბნელი და ბნელსა შინა
ნათელი შენი გარდამოვიდეს!..

შენ ხარ სიკეთე, შენ ხარ სიწმინდე,
ტკბილად მხედველი მარადი დედა,
სათნოდ საცნობი, ხილვა, სავსება
და სასწაული ყოველთა დღეთა.

გიშერ და გეტრფი, მოვილტვი შენსკენ,
მოვფრინავ სიერციით ვერშემიჯნული,
ცეცხლოვან ამბორს, ელვარე აღერსს
შეგვედრები შენი მიჯნური.

აღარ ვიხილო მოდგმა კაცისა,
აღარცა დრტვინვა ვისმინო მისი,
დაეგმე სოფელი და გამოვკრიდე,
გადმოვიქროლე გზა გაუძლისი.

აგრე ვიფრინო, მზისკენ ვისწრაფდე,
უკუნისადმი მივქროდე, მარად,
შევერთო ნათელს და უკვდავებას,
ვიტყე მზის წილად და მზისვე დარად.

მზეო ნათელო, ელვათა ერთომად
გადმომაფინე სხივთა კონები!
ვისწრაფდე შენსკენ, მოვქროდე
შენსკენ,
ვერ დავიურვო მთვრალი გონება!

მძლეთამძლე მზეო, ჰვრეტად სასურველ,
ტკბილად მხედველო კეთილო დედა,
პირმშვენიერო, სათნოდ საცნობო
და სასწაულო ყოველთა დღეთა!..“

სურა დანასრულინა

და აქლემები შმაგი გულისთქმით
სორეთს მიჰქროდნენ თავადრტლქმით
და იწებოდნა თვალსაწიერი
მათი ფლოქვებით გადათქერილი.

და აღარ იყო მათი დამწვევი,
დამცხრობი მათი ლტოლვის ჟინისა
არცა მსუნთქველი ცეცხლით სამუში,
აღარც ისარი ბედუნისა.

მხოლოდ იწვევდა მდინარის პირის
გრილი სიო და ხეთა შრიალი
და საოცნებოდ გამოისმოდნა
სიმღერა მწველი, კაეშინანი.

და ფერიები ზღაპრად თბრობილი
რტოებში ერთოდნენ ფერთა ფერებად
და აღუთქვამდნენ იღუმალ ხმაზე
ჭერაც განუცდელ ბედნიერებას.

ასე ზმანებას სცვლიდა ზმანება
ჯადოსნურ ხილვათ ახლოს მჩენელი,
აღსრულდებოდა თითქოს მოკვდავთა
ყველა ოცნება აუხდენელი.

მაგრამ მიჰქროდა გულშეუძვრელი,
განრიდებული ქვეყანას მწირი,
მზისკენ მიჰქროდა მისი მწყურვალი,
თავად მხესავით ელვარე პირით.

და იყო მძაფრი აქლემთა სრბოლა,
იყო გავარდნა დაუცხრომელი,
და მიიწყვეტდნენ შმაგად მოსართავს
და მიფრინავდნენ მალლა მსტომელი.

და მზეს შემზერდა აბუ-შაბრი
არწივის დარად შეუძვრელ მზერით,
ფხიზლობდა სულით, ათრობდა თუმცა
ჩამოღვარული სინათლის ჩქერი.

გარინდებული ღიღი უღაბნო
იყო დანთქმული ხილვათა წვდომად
და აღავსებდა სიერცეს სრულიად
მზის მარადისი ელვათა ერთომა.

და იყო ხილვა: მზე დიდებული,
ჰვრეტად საძნელო და სასურველი
და გაფრენილი ელვარე მზისკენ
იგი მხედარი დაუურველი.

1909 წელი

თარგმნა რამაზ თვაბაძემ

ნიკა აპიაშვილი

როგორ მოიკლა თავი გოგია უიზვიდვა

ერთი გამოჩენილი მწერლის თქმისა არ იყო, ეს ამბავი ნამდვილად ასე მოხდა. ზოგი რამ მე გამოვიგონე და ჩაეწამა...

1

არც ისე დიდი ხანია მას შემდეგ, მაგრამ მაინც ასე მგონია. თითქოს სულ სხვა დრო იყო და... სხვანაირი ახალგაზრდობა! აბა, რა არის ორმოციოდე წელი, როგორც იტყვიან, მარადისობის ზღვაში, როცა ვფიქრობ, რა ბევრი დრო გასულა მეთქი, და ვუშინდელივით კი მიდგას თვალწინ ყოველივე!

იმ ტყბილად მოსაგონარ დღეს არც რაიმე გაურკვეველი დარდი და ნალღველი გვაწევა გულზე და დილიდანვე, სიხარული რომ გვაეცისკროვნებდა და გვაფრთოვანებდა ყველას, კარგად ვგრძნობდით ამის მიზეზსაც. ყველაფერი გარკვეული და ნათელი იყო და ყველაფერიც იმით დაიწყო, რომ „პრემიერა“ კარგად გექონდა მომზადებულს. და ეს იყო თავი და თავი! ისიც საუცხოო გუნებაზე გვაყენებდა, რომ ჩვენს სოფელ ღმბაშხოში არსებობდა სცენის-მოყვარეთა წრე, ანუ დასი, — ნამდვილი დასი! მას ჰყავდა გამგეობა, ჰქონდა სათანადო წესდება და ეწოდებოდა მშვენიერი სახელი — „სხივი“.

მაშინ ჩვენს სოფელში არც სკოლა არსებობდა, არც კლუბი და არც რაიმე ისეთი შენობა, სადაც სადამო-წარმოდგენები მოეწყობოდა. დიხაშხოელი ბავშვები სოფელ სალხინოში დადიოდნენ

სასწავლებლად, ხოლო კლუბი რაიონის ცენტრშიც არ იყო. სპექტაკლები იმართებოდა კერძო ოჯახებში, ვისაც ჰქონდა ფართი და დაბალაინიანი ოდა, კარგად შემოღობილი ვრცელი ეზო.

პარტერი და ლოჯა ცისქვეშ იყო, — ადამიანებთან ერთად შინაური ცხოველებიც უსმენდნენ და უყურებდნენ იმ ჩვენს სპექტაკლებს.

იდგებოდა, უმთავრესად, ადვილად მოსაშზადებელი და გასაფორმებელი პიესები, სადაც ბევრი მოქმედი პირი არ იქნებოდა და აუცალბედი არ იყო დეკორაციები.

დასმა თანდათან მოიხვეჭა ავტორიტეტი და „საგასტროლოღაც“ კი დღე-ღიღით მეზობელ სოფლებში. ორიოდ წარმოდგენა რაიონის ცენტრშიც გაიმართა. ცოტაოდენი შემოსავლით შევიძინეთ თხუთმეტიოდე გრძელი მერხი, რამდენიმე ლამა და თეთრი ტილოს ერთი დიდი ფარდა. ზედ წითელი საღებავით, მრგვლოვანი ხელით იყო გამოყვანილი: „დ.იხ. დ.რამ. წრე „სხივი“.

რამდენიმე წელიწადს ამ წრის უცვლელი სუფლიორი ვიყავი და ბევრი კარგი ამბის მომსწრე და მონაწილე ვავხდი ჩვენს სცენისმოყვარეებთან ერთად, მაგრამ ყველაფერს ვინ გაიხსენებს! სახლა ვიგონებ მხოლოდ ერთ დაუვიწყარ ეპიზოდს...

2

პოდა, ყველაფერი იმით დაიწყო, რომ ის „პრემიერა“ მართლა გვარიანად გვკონდა მომზადებული, კარგადაც უნდა ჩატარებულყო და მასურებელიც გაიხარებდა.

„სხივის“ ერთ-ერთ აქტიურ წევრს და პირველი როლების საუკეთესო შემსრულებელს — ვენედიქტე საღრიშვილს მშვენიერი აზრი მოუვიდა: „გოგია უიშვილის“ ინსცენირება! დრამატურგი, რეჟისორ-დამდგმელი, მთავარი როლების შემსრულებლები და დანარჩენი მონაწილენი გულახსმიერად მოეკიდნენ საქმეს.

ეს ჩვენი წარმოდგენა, რა თქმა უნდა, დიდი მოვლენა როდი იყო (თუმცა მხურვალე ტაში და სიყვარული არ დაუკლია მასურებელს!), მაგრამ კი სამახსოვრო ამბავი შეიქნა და დიდხანს, დიდხანს სალაპარაკოდ ჰქონდა ყველას იმდამინდელი საღამო, როცა თოფის მაგივრად ძველი მამაპაპური ხანჯლიც კი გვარიანი ზამბულაკივით ქუხდა და გრიალებდა და მაინც ისე კარგად ჩატარდა იმდენი წვითა და დაგვიტ მომზადებული პრემიერა!

სრული ერთი თვე ცამ პირი შეიყრა და წვეთი ცვარი არ ჩამოვარდნილა. მიწა დასკდა და დახეთქილ ნაპრალებს ზღვა-წყალიც ვერ გაუსველებდა ყელს. რიჟრაჟიდან დაღამებამდე განუწყვეტლივ დათარეშობდა ხორშაკიანი ზენაქარი და რიონის გაღმა-გამოღმა ქალებში სულის შემსუთველი ბული იყო გამდგარი.

იმ დილიდანვე კი, თითქოს ჩვენს უინაზე, წვიმას აპირებდა, და ამან ძალზე დაგვადონა. მაგრამ ნაშუადღევს ისე დააცხუნა გადახრილმა მზემ, ეტყობოდა, ზეცა კიდევ ერთ თვეს არ გვადირსებდა კურცხალს, წვიმის შიშით ხალხმაც მოგვიანებით იწყო მოსვლა. ახლომახლო სოფლებიდან შინ არ დარჩენილა აღამიანიშვილი: დიდი და პატარა გამოიხეცა სახლებიდან და ვარჯარად

შემოადგნენ მაგარი მესრიტ შემორაგულ დათიკო გოგორიშვილის გაჩირადნებულ ეხოს. ირგვლივ კი მარტო ზე და ორლობებში გაქედლი დუღარ ხალხი ერთის ყოფით ზრიალებდა, ზიმ-ზიმებდა და აწყდებოდა მესერს. ისმობდა დოლოს განუწყვეტელი ბავაბუგი და გულისწამდებად ქყრიალებდა ოფშვეითელი მასიკო კეპულაძის არღანი. წინა და უკანა ჭიშკრებთან და ალაგებებზე იდგნენ კომკავშირლები და არ უშვებდნენ უბილეთობებს, მაგრამ შიგნით ისედაც აღარ იყო ტევა: უბილეთობები მაინც შემოიპარნენ, — ახლობელმა შეზობლებმა კარგად იცოდნენ ყოველი საიდუმლო გადმოსასვლელი.

ვანის ბაზარში — დიდ ძელქვანზე, სალხინოში — ხიდისთავთან, დინაშხოს, ისრითისა და ბუჯანის დუქნებთან, მოზრდილ ხეებზე, ჭიშკრის სვეტებზე და შარავზის ყოველ მოსახვევში სპეციალურ ფიცრებზე ორი დღით ადრე გაიქრა ქუთაისში — ივანე კილაძის სტამბაში ჩვენთვის დაბეჭდილი ორმოცდაათამდე აფიშა. მოსქო წითელ ქალაღზე შავი მსხვილი ასოებით იყო აღნიშნული, რომ ამა და ამ წლის ამა და ამ აგვისტოს დინაშხოს დრამატიული წრე „სხივი“ მართავდა „გრანდიოზულ ვახშმიან საღამო-წარმოდგენას — დივერტისმენტით, ფოსტით, ლატარიით, ცოცხალი აუქციონითა და მრავალი გასართობით“. შემოსავალი მთლიანად გადაიდებოდა ადგილობრივი ქონ-სამკითხველოს მოსაწყობად.

3

ნაშუადღევს საღაროსთან მოაგელვა მუხლმავარი ლაფშა ნათავადარმა პოქინა ლორთქიფანიძემ. ცისფერი აბრეშუმის თხელ ახალუხზე წელშემობილად მოეგდო თეთრი ტილოს საზაფხულო ჩოხა და შავ გადაკვანწულ წარბებამდე ჩამოეფხატა წითელკუშტულიანი შავი ბოხოხი. ქედფიცხელი ცხენი დაყიშმიშა და განზე გაახტუნა. ახალუხის

გულჯიბიდან ამოღებული ქალაღდის ფული მოლარეს გადაუფრიალა და გადმოსძახა:

— ერთი, ბიძი, აგერ ისრითში ავირბენ, ოთხი ბილეთი დამახვედრე, ჩემი ბიჭებიც იქნებიან... მხოლოდ საუკეთესო, საუკეთესო ადგილებში! — ცხენს მათრახი სწყვიტა და ნაყარდით გაქუსლა ზემოთკენ.

სალაროსთან ყურთაგლეჯა იყო უკვე. ძალიან ადრიადად მოვიდნენ, სულ გავასვასებულ ცხენებზე მჯდარი — როსტომ რაჭის ერისთავის ნამდვილი ნაშიერა და პირდაპირი შთამომავალი — ივერიყო, მისი განუყრელი არიფი ჭუჭლომინაძე, და მათ თითქოს ფეხდაფეხ მოყვნენ დანარჩენი ამფსონები: სულ დარჩეული, ახლადულვაშამწვანებულ ბიჭები — ყანებისა და ბალ-ვენახ-სათოხარების ვეფხვები, თბილისის ჯერ ისევ ნორჩი უნივერსიტეტის პირველი წყების გამოსაშვები სტუდენტები, ახალბედა ენთუზიასტ-კომპაგშირლები, მკვირცხლი მოჯირითე-ცხენოსნები, დარდიმანდი მოჭეიფენი და უებრო მომღერალ-მოპურთაღნი და სხვა მრავალი „მშვენიერი ყმაწვილი კაცი, სიამპარტავენე მამისა, ნუგეში დედისა და ოცნება ბევრ ღამაშთა ქალთა“. წარმოდგენის დაწყებამდე, დღის სულითვე, შეუდგნენ ლხინსა და ქეიფს.

მუხის ძირში, ცალკე გაშლილ გრძელ სუფრას და მის გარშემო კახამბლებისა და ჭოჯაყა ცაცხვის ქვეშ ერთმანეთის ახლო-მახლო მიდგმულ მრგვალ-მრგვალ მაგიდებს გუნებიერად უსხდნენ სილიბისტრო, კოლია და არკადი გოგორიშვილები; მამამზე და ვლადისლავ ჩიჯავაძეები; ნამამასახლისარი ონიფანტე და მისი მამიტროფანე, სოფლსაბჭოს თავმჯდომარე გალაქტიონი — ძმებიანად, მათი სახლიკაცები — ივანე, სილოვანი, მაკარიონი, ყველანი დინაშხოს მკვიდრი მალაქელიძეები — სძლისპირებისა და ძველი სიმღერა-სავალობლების უბადლო შემსრულებლები; მასწავლებელი — სიმღერის ჭიბი ევსევი ავა-

ლანი და სამტრედიელი ვეჯილა ავაკი ლორთქიფანიძე; ქვედავენელი ბულბულსყელიანი ჩახუნაშვილები ტიტკო, გრიშა და ჟორჯიკა; აქვე იყვნენ სიპიტო და ისიდორე ერემეიშვილები, ვანო შენგელია და პარმენ მუჟანაძე, ბიჭია, ილარიონ, ნიკიფორე და ვლადიმერ შალამბერიძეები — თავთავიანთი ვაყები; სამი სეფე და ოთხი ვანო ლორთქიფანიძე და ერთი მათგანის ცოლისძმა — ილიკო ჭილაძე; ფილიპე, ვარლამ, და ვლადიმერ სვანიძეები, მეთოდე და ფარსმან გაბუნები; მოვიდნენ კიდევ: ისრითის, სალზინოს, ციხსუბნის, ზენობნის, ინაშოურის, ზედამზვანისა და აშალეების ძირეული ოჯახიშვილები; და გალმართიდან ჩვენს სპექტაკლზე დასასწრებად საგანგებოდ გამოსული, სათეატრო სელოვნების დიდი მოყვარული ძმები კოკელაძეები — ბარნაბა და გრიშა, და სხვანი და სხვანი...

ბარნაბა კოკელაძე იმ ხანებში ქუთაისის თეატრის მსახიობი იყო უკვე და განსაკუთრებით კარგად ასრულებდა პატარა კახს — აკაკისა და აქვსენტი ცაგარლის პიესებში და ლეონ ბერგის როლს — ია ეკალაძის რევოლუციურ დრამაში „ნომერი 21 ჯვრით“. ბარნაბა და გრიშა დიდად უწყობდნენ ხელს და, შეძლებისამებრ, ყოველმხრივ ესმარებოდნენ ჩვენს წრეს, ზშირად იღებდნენ მონაწილეობას ადგილობრივ სცენის-მოყვარეთა მიერ გამართულ სპექტაკლებში. ბარნაბა კოკელაძის სახელთანაა დაკავშირებული პირველი სადამო-წარმოდგენების მართვა-მოწყობის საქმე, საერთოდ, ვანის რაიონში და, ყველაზე უფრო — ჩვენს დინაშხოში, რომელიც მისი და მისი ძმის დედუღეთია.

ისხდნენ ასე ერთად: სოფლის ხანდაზმული, დარბაისელი თავკაცები. სადღესასწაულოდ ამღერებულ-აქლერებელი ახალგაზრდობა, ფერადფერადსამოსიანი ქალი და კაცი — ყველანი თითქმის ერთი-ერთმანეთის სისხლიერი თუ შორებელი ნათესავი, სახ-

ლიკაცი და თვისტომი, ნათელ-მარონი ან ახლობელი მოკეთე, მოყვარე, სასურველი სტუმარი და შეცეცხლური შეზობელი...

მუსაიფობდნენ, ჰუჭუჭებდნენ და ელოდნენ სპექტაკლის დაწყებას. თან ნაადრევად მიჰყევს ხელი დროს ტარებას. ნელნელა წრუბავდნენ და აქინ-ქილებდნენ საზაფხულო თხელ ძველ-შავს და ვარდისფერ ჩხავერს. აუჩქარებლად, მადის აღძვრელად შეექცეოდნენ ჯიგრის ყაურმას, პეკალაში შემწვარ და ქინძ-ძმართ შენელებულ და შეზავებულ ძროხის ელენთასა და ფიციხს, კეცებუთა შებრაწულ და კუხ-მაყვალში ჩადებულ ტაბაკა წიწილებს, სულორის ჩქერებში ჩადგმული ფაციკრიდან ცოცხლად ამოყვანილ, მაროლ-წყალში ცივ-ცივად მოხარშულ ნედლ წვერასა და ტობს — სუფრის საშვენად რომ იყო ჩამორიგებული წვრილ-წვრილ ლამაზებზე — მაგალობლებით თავაღერილი და პირდაფჩენილი, ნიგვზის ნეშოებსა და იმბალოში ქურდულად შემალული...

ჯერ ისევ მთლად არ იყო მზე მიწურვილი სეზების ქედამდე და თამაშ-თამაშით უბნუხებდა ცალ თვალს ჯვარისერის გორაკებს, როცა წინა ჰიშკრის ალაგეს ცხენდაცხენ დგრილით გადმოველო პოქინა, ჩამოქვეითდა და გაემართა მოქეიფებრსაკენ. გზადაგზა კიდევ უფრო ჩამოიფხატა წარბებზე ბანჯგელიანი ბოხოხი და დიდინ-დიდინით შეიძახა: *Пьян, как портепьян!* ოდნავი ბანდალ-ბანდალით ადგამდა ნაბიჯს და გაპრიანებულ გრძელყელიან ჩექმებზე ფიცხად იტყაბუნებდა სპილსძელისტარიანი მათრახის ფოჩს.

იმ დიდი ოდა-სახლის, ვრცელი ეზო-კარ-მიდამოს, ყელთამდე საფეე ჰურ-მარანისა და მსხმოიარე ბაღ-ვენახის პატრონი, სტუმართმოყვარე და გულუხვი მასპინძელი — დათიკო გოგორი-შვილი ისე დაჰქროდა იმ საღამოს აქეთ-

იქით თავისი შვილებიანად, თითქმის ამდენი ხალხი მარტოდენ მისი საქუთარის სტუმარი და მოსავლელ-საზრუნავი იყო დღეს, და არაფერს იშურებდა მათთვის. მან ბიებით, ბეოლით, დაფნებითა და ალადასტურის ვაზით დაბურულ ხალვათ ტალავერში — ჰურის თავზე დასხა ახალგაზრდა მოქეიფენი, თუთის ხის გულყვითელა ორგო ააბრა უხად შედისაპალნიან ქვევრს და პირდაპირ იქიდან აესებდნენ ორშიმოთი მომცრო ღორჩხულებს, ოქროსფერი ცოლიყაურით...

თოფ-იარაღში ჩასილაღებული კომკავშირლები — ვალერიანე და ვანო გოგორიშვილები, ტერენტი შალამბერიძე და კირილე ერემეიშვილი — იმ საღამო-წარმოდგენის აღმინისტრატორები და წესრიგის დამცველ-პასუხისმგებლები, დინჯად მიმოდიოდნენ ეზოს ერთი კუთხიდან მეორეში, აფრთხილებდნენ ზოგიერთს, შენიშვნას აძლევდნენ მეორეს, უსინჯავდნენ ბილებებს მერხებზე ადრე დამსხდართ და ეხმარებოდნენ სცენისმოყვარეებს — თვითონაც სპექტაკლის აქტიური მონაწილენი.

4

ახლადშედამებულზე გვეწვია ჯაშინას აკვირინეც თავისი ბასასხებით. ჯერ თვითონ შემობაჯბაჯდა და ბილეთის საფასურად კალანჩხით მოიტანა ათიოდე გადაშეიფებული, მუცელდასიყვებულო და აგვისტოს ქარსიცხისაგან დამქნარ-ჩაყვითლებული კიტრი. ისეთი, სათესლედაც რომ აღარ გამოდგებოდა! შემდეგ პრიკი-პრიკიშალით შემოციცქინდა ერთმანეთის მომდევნო ხუთი თუ ექვსი ყაჩაღანა ბავშვი. ყველაზე უფროსს, 10-12 წლის ტოდგერა ბიჭს, თავუკულმა ამოელლიაგებია ერთი ფეხუცა ყვერული და დარცხენით აფეთებდა თვალებს.

შესახედავად თითქმის ბეჩავი, მაგრამ ჯანიერი აკვირინე ბოდიშობდა:

— რა გქნა, ნუ გამიფრებთ, ჩემო

რინე კი იღვა ცოცხალი სურათივით და, მართლაც, დივერტისმენტში თუ რაღაც ინტერმედის მსგავს განყოფილებაში მონაწილეს ჰგავდა.

ბოლოს, ბავშვები მერხების წინ მოლზე ჩამოამწვრივა და თვითონ კიბის ძირში აიტუხა — ყველას დასანახად.

5

ხალხი თანდათან ემატებოდა და იესებოდა ეზო. ნაჯარი ფუტკარივით დაუხვდნენ და დახუნძლეს მერხები. უკვე აღარ ყოფნიდათ დასაჩდომი ადგილები და ახლომყოფთ სახლიდან მოქონდათ სკამები. ბოკონები და მომცრო კველები. ყველაზე წინ, როგორც ყოველთვის, სელის სკამი წამოუდგეს თანდარუხ ლორთქიფანიძეს. ერთობ თავზეია და ავგულა ადამიანი იყო ოთხმოც წელს ბილწეული თანდარუხი. დარცხვენილივით ლოყებზეფაყლული, ხმელხმელი და გაფშეკილი, სარგადაყლაპულივით იჭდა მთელ საღამოს — უძრავად, წელშიგამართული, და ვერ მიხვდებოდათ, მოსწონდა თუ არა რაიმე, ანდა, თუ ხედავდა სცენაზე მყოფთ ვადმონტრულ წარბებში შემალული მარლი თვალებით.

ბატის ფრთის ტანტრაბეჩი სულ მუდამ ჰქონდა შენახული ჩოხის ცარიელ საჭილეში და, გაბრაზების დროს, ხშირხშირად ამოიღებდა და გამალბებით იჩრიდა კბილებში. ნეტავი სული სად უდგაო, ამბობდნენ, ისე იყო გალუული და გაძვალტყავებული.

მის შორი-ახლოს, ისიც ყველაზე წინ, იჭდა ვაღმასოფლის ნახუცარი — ანთიმოზ გაბრიჩიძე. სანამ ანაფორიანი მღვდელი იყო, ამბიონიდან ქადაგებდა: კომკავშირლები და ეს წარმოდგენები რყენიან ზალხსო. ერთი ორჯერ გაზეთშიც გაეწერეთ და დაუენდობლად ვამბოლეთ მისი „კაიკაცობა“, მაგრამ უფრო გაბრაზდა, გამოასვენა ღვთისმშობლის ხატი და იძავე ამბიონიდან საჯაროდ შეაჩვენა და დასწყევლა ახალგაზრდები. საყდრებიდან ზარები და ჭვრები

რომ ჩამოვხსენით, ხატები გარეთ გამოვიტანეთ და რამდენიმე ჭაღაღაფ ფიფი შიგნით საყდარშიაც გაეშაროვნენ! (სცენას სწორედ იმ ამბიონზე გვექონდა მოწყობილი, საყურთხეველი კი კულისებად გადაეკციეთ!), ანთიმოზმა პირწმინდად გაიპარსა წვერ-ულვაში, თმა სამართებლით გადაიხოტრა და, შავ კოსტუმში კოხტად გამოწყობილი, დიდი თეატრების დამსახურებულ არტისტს დაემსგავსა. მერე არც ერთი ჩვენი სპექტაკლი არ გამოუტოვებია, რეპეტიციებსაც კი ესწრებოდა და ხანდახან შესაფერ რჩევა-დარიგებებსაც იძლეოდა.

იჭდა ახლა „ლოკაში“, მუხლებზე დაედო საგრილო კეწკეწი ქუდი და გოგია უნიშვილს რომ წეებლავდნენ კახაეკბი, თვალი შევასწარი, დინცილინცილით იცინოდა და გრძელი ფეშტამლით ხშირ-ხშირად იწმენდა და გაბუშტულ ცხვირს.

6

არც ისე ადრე იყო წარმოდგენის დაწყებამდე და ბევრი რამ მაინც მოუშხადებელი გვექონდა, როცა კიბეზე ამოჩაქუნდა ჩოლოქის ომის მომსწრე და მონაწილე, 95-წლის ესივა მატარაქე, საღამოსთვის საგანგებოდ კვაწარახით გაეპრიალებია იმ ომში „გმირობისათვის“ ნაბობებო, სპილენძის მედალი, რომელსაც აღარც კი აჩნდა რომელიღაც ნიკოლოზ თუ ალექსანდრე იშხერატორის გადალესილ-წაშლილი პროფილი.

ესიკამ სწრაფად მოიშვლია ჩაბალახი და მოწინებით დაუკრა თავი გოგია უნიშვილის როლის შემსრულებელ ირაკლი გოგორიშვილს. ეტყობოდა, ვერ იცნო და ვინმე უცხო კაცი ეგონა. რადგან იგი სანახევროდ უკვე გამოწყობილი იყო სასცენოდ. მერე მომიბრუნდა და ზმადაბლა მკითხა:

— ვინაა, ნეტვი, ეს პატიოსანი კაცი, თუ იცი?

ირაკლის სიცილი აუტყდა და ბელეებით დაიკრა ახლადმიწებებული წვერ-ულვაში.

— უი, უყურე შენი... გიცანი, გაც-

ნი... — წამოიძახა ესიკამ, შებრუნდა და აიენიდან გადახედა ყვავილწუნულებით მორთულ და თითქოს სადღესასწაულოდ შეწყველ ეზო-კარს, გაშლილ სუფრებს, წარმოდგენისა და ლბინის მთლოდინში გამზადებულ თავყრილობას... ალუბლისა და ბიის ხეებს შორის კლაკნილად გაქიმულ თოვტე ეკიდა ათასფრად მოეღვარე ჩინური ფანრები, ყოველი მეხუთე ფანრის შემდეგ — შიგა და შიგ — ჩინჩსლებს ფრქვევით თავბრუდამხვევად ტრიალებდა „ცეცხლის წვიმა“, თვალისმოშვრულ ჩირაღდნებად ანთებული მამხალეები და შუშხუნები ბრიალ-ბრიალით იჭრებოდნენ ჰაერში და მეტეორავით სკდებოდნენ და ქრებოდნენ სადღაც, გომახურისკენ, მაღალ-მაღალი მუხებშის კენწეროების გადაღმა. ზოგი მათგანი წელმოწყვეტოლივით აწყდებოდა მიწის პირს, გადაუქროლებდა სურსათ-სანოვავით დატვირთულ სუფრებს, ფეხებში ებლანდებოდა ხალხს, ეხლებოდა დობეებსა და ნაგებობათა კედლებს და იმ ცეცხლის წვიმის ლურჯ-მოწითალო ჩინჩსლებთან ერთად ბუნჯგალბუნჯგალ ეფრქვეოდა და აცვივოდა თავზე მაყურებლებსა და მოქიფეებს. იღვა ერთი სიცილ-კისკუსი. მხარული წვილ-კივილი, ბავშვების ყრიაშული და შეძახილები.

ხის ძირებში სურათი, ხავსით, იელი-სა და მინდვრის ყვავილებით მორთულ, თხილი ნეშო-წყნელით მოწნულ ბაწაწკინტლა კარავ-ფანჩატურებს და ფაცხებს ეწერას: „ფოსტა“ „ლატარია“, „სიცილის კოთახი“... იქიდან მალიმალ გამოვარდებოდნენ ალაგ წითელ, ალაგ ყვითელ, ალაგ — ალისფერსამოსიანი ლამაზ-ლამაზი წყვილები და მარდად მიეშურებოდნენ აქეთ-იქით, იქსაქებოდნენ ხალხში შიკრიკებად, მოციქულებად, მალეშსროლებად...

ესიკამ დიდხანს უშზირა ამ სანახაობას და მწუხარებით ჩაიქვითქვითა:

— სადაა ახლა ჩემი ბიჭები!.. სადაა ჩემი კორფილიე... რა დროს გაატარებდნენ ამდამ... მისი სახელის ჰიჩიმიე, მისი!...

ესიკა დღემდის ვერ ეღირსა ომში წასული სამი შვილის ამბავის ცნაგვებას. ყველაზე საყვარელი დამსჯეტიკნაპაპა პორფილე პერემიშლთან ბრძოლებში დაედება. მამას არ უმხელდნენ ამ ამბავს.

— ასე ამბობენ, ძაან შორს არიო... შორს არიო. იმ სიშორიდან წერილის გამოგზანას ვერ ახერხებსო, რომც გამოგზანოს, აქობამდე ვერ მოაწვდენსო, — ვულდაჯერებით ნიღნილებდა იგი და ეცრემლებოდა ერთადერთი სალი თვალი. მეორე ჩოლოქის ომში ჰქონდა გამოთხრილი თუ დაზიანებული, ახლა იმ თვალის ნაკვლად წითლად უღვივოდა ღრმულისა თუ ნაჩვრეტის მსგავსი ფოსო.

შემდეგ ნელნელა ჩავიდა ძირს, ძველი ჩეულების მიხედვით ხელზე ემთხვია ანთიმოზ ნახუცარს და ქედმოდრეკილი დადგა თანდარუხის შორიახლო.

— ე, ჩემო ესიკა, ამ გვალვამ რო მოგესპო, კია ეგი? — წამოიწყო თანდარუხმა და ხელი გადაისვა ქასრივით მობოლოკებულ თავზე. — გადვიწვა ყოლიფერი... ხელიფში სულ ძირს დოუგია ზენაქარს ჩემი სიმინდი.

— ჯერ იყო და ამ გოუთავებელმა წვიმებმა გადაგვრეცხეს, ბატონო. — თავაზიანად გაეპასუხა ესიკა. — პალიასტონივით დადგა ტბორი, ქალტამი და შამბო მოედვა ყოლიფერს... სიმინდი გავმაცდა, სიმაღლეზე წვივდა. ტაროზე კი არ იფიქრა! იმსიგრძე ქუჩუჩო და თაველი წვივდო, რომე... ახლა, რამდენი ხანია, წვეთი წვიმა აღარ გვეღირსა და ვართ ასე, პირამობალული... აბა, რავა იქნება, ღმერთი აღარავის წამს და ხატო, რჯული მთლად გამეიცივალეს. წახდა ქვეყანა, ბატონო. — ლაპარაკობდა ამას ესიკა და მორიდებით იყურებოდა ნახუცრისკენ. — ევბ, ოქროპირ გაბუნია არ მოსულა, ცოლიანად! — გოცებით წამოიძახა მან. — უყურე შენი გამარჯობა ოქროპირო, შენი ბაისოს ვახლავარ, ბაისოს, თქვენც გაგაბრიყვეს?..

ერთმანეთის ფარდი და ცალი ცოლქპარი — ოქროპირი და ბაისო, პირვე-

ლად ესწრებოდნენ წარმოდგენას. ოქროპირს ბრონქების განუკურნელი მწვავე ასთმა და გულის ფრიალი ჰქონდა და წამდაუწუმ ეხუთებოდა სული. მისი ადგილიდან დაძვრა არ ეგებოდა და ღამისთვევაც არ შეეძლო, მაგრამ ეს ყველაფერი მისი შინაბუნა ელპიტეს მეტიჩრობა იყო. პიესაში ერთი პატარა ეპიზოდური როლი უნდა ეთამაშა და ძალიან უნდოდა, დედ-მამას სცენაზე ენახა იგი. ბაისო უარობდა, ოქროპირიც არ იყო მომხრე, მაგრამ ქალიშვილმა ძაინც თავისი გაიტანა.

ელპიტეს ეგონა, სცენისათვის ვარ განილიო და, რაც შეეძლო, ძალიან ეხმარებოდა დრამურს: სცენის მოსაწყობი ნივთებისა და სკამების ნათხოვრობა, საპატიო ოჯახებში ძვირფასიანი ბიუთების გასაღება და სხვა მრავალი საჩოთირო საქმის მოგვარება მის კისერზე იყო, მაგრამ მსახიობად არ გამოდგა. ერთხელ კი გამოვიდა პასუხსაგებ როლში, ვგონებ, ქალბატონს ასრულებდა ყაზბეგის „არსენაში“, მაგრამ მეტისმეტად ბიჭური, როყიო ხმა ჰქონდა და შესრულებლებიცა და მაყურებლებიც სიცილით ექაჭებოდნენ. „გოგია უიშვილში“ ერთი პატარა, თითქმის უმნიშვნელო როლი (გლეხის ქალი — მართა) შესთავაზეს და ძალზე გახარებული იყო. მას სულ ორი თუ სამი ფრაზა უნდა წარმოეთქვა და ეს ორიოდ სიტყვა დრამატურგმა ჩაუმატა პიესას ელპიტეს აქტიური საქმიანობის პატივსაცემად.

ოქროპირი და ბაისოც მერხების წინ — საპატიო ადგილას დასვა ქალიშვილმა. ესიკა მატარაძე კი იჯდა მისთვის — განაკიდდში — ბოკონზე. სხვისი წამხედურობით, ისიც წაუტყაპუნებდა ხანდახან ტაშს და აპლაკუნებდა მუდამ ჩაუშქრალ ყალიონს, იმ ომში გამოთხრილი თვალივით რომ ჰქონდა ყოველთვის წითლად გაღვივებული და აგზავიზებული...

მთელი დღე, რასაც ვერადებოდით და რისი შიშიც გვექონდა, სწორედ იმას ვერ ავციდით. ხალხი უკვე დალაგებული იყო და მოუთმენლად ელოდა წარმოდგენის დაწყებას, როცა უკანა ალაგეს მოადგა გაღმასოფლელი ისმაილ ვფრემიძე, ცნობილი შფოთისთავი და „ამრევი“. მისწიმოსწია იქ გუშაგებად მდგარი კომკავშირლები და უბილეთოდ გაღმალაჯა ეზოში. ერთ დროს ჩვენი დრამურის წევრი იყო, მაგრამ დიდი როლებითვის ვერც მან ივარგა. ცოტათი ენა ეჩლირებოდა და მაყურებელს არაფერი ესმოდა მისი. პატარა პატარა და უმნიშვნელო პერსონაჟების შესრულება თვითონ არ იკადრა და გამგეობას არ ემადლიერებოდა. ახლა გვარიანი შეღვინიანებული ჩანდა და ისე იყო ატრუებული, ნამდვილად „ავვირევიდა“ და ჩაგვიშლიდა საღამოსს...

უფრო გაბრაზდა და მოიღუშა, როცა, მის დანახვაზე, ბავშვებმა ერთმანეთს ყიფინით გადასცეს ლექსად თქმული: „ისმაილა ლაილა, უყვარს ჩხუბი, ყაილა!“ მართლაც, ის სულ ჩხუბის მიზეზს ეძებდა, მაგრამ ცუდს ამა როგორ აკადრებდა ვინმე, პირიქით — ერთდებოდნენ. ჯერჯერობით არც ის ბედავდა რაიმეს, მხოლოდ იბღვირებოდა და ერთი სული ჰქონდა, დასტაგებოდა რომელიმეს... რატომღაც მე მომმართა:

— სიმონ, ახლა უნდა ოფრიო მაგენს ერთი გემოზე. რას იტყვი, არ არიან ღირსი თუ?

— რატომ, ისმაილ, რას ერჩი? რა დაგვიანებს? — რაც შეიძლება დამაშოშმინებლად მივმართე და ხელი ჩამოვართვი. მარწუხივით შემომეჭლო მისი რკინისებური, ფართო ხელისგული და დიდხანს ვერ გავხსენი ერთმანეთში ნახევრად შეგრეხილ-შეშარტული, ფერდაკარგული თითები.

— არ მამჩნევენ მაგ მამაძაღლები, — აღრინებოდა ისმაილი, — ძალადაც აღარ მაგდებენ. არ მათამაშეს... უსწავლელი ხარო, ვითომ მაგათზე ცუდა

ბიჭი ვარ... უნდა ოფრიო და არავის ეწყინოს, თუ ძმა ხარ! ერთი მაგათ ოხტში კი უნდა ამოვიდე ამალამ... — მხარზე ხელი მომიათუნა და სცენისაკენ წაივია. ბიჭებს თოყები გაეჭიმათ და სანახევროდ უკვე მოეთაყვებით ფარდების ჩამოკიდება. ერთი მათგანი ლამპას ჰკიდებდა ჭერში. ისმაილმა ფეხი კიბეზე შედგა, მაგრად და დიდ-მნიშვნელოვნად ჩაახველა ერთხელ, მეროდ... ეს რომ კარგს არას მოასწავებდა, ყველა მიხვდა, მაგრამ დუმილით შეხვდნენ.

— რატომ არ შემომავინეთ? რომ ჩავახველე, შენიშვნა რატომ არ მომეცით? თუ ველარ მხედავთ, პა? — მშვიდად ჩაილაპარაკა მან.

— აბა, რავა გევაძრება, ისმაილ, რატომ უნდა შემოგავინოთ? რა დაგიშავებია! დახველება, აბა, ვის უნდა ეწყინოს? — დაუყვავეს აქედან-იქიდან.

— არა, ერთი ეს შითხარით და ამიხსენით, რატომ არაფერი შითხარით? არ გეწყინათ ჩემი დახველება, თუ რავა საქმე? — არ ცხრებოდა ისმაილი და ნელ-ნელა კეცავდა კიბის კრაჭუნსა საფეხურებს. ვანო გოგორიშვილმა ვერ მოითმინა და შეუძახა:

— მოგვშორდი ახლა, ამხანაგო, რად გვიშლი ხელს? ხომ ხედავ, ემუშაობთ!

— მუშაობთ, თვარა ბაბუაშენის ხოლადუნები გაჭვს სათოხარი ხელიდში, შენმა მზემ. ეგია თქვენი მუშაობა! გეკითხებით და თქვენც ვალდებული ხართ, მებასუხოთ: გეწყინათ რამე? — კვლავ კითხულობდა ისმაილი.

— გეწყინა, პო, გეწყინა! რა გინდა ახლა, აღარ მოგვეკიდებო? — აუმაღლა ხმას ვანომ და თვალი უყო სხვა ადმინისტრატორებს.

ისმაილსაც ეს უნდოდა.

— გეწყინათ, ხომ? — დიმილით გააგრძელა მან, ახლო მდგომ ბიჭებს გაუხსლტდა, გადააჯირგალა სუფლიორის კარავი, წამსვე სცენაზე გაჩნდა და მარჯვნივ და მარცხნივ გაჰკრა-გამოჰკრა ხელი თოკს. რის ვიჯავალახით ჩამოვი-

დებული ფარდები ფრიალ-ფრიალით დახვავდა იატაკზე. შემდეგ ფეხებ უბოძგა სკამს და ზედ მდგარა — ლამპისადად ლიწინ-ლიწინით გადმოუშვა აიენიდან...

მეტი აღარ აცალეს და მისცვიდნენ. ადვილი როდი იყო ამ ზორბა ვეკაცის დამორჩილება, მაგრამ ვანომ რევოლვერის ტუჩი ჯიქურ დააღირა ვულზე და ფახი მისცა... შემდეგ მხრებში წაიღეს ხელი და ასე გაქაჩული, ბურსალ-ბურსალითა და ჯიჯავჯიჯავით გადაიყვანეს ქიშკარს გადაღმა. იქ ცოტახანს გაჰყვიროდა, იმუქრებოდა და მერე რალაცხარით საწყალობელი ჩახლუწილი ხმით ერთი ნაღვლიანი სიმღერის ნაწყვეტი თუ ნაფლეთი წამოიწყო და სიმღერ-სიმღერით დაადგა ისრითისკენ მიმავალ გზას... ამჯერად გადავჩით, მაგრამ საღამოს დაწყებას საშველი არ დაადგა. ჯერ, გაწყვეტილი თოკის ნაცვლად მეორე არ გამოდგა, და ფარდა აღარ მისრიალებდა თავისუფლად; შემდეგ, იმ გადადებულ ლამპას, დაკლული ქათამივით თავწაგლეჯილი რომ ეგლო საღვარეში, ახალი შუშა დასქირდა და მის მოსატანად ილიკო ერემეიშვილის დუქანში აფრინეს კაცი.

8

გოგორც იქნა, ჩამოკიდეს ფარდა. ბავშვებმა ასტეხეს თივლი-ხივილი და მხიარული ტაშის ცემით შეეგებნენ ამ ამბავს. მაგრამ წარმოდგენა რომ არ იწყებოდა, მოთმინება გამოელიათ და სულწასულად აატყაბუნეს ხელები. ბოლოს, ჯერ, მარცვალ-მარცვალ ჩათვლით, ხმამაღლა იწყეს ფარდის წარწერის ამოკითხვა, მერე, ერთბაშად, ერთობლივი ფეხების ბაკუნითა და თანაბარი ხმამეწყობილი ტაშის ცემით, ყოველი სიტყვის სკანდირებით, გაუთავებლად და გულის გამაწვრილებლად დასცხეს:

ღიბ—ღრამ—წრე სხი—ვიი..

ღიბ—ღრამ—წრე სხი—ვიი..

ამ ძახილსა და ვაი-უშველებელში ზომაზე მეტად გადატვირთული ერთი მერხი წამოიქცა და გრიალით დაასკდა მიწას. მოცივიდნენ ადმინისტრატორებად გამოყოფილი კომკავშირლები და დაიფრინეს ბავშვები. ისინი უცბად დაიკოტნენ იქიდან, მაგრამ ახლა ხეებსა და ღობეებს შეესივნენ და ელოდნენ ფარდის „ახლას“.

სცენისა და ფარდების მოწყობამდის ვერსად „დავბინავე“ ჩემი ნაბადი, სუფლიორის კარვად რომ მინდოდა. წინა წარმოდგენაზე „პარტერსა“ და სცენის შორის, აივანზე, მივაკრავდით ორ ლატანს, გადავხურავდით ნაბლით ან ხალიჩით და შევიუყუებოდი შიგ ფანჩითა და პიესით. იქიდან ძალიან ადვილი იყო კარნახი. მაგრამ, ბოლოს, ონკარი ბავშვები შემომიჩინდნენ. იატაკის ქვეშიდან, გრძელ ჭოკას თუ ჩაღის ღერზე მიკრული თავისიარით და ჰინკრით მჩხვლეტდნენ ფეხებში. მერე საჭყებელა ღვეშით ტალახიან წყალს მიშხაუნებდნენ „კარავში“, ვემუჭრებოდნენ, მაწვალებდნენ და ხმადაბლა ჰყვიტინებდნენ: — რა გინდა მანდ? რა გინდა მანდ? აბა, აქედ გამოდი! გამოდი! გამოდიო... მე მათ დაწყნარებას ვუნდებოდი. დარჩად დაყენებული მოზრდილი ბიჭები ერთხანს სტუქსავდნენ მათ და მეც მიცავდნენ, მაგრამ შემდეგ სცენაზე მომხდარი ამბები გაიტაცებდათ, და ვიყავი გაწამაწიაში. ამიტომ ამ დღეს ნაბადი აივანზე ავიტანე და განის ფარდასთან მოვკალათდი. აქედან სცენაც კარვად ჩანდა და მთელ ეზოსაც გადავყურებდი. ალბათ, ჩემი ხმა მაყურებელსაც ისე ესმოდა, როგორც მსახიობებს, მაგრამ მეტი ჩარა აღარ იყო!

წარმოდგენის დაწყებას მაინც აგვიანდებოდა (მევერთ კითხულობდა: ნეტავი, ხომ არ გადაიდებაო!). ლამპის შუშა კი მოიტანეს, მაგრამ თვითონ ლამპას პატრუქი შიგ ჩავარდნიდა და მის ამოღებასაც დრო დასჭირდა; ფარდის გადაშწევ-გადმოშწევად ერთი ლაყინ-

ტარა ბიჭი გვეყავდა შერჩეული, არსად ჩანდა. ტალავებს უაქრავდნენ კეზში ჩამდგარიყო და დაეღურეს უნდა; ბევრი ვეძიებ ჩვენი დასის კომიკური როლების კარგი შემსრულებელი — დათიკო მალაკელიძე. ის სცენარისათვისაც უნდა მიებაძა სცენის გარეთ... ტალავერში შესულიყო ახალგაზრდა მოქეიფებთან და ზედზედ სკლიდა საპატარძლოსავით ყვავილებით კობხად მორთულ-მონაბულ. წელში გამოკეანწულ წვრილ-წვრილ ჰიჭებს — თორმეტ-თორმეტად რომ იციან შემოწყობა ფრილო საინზე; შემდეგ კიდევ: ვანის კოპერატივიდან საგანგებოდ მოტანილი წებო არ გამოდგა და წვერულვაში კარვად არ ეკვროდა სახეზე არავის; მსახიობებს ბუფეტში წინასწარ გადაეკრათ და მხიარულ გუნებაზე იყვნენ...

რევისორი ნერვიულობდა. გოგია უიზილად გამოწყობილ ირაკლის დანაპირს არ უხსნიდა და სიბრაზისაგან მიწებებულ წვერ-ულვაშს იწიწკნიდა. ყველაფერს ისიც დაემატა და დაერთო, რომ ელპიტემ აღარ ინდომა მართას როლში სხვა კაბით გამოსვლა. ყველას, კარგა ხანია, კორსაყიანი „კოლოკოლო“ კაბა ეცვა და ხანდაზმულებსაც კი, მოდის მიხედვით, მუხლის კვირისტავეები მოუჩანდათ... ხოლო ელპიტე ისევ ომამდელ „შანტე-კლიორს“ ატარებდა. კნაჭა და გამხდარ ტანზე — ქოლგის შალითივით კოჭებამდე შემოსხლებული, თავის ხელით შეკერილი ერთი მწვანე შალის კაბა და მოჭირებული შინდისფერი წელზედა ჰქონდა, და იმათ არ იშორებდა. „ყილა კაცს“, „ვეჩნი სტუდენტ“ ბუბულო ჩხვიძეს, ერთხელ განგებ ეთქვა მისთვის: ეს კაბა ძალიან გიხდებაო, და მას შემდეგ ვეღარ ელეოდა. ალაგებებსა და შემადლებულ ადგილებზე გადასვლისას თავისიერს იმტვრევდა და სიარულის დროს დაფალმანდებული ცხენივით დააბაკუნებდა ფეხებს.

როცა იმას დაეინახავდი, ყოველთვის გამახსენდებოდა „ხალხურ“ ლექსთა პაწაწინა იატუფისიანი წიგნაკები, ჩემს ბავშვობაში მეწერებთანეები და ბერძენი ბერები რომ ავრცელებდნენ სოფელ-სოფელ: მეორედ მოსვლის, იესო ქრისტეს, ღვთისმშობლის, ნაირნაირი პირმწყაზარი წმიდანების, ნიკოლოზ მეორისა და მისი ჯალაბობის ხატებთან და სურათებთან ერთად. მახსოვს, ერთ-ერთ წიგნაკში ეხატა სწორედ ელპიტესთანა გამხდარი-გამხდარი, მეტის მეტად ვიწროკაბიანი აწოწილი ქალი. და იმ სურათქვეშ ეწერა:

ავერ მოდის ჩვენი ქალი,
მოგოვანობს რიგორც მწყერი,
ღუხში კაბა ელბათება,
ერთ ბოჩილი განაჭერი.
ავერ-ავერ წიქცევა,
მოტყდება მას თავ-კისერი...
ის დასწყევლოს უფალ-ღმერთმა,
ღღეს მოდა „შანტე-კლერი“...

პოე, როგორ გაუშრო სისხლი იმ „შანტე-კლიორმა“ და ელპიტეს დაქინებამ ჩვენი დასის ხელმძღვანელებს! დრამატურგი სასტიკად გაბრაზდა: მართას იმ სიტყვებს სულ ამოვიღებ პიესიდან, მაგის გამოსვლა საჭირო აღარ იქნება, მორჩა და გათავდაო. ელპიტეს კინიღამ გული შეუღონდა. აბა, ტყუილა ვირბინე ამდენიო, გაიძახოდა იგი, განა ასეთი კაბა არ ეცმებოდა გოგია უიშვილის სოფელ ქალებსო, მე რომ სცენაზე ზრ გამომიშვით და მამაჩემმა ეს ამბავი შეიტყოს, მაშინვე სულისსუთვა მოუვა და რაღა მეშველებო.

იმ სულისსუთვის ჩვენ უფრო გვეშინოდა, და ელპიტემ აქაც თავისი გაიტანა...

9

დაიწყო პირველი მოქმედება და ჯერ — ყველაფერი ისე... როგორც მოთხრობაშია: გოგიას და მარინეს საუბა-

რი „ეკუტიზე“, გადასახადზე, შემდეგ ცოლ-ქმარისა და ბავშვების სიხარული საკალანდო სამზადისის გამო. ცოტა ხნის მერე, ეზოში, ვილაყას ავიღრენით შემოვით „წავია“...

— ვინაა ერთი, გეიხედე, თუ ქალიხარ, მიაჭამა კანკი იმ კაცს, — უთხრა გოგიამ ცოლს.

მარინემ „გეიხედა“.

— ვინ იქნება, კაციეღვია ჩვენი, მუნჯაძე, გუუღვია ი თოფი ფხარზე და ქე მოის აქით, ამ შუალამეში. სამზირს თუ მიდის...

— სამზირად აქ ახლა მაგას საქმე მოწყობილი? რა დროს ნადირობაა (გარედან მოისმის კაცისა ხმა და ძაღლს ყეფა).

— იქით, ძაღლო, იქით! არავეინ ხართ შინ? მომამორეთ ეს მგლის არჩივი! (შემოვიდა და შემოილაპარაკა) კაი გამარჯობა თქვენი, აქა მშვიდობა! რა ძაღლი გყავს, გოგია, რა ძაღლი, ვეკაცს ჩემვილებს ცხენიდან, ვეკაცს!

— ჩემი წაივითანა ძაღლი ორიც არ მეიძებნება ჩვენს მუხუროში... ცის ფრინველი ვერ ჩამოუვა ეზოში, — უთხრა გოგიამ და ბოკონი დაუდგა. — საღ მიხვალ, კაცია, რად გინდა, აი დორის კაცუტი რომ გაგიღვია? (თოფზე ანიშნა) დაქეჩი ელანძე!

მაგრამ კაცისა დასაჯლომად როდევცალა. „ვილაყა დიდი კაცი ჩამონავალა ამალამ მაშინით და იმას უნდა უყურყურტო მთელი ღამეო“, „მოუყვეთია“ ნაცვალს. „ღღეს შეშის საზიღავად გამოუვანეს, ისე ვარ მოღალღული, მვალიცაქე მაქ და ბილი ცაქე... კალანდის გათენებას აღარ მაკლიან, აგია ახლა მადლიო?“, ჩიოდა კაცია, და კითხულობდა: „ნეტეი, რას იზმენ დიდკაცები, ყაზახები რომ არ იყოს ქვეყანაზე. უნდა უღარაჯო, თვარა გაგაციმპირებენო. ნეტეი, იმ დიდკაცებს თუ გზავნიან ციპირიშოო“. შემდეგ ცოტა ილაპარაკეს იმაზე, რომ „სამშობათ გამოენიე“ გასაყიდი სიმინდი უნდა „წეღლოთ ურპით“ და ცოლ-შვილს დამოსაედნენ. რა ვუ-

ყოთ, დღეს არა, ხვალ მაინც კარჭათ წავა ჩვენი საქმეო, დაასვენეს იმედინად, და კაცია წავიდა, ახალწლის დილას მე ვიქნები შენი მეკვლე-მფერხავო, დაუბარა გოგიას.

დრამატურგს კარგად ჩაერთო მთლიან ტექსტში „განჯარგულების“ ეს ადგილები და სცენარზე ყველაფერი ბუნებრივად და დამაჯერებლად ეღერდა. კაციას როლის შემსრულებელი ლადიმერ მადლაკელიძე — ტიბურტი გურული ლატაკი გლეხი იყო, ყოველდღიური მძიმე შრომისაგან უდროოდ გატეხილი და მოღლილი, მაგრამ მხნე და იმედიანი... მაყურებლები ინტერესით ადევნებდნენ თვალუფრს მსახიობთა თამაშს და მათთან ერთად „შედიოდნენ როლში“.

წინა რიგში მჯდომმა ოქროპირ გაბუნიაშ ცოტა ხანს უსმინა და უყურა გურული გლეხების საუბარს, მერე თავისი ელპიტე რომ ვერ დაინახა სცენაზე, მალე აუგორდა გული და მშვიდად ჩაყვინთა. ბაისოს ორივე ყურზე წაეკეცა ქალაქიას თავსაფარი და მთელი მონდომებით მისჩერებოდა სცენას.

შემდეგ, წავიამ ისევ გააბა გაცხარებული ყეფა, საჩქაროდ შესცვალა საზარელ კვილზე და, „გოგიაჲ“, „გოგიაჲვო“, გაისმა გარედან. ეს ნაცვლი იყო. იმ დღის ქერეთო სიცხეში ბევრი ცივი წყალი ესვა, ახლა, გოგიას რომ უწყურებოდა, ხლიჩინხლიჩინით წარმოთქვამდა სიტყვებს. „ხმამალა“, „ხმამალაო!“ წამოიყვირეს აქეთ-იქიდან — ეზოში? „სუ!“ „სუო!“ „სიჩუმე, ამხანაგებოო!“ — შეუძახეს ამ წამოიყვირებელ წამომძახებლებს და „სიჩუმის“ ეს წამომძახებლები თვითონვე უფრო არღვევდნენ სიჩუმესა და მყუდროებას!

ზოლოს როცა მაყურებლები დაწყნარდნენ, კაზაკები ეცნენ გოგიას და მის თავზე ხმლის ყუამ ხათქახუთქი მრიდო. მარინემ ასტეხა წივილ-კივილი და... ამ დროს ბაისომაც შეიკვილა ჭირისუფალივით და ჩამეიპოტნა მარჯვენა და მარცხენა ლოყები. ოქროპირს

დაელო პირი და უსაშველოდ ქმეტუტუნებდა... აქი არ შემოენთო ის სულსხუთვა თუ რაღაც მისი უბედურება! აუვარდა ქსენა და ჭოშინი უდროოდ დროს, და პარტერში გაიმართა მეორე სპექტაკლი...

თვალუბგადმოქაჩული და პირდაფენილი ოქროპირი აფხარკალებდა ხელფეხს და მიკნაევებული ხმით ევედრებოდა ყველას: — მიშველეთ, მომეხმარეთ... გააღეთ კარები, იქნება, სული მოვითქვა! ბაისო... რას მერჩოდო, სად წამოიყვანე! გააღეთ ფანჯრები... ყველაფერი გააღეთ... ვიხარობო... ჭიშკრები გააღეთ! ჭიშკრები... — ხროტინობდა ის და საზარლად ატრიალებდა თვალებს.

ატყდა სიცილი და ჩოჩოლი. აქა-იქ მერხებიდან წამოიშალნენ. უკან მსხდომნი ველარაფერს ხედავდნენ და აწვეზოდნენ წინა რიგებს.

— გააღეთ ჭიშკრები! — თითქოს უკანასკნელად ამოიხრიალა ოქროპირმა.

— რას მოგყავდა ეს ავადმყოფი კაცი? — მიმართა თანდარუხმა ბაისოს, — რატომ კლავდით, რა დავიშავათ?

— რა ვუთხრა ომან ლორთქიფანიძეს, — აჯავანდა ბაისო, — იმას დოუქცევს ოჯახს ჩემი გამჩენი... არ მეეშვა ბატონო, გუშინ, მიხლუზე დასული ჭყაპარტა ღვინო ჭქონია, და ის დაალეგია თურმე... ციხის ძმარვიით იყო, ამბობდა საოკდავი. მოკლავდა ავადმყოფ ადამიანს, აბა რას უზამდა! იმას შეეხუთა სული და გული...

— მერე რას მოგყავდა? — კვლავ უმეორებდა თანდარუხი.

— თვითონ არ დამაყენა, ბატონო. წამოიყვანე და წამოიყვანეო, ჩემი ელპიტე უნდა ენახო სცენაზე, რას ირჯებოო. თვარა აქ მოსვლის ჯავრი მქონდა! — ისაწყლებდა თავს ბაისო. — მთელი დამეები ძილი არ ეკარება ამის თვალებს და ახლა რამ დააძინა ამ ხალხში?

— ძილის ბრალი არაა მაგი. ხომ ხე-

დაე, იბრჩობა კაცი! — ისმოდა თანდა-
რუბის დარეგება.

სცენა „გაცივდა“. მაყურებლები
აირივ-დაირივენენ. მსახიობები გაოგნე-
ბული იდგნენ და რა ექნათ, აღარ იცო-
დნენ. ადმინისტრატორები ვერას გაზ-
დნენ.

ირაკლიმ უცბად მიანება თავი გოგია
უიშვილის როლის თამაშს, აივანზე, გად-
მოდგა. ცალი ხელით უღვაშები დაიჭი-
რა და ხმამაღლა დაიძახა:

— რა მოგივიდათ, ამხანაგებო, რა
იყო? გვაცალეთ, ბატონო, დაგვაძთა-
რებივთ ეს მოქმედება და მერე, რაც
გინდათ, ის ქენით!

სიჩუმე ჩამოდგა. ნერე ისევ ატყდა
ხორხოცი და გნასი. კარგა ხანს არაფე-
რი ისმოდა.

— გააღეს ჭიშკარი, თუ არა! — კვლავ
ამოიქაქანა ოქროპირმა და მკლავში ჩა-
აფრინდა ბაისოს.

— გააღეს, გააღეს. — სიცილით წა-
მოიძახა ვილაცამ, — უხაროდეთ უბილე-
თოებს!

— ჰე, ბიჭო, ჰე არ მევითქვი სული...
— გულზე მოეფონა მოხუცს. „წყალი
მიაწოდეთ!“ გომართელი გამოუწერეთ!“
— გაიძახოდნენ სხვები. ძლივს მოსვა
წყალი. ყელში გადაცდა და, კინაღამ და-
იხრჩო.

— დახრჩობა და არგადარჩენა! რა
უნდა ამ გადაყრუებულ მამბერს ამ
შუალამეში? შინ წოკედეს, ის არ ჯობია,
— ჩაილაპარაკა გაბრაზებულმა თანდა-
რუბმა, მაგრამ მივარდა ის კაპარტინა
ელპიტე და თვალები გადაუბრიალა: ის-
ეთს გეტყვი, ცხენისწყალმა და რიონმა
ვერ გაგრეცხოსო, დაექაღანა და წამსვე
ხმა ჩააწყვეტია იმ „გამოტყინებულს“.

როდის, როდის დაწყნარდა და და-
შოშმინდა ოქროპირი... და ჩვენც ამოვი-
სუნთქეთ.

თუ როგორ გაგრძელდა მერე პირვე-
ლი მოქმედება, ან რით დამთავრდა იგი,
ეს აღარაა საინტერესო, მხოლოდ დი-
ვერტისმენტში თბილისის ოპერის სო-
ლისტმა — ისრითელმა ვარდენ ლორთ-

ქიფანიძემ ლამაზი ბარიტონით ამღერა
აბდულა არაბის არია, რომანსებზე
„ჩემს ვარსკვლავს“ და „მხოლოდ შენ
ერთს“, კიდევ — დედულეთს არდადე-
გებზე ჩამოსულმა ვალოდია და ჟორჯი-
კა ნიქარაძეებმა შეასრულეს საქოსა და
სიკოს ცნობილი კუბლეტები „ქეთო და
კოტედან“ და ცეკვა „შამილი“. რამდე-
ნიმე წუთის შემდეგ მეორე მოქმედე-
ბაც დაიწყო.

10

სოფლის კანცელარიაში გოგია უიშ-
ვილის გარონზევა ძალიან მოკლე ამბა-
ვია. მეორე მოქმედება რაიმეთი რომ
შევესო, ჩვენმა დრამატურგმა (ისევე
როგორც კაცია მუნჯაძის შემოსვლა
პირველ მოქმედებაში) პიესაში ჩაუმა-
ტა რამდენიმე ადგილი ნინოშვილისავე
„მოსე მწერლის“ III თავიდან. იქ, კან-
ცელარიის წინ, თითო-ოროლობით შეე-
რებილი ათიოდე გლეხი საუბრობს თა-
ვის ქირვარამზე. ისინი ხუმრობენ და აკ-
რიტიკებენ „კალონის“ ძალას და მამა-
სახლისისა და მწერლის უდიერ მოქმე-
დებას. გოგია უიშვილის გამოჩენამდე
ეს კარგი საშუალება იყო მოქმედების
გასაგრძელებლად.

სცენაზე იყვნენ ნინოშვილის მოთხ-
რობათა გმირები. ელპიტეც აქ დამტუ-
ლობდა თავისი „შანტე-კლიორით“.

სამხრობის დროს, განის კარიდან ფე-
ხის ჩვეულებრივი თამაშ-თამაშით გამო-
ვიდა მოსე მწერალი (ამ ეპიზოდურ
როლს ერთი ნააფიცრალი ასრულებდა,
და... კარგადაც!). მალაღსა და კაფანდა-
რას ძალიან შევნოდა კაკარდიანი რუ-
სული ქული და თალათინის ჩექმები. ეტ-
ყობოდა, ცხენით მოსულიყო. ხელში
ეჭირა მათრახი და მის ფონს პოჭინა
ლორთქიფანიძესავით იტლამუნებდა
ჩექმის ყელზე. ის მათრახი კაკარდას-
თან მიიტანა, ვითომ გლეხებს ვესალმე-
ბიო, და გამოაცხადა: მე არ მცალია.
ვინც დღეისათვის იყავით დაბარებულო,
ახლა წადით და ხვალ დილას მოდიეთ.
და შევიდა ოთახში.

გლეხები აყაყანდნენ, მაგრამ „სტოროემა“, მწერლის ბრძანებით, „ეზოდან“ გარეკა ისინი. ამ დროს შემოიყვანეს ბაწრით შეკოვილი გოგია უჩვეილი. როცა ცოტა წალაპარაკების შემდეგ ყვირილი ასტეხა უსამართლობაზე, გამოვარდა უფროსი და ბრძანა:

— მოიყვანეთ ეს გლეხი აქეთ!

და უფრო მეტი სისასტიკე რომ მიეცა ისედაც მრისხანე სიტყვებისათვის, ისე მყავრად გადააბრიალა თვალეზი და დამანჯა სახე, რომ ამ ვაიფავლასში ცუდად მიწებებული წვერ-ულვაში ჩამოუვარდა და ძლივს მოასწრო ცალი ხელით მისი დაჭერა.

მას ქუთაისის სცენაზე ენახა იუზა ზარდალიშვილი, ბოჭაულის როლს რომ ასრულებდა „მსხვერპლში“. და დაივიანა: ისეთი წვერ-ულვაში უნდა გავიკეთოო. მაგრამ, ეტყობოდა, „ისეთი“ არ გამოუვიდა და ახლა ცუდ მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი...

— აა, შე ღდინძალო! აა! აჯანყებას აპირებენ, ზედავთ... სულ თითოულად დაგაძრობთ ტყავს! აბა, გაბედეთ!

როლში შესული და თანაც მოულოდნელი ზარცხით ორკეც გაბრაზებული, შერცხვენილ-შეცხუნებული და დაბნეული, პირზე დორბლმოყენებული ვაჟკერიოდა უფროსი და ჩქარი ნაბიჯით დადიოდა პარამლზე, ხანდახან კედლისკენ შებრუნდებოდა, ცდილობდა წვერ-ულვაშის მიწებებას, მაგრამ ცალ ხელს მაინც ვერ იშორებდა.

მერე, როცა კახაყის მძლავრმა ხელმა ძირს დასცა გოგია და გაროზგვა დაუწყეს, მან ღრიალი მორთო. მარინეს გული შეუწუხდა. სწორედ ამ დროს უნდა წარმოეთქვა მართას ის სიტყვები: — უი, ღედა, მოჰკლეს კაცი, მოჰკლეს... უშველეთ, უშველეთო! — ეს იყო ელპიტეს მთელი როლი!

მაგრამ რას ვხედავ! ჩვენი ელპიტე ხმას არ იღებს, — პირდაღებული მისჩერება წვერ-ულვაშ-ჩამოვარდნილ უფროსს და სიცილით იხრჩობა, მისი გაპირების შემეურე. „მართა“, ვეძახი,

რაც შეიძლება ხმადაბლა და ვკარგობ მის რეპლიკას. ის კი სიცილით ვეფხვე ჩინებულა და უფრო მიშტებუნი... როსის წვერ-ულვაშს... ჩემი აღარაფერი ესმის. მერე მისი ნამდვილი სახელით გავეხშიანე, მაინც არ გამიგონა. მაშინ ხმა ავიმაღლე და შევძახე: „მართა“, „მართა“, „მართა!“ მეთქი... და, მოულოდნელად, აშრიალდა ჩვენი დიდი ფარდა, და ამ გაგანია მოქმედებაში კი არ ჩამოეთვარა მთელ სცენას! თან წამოედო ჩემს ფარანს, წამიქცია და კინალამ ხანძარი გამიჩნდა იმოდენა სიცხისაგან გახურებული ნაბდის ქვეშ, მაგრამ მალე თვითონვე ჩაქრა. მე რომ „მართა“, „მართას!“ გავიძახოდი, ფარდის გადამწვე ბიჭს, თურმე, „ფარდა!“ „ფარდა!“ მოესმა, ეგონა, მოქმედება დამთავრდაო და ყველაფერი თავზე დაგვიშვა. ვითომც დიდი საქმე გააქეთა და ჩვენ კი დაგვტუპა!

უთოვლო ახალი წელი სად გაგონილა! ვაშლარაში თხმელები დაეჭვრით, ფოთლები გავაცალეთ და მეორე მოქმედების დროს „კანცელარიის ეზოში“ დავდგით. მთლად ერთიანად ბამბით შებუმვლილი. ეს იყო „ტყაიანი ეზო და თოვლი“. კარგ შთაბეჭდილებას ჰქმნიდა! უდროო დროს გადაწეული ფარდა „ტყეს“ წამოედო და რახრახით ძირს დაახვავა. მალე წამოვაყენეთ, მაგრამ ერთი კვიმატი თხმელა არ იქნა და არ გაჩერდა ფეხზე. როგორც იყო, ერთ-ერთმა „კახაკმა“ კედელზე მიაწვინა იგი, მერე ზურგიით მიაწვა, ფეხები გააბაჯაჯინა და ასე უძრავად იყო, მოქმედების ბოლომდის გაძალღებული...

შიგნით „ხალაში“, ფანჯარასთან (ვითომ ღობის გადაღმა!) იდგა წყლით სავსე ერთი დიდი სპილენძის საარყე ქვაბი. ჩვენი სოფლის პარიკმახერი — სილოვან ერემეიშვილი უჯდა იმ ქვაბს გვერდით. სწრაფსწრაფად იღებდა ხაპით წყალს და გამალეებით ასხამდა ფანჯრიდან სცენაზე გადმოდებული ღრის თავს... აივანზე მოსჩქეფდა კიბულასა-

ვით ცივი წყაროს წყალი... (ამავე ღარს ეყენებოდა ტრიფონ რანიშვილის „დენინაცვალში“, ამ პიესაშიც, აგრეთვე, დიდი ხალისითა და ენთუზიაზმით თამაშობდნენ ჩვენი სცენისმოყვარენი, იქაც იყო „ეზო“ და „წყარო“!). სილოვანი არავის უთმობდა ამ საპატიო „როლს“. სპექტაკლის ბოლოს, წარმოდგენის მომწყობ-მესვეურთა და შემსრულებელ-მსახიობებთან ერთად, ისიც გამოდიოდა ფარდახილულ სცენაზე და თვალბგაბრწყინებული და მომღიძმარი უკრავდა თავს ნასიამოვნებ, მადლიერ საზოგადოებას... ფარდამ იმ ღარსაც გაჰკრა ფრთა და... წყაროც დაგვიშრა!

სწორედ ბედი არ სწყალობდა ჩვენს პრეზიერას, მაგრამ ამით როდი ამოიწურა მთელი უბედურება...

11

სოფელ ზენობნიდან მოგვიანებით ჩამოსულიყო ადგილობრივი პოეტი და მასწავლებელი დათიკო ბაღდავაძე, სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ყოფილი ძველი წევრი, ერთ ღროს „სიმართლიშვილის“ ფსევდონიმით რომ წერდა რევოლუციურ ლექსებს და ორიოდ წიგნაკიც კი გამოეცა. ის პირადად იცნობდა ი. ევდოშვილს, გ. ქუჩიშვილს, ალ. აბაშელსა და ი. გრიშაშვილს და მიწერ-მოწერა ჰქონდა მათთან ახალგაზრდობაში.

1905 წლის 29 აგვისტოს, თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის შენობაში უიარაღო ხალხის ხოცვა-ყლეტის დროს, მარჯვენა ფეხი დაჰკარგოდა. ეს ჩია კაცი; მთელი დღე უზარმაზარი ყავარჩენების თრევიტ, დაღლილი და მოშლილი ჩანდა და, იმ ავადმყოფი ოქროპირივით, ხროტიანთა და ხრიწინით ითქვანდა ზევით-ზევით სულს...

ახლა, ასე მოულოდნელად რომ შეწყდა მოქმედება, ფარდის ხელმეორედ გაწევა-გამოწევის და სანამ „დეკორაციებს“ დაალაგებდნენ, ყავარჩენების კრიტიკონ-კრიტიკით ახანხალდა აივანზე,

ფრთავაშლილი ფრინველივით დაეჭიდნო იმ ყავარჩენებს, ჰაღარაშერთულ ფარზე ხელი გადაისვა და ლექსი უნდა წარმოეთქვა, დივერტისმენტისგან რომ იცოდნენ წინათ ანტრაქტებში. მაგრამ გრძელმა და სხვანაირმა სათაურმა დააეჭვა და შეაცუბუნა კომპაგვირლები და სტვენით შეაწყვეტინეს. მან აინუნშიაც არ ჩააგდო ისინი. „საქართველოს დამოუცილებლობის დეპეშა“ — დამარცვლით გაიმეორა ლექსის სათაური და აპირებდა გაგრძელებას, როცა ერთი ნახტომით გაჩნდა აივანზე ვანო ვოგორიშვილი და, რაც შეიძლება, დინჯად უთხრა:

— ამხანაგო, რაღა ღროს მაგისთანა ლექსის წაკითხვაა ახლა. თქვენ რომელი ხანა გგონიათ დღეს? სხვა წაიკითხეთ, სხვა, თუ არა და...

— მე ეს მინდა — გაჯიუტდა სიმათ-ლიშვილი.

— თქვენ რომ გინდათ, ჩვენ არ გვინდა, გაიგეთ? — გულზე ცეცხლი შემოერთო ვანოს.

— მე, ჩემი ბიძიე, — თავისას გაიძახოდა პოეტი, — რევოლუციას ერთი ფეხი შეეწირე. თუ დასჭირდა, მეორესაც შეეწირავ. შენ ჯერ არც ერთი დაგითმია და ვერც მეორეს გეიმეტებ. თუ დამაცლით, კია. თუ არა და... ასე კი არაა საქმე... — ჯანჯლობდა იგი.

— ახლა კამათის დროი არაა აქ. მობრძანდით, ამხანაგო, ხვალ უჯრედში და რევოლუციაზე იქ მოგელაპარაკებთან. ახლა კი ნუ გვაცდენთ, — სერიოზულად ეუბნებოდა ვანო.

— კი, მაგრამ ჩემი მარჯვენა ფეხი...

— ვილას უნდა ახლა თქვენი ფეხები, — შეაწყვეტინეს მას, — ჩაბრძანდით, თორემ ძალით ჩაგიყვანთ. ხომ ხედავთ, გვაგვიანდება, რატომ ხართ ყოველთვის ასეთი მაკვარანცხი...

— ყოველ დღით სულ მარცხენა ფეხზე დგება და აბა რა იქნება, — დაიძახა ვილაცამ ქვევიდან. „ცალკეთ მაგ პატიოსან ადამიანს, თქვას, რა უნდა, — თქვას“, — გაისმა ხმები, მაგრამ ეს შე-

ქაზილები საერთო ურიაშულში შთაინ-
თქა. ვანომ ისარგებლა ამით, აღარავის
უგდო ყური და კირილე ერემეიშვილი
მოიხმო. ერთმა ყავარჯნებს დასტაცა ხე-
ლა, მეორემ — თვითონ პოეტი ამოიღო
მუთქასავით ილიაში და, მაყურებლის
სიცილ-კისკისში ციმციმ ჩამოიყვანეს
ძირს. დათიკო იქნევდა ხელებს, ასხმარ-
ტალებდა ერთადერთ ფეხს, მაგრამ არა-
ფერი ვაუვიდა. მის მაგივრად იმ სალა-
მოს შესაფერისი ლექსი სტყორცნა
სცენიდან კამკავშირულმა პოეტმა ვა-
ლოდია ბესოშვილმა და... მეორევერ
აიხადა მეორე მოქმედების ფარდა და
მეორედ დაუწყეს გაროზგვა გოგია უიშ-
ვილს...

მოქმედების დამთავრებას ბევრი აღა-
რა უკლდა რა, როცა ბაისომ შეანჯღრია
ჩაძინებული ოქროპირი; იქ კვლავ გაი-
მართა დიალოგი:

— ოქროპირო, ოქროპირო, გძინავს
კაცო? შეხედე, კიდევ კლავენ იმ უბე-
დურ გოგიას, კიდევ!

— სად, სად, შე ქალო? რა იყო, რა
დაგემართა? ველარ მოკლეს აქამდი?
— აბა, სადაა, დამანახე? — წამოყვლე-
ლავედა ოქროპირი.

— ეგერ, ეგერ, სად იყურები ბენა,
ეგერ გეიხედე, პირდაპირ...

— ვხედავ, ვხედავ, ბაისო, ვხედავ...

— ჩაიღურღულა ოქროპირმა და ჩაქინ-
დრა თავი. მაგრამ ბაისომ არ მისცა სამ-
ველი.

— ოქროპირო, — ვააგრძელა მან და
შეანჯღრია ქმარი. — ჩვენი ელბიტე არ
დვინახე? შეხედე, შეხედე, ელბიტე ლა-
პარაკობს, ელბიტე!

— სად, სად, ბოშო? ჰოოო, ვხედავ,
ვხე... და...ე, ბაისო, ვხედავ, — ლულ-
ლულბდა, კუთავდა და ოხრავდა ის და
აღარ აღებდა მაგრად ჩარახულ ძილის
ქიშკარს.

გულზე გარისინებული თანდარუ-
ხი მიუბრუნდა ბაისოს:

— რა მოხდა, ბაისო, რა მოგივიდათ,
გვევიგონოთ, ბატონო, რას ამბობს ის
აღამიანი, არ იქნება?

გასაროზგავად იატაკზე გაკრულმა
ირაკლიმ მირეკ-მორეკა „კანავენი“,
კვლავ გადმოდგა აივნიდან და „როგორც
პირველ მოქმედებაში, ახლაც გადმოსძა-
ხა ხალხს:

— ე, ბიჭო, კაცო, გვაცალეთ ერთ წა-
მას. თუ არ მოგწონთ და არ გინდათ
ჩვენი წარმოდგენა, მიბრძანდით შინ,
ბატონო, ვინ გაკავებთ!

მერე ისევ შებრუნდა სცენაზე, გაწვა
ძირს და ისევ წაურთეს მათრახები ზურ-
გზე...

— წაიყვანე, შე ქალო, შინ, რატომ
კლავ მაგ კაცს, რა გეჩქარება! — გა-
ნაგრძობდა თანდარუხი ბაისოს შეგო-
ნებას.

— ასე რომ მომკვდარიყო, ამდენ
ხანს სული აღარ შერჩებოდა. პაერზე
ყოფხა უხდება, ბატონო, მოარჩენსო,
მოგახსენებენ, — თავაზიანად მიუგო
ბაისომ.

— მაგას აღარაფერი მოარჩენს, ტყუ-
ილი იმედია, წაიყვანე შინ და ჩამოკიდე
კვახში, კი ჩაეტევა შიდ, არ გყავს დიდი
ყარამან-ყათილი, — გაცეცხლდა თანდა-
რუხს.

— ერთი შენ შეგეყაროს მაგის ავად-
მყოფობა, და ენახავ, რა მოხელე ნაჩა-
ნიკი იქნები, — კაპასით შეუტია ბაი-
სომ.

ტარაქუქა ელბიტემ ყური მოკრა ბა-
ისოს და თანდარუხის „პაექრობას“, მი-
ატოვა ისედაც გაცივებული სცენა და
აივნიდან თავზე მუხი დაატეხა თანდა-
რუხს.

— გეტყობა ენა გვხვავრიელება შენ.
კაი კაცი რომ იყო, მარტო არ იქნებო-
დი წამოჭიმული ამ ალგიაში... არაფე-
რია, თითო ქოთანი ყველას ოჯახში თუნ-
თუნებს... რატო არავინ წამოგყვა, მარ-
ტო რომ გამოგიშვეს... — ბობოქრობდა
იგი.

— მარტო, თვარა დედაშენს კი უზის
გვერდში გარდაქმანი, — შეუღრინა
ქვევიდან თანდარუხმა, ფეხზე წამოხტა
და საქილედან ხელის ცახცახით ამოაძ-
ვრინა ტანტრამეჩი. — შეხედე გაქუ-

ცულ მამაშენს, კარგად დოუყვირდი... სიმალურს თერამეტი წლის უთინთილო ბიჭი რომ ეგონა და ქორთა ბაისო ჩოუგორა ლოგინში, მარა მოტყუებდა ბაბუაშენი, სასიძო კაი ორმოცდაათი წლის იქნებოდა. ასეთი ქოსა, კოტორა და დაგვალული იყო თავიდან... შენს გასაღლებასაც არ დაადგება საშველი... ოქროპირის ჭიშისა ხარ, — უტევდა იგი ქვევიდან ელბიტეს და ასე ამყარებდა მჭიდრო კავშირს სცენასა და მაყურებელს შორის.

— უი, უყურე ამ აბლაბუდას, — ერთი ყოფილ შეიცხადა ელბიტემ. — ახლა თავი არ უნდა შეიკლას კაცმა, არ უნდა შეიკლას! რატომ ვარ ცოცხალი, რატომ, რატომ! — ყაპყაბებდა იგი და ასე კარგად არც ერთი როლი არ შეუსრულებია, თორემ დასის „წამყვანი“ მსახიობი იქნებოდა. — არგადარჩენა. არგადარჩენა, და სიკვდილი-ჩემი მტრის თავსა და ტანს, სიკვდილი, სიკვდილი! — გაკოილა სცენიდან, იწყველებოდა და იფოფრებოდა. ჩვენ კი ვიყავით გაცეცხული, სახტად დარჩენილი და ბოლო არ უჩანდა მათ დამოშმინებას. ესიკამ წამოსწია ბოკონი, მიუახლოვდა გაშეთებულ თანდარუხს და შეპლალადა:

— ნუ იკადრებთ, ჩემო ბატონო, ნუ აყვებით უგუნურებს... უტეხია ხალხის ენა, ლაგამს ვინ ამოდებს!... — მერე კრძალვით ჩააქიდა ხელი ნკლავში და იქაურობას გაარიდა.

— რაცხა აგერ იმასავით... — წამოიწყო კაბის ძირში მიმჯდარმა აკვირინემ და კაბის სწორებით წამოდგა, — არაკია ნათქვამი, ბელურეი და ბელურეი სხვის სანაგვეზე წეიჩხუბნენო, იმისი არ იყოს, რა გაქვთ გასაყოფი, რა გინდათ ამ პატიოსანი კაცის ეშოში? ხალხის მაინც შეგრცხვეთ...

— უი, ღმერთო, კი მომკალი და სული ამომახდინე ახლავე, ეს ქრელი თხაიციკლუსა რომ გეაროგებს!... — იწვილა ელბიტემ, დაბორკილივით ჩამობზაკუნდა კაბეებზე, ეძგერა აკვირინეს და ერთი

ორი მაგარი ბლიქეი უთავაზა. აკვირინე თმაში ჩააფრინდა და კარგა გეაროიანად დაქოჩრეს ერთმანეთი. მერე ელბიტემ იმ სამუხეუმო კაბის გულისპირი და სხელოები ჩამოაგლიჯა და ხელში შერჩა ლენტის ერთი გრძელი ნაჭერი — „აფრასიონი“ თუ „ანეპოდისტე“, აკვირინე თითქმის ლურჯი ლანის პერანგის ამარა დარჩა და სად წასულიყო, აღარ იცოდა.

უყურებდა ხალხი ამ საიშვიათო სანახაობას და ბევრმა ვერ გაიგო, სად იყო უფრო ზუსტი სინამდვილე და ჰეშმარიტი ცხოვრებისეული ყოფა — სცენაზე თუ იქ. — „პარტვნი“?

შეჭედიანებული პოქინა მძიმედ წამოდგა სუფრიდან, ბოზოხი შეისწორა, მათრახი ხელში შეათამაშა და მოჩხუბრებისკენ გამოემართა.

ვინ იცის, რომელს უტეხნებდა მათრახს და ერთს კარგად აუჭრებულდა გვერდებს იმ „ტუტრუცანებს“, — ანდა, იქნებ, სულაც სეირის საყურებლად წამოვიდა მათკენ... ან, უბრალოდ, მათი გაშველება სურდა... და, სერთოდ, არავინ იცის, რით დამთავრდებოდა ეს ალიაქოთი და აყალმაყალი, რომ:

— ეპლუ, მიშველი ვინცალამ... გააღეთ ქოშკარი! — წამოიქშუტუნა ოქროპირმა ძილში (ამდენი აურზაურისა და დილის სიგრილის გამო ნამღვევა კვერცხის ოდენა გამხდარიყო, ღამნათევი!), და ფარდაც დაეშვა...

სულ ერთია: ის ბელუქელმართი გოგია უიშვილი უკვე გაროზგილი იყო (მერამდენეჭერ!) და სალაპარაკო მეტი აღარაფერი ჰქონდა!

მესამე მოქმედება ჩვეულებრივი წესით გაგრძელდა.

ოქროპირს უკვე მოეთავებია ერთი პირი ძილი და ახლად-ტუტუნაწოვი ბავ-

შევივით კმაყოფილად ყვლიპავდა თვალებს. პაერზე ძილი მართლა მოხდენოდა! ბაისო იჭდა ისევ ყურებდაცმვეტილი, შეპყურებდა სცენას და ხანდახან ამრებით გადახედავდა თანდარუხს. იქვე იყო მათი ელბიტეც; ახლა სცენაზე არაფერი ესაქმებოდა და დედ-მამას უმშვენივრებდა გვერდს. არც ერთი მისი სიტყვა არ მოუსმენია ოქროპირს და. ვგონებ, არც მასურებელს მიუტკეცია მისთვის ყურადღება. მისმა უნაირობამ ტყუილა შეიკლა ხელში ყველა მოქეფენიც თითქოს განგებ გაყურებულყვენ.

და, აი, აიხადა ფარდა. აივანი შესაფერისად იყო მორთული. რეჟისორს კარგად ჰქონდა მოფიქრებული გოგიას თვითმკვლელობის სცენა, — ის მთელი სპექტაკლის კულმინაციური მომენტი უნდა ყოფილიყო. როცა გოგია გაუტენელ თოფს მიიჭირებდა გულზე და ჩახმახი უნდა გამოეკრა, სცენის შიგნით სპეციალურად დაყენებული კაცი გაისროდა თოფს და იქმნებოდა სათანადო ილუზია, როგორც დიდ თეატრებშია. რეპეტიციების დროს ამას ძალზე გულდასმითა და ზედმიწევნით იმეორებდნენ, დროულად უნდა დამთხვეოდა ერთმანეთს გოგიას თვითმკვლელობა და თოფის ხმა. ეს საპატიო საქმე ეკისრებოდა კომპოზიტორებს — ტერენტი შალაშვილსა და აპოლონ მამასახლისს. ერთი მათგანი იღვა შიგნით, „კულისებში“ — ფანჯარასთან, შაშხანის ტუჩი ტყისკენ ჰქონდა მიშვერილი და ელოდა სცენარეჟის ნიშანს.

13

მარინემ გამჭკარტლული ნაჭით ოჯინჯალაზე ჩამოკიდებული კარდალის ქვეშ ნალობრის ფიჩხით ცეცხლი შეაკიხონა და კერძასთან ჩააფიცვა ერთი დიდი ცივი ჭადი.

სცენაზე, რაც შეიძლება, უფრო მუქი ფერებით იყო დახატული ძველი, შავი დრო, და მეტად იყო გამაფრებუ-

ლი გოგიას აუტანელი მდგომარეობა, ვიდრე თვითონ ავტორს აქვს აღწერილი.

.. გოგია უიშვილი იჭდა ცეცხლის პირას, დაღვრემილი და ნერწყვებამშრალი: საკალანდო ყველაფერი წაართვეს, გაროხვეს და შეურაცხვეს... აღარაფრის ჭავრი აღარ ჰქონდა, — პატარა თებროც კი შემოეღაზა და მარინესაც აყენინა... იჭდა, მძიმედ ჩაფიქრებული და თავზე ხელშემოდებული ჩასცქეროდა ნაყვერჩხლებს. არ გაუგონა ცოლს: მეიბრუნე გული, ხეფსი გადაყლაპე, ღვინო დააყოლე, რავე იქნება მთელი დღე უხეფსოთ? ჭირს ქვის კედელსავით უნდა შეხეთო. არაფერი ჭამა, საყვარელი ჩიბუხიც კი არ მოსწია, მერე მარინემ ბავშვები დააძინა და მალე თვითონაც მიუწვა მათ გვერდით. გოგია კი იჭდა ისევ გაუნძრევლად და მის თვალებს რული არ ეკიდებოდა.

ამ დროს (ეს ეპიზოდი არც მოთხრობაშია და არც დრამატურგს ან რეჟისორს გაუთვალისწინებიათ!) კიბეზე ამოძუნძულდა კარის მეზობლის — კოლია სუბატაშვილის ნაგაზი, სუნსულოთ მოიარ-მოიარა ნთელი სცენა, დაავლო პირი დადარში ჩაფიცებულ გოგიას ჭადს და არხეინად ჩაბრძანდა ძირს. მასურებლებმა ტაში და სიცილი დააყარეს. ვილცამ წამოიძახა: ყოჩაღ, მურია, იშოვნა ვახშამით, — შაგრამ მალე ვაჭკმიდეს ხმა და სულგანაბული უგდებდნენ ყურს. გოგიამ ჩამოიღო ხელი, ასწია წარბებდაჩრდილული სახე, გახედა კაბეებზე ჩამავალ ძალღს და წაიღუღუნა:

— ე, ჩემი მურია, მურია! შენი შმა და შეგობარი წავეე ქე მოგიკლეს, აღარა გყავს და აწი რაი რა! კაი აფხანაცობა გქონდათ და ღმერთმა შეგარგოს. მათი ერთი ნატეხი ჭადი მაინც არ გედევიდოდა კისერში. იმის მერე შენ მაინც იყავი ცოცხალი მტრების ჭინაზე ამ გაძალღებულ ქოყანაში. იქნება, უფრო კაი დრო დაგიღგეს... — ეს თქვა და კვლავ ჩაჭკინდრა თავი.

მსახიობის კარგი იმპროვიზატორობა

მოეწონა ხალხს, ვაშა, ირაკლიო, დასა-
ხეს, და, რომ იტყვიან, მხურვალე ტაშის-
ცემა ოვაციებში გადასვლას ლამო-
ბდაო, სწორედ ისე უნდოდა მომხდა-
რიყო, მაგრამ, მოულოდნელად, ანდა-
მატურის ძალით გაისმა:

მა-შა-შას ვე მა-გო-ნებს,
და-კა ვრძნო-ბი...ით და-ი-რა-სა-რ
თუ ხარ სა...აქართვე...ელს შეი...ილი...

შეწყდა ტაში და აღტაცების შეძახი-
ლები. ყველამ ტალავერისკენ მიიხედა.
ეს იგვარყო ერისთავისა და ქუჭა ლო-
მინაძის შეინახეები იყვნენ—ჭურის-
თაგზე, სევდისამშლელი ტპილა დილი-
ნით რომ არაკრავებდნენ ხმას და ჩვენი
წარმოდგენა ასე რიგად არ აინტერესე-
ბდათ...

— გააჩერეთ, თორემ მეტი აღარ შე-
მიძლია! — ისეთი ბოღმაპორეული
ხმით წამოიძახა ირაკლიმ, რომ მივხვდი,
მისი სული, გული და ფიქრები ახლა
იმ მოქეიფეებს დასტრიალებდა თავს.
თვითონაც ხომ მათი კარგი თანამოსუ-
ფრე და ხმისშემწყობი იყო ყოველ-
თვის... მაგრამ დღეს იგი ვოგიაუიშვო-
ლობდა, და რაღას გააწყობდა!

აქოჩრილ-ამრეზილი ვანო კოგორი-
შვილი ისეთი რიხით გაეჭაბოთა მათკენ
და ისე მარჯვედ შეისწორა ფართო ქა-
მარში შიშვლად გარჭობილი რეკოლფე-
რი, იმგვარად წამოიჭრიალა მხარზე
გადადებული ფიშტოსავით მოკლე.
ლულაწაჭრილი შაშხანა, რომ ყველას
ეგონა, ახლავ გარეკავს წესრიგის დამ-
რღვევით და ბღღერს აადენს იქაურო-
ბასო. მაგრამ ტალავერს რომ მიუ-
ახლოვდა, იარაღი სწრაფად გადასცა
ფეხდაფეხ მიმყოფ კირილეს, თავაზი-
ანად მიეახლა მოქეიფეებს და მორიდე-
ბით მიმართა:

— ახანაგებო, თუ შეიძლებოდეს...
ხო იცით, ხელი ეშლებათ... ყმაწვილე-
ბო, ძალიან გთხოვთ...

მომღერლები მყისვე დადუმდნენ. მა-
ინც, დროდადრო, ძლივს გასაგონი კრი-
ნით იკლავდნენ სიმღერის კინს.
ისინი რომ მიწყნარდნენ, ცოტა
ხნის შემდეგ ევსევი ავალიანმა და მამა-
მზე ჩიჭავაძემ ჩაუკიცინეს ძველებურ
კილოზე რომელიღაც მშვენიერი ჰანვი,
მათ ძმები ჩახუნაშვილები აყვნენ, მაგ-
რამ მალე თვითონვე ჩაჩუმდნენ. მერე
კრინტი აღარ დაუძრავს ვისმეს. მხოლოდ
უამრავმა კალიამ და მწერმა გაგვიჭირვა
საქმე: ფანრებში, მეტადრე დიდი ლამ-
პის შუშის გავარგარებულ ყელში, ოხ-
რად ცვივოდნენ ნაირნაირი ფრთახატუ-
ლა ფარვანები და პეპლები, კუდიანი მა-
ხრა და ბუნანკალი, მუშლი და ქინქლა,
ხანტრაბუციებით შიშინითა და ტკაცუ-
ნით იხრუკებოდნენ და ითუთქებოდნენ
შიგ და მათი ხრუკის სუნის ცუდად მი-
ღიტიწებდა ცხვირპირში.

14

... გოგია ფრთხილად მივიდა კუთხე-
ში, ჩამოიღო თოფი და მიაყურა მძინა-
რე ცოლშვილს, ნელა გაიღო კარი და
გაიხედა გარეთ. მართლაც, ისეთნაირად
გაისმოდა დიხაშხოური მამლების გადა-
ყვილება, როგორც დიდებულ ეგნატესა
აქვს აღწერილი: „გგვონებოდათ, ეს
ხმა ჰაერში თვალით დასანახავ სხეუ-
ლად იქცაო“. მშვენიერი ღამე იყო. წინა
დღის პაპანაქებით გათანგული არემარე
თანდათან გამოაცოცხლა მოახლოებუ-
ლი ალიონის გრილმა სიომ, და გაჰფან-
ტა ამდენი ხალხის ფეხით გასრესილ და
გათქერილ კონიდანში არეული, თავარა
სიცხით ამჟახებული ანაგვრელების,
ყრალა-ყრალას, ომბალოსა და ოშოშუას
მწყლარტე სურნელი, რითაც ისე თავ-
ბრუდამხვევად იყო ამჭორებული მთე-
ლი ეზო. სცენაზე, გოგია უიშვილის
ოქახში, უკვე კალანდა იდგა. მაგრამ,
სინამდვილეში, ახალი წელი ძლიერ
შორს იყო ჯერ. თენდებოდა და თავდე-

ბოდა აგვისტოს მიწურული — ნამარი-
ობები. სექტემბერი კარზე იყო მომ-
დგარი, და ეს წარმოდგენაც უკანასკნე-
ლი იყო იმ წელს. მალე დაიწყებოდა
ოქტოსფერი შემოდგომის იოზიბილე-
ლი დღეები. მედგარი შრომის, ბეჯითი
სწავლისა და ზამთრისათვის მზადების
მშფოთვარე დრო.

გვიან იყო ძლიერ. უკვე თავზე დაგვა-
დგა სამღვდელმთავრო დიკირივით ელ-
ვარედ ანთებული შვიდკლუპტრიანი
ხომლის ქორკანდელი; ლამაზგორის ქე-
დიდან კარგა ხანია გადმოიჭვრიტა
ფრთაგამლილმა შუქურგარსკვლავმა, და
ანლა რალაც სხვანაირი, თითქოს ურ-
ცხვი ღიმილით წყურავდა და აღვრია-
ლებდა მუქმოლურჯო თვლებს. მგონი,
უხაროდა კიდევ, რომ ამქამად აღარავინ
ჰყავდა მოქიშპე და მზის ამოსვლამდე
ის იყო ერთადერთი ყველაზე დიდი მა-
ნათობელი ამ უმთვარო ღამეში, წვრილ-
წვრილი ვარსკვლავებით მოჭედილ ცა-
ზე... განთიადი მართლა ახლოვდებოდა
მამლების ყვილითა და ჩიტების აღრი-
ანი ქლურტულით...

გოგამ აკოცა საკარულს, შემობრუნ-

და და ძლიერ გასაგონი ხმით დაიწყო:
— გლალატობ, ოჯახო! გლალატობ,
ცოლ-შვილო! მე მივალ, ვთავისუფლდე-
ბი და თქვენ გტოვებ სატანჯველში მო-
მიტევეთ, ვეღარ გავუშვლი, ვეღარ ავი-
ტანე მეტი და გვიმეცი! გილალატე, მა-
რინე! დავყარე შვილები შენს ამარა და
გვიმეცი! შენ უფრო სულგრძელი ყო-
ფილხარ ჩემზე!... რა იმედით დევიწყეთ
უწინ ოჯახობა! ვიფიქრებდი, ამნაირად
გათავდებოდა... რა დღეში რჩება ჩემი
ცოლ-შვილი! მომიტევე, მარინე მომი-
ტევეთ, შვილებო! მომიტევეთ, მე თავს
ეუშვებ და თქვენ ასე დავყარეთ! რა
გქნა?... ღმერთია მოწამე, რაც თავს მო-
ვსრივარ, მერე დღეი არ მომისვენია და
ღამე. ჩემი ოფლი მიწას ერთოდა, მარა
ჩემს დღეს საშველი არ დაადგა, ერთი
სიხარული არ მინახავს! სხვაი-სხვაი
ყო და შოლტით ცემას.. არა, ამას იქით
ყოფნა აღარ ღირს...

ისე გულმდუღარედ აშობდა აქას
მსახიობი, ისე კარგად ჰქონდა გაგებუ-
ლი როლი და „გახსნილი“ სახე, რომ
ხალხი გაინაბა. ისმოდა მხოლოდ ხოჭო-
კალიების გაბმული სტვენ-აკრულ-აკრუ-
ალი და მდინარის ქარის შუილი. მგო-
ნი, იმასაც კი გაიგონებდა კაცი, თბილ
მიწაზე, ბალახებშორის როგორ დახვარ-
ხვალობდნენ და ფუსფუსებდნენ ათა-
სი ჭურის მწერები, მღილები და ჭუ-
ჯუმკალები...

გალურსული ისხდნენ მაყურებლები.
უბილეთობებიც შემოსულიყვნენ, ჯარ-
ჯარად იდგნენ ხეებქვეშ და ყურადღა-
ბით უსმენდნენ. ბევრი იყო მოლზე
ფეხმორთხმით წამომჯდარი. შეზარხო-
შებულ მოჭიფეებსაც მიეტოვებიათ
ჭურისთავი და, ცალკე ჭვფვად ხმაგა-
კმენდნენ, იყურებოდნენ ტალავერი-
დან. ბერმუხის წვერელოზე შეხიზხლუ-
ლი ბავშვები ბუსუნს აღარ იღებდნენ...

15

— აქვე მოსულიყო ძველი „სოციალი-
სტი“, დათიკო შეგარდნაძისა და სამსოხ
წითელიშვილის ნაამხანაგარი, თავდაც
ყოფილი ფირალი — ვასილ შალამბე-
რიძე. იგი პირველად ენახეთ ბავშვებმა
რევოლუციის შემდეგ. ციპირიდას
ახლადღაბრუნებულნი, ერთ-ერთ ხალხ-
მრავალ მიტინგზე. თვითონაც შავი,
შავ „ყარამანდულ“ ბლუზა-შარვალში
ჩამჯდარი და გურულად ჩაბალახ-თავ-
წაკრული, მრისხანედ ატრიალებდა შავ-
ტარიან მაუზერს, ვილაცას სასტიკად
ემუქრებოდა და ხმაჩახლენილი გაიძა-
ხოდა.

— ჩვენ კაცს მოვკლავთ, სისხლს
აეტლებთ! ნიკოლოზების თავრობამ ცი-
ვი ჭადის ნატეხი მოგანატრათ... არ გე-
ცვათ და არ გეხურათ... ჩვენ თეთრ
პურს გაჭუმთ, სულ ჩაი და შაქარი გექ-
ნებათ, ფარჩა და აბრეშუმით შეგმოსა-
ვთ! არ ჭამთ?... ძალით გაჭუმთ!.. არ ჩა-
იცვამთ?... ძალით ჩაგაცუმთ, ძალით!...
ბავშვებს ძალიან გვემინოდა იმ „ავი

კაცის“, როგორც მას უწოდებდნენ სოფლის თავკაცები, და სათოფეზე აკვეარებოდით. ახლა კი ეს „კაცის სისხლის ამტლეკავი“ იღგა ჩემს „კარავთან“, მაღალი და წარმოსადეგი, ორივე მკლავით დაყრდნობოდა კიბის ძვიდეს, საწყალობელი თვალებით უმზერდა გოგია უიშვილის უბედურებას, ისმენდა მის გულისგამგმირავ სიტყვებს და ნაკადულივით მოღვარვავლობდა ცრემლები მითრთოლვარე ლოყებზე, უსველებდა გურული ჩაბალახის წითელ ფოჩს, ვფრქვეოდა და ულტობდა ქალი ჩოხის მასრა-ქილებს და მერცხლის ფრთებად დაშვებულ, შეღებილივით შავ-შავ უღვაშებს...

სადვარეში ისმოდა ვილაციის ყრუ ქვითქვითი. იქ ცალ მუხლზე ჩაჩოქილიყო გურიიდან ჩინთოურელ ოჩხიკიძეებში ჩამოსიძებული, ნურიადნიკალი ბაკურაძე; მეფის დროს შიშის ზარს სცემდა გოგია უიშვილისთანა გაჭირვებულ ვლესკაცობას და სასტიკად სდევნიდა და საშველს არ აძლევდა იმ „სოციალისტს“, „ტერორისტს“ „მეფის ტახტის ორგულსა და დამხმობს“, „ქრისტეს ფეხისმკამელ“ ვასილა შალამბერიძეს... ახლა ორივენი, ერთმანეთის ყოფილი მოსაზრებელი მტრები და მოძულენი, შეკუთრებდნენ უიშვილის ოჯახის განადგურებას და ქვითინებდნენ, ბავშვებივით გულაჩვილებულნი.

ესიკა მატარაძეს ჩაქრობოდა ყალიონი. გახვეებულივით იჭდა ბოკონზე და, ალბათ, ფოქრობდა: ვაი, სად არიენ ახლა ჩემი ბიჭები, ნეტეი, ერთი აქ იყოს ჩემი კორფილე, კი გოუთენებდა შავ დღეს ამ უბედური გოგიეს დამჩაგვრელებსო.

გოგიამ კი... გააქნია ხელი, თანდათან წამოვიდა ავანსცენისაკენ და ყრუ ხმით წარმოთქვა:

— არა, არ იქნება, გათავებულა! მშვიდობით, ცოლ-შვილო! მივალ! სადა, არც მე ვიცი! თებრო, მომიტევე, წუხელის რომ გაგლახე! მარინე, შენც, რომ ხმაი არ გამიცია, ყველამ, ყველამ მუუ

ტევეთ თქვენს მოლაღატე გოგიას! გათავებულა, გათავებულა! მინდოთფი გულზე და გაკრა სასხლუტს ფეხის თითი...

მაგრამ... თოფმა არ იტეკა! იქ, აპოლონს თუ ტერენტის, თოფში გაბერილი ვაზნა გაჩროდა, ლულაში აღარ შედიოდა და... იღგა მსახიობი, აღელვებული და შეცბუნებული, ტყუილად აწვალებდა ჩახმახს, მაგრად ბლუჯავდა რკინას. დუმდა თოფი შიგნიდანაც ისმოდა ჩხაკა-ჩხუკი, — ისევ ამოდ. იქაც დუმილი და სიმშვიდე იყო...

16

„პარტერს“, „ლოყებს“ და „ქანდაკას“ გამოცოცხლება დაეტყო. როგორც ჩანდა, ირაკლის სასო წარეკვეთა და საშინელი უიმედობა აღებუქდა ისედაც მეტისმეტად სასტიკი შესახედაობის მუდამ მოღუშულ, ულაპაზო და ნალვლიან სახეზე (ასეთი იყო უიშვილის გრიმი). შევატყე, ძალიან გამწარდა. მუხლებში მოუსავდა და ისევ ჩაჯდა ცეცხლის პირას. მერე უცებ მოისაზრა და წამოხტა... მსახიობი ჭერ კიდევ შეპყრობილი იყო გოგიას თვითმკვლელობის წინ განცილილი მღელვარებით და, შემდეგ — ამ მარცხმა მთლად მოსპო და განადგურა, მაგრამ როდი დაიბნა: — ღმერთო, რა შეგცოდე ამისთანა, — თრთოლვითა და კანკალით შესძახა მან — ყოლი კაცი მე მოლაღატებს, თოფიც ჩემი მტერი გამოდგა. ესეც მე მატყუებებს... თავის მოკლის ნებაც არ მქონია თურმე, აღარაა საშველი ჩემდა და აგია! ადრე და მალე ვყოფილვარ მოსაკლავი. ვაი, ნეტეი ერთი იმ ჩემი წავიესავით ჩევედალუბი ვინმეს, ხომ იქნებოდა მაღლი. შეტი აფერი მინდოდა, მარა რაღაი, რა! თავს მაინც არ ვიცოცხლებ, ტყულია მაი! — ისეთი მგზნებარებით და გულის წუხილით წარმოთქვა ეს სიტყვები, რომ ხალხი კვლავ გაილურსა და ყური მიუგდო იქვე, სცე-

ნაზე, მოქმედების დროს სახელდახედოდ შეთხზულ ტექსტს... მსახიობის მოხერხებამ იხსნა დაღუპული საქმე.

ყველაფერზე იმედგადაწყვეტილმა გოგიამ თოფი ძირს დაანარცხა, კედლიდან შავქაჩაშიანი გრძელი ხანჯალი ჩამოგლიჯა, ფიქრზე უსწრაფესად გააშისვლა და გულში ჩაიკა. როგორც იყო, თავი მოიკლა და „ჩაეცა კვალში“. ყველაფერი ერთ ლანდზე მოხდა, მაგრამ, როგორც გამოცდილ მსახიობს შეშვენოდა, ჯერ წაბარბაცდა, ცეცხლის პირას მდგარ ბოკონს წამოედო, უცბად არაბუნებრივად დაბორილდა და ჩემს ახლოს, ზედ ავანსცენაზე, პირადმა აიკვავა. „ეკითხოსო“, გაუგებრად ამოილულულა და შემდეგ სამუდამო დახურა პირი.

მხოლოდ მისი ახალუხის კალთის ფრიალმა კვლავ ჩამიქრო ჩემი ფარანი, ნაბადიც თავზე ჩამომამხო და მთლად ჩამოხენელდა ჩემს „კარავში“, მაგრამ სინათლე აღარ ამინთია. იმდენი რეპეტიციების წყალობით პიესის ტექსტი ზეპირად ვიცოდი და იოლად გავდიოდი ასეთი ფათერაკების დროს, რაც ხშირი მოვლენა იყო დიხაშხიელი სუფლიორის ცხოვრებაში. თანაც, სპექტაკლი მთავრდებოდა.

„გოგია ის იყო, „დაეცა და გასისხლმდინარდა“, საშინელი დუმლით გატრუნულ ხალხს კვლავ ურუანტელმა დაუარა ტანში ამ შემზარავი სურათის დანახვაზე და გულის ფანცქალით ელოდა, კიდევ რა უბედურება მოხდებოდა, როცა იქუხა ტერენტის თუ აპოლონის შაშხანამ! როგორც იყო, ის გაბერილი ვაზნა ამოეგდოთ და, რის ვი-ვაგლახით, მეორე მიეცათ პირში თოფისთვის. ბევრი ფიქრისა და მოსაზრების დრო დაღონე აღარ დარჩენოდათ, სცენარისტის დაბნეულიყო: სცენაზე რა ხდებოდა, ვეღარ გავგოთ, და... გაისროლეს!..“

გავარდა, მაგრამ რა გავარდა! თოფის ხმა ჯერ ზათქითა და ზრიალით „ხალაში“ დატრიალდა, მერე ვარეთ გაიჭრა — ვაშლარასკენ, ქუხილივით გადიგრილა წიქელისა და ზენობნის კალთებზე.

მიაწყდ-მოაწყდა საკაეის სერებს და, როცა შორეულმა ქედებმაც მოსცენა-ბანი, უკანმობრუნებული, ხტოლსხტილით დაუყვა იქვე, ლარტაფში, ჩამდინარე სულორის ღამეულ ქარს... გოგია კარგა ხნის „გაცივებული“ იყო, გასროლის ხმა კი ისევ ახმიანებდა გაღმა-გამოღმა ხეებს.

— ვაი თქვენს პატრონს! არ ვარცხართ ბაბა, არა, ვერ გეიგეთ! — გაისმა როყიო ხმა. ეს იყო ელპიტეს არშიყი, ბუბულო ჩხიძე! ერთ დროს თვითონ უნდოდა წრის ხელმძღვანელობა და გამოცდილ რეჟისორობასაც ჩემობდა, მაგრამ გამგებამ უარი უთხრა. ახლანიშნს გვიგებდა.

თოფის ხმაზე აკვირინეს რომელიღაც მძინარე ბავშვს შეეშინდა და ღრიალი მორთო. ატყდა ძაღლების ყეფა და წკაფწკაფი, კვლავ გაისმა სიცილი, ფრუტუნე და ტაშისცემა: კარგად გამოძინებულმა ოქრობირმაც წამოიკანგლა:

— რა მოხდა, ბაისო, რა დეგემართა, შე ქალო, რის ხმაი იყო ასე უნაირო?

— მე კი არ დამემართა, ბეჩა, ვერ ხედავ? იმ საწყალმა გოგიამ დეიკლა ეგერ თავი ხანჯლით და ახლა ხანჯალი ქე გავარდა თოფივით. დედუია, რა ნახა ჩემს თვალებმა, რა გვეიგონე ეგი, — შეცხადებულებივით კიბნობდა ბაისო.

— ხანჯალი გავარდა? ვითამ ხანჯლის ხმაი იყო ასე უსაშველო? დევიჭერო ახლა მაი? რა დროს შევესწარით, ხანჯალიც თოფივით ვარდება! რას არ მეიგონებენ ეს ახალგაზრდები! — ბუტბუტებდა უკვე გამოფხიზლებული ოქრობირი და მავრად იხვევდა თავზე დარაიის ჩაბალახს.

ზოლო თოფითა და ხანჯლით ორგზის „მკვდარმა“ ირაკლიმ ცალი თვალი ოდნავ გაახილა და კბილების ხრჭილით წამჩურჩულა.

— ეგია, ახლა ადამიანობა? მართლა არ მომკლეს და გამათავეს კაცი! ხომ გამოვქენდი სამიღდეშიოდ! როცა იქნება, კი წამოვდგები აქედან, გაცოცხლდები აგერ და მაშინ მიყურე მავნის სერი!... შემომავედება ნამდვი-

ლად ვიდაცა, თვარა, ქე ნახავს.. ერთი ამალამ გადავრჩე და მერე თუ აქ ფეხი დაედგა... წისქვილის კოდვა ჯობია ამ საქმესს..

ხალხის ქრიაშულმა იმატა...

„მალადეც, სხივი!“ დასჭევა მუნის წვერიდან აკვირინეს უფროსმა ბიჭმა. ეს შეძახილი აიტაცეს ხეებზე შეხიზნულმა სხვა ონავრებმა და კვლავ, წინანდებურად, ერთობლივი სკანდირებით, უამრავმა ხმამ ყოველი მხრიდან დასცხო ყიყინა:

მა—ლა—დეც, სხი—ვი!

მა—ლა—დეც, სხი—ვი!

— თავლაფდასხმა! — წამოიძახა თანდარუხმა, წამოდგა, მოყიყინე ბაშეები-საკენ მრისხანედ შებრუნდა და ცახცახით წაიღო ხელი საქილესკენ.

— ყოჩად თქვენს ვაქააცობას, მე და ჩემს დმერთმა! — აროხროხდა ელულმელულად ჩაცმული ერთი ახალგაზრდა უკანა რიგებში.

17

სპექტაკლს კვლავ ჩაშლის საფრთხე მოელოდა, მაგრამ იმ ნეტარხსენებულ ეგნატეს ხომ აქვს ნათქვამი: თოფის ხმამ მარინეც გამოადვიძაო. და ყველაფერი სწორედ მარინეს როლის შემსრულებელმა—კატო გოგორიშვილმა გამოასწორა. ლოგინში ბაშეებთან შეხიზნულ-შეყუყულმა მარინემ, გასროლის ხმაზე, გვერდი იბრუნა და ნამძინარევი ხმით გადშოსძახა ქმარს, ცეცხლის პირას ჩაძინებული რომ ეგულეობდა:

— გოგია! არ გეყურებო? კვლავნდა გათენებულა კიდეც. თოფების სროლა ისმის... ავდგეთ, ჩვენც გვეილოცოთ!

... და წარმოდგენა ისევ წავიდა მშვიდობიანი გზით და მშვიდობიანადაც დამთავრდა. მეტი „საგულისხმო“ არაფერი მომხდარა.

ამასობაში „ცისკიდურიც აფერადდა“ და კეპულადის ნაცადი ხელით ამღერებულმა არღანმა საარის მსგავსი ჰიმნი თუ სხვა მხიარული საცეკვაო დაუქრა, და მოქეიფეებსაც ეშველათ..

სისხამ დილით ყველანი გამოეფინენ მთავარ შარაგზაზე, მიმოიფანტნენ ორლობეებსა და შუკებში, სიმღერებით მოედგნენ ეზო-კარ-მიდამოებს და დაიქსაქსნენ თავთავიანთ სახლებში. ერთი სიცილ-კისკისით, ხმაურითა და ხალისიანი საუბარ-შეძახილებით და გაშარებით მოუთხრობდნენ, გადასცემდნენ და კვლავ ათასჯერ უმეორებდნენ ერთიერთმანეთს ნაგვიანევიად დამთავრებული სპექტაკლის ამბავს.

დათიჯოს ეზოში კი გრძელდებოდა ნამდვილი ღზინი და სამხრობამდის აპობდა ზეცას მიშა ლორთქიფანიძისა და ევსევი ავალიანის „ნარი მიყვარს, ნარი მე, ნარის სულის ჰირიმი!“ და ახალგაზრდა მომღერალთა მოძახილები და კრიმანჭული. ყველაფერს ფარავდა ბეხუ გოგორიშვილის ომახიანი ბანი და უერთდებოდა რიონის ქალებში მზის ამოსვლიდანვე მომძლავრებული ზენაქარის გუგუნს, გამუდმებით რომ ამრიალუნდა უკვე დაბაზებული სიმინდისა და ჭადის-ჭადის ჩაყვითლებულ ყანებს.

გიორგი ნაგროშვილი

მსოფლიოს შუქურა

მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში, სწორედ ჩვენს დღეებში დიდად სასიხარულო და დიდხანს ნანატრი გარდატეხანი ხდება ჩვენს პლანეტაზე — ქვეყნად იმსხვერვეა კოლონიური მონობისა და ჩაგვრის ბორკილები, საუკუნეების განმავლობაში წყევლა-კრულვით რომ ატარეს ხალხებმა; ახლა მთელ მსოფლიოში ჰქუხს სიმართლის ხმა და ამ ქუხილის გრგვინვა ტალღა-ტალღა ეფინება კონტინენტებს, გადალახავს ყველა ზღუდეს, ყველა მთაგრებილს, ყველა ოკეანეს; არასოდეს ისე სწრაფად არ იცვლებოდა მსოფლიოს რუკა, როგორც ახლა, ჩვენს დროში; ისტორია ხელახლა ხატავს ამ რუკას და იქ, სადაც გუშინ დიდი ასობებით აღნიშნული იყო — „ფრანგული დასავლეთ აფრიკა“, დღეს წარწერილია სახელები მავრიტანიისა თუ ზემო ვოლტას რესპუბლიკისა; იქ, სადაც გუშინ ბრიტანეთის იმპერიის დროშა ფრიალებდა, დღეს დამოუკიდებელი განას სახელმწიფოს ალამია აღმართული; და რომელი ერთი ჩამოვთვალთ! ასეთივე სურათია აზიაში, ასევე შფოთავს და ლელავს ლათინური ამერიკა... ამერიკელი და ინგლისელი, ფრანგი და ესპანელი, ბელგიელი და პორტუგალიელი იმპერიალისტები ზედით ჰკარგავენ ქვეყნებს, საუკუნეთა მანძილზე რომ იპყრობდნენ პირატები და კონკვისტადორები; ისინი ფეხით სრესდნენ ერთა და ხალხთა დამოუკიდებლობას; და ყველგან ისმოდა მათი საჭურვლის ელარუნი, ჰაერში ღრუბე-

ლივით იდგა მტვერი, მათი საექსპედიციო კორპუსები რომ აყენებდნენ უღამნოების გზებზე. იმპერიალისტი მტაცებლები ამ ქვეყნებში მიდიოდნენ ევილიზაციის სახელით და თან დაეანგებული ბორკილები მიჰქონდათ; დღეს ხალხები აძევებენ ამ ბატონებს, აღარ ნებდებიან მათ უღვთო და უკაცურ ენონს და აღარც მათს ქვემეხებს უშინდებიან. ისტორიამ საბოლოოდ განაჩენი გამოუტანა სამარცხვინო კოლონიურ რეჟიმს და არ არის ძალა, რომელსაც შეეძლოს შეაჩეროს ეს ქარიშხალი, რომელიც სწმენდს ჰაერს მთელ პლანეტაზე და ამკვიდრებს სიმართლეს ქვეყნად. და არსად ეს სიმართლე ისე არ ჩანს მთელი თავისი ბრწყინვალეობით, როგორც ჩვენი „პრავდის“ ფურცლებზე. მის ცეცხლოვან სტრიქონებში დაღადებს სიმართლე კაცობრიობის ახალი ისტორიისა.

ძველი წესია და უაღრესად ჰუმანისტური წესიც არის, რომ ყოველ ახლად დაბადებულს, ახლად ფეხადგმულს, ასპარეზზე ახლად გამოსულს და მით უმეტეს საპყრობილიდან ახლად განთავისუფლებულს — გზა უნდა დაულოცო; ასე დაულოცა გზა „პრავდამ“; ვინ მოსთვლის, რამდენ ახლად წარმოქმნილ სახელმწიფოს, ვინ მოსთვლის რამდენი ხალხის პირველ პარლამენტს! ჩვენი „პრავდა“ მუდამ პირველი შენიშნავს და სიხარულით მიესალმება ხოლმე ყოველ ახალ ნაბიჯს ისტორიისას!

აი ამ დიდი საუკუნის მატინეა ჩვენი

„პრავდა“. და განა მარტო მატიაზე? ის შეუქურაა საუკუნის მღვდელვარე ოკეანეში და ამ შექურთი იგნებენ გზას ყველა ნატრულნი თავისუფლებიან. და როდენ უგუნურნი არიან ყვეთელი პრესის კლამონები, როცა რევოლუციის ექსპორტზე ლაპარაკობენ. რა ექსპორტზე შეიძლება ლაპარაკი, როცა განსაცდელში მყოფი, დატანული მეზღვაური უცებ შექურას დაინახავს და თავის ნავს მისკენ წარმართავს. დადგადო კაცობრიობის ისტორიაში, როცა ადამიანის სინდისს აღარ შეუძლია ურიგდებოდეს იმას, რომ ერთი ერი სჩაგრავდეს მეორეს, უღელს ადგამდეს, ლუკმას ართმევდეს, ძალათი თავზე ახვევდეს თავის კანონებს, არ ამღვევდეს უფლებას თვითონ განაგოს თავისი ქვეყანა. არა, ადამიანები აღარ ურიგდებიან იმას, მათ იციან, რომ ამ მზის ქვეშ ყველა ერს თანაბარი უფლება აქვს, და აი სწორედ ეს არის აღსასრული კოლონიალიზმის სამარცხვინო რეჟიმისა, ეს არის აღსასრული დასავლეთის იმპერიალისტების თარეშისა. მაშ რა შუამია აქ ექსპორტი? განა ზაფხული რომ მოდის ხოლმე ქვეყნად, ბალახი რომ აბიბინდება, ჭეჭილი რომ მუხლს დაიყრის და წელში გაიმართება, ფრინველები რომ მოფრინდებიან და ბუდეების კეთებას იწყებენ, განა ეს გაზაფხული ექსპორტად მოაქვს ვისმეს? განა, როგორც ჩვენი დიდი ილია ამბობდა, მზე უბრძანებს ხოლმე ვარდს გაიშალო. არა, ეს მარტო ბუნების კი არა, ისტორიის სიმართლეც არის. დასაბამიდან ოცნებობდა ადამიანი ამ სიმართლეზე, საუკუნეუთა სიღრმიდან მიეტრფოდნენ და ნატრობდნენ მას კაცობრიობის ყველაზე საუკეთესო შვილები.

და აი, ბოლოსდაბოლოს, კაცობრიობამ იპოვნა ქეშმარიტი გზა: ეს გზა მას ლენინმა უჩვენა — კომუნისტური პარტიის დიდმა დამაარსებელმა, „პრავდის“ დამაარსებელმა. ჩვენ აქ არ მოვყვებით ისტორიას იმის შესახებ, თუ როგორ წარმოიშვა „პრავდა“. ეს არ არის ამ წერილის მიზანი, მაგრამ არ შეგვიძლია

არ გაეხსენოთ, თუ როგორ უფრთხილდებოდა ლენინი „პრავდას“ ამ გაზეთის დაბადების დღეებიდანვე, თავს დასტურიალებდა როგორც ყველაზე საყვარელ პირში და ცდილობდა ყოფილიყო ის შექურა ხალხებისათვის. ჭერ ისევე ორი თვის იყო „პრავდა“, როცა ლენინი წერდა: „გაზეთი, რომელიც ჩამორჩება, დაღუპულია. გაზეთი ყველაზე წინ უნდა მიდიოდეს, „ნევესკაია ზეზდაც“ და „პრავდაც“. ლენინი ზრუნავდა „პრავდის“ ფურცლებზე გამოსულიყენენ ყველაზე მოწინავე ადამიანები, რომელთა ხმას ყურს უგდებდნენ მილიონები. აი ამიტომ წერდა ლენინი გორკის 1912 წლის ოქტომბრის დამღვეს: „პრავდაში“ თქვენ არ ჩანხართ და არა. სამწუხაროა. საჭიროა კი ხელი შეუწყოთ გაზეთს“. და გორკიც ამის შემდეგ სისტემატურ თანამშრომლობას იწყებს გაზეთში. 1913 წლის აპრილში, როცა „პრავდა“ თითქმის ერთი წლის ხდებოდა, ლენინი აღნიშნავდა: „ერთი თვით უნდა გავაძლიეროთ კამპანია... „პრავდაზე“ ხელმოწერის სასარგებლოდ, „პრავდის“ გასაფართოებლად. საჭიროა პირდაპირ ქარხნებში ვაწარმოებდეთ ბრძოლას „პრავდისათვის“, მოვითხოვდეთ, რომ მეტი გამოიწერონ, ბრძოლით წავართვათ „ლუნს“ თვითელი ქარხანა, რომ ქარხნებს შორის შეჯიბრება იყოს „პრავდაზე“ ხელისმომწერთა რიცხვისათვის. პარტიულობის გამარჯვება „პრავდის“ გამარჯვებაა და პირიქით“.

ასე იზრდებოდა „პრავდა“, იზრდებოდა პარტიასთან ერთად და სულ უფრო მძლავრად ეფინებოდა მისი ხმა ქვეყანას. ლენინმა კარგად იცოდა, რომ სიმართლე უძლეველი და უკვდავია, რომ ქვეყნად ჭერ მისი მომრევი არ დაბადებულა და მომდევნო წლების ისტორიამ ბრწყინვალედ დაუდასტურა ლენინს ყოველივე ეს. სიმართლემ ძლევა მოსილად გაიმარჯვა ცხრასსჩვიდმეტის ბარიკადებზეც და სამოქალაქო ომშიც, როცა მთელი მსოფლიო იმპერიალიზმი ცდილობდა აკვანშივე დაეხრ-

ჩო პირველი სოციალისტური სახელმწიფო, პირველი სამშობლო თავისუფლებისა.

„პრავდის“ ხმა მძლავრად ჰქუბდა დიდი სამამულო ომის ფრონტზე; ეს ხმა აძლევდა სისწრაფეს მატარებლებს, იარაღითა და საკურვლით დატვირთულნი აღმოსავლეთიდან ფრონტის ხაზისაკენ რომ მიჰქროდნენ, სინათლით აბრწყინებდა ქარხნების ვეება საამქროებს, სადაც იჭედებოდა გამარჯვება, „პრავდის“ ხმა ამხნევებდა ჩვენს ქვეითებს, ცხენოსნებს, არტილერიისტებს, როცა ისინი მოსკოვთან გზას უჭრიდნენ პიტლერის ურდოებს, როცა ისინი ანადგურებდნენ მტერს კურსკის მისასვლელზე, თან, როცა ისინი გადადიოდნენ დნეპრზე, ვისლაზე, დუნაიზე, ოდერზე, როცა ისინი იღებდნენ ბერლინს, როცა მათ იხსნეს ჩვენი პლანეტა მიზაკისფერი ჭირისა და ჯოჯობეთისაგან.

დღეს „პრავდა“ წინ მიუძღვის ჩვენს ხალხს კომუნისმისაკენ, და არ არის ქალაქი, არ არის სოფელი, მიუვალი სამოვრეები მთებში, თუ თვალუწყდენელი შინდორი, სადაც „პრავდის“ ხმა არ ისმოდეს, არ რაზმავდეს ადამიანებს, არ შთაავიანებდეს, ნათელ მომავალს სარკესავით თვალწინ არ უყენებდეს. ცხოვრების ეს დიდი მასწავლებელი, გათენებასავით, ცისკრის ვარსკვლავით ყოველდღე ამოდის, რათა ხალხის ცხოვრების ყოველი დღე შინაარსიანი იყოს, ნათელი იყოს, აზრიანი; ის წააქეზებს მართალთ, ხოლო ჰგმობს უსულგულო ადამიანებს და ასე მიჰყავს მას წინ ისტორია — დიდ მოსკოვშიც და ჩემს სოფელშიც, ზემო მანჩანში, სადაც დღე ისე არ გაივლის, „პრავდა“ რამდენჯერმე არ ახსენონ; შრომაში გამარჯვებულმა იცის, რომ „პრავდაში“ ხედავენ და იზიარებენ მის სიხარულს, და ეს მატებს მას ახალ ძალას, ახალ ენერჯიას, რათა თამამად შეეჭიდოს აღებულ საქმეს და სასახლოდ გააართვას მას თავი.

ასე მიჰყავს წინ, ისტორიის დიდ გზაზე „პრავდას“ ჩემი სოფელიც, მისი

მხენელ-მთესველნი, მწყემსები, მწველაეები, მასწავლებლები და პატარა მოწაფეები. „პრავდა“ სამუდამოდ იქნება შესული ყოველი ჩვენგანის ბიოგრაფიაში, ყოველი ჩვენგანის ცხოვრებაში.

• • •

ცხრაასორმოცდაერთი წლის შემოდგომაზე, იმ მიძივე დღეებში, როცა მტრის ურდოები მოსკოვისაკენ მოიწვედნენ, მე აზერბაიჯანში, ქ. კიროვანბადში ვიმყოფებოდი. ქალაქის სადგურიდან ყოველდღე გადიოდა სამარშე ესკადრონები ფრონტისაკენ. ჩვენ ყოველ წუთს ველოდით გამგზავრების ბრძანებას, ვეშადებოდით და თან საგარნიზონო სამსახურს ვეწეოდით.

სწორედ იმ ხანებში, ზუსტად არ მახსოვს, საიდან, მგონი, ყაბარდოდან, კოროვანბადში გაუხედნელი ცხენების ჯოგი ჩამოიყვანეს — სამ-სამი წლის კვიციები იყვნენ, სტებებზე ლაღად გაზრდილნი და მეტად ძნელი იყო მათთვის შინაური ცხოველები გეწოდებინა. არა, ისინი ნამდვილად ველურ ცხენებსა ჰგავდნენ და თვალებსაც მეჭარბით აბრალებდნენ. ისინი უნდა სასწრაფოდ გაგვეწვრთნა, დრო აღარ ითმენდა. მაგრამ სამწყობრო გაწვრთნას ვინ ჩივის, ადამიანს ახლოს არ იკარებდნენ. ეს გრძელი ამბავია და მე აქ არ მოვეყვები, რიკორი წვალებით მოვათვინიერეთ ისინი და ფრონტზე წასაცყვანად გავამზადეთ. ვიტყვი მხოლოდ, რომ სამეცადინოდ ეს ცხენები გაგყავდა ქალაქის ახლოს ტრიალ შინდორზე, იქ, სადაც ნიზამის მავზოლეუმი დგას. ძველი განჯა — რომ ნიზამის სამშობლოა! რაღაც უცნაურად იჭრებოდა ეს საფლავი ჩემს ცნობიერებაში და მახსენებდა ლეილისა და მეჩნუნის სახელებს, მათს სიყვარულს და ეს იმ დროს, როცა საჭირო იყო მარტო იმაზე მეფიქრა — შეეჩვეოდა თუ არა ქურანა კვიცი, სახელად გიაური მწყობრში სიარულს, თუ დარჩებოდა ისეთივე ველური და ურჩული, როგორც ყაბარდოს ველებზე იყო.

რატომღაც მეგონა, რომ ახლა პოეზიის დრო აღარ იყო.

და მაინც, ხშირად მიმირბოდა თვალი ნიზამის მავზოლეუმისაკენ. განჯაში რომ მივდიოდი, მე თბილისიდან თან წავიღე ჰექტოგრაფზე დაბეჭდილი პატარა წიგნაკი მოსე ჯანაშვილისა „პოეტთა აკადემია და შოთა რუსთაველი“, რომელიც თბილისის უნივერსიტეტმა გამოსცა 1929 წელს, აზერბაიჯანელ მწერალთა დელეგაციის საქართველოში ჩამოსვლის გამო. ჰოდა, განჯაში ყოფნის დროს, ხანდახან განზე გადავდებდი ხოლმე ქვეთი ქარის საველე სამსახურის წესდებებს და ვფურცლავდი ჯანაშვილის წიგნაკს, რომელიც მიყვებოდა ნიზამის, ახისტანის, შეყვარებული ქალკაცის — ლეილისა და მეჯუნის, იმ დროის მემორწულე-შეგუთნებების და კიდევ იმის შესახებ, რომ თითქოს რუთაველი და ნიზამი ახლოს იცნობდნენ ერთი-მეორეს და პოეტთა ერთი აკადემიის წევრები იყვნენ.

ვეითულობდი ყოველივე ამას, მავზოლეუმის გვერდით, ბალახზე წამოწოლილი და ხშირად უცნაური ფიჭრიც მომდიოდა. მინდოდა საფლავეში ჩამეძახნა ნიზამისათვის:

— თქვენ მართლა იცნობდით ერთი-მეორეს?

ყოველდღე ვნახულობდი ნიზამის და ყოველდღე ვესაუბრებოდი მას.

ქვეყნად კი ქუხდა ომი. ახლა ეს უკვე ისტორიაა, უკვე ძველი ამბავია და რა დასამალა, რომ ჩვენ საშინელი მთელვარები გავშლიდით ხოლმე „პრავდის“ ფურცლებს. მტერი ჯიუტად მოიწვედა წინ, მაგრამ გონებას მთავრად ვერ წამოვადგინა, გულს არა სკეროდა, რომ მას შეეძლო თავისი გაერანა, ყველაფრის დაჯერება შეეძლო, ამისი კი არაა! არ შეგვეძლო იმიტომ, რომ ვიცოდით — ქვეყნად იყო სიმართლე და ისიც ვიცოდით, რომ ის სიმართლე აუცილებელი ციხე-სიმაგრე იყო.

იმ ხანებში ჩვენ ხშირად ვმორიგეობდით კიროვბადის სადგურზე. ვისაც ახსოვს ომის წლების სარკინიგზო სადგურები,

ახსოვს რა ორომტრიალი იყო ხოლმე იქ, ის ადვილად წარმოედგინს, თუ რა გაწამაწიაში უნდა ყოფილიყო მორიგე ოფიცერი სადგურზე.

და აი, ერთ დღეს, ვდგავარ ბაქანზე. ერთი გრძელი ეშელონი ყელამდე გავჭედეთ ცხენებითა და ქარისკაცებით და გავისტუმრეთ ფრონტისაკენ. მეორე მატარებელი, ეს უკვე სამგზავრო, ბაქოდან ჩამოვიდა და, ის იყო, თბილისისაკენ უნდა წასულიყო. უცებ ბაქანზე ტანმორჩილი ქარისკაცი გამოჩნდა, საყელოზე მესანგრეთა „პეტლიცები“ ეკეთა, ზურგზე ქარისკაცის ჩანთა ევიდა და ვერ ვიტყვი, რომ განსაკუთრებული სამხედრო პეწიანობით გამოირჩეოდა. რაღაც მეცნაურა მის სიარულში. მოიხედა და ახლა კი ვიცანი — ეს ხომ ჩემი ძველი მეგობარია, ცნობილი თბილისელი ლიტერატორი და თეატრალი; ახლა კი მესანგრის ფორმა ჩაუცვამს, ხიდების აფეთქებას და მატარებლის გადაჩეხვას აპირებს, თუმცა წინათ ასეთი რამ მარტო სპექტაკლებში უნახავს და საკმაოდ ვრცელი სტატიებიც დაუწერია იმაზე, თუ რა ეფექტს ახდენს ყოველივე ეს მაყურებლის ესთეტიკურ გრძნობაზე. ახლა კი... და ფიქრის დროც აღარ არის:

— დიმიტრი, ეს შენა ხარ, თუ მეჩვენება... — გაეძახე ქარისკაცს.

დიმიტრი მოზრუნდა, ხელი ჩამომართვა. „საიდან, საით?“ — ვეკითხები მას.

— აქვე ვარ, განჯაში, მესანგრეთა ბატალიონში. ახლა თბილისში მივდივარ, შევბუღება მაჭვს... მოსკოვიდან ქალაქი მოსულა ჩემი დისერტაციის თაობაზე.

ვუსმენ და ყურებს არ ვუჭერებ: დიმიტრის დისერტაცია, ადრევე ვიცოდით, თეატრის ისტორიას ეხებოდა, ავტორმა მოსკოვშივე დაიწყო მისი წერა, და აი, ახლა რაღაც შეკითხვა თუ განმარტება მიუღიათ თბილისში და დიმიტრი ათიოდ დღით გამოუძახნიათ ქარიდან. ჰო, ეტყობა, ეს ასეა, მაგრამ განა ახლა ვინმეს სცალიან თეატრის ისტორიისათვის, დისერტაციისათვის? ქვეყანაზე ვისმე

ახსოვს კი თეატრი? კიდევ დადის ვინ-
მე სპექტაკლის სანახავად? ნუ თუ აი,
ისე, უბრალოდ, როგორც ძველად ვი-
ცოდით, იყიდის კაცი ბილეთს, შევა,
დაჯდება წყნარად და დაუწყებს ცქერას
მაშინ, როცა ქვეყნად ბობოქრობს ხან-
ძარი ყველაზე დიდი ომისა.

მართალი გითხრათ, ამ ამბავმა ჯერ
გამაოცა და მერე საოცრად დამამშვიდა
და გამამხნევა, მაშ ასე — ჩვენი ცხოვ-
რება მაგრად დგას თავის კალაპოტში,
ჩვენს ხალხს ვერაფრითაა მტერი ვერ და-
აბნევს და ვერ შეაერთობს. დიმიტრი
რომ გავაცილე, საყარაულო შენობაში
შევედი და „პრაედა“ გავშალე. „მოს-
კოვი ახლა წყნარია და მრისხანე“, —
ასეთი იყო მოწინავე წერილის პირვე-
ლივე სტრიქონები. გადავხედე „პრაე-
დის“ მეოთხე გვერდს — თურმე მოს-
კოვში, სამხატვრო თეატრში მიდის „ანა
კარენინა“ და „სამი და“, სტანისლავს-
კისა და ნემიროვიჩ-დანიჩენკოს სახელო-
ბის თეატრში — „შობის წინა ღამე“,
რევოლუციის თეატრში — „ვაზაფუ-
ლი მოსკოვში“, კინოებში — „არტამო-
ნოვების საქმე“, „მასკარადი“ და კიდევ
ვინ მოსთვლის. მოსკოვში ომობენ და,
იმავე დროს, უცქერიან თავიანთ ძველ
ნაცნობებს, სამ დას — ოლგას, მამას,
ირინას, მოსკოვზე რომ ოცნებობენ:
„წაივდეთ მოსკოვში, — თითქოს ჩამეს-
მოდა ირინას ხმა, — მოსკოვი მე მესიზ-
მრება ყოველ ღამეს“.

და ნაზი, მეოცნებე ქალიშვილის ამ
უბრალო სიტყვებს მაშინ სულ სხვა აზ-
რი ეძლეოდა და მეც ირინასავით მეგო-
ნა, რომ „თითქოს აფრები საითაც მი-
მაქრალებენ, ხოლო ზემოდან დამცქე-
რის უძირო, ლურჯი ცა და იმ ცაზე
დაფრინავენ ვეებერთელა თეთრი ფრინ-
ველები“.

ეს დიდი, თეთრი ფრინველები დაფ-
რინავდნენ განჯის ცაზეც, ნიზამის
ცაზე და ეს იღუმალად მატებდა კაცს
ძალას, სულის სიმხნევებს, და ის თეთრი
ფრინველები კეთილმალუწყებლობდნენ,
რომ სიცოცხლის უკვდავ სილამაზეს

ისევ ელვია და ვერაფრითაა მიტლერი
მას ვერ ჩაახშობდა, ვერ ჩამწყობდა.

ყველაფერი ეს გამახსენდა უფრო
გვიან, როცა უკვე მოქმედ არიამი, და-
სავლეთის ფრონტზე ყოფნის დროს
„პრაედში“ წაგიკითხე ნ. ტიხონოვის
მოთხრობა „ნიზამი“. ამ მოთხრობამ
ჩემზე რაღაც განსაკუთრებული შთა-
ბეჭდულება მოახდინა. მან მარტო გან-
ჯა როდი გამახსენა, რაღაც უფრო მეტი
მაგრძნობინა, ის, რისთვისაც ღირს სი-
ცოცხლე ამ ქვეყნად.

ლენინგრადი სამკვდრო-სასიცოცხ-
ლოდ ებრძოდა მტერს და თან ნიზამის
დაბადების რვაასი წლისთავს აღნიშ-
ნავდა.

ეს ჰქონდა აწერილი ნ. ტიხონოვს
„პრაედის“ ფურცლებზე. იგი მოგვი-
თხრობდა როგორ ესტუმრა ალყაშე-
მორტყმულ ლენინგრადში, ვასილიევის
კუნძულზე ნიკოლოზ კოროლიოვს,
ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკს, აღმოსავ-
ლური ლიტერატურის სპეციალისტს,
რომელსაც ომმა წყნარი კაბინეტი სან-
გრებზე გააცვლევინა და ლეიტენანტის
მაზარა ჩააცვა. ქალაქი საშინელ განსაც-
დელში იყო, ჰიტლერის დივიზიები გა-
ცოფებით აწყდებოდნენ მის კედლებს,
ქვეყანას მოწყვეტილი ლენინგრადი
შიშშილობდა, სიცოფით ითოშვებოდა,
მაგრამ ქედს არ იხრიდა, მამაცურად
უმკლავდებოდა მტრის შემოტევებს, გა-
აფთრებულ საპაერო და საარტილერიო
თავდასაცმებს. დაჭრილი იყო თითონ
კოროლიოვიც. თავი ბინტითა ჰქონდა
შებვეული... ციოდა მის ოთახშიც, და
მასპინძელი ძველ ყურნალებსა ჰყრიდა
ღუმელში, რათა ჩაი აედღლებინა.

სწორედ იმ დღეს ერმიტაჟის გაყი-
ნულ დარბაზში აღნიშნეს ლენინგრა-
დელებმა ნიზამის იუბილე. და აი ახლა,
სალამოთი, სტუმარიცა და მასპინძელიც
ისევ დიდ განჯელ პოეტზე საუბრობდ-
ნენ.

„— ნიზამი ცხოვრობდა საშინელება-

თა და სისხლის წვიმების საუკუნეში, — წარმოთქვა კოროლიოვმა, დადუმდა და შემდეგ გამკრთალებული ღიმილით დაუმატა, — ისე, როგორც ჩვენ... მაგრამ მას არასოდეს ეკვი არ შეჰპარვია თავის ხალხის ძალაში, მის მკაცრ სიმართლეში...

— ისე როგორც ჩვენ, — ვუთხარა მე“.

და კიდევ დიდხანს საუბრობენ ისინი ნიზამიზე, ომზე, ბოლოს კოროლიოვი მიმართავს პოეტს:

— მე თქვენ წაგიკითხავთ ჩემს ლექსს ირანულ ენაზე. ამ ენაზე წერდა ნიზამი!

— წაიკითხეთ, მაგრამ მე ვერაფერს ვერ ვავიგებ... — ვუპასუხე მე.

— „მე თქვენ ვადაგითარგმნით“.

და აი კოროლიოვი თავის სახელოვან სტუმარს, პოეტ ტიხონოვს უკითხავს ლექსს, რომელშიაც მას აღწერია ბრძოლა ქალაქ გატჩინასთან.

— მე ავწერე ბრძოლა გატჩინასთან, სადაც დამკრეს... გატჩინა იწვოდა ჩემს თვალწინ, — წარმოთქვა კოროლიოვი.

— თქვენ ასე ძლიერ გიყვართ ეს ქალაქი? — ვკითხე მე, როცა მისი ლექსი მოვისმინე.

— მე ამ ქალაქში დავიბადე, — მიპასუხა მან, — თქვენ მეტყვიით, რომ არის ჭეყნად უფრო ლამაზი ქალაქებიც, მაგრამ მე თქვენ ვიპასუხებთ ნიზამის სიტყვებით. ის ამბობდა, რომ პოეტის ვაჟკაცობა — სიყვარულშიაო. ამ სიყვარულს მან მიუძღვნა თავისი უზარმაზარი პოემა, ლამაზი, როგორც სიცოცხლე ლეილისა და მეჩუნისა. სტრიქონები ამ პოემისაო, — ამბობდა ის, — წაუღენ ყველა ჭეყანაში, სადაც არიან აღამიანები, ვისაც სიყვარული სწამს. ასე მოვიდნენ ეს სტრიქონები ჩვენს ჭეყანაშიც. როგორი იყო ლეილი? ნუთუ ნამდვილად ის ასე ლამაზი იყო? დიდმა საადიმ შესანიშნავად უპასუხა მამე. მან დასწერა: თურმე მეფის ყურადღე მიადრწია ამ ამბავმა, რა გაგიყვებით უყვარდა მეჩუნს ვილაც ქალიშვილი,

სახელად ლეილი და განიზრახა მეფემ შეეჩედა ლეილის სილამაზისათვის; მოუყვას ეს ქალიშვილი, შეჰხვტამას მეფემ და არააობად მოეჩვენა, მისი პარამხანის უკანასკნელი მხევალი აჯობებდა მას სილამაზით. გაიგო ეს ამბავი მეჩუნმა და თქვა: „ო, მეფეო, ლეილის სილამაზეს მხოლოდ მაშინ დაინახავ, როცა მას, მეჩუნის თვალებით შეჰხვდავ“.

და შემდეგ კოროლიოვმა დასძინა:

— მეც ვიბრძოდი ჩემი სიყვარულითათვის... და მე კვლავ ვიძიებ შურს მისთვის.

მან გაიხედა ფანჯარაში, ცაზე დაბლა მიცურავდნენ შიშივე ღრუბლები, ჩანდა უზარმაზარი ისაკის ტაძარი, შავად აღმართულიყვნენ გემების ანძები და მილები.

მე, ამ ჩაბნელებულ ოთახში ვავიგე ამ წამს, რომ ჩვენ ყველანი შეპყრობილნი ვყავართ დიდ სიყვარულს, რომლის დასაცავად არ დავინანებთ არაფერს, თვით სიცოცხლესაც. ეს გაგვახსენა ჩვენ დღეს შორიდან მოსულმა სტუმარმა — მოხტემა ნიზამიმ. ის მოვიდა ჩვენს ქალაქში, როცა აქ ბრძოლის ქარცეცხლი ენთო, და ჩვენ შეგვხვლით მას, როგორც მეგობარს, მოკავშირესა და თანამებრძოლს.

და ჩვენ დავლიეთ მისი შესანდობარი, როგორც სვამენ მიცვალებულთათვის აღმოსავლეთში; ჩვენ დავლიეთ ის მცირეოდენი არაყი, რომელიც სადღაც ეშოვნა კოროლიოვს, ჩვენ დავლიეთ ნიზამის სადღეგრძელო, მეჩუნის უკდავი თვალების სადღეგრძელო“.

ასე გაგვახსენა „პრავდამ“ ფრონტზე ალყაშემორტყმული, ჩაბნელებული ქალაქი, სადაც ყინვით გათოშილ ოთახში ორი კაცი იხსენებს მეჩუნის სიყვარულით ანთებულ უკვდავ თვალებს და მათ თითქოს აღარ სცივიათ. მკითხველის გულიც გამბობარია იმ დიდი სიყვარულით, რომლითაც უყვარდა მეჩუნს თავისი ლეილი, ნიკოლოზ კოროლიოვს — თავისი პატარა გატჩინა, როგორც ყოველ კაცს უყვარს თავისი სატრფო, თავისი

სოფელი და ქალაქი, სადაც ის დაიბადო და სადაც მას მამა-პაპათა საფლავები, იმათი კუბოს ფიცარი ეგულება.

ხელოვნების საიდუმლოებაც ის არის, ამოიცნო, თუ როგორ აძლევდა ძალას ლეილისა და მეჭუნის სიყვარული გატჩინელ ვაცს ებრძოლნა თავისი პატარა ქალაქის დასაცავად.

და ჩვენც, აი ამ საიდუმლოებას გვიხსნიდა „პრავდა“.

* * *

ორმოცდაერთი წლის ზამთარი იყო. სმოლენსკინის გაუთავებელ ტყეებში ვიყავით. როგორღაც ისე მოხდა, რომ ერთხანად ალყაში მოვეჭყეტით. მძიმე ბრძოლაში დაქანცული და მეტრამეტად შეთხლებული პოლკი მაინც შეუპოვრად ემზადებოდა ბრძოლისათვის, მოწინააღმდეგეს არაფერს უთმობდა და ეძებდა მტრის სუსტ ადგილს, რათა ალყა გაერღვია და თავისიანებს შეერთებოდა.

ყველაზე უფრო ცუდად სურსათის საქმე გვეწონდა. ახლო-მახლო სოფლები ჰიტლერელებს უკვე გადაეწვათ. აკლებული სოფლებიდან ხალხმა ტყეებს მიაშურა, სადაც ზამთარში საზრდოს შოვნა შეუძლებელი იყო. და მე მახსოვს იმ ზამთარში, ტყეში, მდინარე უგრას ნაპირებიდან, საიდანაც პატარა გოგონა მოვიდა ჩვენს მებრძოლებთან — საშინელი შესახედავი იყო, შიმშილს უკვე დაესივებინა. მოვიდა და თქვა, სადაც ახლოს მიწურებში შეგვაფარეთ თავიო და კარტოფილის ნაფცქვენი ითხოვა, „ლეპიოშკა“ უნდა გამოვაცხოთო. რა იცოდა, რა დღეში იყვნენ თვითონ მებრძოლები!

ჩვენ კარტოფილის ნაფცქვენი არა გვეწონდა, მაგრამ მებრძოლებმა გაუყვეს თავიანთი ულუფა, გაუყვეს ყველაფერი, რაც გააჩნდათ — პური, ძეხვი და რაღაც კონცენტრატის ნარჩენი. მაგრამ ეს იყო უკანასკნელი, ე. წ. „ხელუხლებელი მარაგი“. ჩვენ იმის იმედი გვეწონდა, რომ მალე გავაღწევდით აქედან.

მაგრამ დღეები გადიოდნენ და საჭირო იყო რაღაც გვეფიქრა. სწორედ იმ ხუთნეშში მხსნელივით გამოჩნდა, ცხელ თვითმფრინავი და ტომრებით სურსათი და საჭურველი ჩამოყარა.

იმ საღამოს მითხრეს — კომისარი საჩუქრებს არიგებსო, და მეც შტაბის მიწურისაკენ გავეჩე. არ მახსოვს სხვებს რა მისცეს, მე კი კომისარმა „ყაზბეგის“ ერთი კოლოფი, შოკოლადის კვერი და „პრავდის“ ერთი ნომერი გამომიწოდა. პაპიროსის კვამლით გატენილ მიწურში ღუმელი ენთო, თბილოდა და საშინელი ხმაური იყო — ყველა ლაპარაკობდა ახალ ამბებზე, ამ ბედნიერებაზე, რომელიც წილად გვხვდა. მეც იქვე ჩამოვკექი და პრაქის შექმე „პრავდის“ კითხვა დავიწყე. რა დაგიმალოთ, იღუმალი ფიქრი მქონდა — იქნებ, საქართველოზე რამე ეწეროს-მეთქი. გადახედე და გაუთს, ვერაფერი ვიპოვე და გული დამწყდა. მერე დავიწყე კითხვა ვრცელი სარდაფული სტატიისა — „კულტურის დასაცავად, ფაშისტური ბარბაროსობის წინააღმდეგ“.

„ჰიტლერმა აღმართა სისხლში ამოსერილი ხელი რუსულ კულტურაზე, — ასე იწყებოდა სტატია, — ჰიტლერელები დაპყრობილ ქვეყნებში ზურავენ არა მარტო უნივერსიტეტებს, არამედ დაწყებით სკოლშსაც, თანაც ცინიკურად აცხადებენ: რათ გინდათ თქვენ სკოლები... მიწის ჩიჩქნა, კარტოფილის მოყვანა და ღორების გამოზრდა ჩვენთვის. გერმანელებისათვის, თქვენ უსკოლოდაც შეგიძლიათო!“

შემდეგ ავტორი განაგრძობდა:

„ჰიტლერელები უგულვებელყოფენ და ანადგურებენ არა მარტო რუსი ხალხის, არამედ საბჭოთა კავშირის ყველა სხვა ხალხის კულტურასაც. რაში უნდათ მათ ტარას შევჩენკოს ქმნილებანი! რათ უნდათ მათ შოთა რუსთაველი, ალიშერ ნავოი, დიდი სახალხო ეპოსი „დავით სასუნელი“, მანასი „ჭანგარი“.“

შემდეგ სტატიაში ლაპარაკი იყო საბჭოთა ხალხების ეროვნული კულტურის აყვავებაზე, და ავტორი ამბობდა:

„ამ ხალხთან ბევრს აქვს უძველესი კულტურა, რომლებს ისტორია ათასეულ წლებს ითვლის... ასეთია კულტურა საქართველოსი, სომხეთისა“.

აკი არაფერია ნათქვამი საქართველოზეთ! გული სიამაყით აივსო — ვინ მოსთვლის რამდენჯერ გავუზარებიათ „პრაედას“, სადაც არ უნდა ვყოფილიყავით, რამდენი რამ უსწავლებია, რამდენჯერ დაგვსმარებია განსაცდელში გავუმხნევებიათ, იმედით აღუვსივართ, გაუხსენებია თუ რა არის ჩვენი სიკოცხლის ყველაზე უმაღლესი და ყველაზე წინდა მიზანი. მე დამაეიწყა და ის შებოლილი მიწური და ფიქრში წასულს ერთი სოფელი დამიდგა თვალწინ, ალაზნისა და ივრის შუა რომ მდებარეობს, ვხედავდი, როგორ შლიან იქ ბავშვები რუსთაველს წიგნს და ტუბილქართულს სწავლობენ; და იმიტომაც არის ლამაზი ის სოფელი, რომ იქ რუსთაველის ენა ისმის, ქართული ენა ისმის; და „პრაედა“ მოგვიწოდებდა დაგვეცვა ეს ლამაზი სამშობლო, არაეისთვის დაგვენებებინა ის, აგვეცდინა მისთვის ის გასისხლიანებული ნაჯახი, რო-

მელიც პიტლერელებმა აღმართეს მის დასამზობად.

გაქონეს

ასე ზრდიდა „პრაედა“ გაფუჭებული წიგნების მანძილზე, მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე სამშობლოს სიყვარულის უწმინდეს გრძობას, და შემთხვევითი როდი იყო, რომ გაზეთმა ყველაზე დიდი განსაცდელის დროს რუსთაველი გაგვახსენა, როგორც ყველაზე დიდი საგანძობრი, რომელსაც თვალის ჩინივით უნდა გავუფრთხილდეთ.

და როგორც ომში წინ მიგვიძღოდა დიდი სიმართლე პარტიისა, ისე მიგვიძღვის აზლა, მშვიდობის დროს, კომუნიზმისაკენ. სამართლის თვალი დასცქერის მთელს ჩვენს ქვეყანას და მას არ შეეშლება ნაბიჯი, არ შეეშლება გზა, ვინაიდან ლენინის დიდი დროშა მიუძღვის წინ. ყოველდღიურად გვასწავლის „პრაედა“, როგორ ვაშენოთ ნათელი შენობა მომავლისა, და აი ის შენობაც ყოველდღიურად იზრდება ჩვენს თვალწინ. მას აშენებენ ჩვენი ადამიანები, რომლებიც სამშობლოსადმი, კომუნიზმის საქმისადმი ერთგულების გრძობით აღზარდა საბჭოთა პრესამ და მისმა სახელოვანმა მეთაურმა — „პრაედამ“.

პიქტორ კინემახი

როცა რუსთაველს კითხულობ

ამ წერილის ავტორი — რუმინელი პოეტი, მკვლევარი და კრიტიკოსი ვიქტორ კერნაბი საკმაოდ ცნობილია ჩვენი მკითხველი საზოგადოებისათვის, როგორც ქართული მხატვრული ლიტერატურის მთარგმნელი, ქართული ხელოვნების და კულტურის მცოდნე და პროპაგანდისტი. ვარდა „ვეფხისტყაოსნისა“, ვ. კერნაბის მთარგმნელი აქვს დ. გურამიშვილი, ნ. ხარათაშვილი (გამოცემულია ცალკე წიგნად) და სხვა ქართველ კლასიკოსთა შემოქმედების ნიმუშები, აგრეთვე, გამოჩენილი ქართველი საბჭოთა პოეტების — ვალაკტონ ტაბიძის, გიორგი ლეონიძის, სიმონ ჩიქოვანის, ირ. აბაშიძის, ვრ. აბაშიძის და სხვათა ლექსები. შედგენილი და რუმინულ ენაზე გამოსაცემად მომზადებული აქვს ქართული პოეზიის ანთოლოგია უძველესი დროიდან დღემდე. ვ. კერნაბამ მთარგმნა და გამოაქვეყნა ქართული ხალხური წიგნების კრებული, დაწერა და გამოცხა ნარკვევების წიგნი, სადაც თანამემამულეებს ვაცნო საქართველოს ბუნება, მიმდინარე სოციალისტური მშენებლობა, ისტორიული წარსული, ლიტერატურა და ხელოვნება. უფროსად-განთავსებში სისტემატიურად იბეჭდება ვ. კერნაბის სტატიები და ნარკვევები ქართულ ხელოვნებაზე — მხატვრობაზე, მუსიკაზე, პოეზიაზე, ჩვენი რესპუბლიკის საწევრო და კულტურული ცხოვრების დარსწევანიშნავ მოვლენებზე.

ვ. კერნაბი ქართველი ხალხის გულწრფელად მოყვარული მრავალმხრივი მწერალია, რომელიც იშვიათი გულმოდგინებით და ენთუზიაზმით ემსახურება ჩვენი კულტურის პოპულარიზაციის, ქართველი და რუმინელი ხალხების სულიერი დაახლოების კეთილშობილურ საქმეს.

ვ. კერნაბის ეს სტატია, ავტორის დახმარებით ვ. წულუყიძის მიერ მთარგმნელი, წარმოადგენს „ვეფხისტყაოსნის“ მეორე რუმინული გამოცემის წინახიტყვაობას, რომელიც ჩვენს უფროსად-განთავსებში უცვლელად იბეჭდება.

სულიერი თრთოლვით ვფურცლავთ დღეს, თითქმის რვა საუკუნის შემდეგ, ძველი ქართული მწერლობის უდიდეს ქმნილებას. პოემა აღადგენს ჩვენს წინაშე თავისუფლებას და სინათლეს მოწყურებულ, ბოროტების და უსამართლობის დამთრგუნველ, ძლიერ და შეუპოვარ აღამიანთა ცოცხალ სახეებს. ამ უცვლადი პოემის გმირთა აღმადრთოვანებელ გრძნობათა სიწმინდე, სიღრმე აზრებისა, რომლებითაც დიდმა მგოსანმა დამატყვევებელი ძალით აღჭურვა პოემის მთავარი პოეტური სახეები, — არის ფესვები, სამარადისო სიცოცხლეს რომ ანიჭებენ ამ თხზულებას, რომელიც თავის თავში იტევს ქართველი ხალხის მთელს შემოქმედებითს ძალას და მზით გასხივოსნებულს მის სულს. ამასთან, ვეფხისტყაოსნით აღტაცებული მკითხველი გონების თვალთ წარმოიდგენს თვით პოეტის პიროვნებას — შოთა რუსთაველს, თითქმის ერთადერთი მისი ქმნილების მიხედვით, რომელიც მან შემკვიდრობად დაუტოვა შთამომავლობას. რბევა-შემუსურამ, ქართველი თავს რომ დაატყდა საქართველოს, პოემის გამოქვეყნების სავარაუდო თარიღიდან 10—15 წლის გასვლის შემდეგ, ალბათ, მოსპო დოკუმენტები, რომლებიც შესაძლებლობას მოგვცემდა აღგვედგინა დიდებული მგოსნის ბიოგრაფია. ზოგიერთი ქართ-

ლხის მთელს შემოქმედებითს ძალას და მზით გასხივოსნებულს მის სულს. ამასთან, ვეფხისტყაოსნით აღტაცებული მკითხველი გონების თვალთ წარმოიდგენს თვით პოეტის პიროვნებას — შოთა რუსთაველს, თითქმის ერთადერთი მისი ქმნილების მიხედვით, რომელიც მან შემკვიდრობად დაუტოვა შთამომავლობას. რბევა-შემუსურამ, ქართველი თავს რომ დაატყდა საქართველოს, პოემის გამოქვეყნების სავარაუდო თარიღიდან 10—15 წლის გასვლის შემდეგ, ალბათ, მოსპო დოკუმენტები, რომლებიც შესაძლებლობას მოგვცემდა აღგვედგინა დიდებული მგოსნის ბიოგრაფია. ზოგიერთი ქართ-

ველი ისტორიკოსი გამოთქვამს პიპოტუნას, — პოეტი თავის სიცოცხლეში არ გამხდარა ცნობილი. ამ ფაქტს ადასტურებს ის გარემოება, რომ რუსთაველის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე არ მოიპოვება ცნობები ისტორიული ქრონიკების ისეთ კრებულში, როგორც არის „ქართლის ცხოვრება“. ამასთან, საბჭოთა ისტორიკოსები აღნიშნავენ იმ გარემოებასაც, რომ ათენის და სინაის მთის სამონასტრო წიგნთსაცავები, არქივები, აგრეთვე, ქართული კულტურის სხვა კერები ჯერ საკმაოდ არ არის შესწავლილი. სწორედ ასევე, ჯერ კიდევ საკმაოდ გამოკვლეული არ არის იმ ქვეყნების არქივები, სადაც უმოგზაურია რუსთაველს, სადაც მას უსწავლია (ათენი), ან დაუსრულებია თავის ცხოვრება (იერუსალიმი). მაგრამ დოკუმენტებზე უფრო სარწმუნო და სანდოა თვით ხალხი, რომელმაც ტრადიციულ ზეპირ გადმოცემებში და ფოლკლორში სათუთად შემოინახა რამდენიმე ცნობა მისი წილიდან გამოსულ მგოსანზე, ეს ცნობები, თუმცა შეუღწეველები, არ ეწინააღმდეგება იმ წარმოდგენას, რომელსაც მკითხველი ღებულობს რუსთაველზე, როცა მის პოემას კითხულობს.

მინც ყველაზე უფრო სარწმუნოა ის, რომ რუსთაველი იყო თამარ მეფის თანამედროვე, როგორც ამას თვითონვე ამბობს ვეფხისტყაოსნის შესავალში. ეს იმას ნიშნავს, რომ პოეტი ცხოვრობდა და ქმნიდა თავის პოემას დაახლოებით იმ ხანებში, როცა რუსეთში უცნობი მგოსნის ბოიანის მიერ იქმნებოდა სახელგანთქმული „Слово о полку Игореве“, საფრანგეთში — „თქულება როლანდზე“, ესპანეთში — „სიდი“, გერმანიაში — „სიმღერა ნიბელუნგებზე“, ხილო ჩვენში, ჩვენს მთებში, შესაძლოა, იქმნებოდა შესანიშნავი „მთორიკას“ პირვანდელი ვარიანტები, ხოლო დანტეს „ღვთაებრივი კომე-

დიის“ გამოჩენამდე ჯერ კიდევ რჩებოდა ერთნახევარი საუკუნე მინც (ვეფხისტყაოსნის დამთავრების თარიღად პირობითად ხომ 1187 წელია მიღებული).

დრო, როცა ცხოვრობდა შოთა რუსთაველი, საქართველოს აყვავების ეპოქა იყო. ჯერ კიდევ 1089 წელს ავიდა სამეფო ტახტზე იმ დროის განათლებული მონარქი და ბრძენი პოლიტიკური მოღვაწე — დავით აღმაშენებელი, რომელმაც დაამყარა ნაციონალური, უფრო მეტად კი სარწმუნოებრივი თავისუფლების ერთგვარი რეჟიმი, გაიყვანა გზები, ააგო ხიდები, ხელი შეუწყო ვაჭრობის, ხელოსნობის, სოფლის მეურნეობის აღორძინებას, წაახალისა მხატვრული შემოქმედება; და რაც მთავარია, სცადა საქართველო გაეერთინებია ერთ ეროვნულ სახელმწიფოდ, თუმცა მის ასეთ ცდას არ მოჰყოლია გადამწყვეტი და ხანგრძლივი წარმატება. დავით მეფეს გულწრფელად უყვარდა კულტურა და, როგორც იმდროინდელი ქრონიკები მოგვითხრობენ, როცა საზოგადოებრივად ან სალაშქროდ მიდიოდა, თან მთელი ბიბლიოთეკა მიჰქონდა. მის კარზე მუდამ თავშესაფარს პოულობდნენ სწავლული მეცნიერები, მგოსნები, რა ეროვნებისაც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი. საგულისხმო და აღსანიშნავია მისი დამოკიდებულება ეკლესიისადმი, რომელსაც ნება არ მისცა ხელში აეღო პოლიტიკური ცხოვრების მეთაურობა. იკავდა რა პოლიტიკური მიზნების განხორციელებისათვის აუცილებელ წონასწორობას, დავითი ეძებდა დასაყრდენს უფრო განათლებულ სამღვდლოებაში. მიზნად დაისახა რა ქართველი ტომების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანება, დავითმა შექმნა პირველი მუდმივი ქართული ჯარი. ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, არ გამოირიყხავს დავით აღმაშენებლის მეფობის დესპოტურ ხასიათს, მაგრამ მისმა ზოგჯერ ძალიან გაბედულმა რეფორმებმა მეტად ნაყოფიერი გავლენა იქონიეს ეროვნული კულ-

¹ ე. ი. ახლანდელი რუმინეთის მიწაწალზე. მთარგმნელის შენიშვნა.

ტურის და ცივილიზაციის განვითარებაზე.

დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილი ერთი მთლიანი ქართული სახელმწიფოს არსებობა ხანგრძლივი არ აღმოჩნდა. მიუხედავად ამისა, რეფორმების და აყვავების იმ ეპოქამ, რომელზედაც ჩვენ ვლაპარაკობთ, თავისი სოციალური და სახელმწიფოებრივი დეტალებით, ზნე-ჩვეულებებით და მისწრაფებებით, მინც ჰპოვა ძლიერი გამოძახილი რუსთაველის პოემაში. დავით მეფის რეფორმებმა მეორე მნიშვნელოვანი როლიც შეასრულეს: მათ გაამახვილეს ყურადღება კულტურისა, ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი, ქართული ორიგინალური შემოქმედებისა და მისი მნიშვნელობისადმი. კულტურის აყვავების პროცესი კიდევ უფრო ძლიერდება მომდევნო პერიოდში — თამარ მეფისა და რუსთაველის ეპოქაში. მაგრამ იმის ნათელსაყოფად, თუ როგორ მომზადდა ნიადაგი ისეთი მასშტაბისა და ისეთი ორიენტაციის პოეტის წარმოსაშობად, როგორიც რუსთაველია, აუცილებლად ხდება დავით აღმაშენებლის ზემოხსენებულ რეფორმათა მოკლე მიმოხილვა.

რუსთაველის ეპოქაში საქართველო წარმოადგენდა სამთავროებად და სათავადოებად დანაწილებულ შუასაუკუნეობრივ სახელმწიფოს, სადაც თავისუფალი ადამიანი ნებისით და უნებლიეთ უნდა ყოფილიყო თავად-სიუზერენის ვასალი. სიუზერენი (ქართულად **პატრონი**) იყო მეფე, რომელსაც ვასალებად ჰყავდა თვით უძლიერესი თავადებიც კი, ესენიც თავის მხრით იყვნენ სიუზერენები თავიანთი ვასალებისა. მაგრამ გარდა თავისუფალი ვასალებისა, სახელმწიფოში არსებობდა ყმა გლეხობა, რომელსაც პირდაპირ და არა პირდაპირ სასტიკ ექსპლოატაციას უწივდნენ სოციალური იერარქიის ზედაფენები. მაგრამ რუსთაველის წინა ეპოქაში იწყეს ზრდა იმ ძალებმა, რომლებიც შინაგანად არღვევდნენ და შლიდნენ ფეოდალიზმს. მრავლდებოდა მოსახლე-

ობა, ვითარდებოდა ხელოსნობა, ჰყვავდა ვაჭრობა, ძლიერდებოდა ქალაქების მნიშვნელობა; ქალაქური ხელოსნური საქმიანობა უკვე განსხვავდებოდა სოფლო-სამეურნეო შრომისაგან. ციხე-ქალაქები ქვეითდებოდა, სამაგიეროდ, საკმაო სისწრაფით იზრდებოდა სავაჭრო და ზღვისპირა ქალაქები. ახალი სწარმოო ძალების ეს ზრდა, რა თქმა უნდა, გავლენას ახდენდა საქართველოს სამთავროების და უცხოეთის ურთიერთობაზე. აქედან მომდინარეობს ის ფართო მსოფლმხედველობა, რომელსაც ვხვდებით ვეფხისტყაოსანში. ჯერ კიდევ არ შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ამ ახალ ეპოქაში სწარმოებდა ბრძოლა ფეოდალიზმის მოსპობისათვის. ის კი თამამად შეიძლება ვთქვათ, რომ მიმდინარეობდა ბრძოლა ფეოდალიზმის გარდაქმნისათვის, ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისათვის. აღსანიშნავია, რომ იმ ეპოქის მოწინავე იდეების მატარებელი პროპაგანდისტი იყო შოთა რუსთაველი.

პირველი ნაბიჯები ამ მიმართულებით უკვე გადაიდგა და არ შეიძლება ეს პროცესი შეჩერებულიყო. ასე რომ, სახელმწიფოს უნიფიკაციის საქმეში შემჩნეული ამ რეგრესის მიუხედავად, ვითარდებოდა ხელოვნება და ლიტერატურა, იქმნებოდა არქიტექტურული შენობები და მთელი ანსამბლები, მტკიცდებოდა ურთიერთობა უცხოეთის სახელმწიფოებთან, უწინარეს ყოვლისა, კიევის რუსეთთან (თამარ მეფის პირველი ქმარი გახლდათ რუსი უფლისწული გიორგი), იზრდება ვაჭრობა და მისი მნიშვნელობა სახელმწიფოში, თუმცა ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ შეიძლება ვილაპარაკოთ ვაჭრებზე, როგორც ცალკე სოციალურ ფენაზე; მრავლდება სამონასტრო აკადემიები (ერთ მათგანში სწავლობს თვით რუსთაველი); მრავალი ქართველი ახალგაზრდა უმაღლესი განათლების მისაღებად იგზავნება საზღვარგარეთ, უფრო ხშირად, ბიზანტიაში. ამ კავშირების გაფართოებას და მიმოს-

ელის გაძლიერებას ის შედეგი მოჰყვა. რომ საქართველო ახლო ეცნობა უცხოურ (ბერძნულ, რომაულ, სპარსულ-არაბულ) კულტურას. ეს ამდიდრებდა ქართველთა საკუთარ კულტურას და აძლევდა ძლიერ ბიძგს მთელ ეროვნულ შემოქმედებას. როგორც ვხედავთ ყოველივე ამის მეოხებით, ხდება ძლიერი შემოზარტუნება — იწყება ქართული აღორძინება, რომელიც (ეს არ უნდა დაგვავიწყდეს) წინ უსწრებს ევროპულ რენესანსს.

მაგრამ რუსთაველი როდია იმდროინდელ საქართველოში წარმოშობილი ერთადერთი დიდი მწერალი. გზა დიდი ქართული ლიტერატურისაკენ გახსნეს სხვა ქართველმა მწერლებმა. რომ არაფერი ვთქვათ ქართულ საეკლესიო და საისტორიო (მემატიანურ) მწერლობაზე, ვეფხისტყაოსნის შექმნამდე მოღვაწიობდნენ საქმაოდ ძლიერი პოეტები, რომელთაც ამჟამად, მართალია, ისეთივე გაბატონებით აღარ კითხულობენ. როგორც კითხულობდნენ მაშინ, მაგრამ მათი თხზულებები წარმოადგენენ იმ საძირკვლის აგურებს, ურომლისოდ წარმოუდგენელია რუსთაველის დიდებული შენობა.

ერთმა ბერძონაზონმა, შემდგომში თამარის სამეფო კარის სახელმწიფო მდივანმა, პოეტმა შავთელმა უკუაგლო რა მანერა, რომლითაც იქნებოდა პირველი სასულიერო-რელიგიური ლექსები, ოდების სტილში დაწერა პოემა „აბდულ მესია“ (მონა ქრისტესი), რომლისთვისაც არ არის უცხო საშოქლოქო მოტივები. ამავე მეფე ქალს უძღვნა თავისი ვრცელი პოემა „თამარიანი“ სწავლულმა და მრავალ ქვეყანაში ნამოგზაურებმა პოეტმა ჩაბრუნებამ. ამ მწერლებს შემდეგ, დიდი რუსთაველის მიერ ქებით მოხსენებულმა მწერალმა მოსე ხონელმა თავისი „ამირან-დარეჯანიანი“ სათავე დაუდო რაინდულ რომანს, ხოლო სარგის თმოგველის „ღირაგეთიანი“ ქართული მწერლობის ისტორიაში იწყება ეპიკური პოეზია.

ცნობილია, აგრეთვე, ისიც, რომ ქართველები თავის დედაენაზე კითხულობდნენ ჰომეროსის პოემებს, ფარდაუსის „შაჰ-ნამეს“, ბერძნულ, არაბულ, სპარსულ ნაწარმოებებს და ა. შ.

უთქველია, რომ ამ წიგნებმა დასტოვეს თავის კვალი რუსთაველის შემოქმედებაში, პოეტური ხელოვნების რუსთაველისეულ კონცეფციაში. მაგრამ პოეტის განათლება არ შემოფარგლულა მხოლოდ ამ რამდენიმე წიგნით. მისი გონება დაუფლებული იყო მრავალმხრივ ცოდნას როგორც მხატვრული, ისე მეცნიერული შემოქმედების ყველა სფეროში. იმ ქარიშხლიან და შფოთიან ეპოქებში, როცა საქართველო ერთი მეორეზე განიცდიდა ზინგიზ ყაენის, ხორეზმელი სულთანის ჯალალედინის, თემურ-ლენგის, შაჰ-აბაზის და სხვა დამპყრობთა ურდოების შენოსევას, როცა მონუმენტური ქმნილებები, კულტურის და ხელოვნების ძეგლები ნადგურდებოდა, ხანძრების ცეცხლში და ცხენთა თქართქურში, უთუოდ დაიღუპა დოკუმენტებიც რუსთაველის ცხოვრების და შემოქმედების შესახებ.

ამჟამად ისტორიკოსს, რომელსაც სწავლია აღადგინოს პოეტის ბიოგრაფია, არ მოეპოვება სხვა წყარო, სხვა ღონისძიება გარდა იმისა, რომ ყურადღებით ერთმანეთს შეადაროს ლიტერატურული ძეგლების და ხალხური ზეპირსიტყვიერების მონაცემები. მხოლოდ ამ წყაროების საფუძველზე გასულ საუკუნეში ქართველი ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი მივიდა იმ ჰაპოტეზამდე, რომ რუსთაველი დაბადებული უნდა იყოს 1174 წელს და გარდაცვლილი 1212 წელს. ზოგიერთი მკვლევარი გამოსთქვამდა მოსაზრებას, რომ პოეტი ალიკვეცა ბერად იერუსალიმის ქართველთა მონასტერში და გარდაიცვალა იქვე ოთხმოცი წლის ასაკში. სხვა ისტორიკოსები და მკვლევარები უარს ამბობდნენ რა დაბადების თარიღის დადგენაზე, ვარაუდობდნენ, რომ პოეტი დაბადებული უნდა იყოს მესხეთის ქალაქ რუსთა-

ში, პოემის წერა მას უნდა დაემთავრებინა 1187 წელს. ზეპირი გადმოცემა გვაუწყებს, რომ შოთამ პირველდაწყებითი ცოდნა მიიღო უბრალო საეკლესიო სკოლაში, სწავლა განაგრძო ჯერ ზარზმის მონასტერში და შემდეგ იყალთოს აკადემიაში (კახეთში), სადაც თითქოს დაწერა თავისი პირველი ლექსები, ხოლო, ბოლოს, განათლების სრულსაყოფად გაიგზავნა ბიზანტიაში, სადაც მაშინ იგზავნებოდნენ ქართველი ახალგაზრდები. ბიზანტიაში სწავლის დამთავრებისა და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, რუსთაველი, ზოგიერთი მკვლევარის ვარაუდით, დაინიშნა თამარ მეფის მეჭურჭლეთუხუცესად, სხვების ვარაუდით კი მწიგნობართუხუცესად, თუ სახელმწიფო მდივნად; თითქოს რუსთაველის ვეფხისტყაოსანი დაიწერა თვით თამარის შეკვეთით, თითქოს თამარმა თბილისის ახლოს (დიდუბეში) გამართულ სახალხო დღესასწაულზე მგოსანს საკუთარი ხელით დაადგა თავზე დაფინს გვირგვინი. ზეპირგადმოცემა იმასაც გვაუწყებს, რომ შემდეგ რუსთაველი, თამარისგან შერისხული და სამშობლოდან გადახვეწილი, ბერად შედგა იერუსალიმის მონასტერში და იქვე დაასრულა თავისი სიცოცხლე. არის საბაბი ვივარაუდოთ, რომ პოეტის შერისხვის მიზეზი იყო მისი სიყვარული თამარ-მეფისადმი. ზეპირგადმოცემა იმასაც ამბობს, თითქოს თვით თამარს უყვარდა მგოსანი. და გააძევა სამშობლოდან თითქოს გულცივიობისათვის. პოემის შესავალში არის ნიშნები იმისა, რომ უფრო სწორი უნდა იყოს პირველი ვარაუდი. ამასთან გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს უცხოეთში მიმავალ პოეტს გზაში, თუ თვით იერუსალიმში, საფუძვლიანად გადაეცეთებინოს თავისი პოემა. ალბათ, ჯერ კიდევ დიდ ხანს მოგვიხდება ცდა ნანახდემ, ვიდრე რომელიმე ამ ჰიპოტეზათგანი გამართლებდეს.

მაინც ვინ იყო ეს ადამიანი, რომელიც ქართველი ერის უდიდესი პოეტი შეიქ-

ნა? პროფ. ს. კაკაბაძემ მიაგნო ფორულორულ ცნობას იმის შესახებ, თითქოს რუსთაველი იყო უბრალო ოჯახის შვილი, რომ მცირე ასაკში დაობლებული, იზრდებოდა თავისი ბიძის (ერთი რომელიღაც მონასტრის ბერმონაზნის) ოჯახში. არსებობს აგრეთვე ერთი ძველი ხალხური ნაწარმოები, რომლის გმირები არიან თამარ მეფე, რუსთაველი და შავთელი. ამ თხზულების ანონიმური ავტორი რუსთაველს ათქმევინებს:

„თუ კაცი კაცად არ ვარაგი,
ცულია გვარიშვილობა“.

მხოლოდ ერთადერთი ეს ცნობა, თუ მითითება, რა თქმა უნდა, არ ემარა პოეტის სოციალური წარმოშობის დასადგენად. უფრო სწორ და სანდო ცნობას ამის შესახებ შეიცავს თვით ვეფხისტყაოსნის ტექსტი: — პოემაში გამოყვანილ გმირთა ურთიერთობის უბრალოება, უბრალო ადამიანებისადმი თანაგრძნობა, უბრალო ხალხის სალაპარაკო ენის შესანიშნავი ცოდნა, პოეტის მიერ ყოველგვარი იდეალიზაციის გარეშე მეფეთა დახატვა, — ყველაფერი ეს უდავოდ გვანიშნებს, რომ პოეტი დაბადებული და აღზრდილი უნდა იყოს უბრალო ხალხის წიაღში. მაგრამ ეს არის მხოლოდ ჰიპოტეზა.

უკანასკნელ დრომდე არ ვიცოდით პოეტის ფიზიკური სახეც კი. მოიპოვებოდა მხოლოდ მე-17 საუკუნის ერთადერთი მინიატურა, რომელიც გამოხატავს ლამაზ ვაჟკაცს, ბეწვის თავსაბურავით, მწვანე ნივთზე ფეხმორთხმულს, რომელსაც ხელში ოქროს კალამი უჭირავს და წერს პოემას. ზოგიერთი მკვლევარი ამტკიცებს, რომ ეს მინიატურა წარმოადგენს სწორედ რუსთაველის პორტრეტს. მაგრამ დღემდე არ მოიძებნება არავითარი საბუთი, რომელიც უტყუარს ზდიდეს ამ ვარაუდს. შეიძლება ეს მინიატურა იყოს მხოლოდ პოეტის სიმბოლიური გამოსახულება.

ასეთი რამ ბევრჯერ შეუქმნიათ მხატვ-

რებს. დაემყარნენ რა ამ მინიატურას. პოემიდან გამომდინარე ზოგიერთ დასკვნას, აგრეთვე ტრადიციას, უფრო მეტად კი საკუთარ შემოქმედებით ფანტაზიას, რამდენიმე თანამედროვე მხატვარმა მიანიც შექმნა რუსთაველის პორტრეტი. მაგრამ რა შეიძლება იყოს ნამდვილი და რეალური ფუნჯის ამ ლამაზ შტრიხებში?

მხოლოდ 1960 წლის შემოდგომაზე სანეცნიერო ექსპედიციამ, აკადემიკოსების აკ. შანიძის და გ. წერეთლის და პოეტ ირაკლი აბაშიძის შემადგენლობით იერუსალიმის (სადაც გარდაიცვალა პოეტი) მონასტრის კედელზე შავი საღებავის სქელი ფენის ქვეშ, მიაგნო რუსთაველის ნამდვილ ფერად პორტრეტს, რომელიც პოეტს მოხუც კაცად წარმოგვიდგენს.

ერთ მშვენიერ დღეს, ეგებ, მოინახოს პოემის პირველდელი დედანი, თვით რუსთაველის ხელით შესრულებული!

მრისხანე დრომ, გარდა ვეფხისტყაოსანისა, არ შემოგვინახა რუსთაველის არც ერთი სხვა ნაწარმოები. თვით ეს პოემა მოღწეულია ჩვენს დრომდე, არა პოეტის ხელით დაწერილი, არამედ გვიანდელი გადანაწიარის სახით, გადამწერთა ინტერპოლიაციებით. ძნელია ვივარაუდოთ, რომ ვეფხისტყაოსანი წარმოადგენს რუსთაველის ერთადერთ ნაწარმოებს. დაეყრდნო რა ფოლკორს, პ. ინგოროყვამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ პოეტს ვეფხისტყაოსნის დაწერამდე შექმნილი უნდა ჰქონდეს „ქებანი“ — ე. ი. ოდები თამარის შესამკობად და რომანი ლექსად იოსებ მშვენიერზე. აქი თვით პოეტი გვაუწყებს ვეფხისტყაოსნის შესავალში: „უთქვენნი ქებანი ვისნი მე, არ ავად გამოჩნეული“. გარდა ამისა, წარმოუდგენელია რომ ისეთი ნაწარმოები, როგორც არის ვეფხისტყაოსანი, რომელიც გამოირჩევა ასეთი სიმწიფით და მხატვრული სრულყოფილებით, დაწერილიყო ერთბაშად, ხანგრძლივი წინასწარი ლიტერატურული ცდების გარეშე.

ვეფხისტყაოსნის ავტორი წარმოგვიდგება დახვეწილ პოეტად, საზოგადოებრივი ცხოვრების, თავის ეპოქის სულისკვეთების, ადამიანის სულის საფუძვლიან და ღრმა მცოდნე მწერლად, თავის-თავისადმი დიდად მომთხოვნელ და ისეთი თვისებებით აღჭურვილ გენიოსად, როგორც მოეპოვებათ მხოლოდ ცხოვრების სიბრძნით აღსავე, გამობრძმედილ და გამოცდილ ადამიანებს. რუსთაველის ცოდნა წვდებოდა და მოიცავდა სულ სხვადასხვა დარგებს. მას კარგად ცოდნია ფილოსოფია. თავის პოემაში იგი გვევლინება არისტოტელეს იდეების მცოდნედ. მას მოჰყავს პლატონის აზრები. ხშირად მიგვიითყვებს ბიბლიის ტექსტებზე და ყურანზე. წაუკითხავს და შეუსწავლია არაბული, სპარსული, ბერძნული, შესაძლოა, ლათინური ლიტერატურაც და, რა თქმა უნდა, ბიზანტიელ მწერალთა ნაწარმოებები.

პოეტის ასეთი მრავალმხრივი ცოდნის კვლევით გატაცებულმა ზოგიერთმა ლიტერატურისმცოდნემ სცადა ამ მიმართულებით მოეძებნა წყარო პოემისა. ის, რომ რუსთაველი პოემის შესავალში თვითონ ლაბარაკობს — სპარსული ამბავი ვიპოვე და ლექსად გარდავქმენიო. ზოგიერთს მოეჩვენა სარწმუნო და სანდო მითითებად. მაგრამ თუნდაც ასე ყოფილიყო (ყოველი ნაწარმოების ღირსებას უმთავრესად ზომ მისი მხატვრულობა შეადგენს და არა წარმოშობა თემისა, რომელზედაც იგია აგებული.), ეს არაფერს არ არკვევს, რადგან რუსთაველის პოემა, მიუხედავად მის გმირთა პირობითი უცხოური სახელებისა, მთელი სისრულით მოიცავს თვით ქართველი ხალხის სულიერ სამყაროს, მის გრძნობებს, იდეებს და მისწრაფებებს. სხვათა შორის, ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, ის სტროფი, სადაც ლაპარაკია ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის სპარსულ წარმოშობაზე, შესაძლოა, წარმოადგენდეს რომელიღაც გადამწერის მხოლოდ ინტერპოლაციას.

ასეა თუ ისე, ვეფხისტყაოსანი, რვა საუკუნის გასვლის შემდეგაც, წარმოადგენს ქართველთა პოეტური გენიის უმთავრეს ქმნილებას და მსოფლიოს ყველა ხალხის კუთვნილებას. ის აზრი, თითქოს რუსთაველის პოემა იყოს რომელიღაც სპარსულის დედნის ერთგვარი ლოკალიზაცია, საესებით გაბათილდა და დიდი ხანია დაკარგა ყოველგვარი აქტუალობა. განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც გულდასმითმა ძიებამ სპარსულ ძველ მწერლობაში ვერ აღმოაჩინა ვერავითარი ისეთი ძეგლი, რომელიც ოდნავ მაინც ჰგვანებოდეს რუსთაველის პოემას. ასეთი უკიდურესი გადაჭარბებანი, რომელთაც ვხვდებით ყოველ ქვეყანაში და ყოველ ეპოქაში, დაუმტკიცებლობის გამო, თავის თავად ქრებიან, ხოლო დიადი ქმნილებანი, მსგავსად შოთას პოემისა, განაგრძობენ თავის ღირს, დარბაისლურ სვლას საუკუნეებში. ექვს გარეშეა, რომ სხვადასხვა წყაროებით და ცალკეული გავლენებით იკვებებოდა რუსთაველის შემოქმედებაც. როგორც ყოველ პოეტს, ისე ვეფხისტყაოსნის ავტორს არ შეეძლო არ გაეეღო მხატვრული წრთობა, პოეტური მოწყალობა. შეათელო, ჩაბრუნებე, მოსე ხონელი, სარგის თმოგველი და ქართული ზეპირსიტყვიერების ანონიმური პოეტები, უთუოდ, იქნებოდნენ რუსთაველის ქართველი მასწავლებლები. რუსთაველის მასწავლებელი იყო როგორც ბერძენი ჰომეროსი, ასევე სპარსელი ფირდოუსი.

მრავალი მეცნიერის აზრით, მითიური და ფანტასტიკური ელემენტებს, ჰიპერბოლებს, რომლებსაც ვხვდებით ცალკეულ შემოქმედთა თხზულებებში, აქვთ საერთო აღმოსავლური (და არა მარტო აღმოსავლური) წარმოშობა. ამით აიხსნება ის საოცარი მსგავსება, რომელიც აქვს რუსთაველის გმირების ავთანდილის და ტარიელის მეგობრობას (კონფლიქტით შობილს) ძველი ბაბილონური პოემის გმირების — გილგამეშის და ენგიდუს მეგობრობასთან, იმ პოემის

გმირების, რომელიც ნაპოვნია და წაიკითხული იქნა რუსთაველის სიყვდილიდან შვიდი საუკუნის გასვლის შემდეგ. თაობებიდან თაობებში გადაბეჭდილი ლეგენდები ათასწლობით ცოცხლობენ, და შესაძლებელია ამ მსგავსების წყაროს წარმოადგენდეს ფოლკლორი. თინათინის მიერ ავთანდილის გაგზავნა იმ განზრახვით, რომ ავთანდილმა მსხვერპლის გაღებით და საგმირო საქმეებით მოიპოვოს თინათინის სიყვარული, ძალიან ჰგავს იმას, რაც შეემთხვევა რუმინელი პროზაიკოსის იონ კრენგას ერთი ზღაპრის გმირს — თეთრ არაპს. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ იონ კრენგა, რომელიც გასულ საუკუნეში ცხოვრობდა და არ კითხულობდა უცხოურ ენებზე, იცნობდა რუსთაველის პოემას. უძველესი ლეგენდები სხვადასხვაგვარი ფორმით შედიოდა და მკვიდრდებოდა ყოველი ხალხის ფოლკლორში და, შესაძლოა, სწორედ აქ, ამ ფაქტში იმაღლებოდეს რუსთაველის პოემის თითქოს „სპარსული წარმოშობის“ საიდუმლოება.

ბევრად უფრო არსებითი და მნიშვნელოვანია იმ რეალური ნიადაგის გარკვევა და შესწავლა, რომელზედაც აღმოცენდა შოთა რუსთაველის იდეები, გრძნობები, საზოგადოებრივი პოზიცია და მისი შემოქმედების მხატვრული ხერხები. დიდი პოეტი იყო გულისხმიერი და მკვირვებელი თავისი სინამდვილისა, მის თვალწინ გადაშლილი მჩქეფარე ცხოვრებისა, რომელსაც იგი უყურებდა ბრძენი და მოწინავე ადამიანის თვალთ.

რუსთაველის გმირთა სამყარო — პოეტის თანადროული ეპოქის კონკრეტული სამყაროა. მისი გმირები რელიგიის ფანტასტიკური სამყაროდან როდი არიან მოსულნი. ისინი იბრძვიან მატერიალური მიწიერი იდეალების განხორციელებისათვის და სრულიად არ აღარღებთ ის, თუ როგორი ექნებათ „საიქიო ცხოვრება“ მთავარი გრძნობები, მათ გულში რომ გიზგიზებს, ესა სიყვარუ-

ლი და მეგობრობა. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ პოემაში მეგობრობა სულიერად ახლოვებს და ერთმანეთთან აკავშირებს სხვადასხვა ეროვნების სამგმირს (ტარიელი — ინდოელი, ავთანდილი — არაბია, ფრიდონი — ზღვისპირად მცხოვრები ერის შვილია). რუსთაველამდე ეს იდეა ასე კონკრეტულად და მკაფიოდ არ ყოფილა გახსნილი არც ერთი ერის ლიტერატურაში. თუ დავუკვირდებით ამ იდეის და პოემაში სიმბოლიურად თუ უშუალოდ გახსნილი სხვა პროგრესული იდეების განსახიერებას, ადვილად მივხვდებით რომ პოემაში საქართველოს მოუხსენებლობა მხოლოდ პირობითი ფორმალური ფაქტია, რომ ნამდვილად პოემა სხვას არაფერს ასახავს, თუ არა პოეტის დროს და მისი სამშობლოს ცხოვრებას. დასკვნის რა პოემაში ზოგიერთი თვითმპყრობელი ხელმწიფის დესპოტიზმს და ეძებს რა სხვა მონარქების სათნობას და სამართლიანობას, პოეტი მოიარებით კი არა, თითქმის პირდაპირ ლაპარაკობს იმ სიკეთესა და სარგებლობაზე, რომლებიც ქვეყნისათვის მოაქვს გონიერი და ხალხის მოყვარული მეფის ხელისუფლებას. ამგვარად წარმოდგენილ მონარქიულ სისტემაში პოეტი ხედავდა თავისი და თავის განათლებულ თანამედროვეთა ოცნებებს და იდეალის განხორციელების შესაძლებლობას — ქართველთა ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის შესაძლებლობას. თავადები და მთავრები რეაქციული იდეების გამტარებელი იყვნენ. მათ მისწრაფებების განხორციელებას ის ნაყოფი მოქონდა, რომ ქვეყანა ქუცმაცდებოდა პატარა დამოუკიდებელ სახელმწიფო ერთეულებად, რომელთაც ერთმანეთს შორის დაუსრულებელი შუღლი და მტრობა ჰქონდათ. როცა მე-12 და მომდევნო საუკუნეების ქართველი ადამიანი პოემაში ეცნობოდა ინდოეთის მეფის ფარსადანის მოღვაწეობას, შეიძლება პატარა სამეფოს გაერთიანებისაკენ მიმართულ მის მოქმედებას, არ შეიძლებოდა იგი არ დაფიქრებულყო

ლიყო თავისი ქვეყნის აწმყოზე და მომავალზე. დამატებით ამავე იდეა უმსახურება არაბეთის ხელმწიფის როსტევისანის სახე მისი კატეგორიული მეფური ავტორიტეტით.

ამ ორი მონარქის პროგრესული სახელმწიფო პოლიტიკის პროპაგანდით რუსთაველი ქმნიდა აქტიურ პოზიციას იმ პირთათვის, რომლებიც ეწეოდნენ ბრძოლას უკვე ძირმომპალი ფეოდალური წესწყობილების დამცველთა წინააღმდეგ. მაგრამ, უეჭველია, ცენტრალიზაცია, მცირე ქართულ სამეფოთა გაერთიანება, ქართველი ვასალების პოლიტიკური ხელისუფლების შეზღუდვა იმ დროის პროგრესულ მოღვაწეთა ერთადერთი მიზანი როდი იყო. იმ ეპოქის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენდა, აგრეთვე, ვაჭრობის და ხელოსნობის განვითარება და ამ ფაქტმა თავისი გამოხატულება ჰმოგვავეფხისტყაოსანშიც. გაცივებას იწვევს რუსთაველის მიერ ვაჭართა და ხელოსანთა დამახასიათებელი თვისებების შესანიშნავი ცოდნა, ის გზნება და გაცეცება რომლითაც პოეტი გვიჩატყვს ამ სოციალური ფენების წარმომადგენელთა ხასიათებს, მოქმედებას და ყოფაქცევას. საკმაოა გაიხსენოთ ის დიდი როლი, რომელიც პოეტმა დააკისრა უსენს და მის ცოლს ფატმანს სამეფო კარის და მთელი ქალაქის ცხოვრებაში. ქალაქისა, რომელიც ძლიერი სავაჭროკომერციული ცენტრი იყო.

რუსთაველის მსოფლმხედველობითი კონცეფციით, სახელმწიფოს უნდა მართავდეს ცენტრალური ხელისუფლებათვითმპყრობელი ხელმწიფე, მას უნდა ეპიროს მტკიცე და ურყევი პოზიცია ვასალებთან დამოკიდებულებაში; იყოს კეთილი, მოწყალე და სამართლიანი ქვეშევრდომთა მიმართ, რომელთაც მეფის სიტყვა უნდა მიაჩნდეთ ურყევი კანონად. სახელმწიფოს შემადგენელ ვასალურ ერთეულებს, რომლებიც საჭირო შემთხვევაში (ომის, დიდი საერთო მშენებლობის საწარმოებლად, ვაჭრო-

ბის მოსაწესრიგებლად და ა. შ.) ერთი-ანდებიან, უნდა ზელმძღვანელობდენ მთავრები ან მეფეები, რომლებიც შეიძლება გადაყენებული იქნენ მონარქს-იუზერაენის ერთი ბრძანებით და რომელთა სამხედრო და პოლიტიკური როლი პროვინციის მმართველის როლს არ უნდა აღემატებოდეს.

რუსთაველის პატრიოტიზმი, რომელიც არსებითად განსხვავდება ამ ცნების თანამედროვე გაგებისაგან, გულისხმობს, უწინარეს ყოვლისა, საშობლოს სიყვარულს, საშობლოს დაცვას, რომელიც მოქალაქის წმიდათა-წმიდა მოვალეობას წარმოადგენს და რომელიც მრავალ საგმირო საქმეს ჩააგონებს და ჩაადენინებს კუფხისტყაოსნის გმირებს.

იცავს რა თავის დროის მოწინავე იდეებს და მხარს უჭერს რა პროგრესისათვის მებრძოდ აღნიანებს, რუსთაველი წინ წამოსწევს ხოლმე თავის მსოფლმხედველობას, როგორც პოემის ლირიკულ სტროფებში და ეპიკურ თხრობაში, ასევე სატირიკულ სტიქონებში, რომლებიც არა მარტო დამატებითი საშენი მასალა ისეთი ნაწარმოების არქიტექტურისათვის, როგორც ვეფხისტყაოსანია, არამედ მნიშვნელოვანი ელემენტაც საზღვმწიფოს ისეთი სახის გამოსაკვეთად, როგორც სურდათ იმ დროინდელი საზოგადოების მოწინავე ფენებს. ამ თვალსაზრისითვე მეტად საინტერესოა რუსთაველის დამოკიდებულება, კერძოდ, მეჭრთამეობისადმი, რომელსაც პოეტი სარკასტულად დასცინის და ენერგიულად ჰკიცხავს, როგორც ადამიანის და მთელი საზოგადოების დამამცირებელ მძიმე მანკიერებას.

საზღვმწიფოს ასეთი რუსთაველისეული კონცეფცია იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ახალი მოვლენა იყო. პოეტის ასეთი განმანათლებლური ფილოსოფია ძალიან მყარ საფუძველს ეყრდნობა, — ეს არის შეუღრეკელი რწმენა ადამიანის გონების და ნებისყოფის ძლიერებაში, რწმენა მეგობრობის და სიყვარულის ძლევა-მოსილებაში. რუსთაველი ვერ ამალ-

და ათეისტური ილიუმინიზმის დრწმენდუ, თუმცა ღმერთი, ღვთაება, რუსთაველთან ჰყარავს თავის ძველ-ბერძნულ ციულ ფუნქციას (არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეკლესიამ დაგმო პოემა, როგორც ერეტიკულ-მწვალებლური ნაწარმოები). გარდა ამისა, მნიშვნელობას არაა მოკლებული ის ფაქტი, რომ პოეტმა-ქრისტიანმა თავის თხზულებაში გამოიყვანა მეტწილად ისლამური სარწმუნოების გმირები, რაც წარმოადგენდა ლახვარს, მაშინდელი ფარსეველური სამღვდლოების პატივმოყვარეობის წინააღმდეგ მიმართულს. რუსთაველის მიერ გასროლილ ისარებს გასაგმირად მიზანში აქვთ ამოღებული შუასაუკუნოებრივი სქოლასტიკა, უთვისტომო ბერულ-მონაზნური ასკეტიზმი, ქორწინების ძველი აზიური წესი, რომელიც ანგარიშს უწევდა მხოლოდ მამაკაცის ინტერესებს და ნება-სურვილს. ტარიელის და ნესტან-დარეჯანის, ავთანდილის და თინათინის სიყვარულის ძლევა-მოსილება და ზეიმი, აგრეთვე ამ ორი ასულის დამოუკიდებელი მონაწილეობა ქორწინების საკითხის გადაწყვეტაში, — არის დამახასიათებელი მოვლენა არა ფეოდალიზმისა, არამედ ახალი საზოგადოებისა, რომელიც მაშინ მხოლოდ თავის აღმავლობის კარიბჭესთან იდგა.

მიიჩნევს რა ღმერთად, ღვთაებად, სიქველის იდეად ყველა კეთილ ადამიანურ თვისებათა კრებადობას, არისტოტელეს ფილოსოფიის საფუძვლიანად მცოდნე რუსთაველი არსთა და ნივთთა წარმოშობას და მოსპობას მიაწერს არა ღვთაებრივ ძალას, არამედ შეერთებას და დაშლას იმ ოთხი ელემენტისას, რომლითაცან, ელინთა რწმენით, შესდგება, მთელი სამყარო და რომლებსაც, წარმოადგენენ ცეცხლი, წყალი, მიწა და ჰაერი. დიალექტიკური აზროვნების ნიშნებს ვამჩნევთ რუსთაველის მსჯელობებში სხვა მოვლენებზეც: ასე, მაგალითად, რუსთაველი ნაწილობრივ მაინც მიწვდა იმ ჰეგელიზმს, რომ სამყაროს მართვის ობიექტური კანონები,

რომელთაც რუსთაველი განგებას, ბელს ან ბუნებას უწოდებს, ადამიანს შეუძლია, თავისი ნებისყოფის ენერჯიული მუდმივი ჩარევით, წარმართოს თავისი საჭიროების და თავის ინტერესების სასარგებლოდ. ამ თვალსაზრისს ეკლესია სასტიკად და რისხვით უარყოფდა. ბოროტის და კეთილის ბრძოლის უძველესი იდეიდან, ორმუხდის და არიანის მარადი შერკინების იდეიდან რუსთაველი ამაღლდა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში კეთილის და ბოროტის ბრძოლის არსებობის შეცნობამდე, დაინახა რა ბოროტზე კეთილის გამარჯვების პერსპექტივები. რუსთაველს მიაჩნია, რომ შეიძლება ბოროტება დაძლეულ იქნას, რამდენად იგი წინასწარ და სამარადისოდ კი არ არის მოცემული, არამედ წარმოშობილია ადამიანთა ურთიერთობით. ბრძოლა ბოროტების წინააღმდეგ და მისი მოსპობა არის სწორედ ის იდეალი, რომლითაც პოეტმა გამსჭვალა თავისი გმირები. საუკეთესო ადამიანური თვისებებით დაჯილდოებული რაინდები — ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი.

გვიხატავს რა ამ გმირებს მოქმედებაში, პოეტი ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა დიდად დასაფასებელია ჭკუა, გონიერება, ადამიანურობა, რომელთა გამოვლინება პოეტს შესაძლებლად მიაჩნია მხოლოდ პრაქტიკაში, ე. ი. ცხოვრებაში ბრძოლაში, სახელმწიფოს ორგანიზაციასა და მის წარმართვაში, რუსთაველის რწმენით, გონიერულობა და სამართლიანობა ურთიერთისაგან გაუთიშავი და განუყოფელი მოვლენებია.

რასაკვირველია, ჩვენს დროში ეს ფილოსოფია შეზღუდულად გვეჩვენება, რადგან რუსთაველს არ შეეძლო განეკერძა, თუ ოდესმე აღსდგებოდა და აჯანყდებოდა ექსპლოატირებული ადამიანი; ასევე არ შეეძლო ჩაწვდომოდა ექსპლოატაციის კლასობრივ არსს. რუსთაველის ფანტაზიით შექმნილ სახელმწიფოში საზოგადოების ყველა ფენას

შორის სრული ერთსულოვნება და ჰარმონიაა.

მაგრამ რუსთაველის ფილოსოფიის დადებითი არსი (ნუ დაევიწყებთ, რომ რუსთაველი ცხოვრობდა ბევრად ადრე ევროპული რენესანსის დაწყებამდე, იყო რა თვითონ თავისი ქვეყნის რენესანსის გვირგვინი), ხომ მატერიალიზმი, ოპტიმიზმი, სიცოცხლის სიყვარული, ადამიანის გრძნობის და გონების, კეთილი ძალების გამარჯვების რწმენა! ამ ფილოსოფიამ უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა რუსთაველის ეპოქაში. ამ ფილოსოფიიდან წარმოიშვა გონების და გრძნობის ორგანული განუყოფლობის იდეა.

„გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდია: რა გული წავა, იგივე წავლან და მისკე მიდიან“.

ეს ფილოსოფია ნერგავდა და ამკვიდრებდა გულისხმიერებას, პატივისცემას, სიყვარულს ადამიანისადმი. თვით მშვენიერების იდეა, რუსთაველის გაგებით, თავის განსახიერებას პოულობს ჰარმონიული აგებულების, ლამაზი გარეგნობის, მაღალი გონებრივი და მორალური თვისებებით აღჭურვილ ადამიანში. სწორედ აქედან მომდინარეობს რუსთაველის ესთეტიკა, სინამდვილის ასახვის პრინციპზე დაფუძნებული მისი ესთეტიკა, რომელიც გულისხმობს სილამაზის და სიმეხინჯის შორის, კეთილისა და ბოროტის შორის არსებული წინააღმდეგობების გამოვლინებას სახეებში, სახეებით და სიმბოლოზმით მკითხველთა გრძნობების, გონების და მორალური შეგნების აღზრდას.

რუსთაველმა არა მარტო მთელი პოემის არსით პრაქტიკულად გახსნა თავისი ესთეტიკური მრწამსი, არამედ პოეტურ ფორმულებად ჩამოაყალიბა ამ მრწამსის ძირითადი პრინციპები, უმთავრესად, ვეფხისტყაოსნის შესავალ ნაწილში.

ღრმა სულიერი თრთოლვის პოეტი ადამიანის სულის სიღრმეში ჩამწვდომი,

საზოგადოების და ბუნების საიდუმლოების გამომცნობი ყოველივეს და ყველაფრის კრიტიკული თვალთ გაწმენკრეტელი რუსთაველი არის ჭეშმარიტების მუდმივი და დაუცხრომელი მიძიებელი, რომელიც ვერ ურიგდება პოეზიის უიდეობას, ზერელობას და ფუქსავტობას. ამიტომ აცხადებს იგი:

„შაირობა პირველადვე სობრძნისაა ერთი დარგი“.

მაგრამ გამოპყოფს რა მეცნიერებას და ფილოსოფიას პოეზიისაგან, პოეტი აღიარებს პოეზიის უპირატეს ხასიათს:

„გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის
შაირია ამაღ კარგი“.

რაც შეეხება ეპარებს, რუსთაველი, რა თქმა უნდა, უპირატესობას ანიჭებს ეპიკურ პოეზიას, გრანდიოზული კონსტრუქციის პოეტურ თბრობას, და ამას სწადის არა მარტო იმიტომ, რომ ეს ეპარის გემოვნებას შეესიტყვებოდა, არამედ იმიტომაც, რომ ეპიკური პოეზია უფრო ტვეადია, უფრო შესაფერი სია დიდი პეროიკული თემებისათვის, როგორც ეს ცხადყვეს ჳერ ახალი დროის ბევრმა რეალისტმა პოეტმა და შემდეგ საბჭოთა პოეტებმა რომელთაც ახალი ფორმით და სახით აღადგინეს მ უძველესი ეპარის უფლებები. რუსთაველის თეორეტიული და პრაქტიკული მიდრეკილება ეპიკური ეპარისადმი როდი გულისხმობს რუსთაველის მიერ სხვა ეპარების უარყოფას ან უბუღუბელყოფას. უნდა ვეფარაუდოთ, რომ იგი მათაც იყენებდა, მაგრამ, რუსთაველის რწმენით, მინორული ეპარები მინც ნაკლებ მნიშვნელოვანი, შემთხვევითი და პირობითი ეპარებია; ხანგრძლიობა და დღეგრძელობა, მისი აზრით, მხოლოდ ეპიკური პოეზიის ხვედრია.

დიდმა ქართველმა პოეტმა შესძლო ღრმად ჩაწვდომოდა მხატვრული შენოქმედების პროცესს. იგი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სრულყოფილი ნაწარმოების შექმნისათვის აუცილებელია მხატვრის ხალისიანი სულიერი განწყობილება, როცა გონება და გრძნობა

მთლიანია; როცა იღეა, უკვე დაშორებული პირველ ფაზისსა და პირველ პრიმიტიულ საფეხურს, ირკვევა და ვალობდება; როცა მხატვრის მთელი არსება მთლიანად ეძლევა შემოქმედებას. რა თქმა უნდა, რუსთაველს არ მოუცია შემოქმედების პროცესის ზუსტი მეცნიერული ფორმულა. რუსთაველისათვის ძველი ტერმინით რომ ვთქვათ, შემოქმედება შთაგონებაა, მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანი ის არის, რომ დიდებული ქართველი პოეტი შთაგონების პროცესს არ უკავშირებს ღმერთს, ღეთაებრივ ძალას ან სხვა იღუმალ საწყისებს, არამედ თვლის მას მიწიერი, ადამიანური წარმოშობის მოვლენად. ამის დამატეციებელია აგრეთვე, ის ფაქტი, რომ რუსთაველს შემუშავებული ჭქონია გარკვეული ურყევი შეხედულება სამწერლო საქმიანობაზე, როგორც პროფესიაზე („მოშაირე არა ჭქვიან, თუ საღმე თქვას ერთი, ორი; თავი ყოლა ნუ ჭქონია მეღუქსეთა კარგთა სწორი“), რომელიც გულისხმობს მუდმივ და განუწყვეტლივ გარჯას, თავგანწირულობას, მკაცრ მომთხონელობას. დიდი პოეტი გატაცებული იყო არა იაფფასიანი, მჩატე, და უმაქნისი, არამედ ისეთი სრულფასოვანი ნაწარმოებებით, რომელთა შექმნას სჭირდება თავდაუზოგველი მუშაობა და შეუპოვარი, ყოველისმძლეველი გულმოდგინეობა.

„ვარდასა ჭიოხეს: „ეგზომ ტურფა რამან შეგქმნა ტანად, პირად? მიკვირს, რად ხარ ეკლიანი? პოვნა შენი რად არს ჭირად?“ მან თქვა: „ტეხილსა მწარე ჭკოვებს, სქობს, იქნების რაცა მჭირად; ოდეს ტურფა გაიფედეს, არღარა ღირს არცა ჩირად! ჩათვან ვარდი ამის იტყვის უსულო და უსაკო, მაშა ღხინსა ეინ შოიქის პირველ ჭირთა უმუშაკო.“

მართლაც, რუსთაველის მთელ პოემაში ვერ იპოვით ნაქარევედ და ნათუცბადევედ დაწერილ ადგილებს, ვერც ზერეღედ მოფიქრებულს და გადამწყვე-

ტილ სიუჟეტურ სვლებს, ვერც ნაკლებულ ან კოჟლ რითმას.

შოთა რუსთაველი, როგორც მხატვარი, იმავე დროს იყო, ალბათ, უაღრესად შრომის მოყვარე, ნამდვილი poeta faber, რომელიც თავს არ ანებებდა ტექსტზე მუშაობას მანამდე, ვიდრე სრულყოფილ ფორმას არ მისცემდა თავის ჩანაფიქრს.

ვეფხისტყაოსანი არ განეკუთვნება მხოლოდ და მხოლოდ ერთს რომელიმე ლიტერატურულ ჟანრს, — მასში ერთმანეთშია გადახლართული სხვადასხვა ჟანრები, რომელთა შორის გაბატონებული მდგომარეობა, რა თქმა უნდა, ეპოსს უჭირავს.

ვეფხისტყაოსანი უპირატესად დიდი ეპიკური ნაწარმოებია, კონსტრუირებული, როგორც დიდებული რაინდული რომანი, რომლისადმი ინტერესი იზრდება გვერდიდან გვერდამდე, კარიდან კარამდე, როგორც ყოველ კარგად შეკრულ, მკითხველის გულის და გონების დამატყვევებელ თხრობაში, აქაც სიუჟეტური მოულოდნელობის ხერხი გამოყენებულია ზომიერად, წონასწორობის დაცვით, მაგრამ ამაღლებული დრამატიზმით. ამბის განვითარება გაშლილია დიდ სივრცეზე, მაგრამ ვერსად შეზღუდვით ცარიელ ადგილებს, ზედმეტ ეპიზოდებს. ყოველი სიუჟეტური სვლა, ყოველი პასაჟი გამოყენებულია რთული მხატვრული ამოცანის გადასაწყვეტად — გმირთა სულიერი ვითარების გასახსნელად, მათი წარსულის ან მომავალი ბედობის გასარკვევად. რუსთაველი მიმართავს თხრობის ხერხებს, დამახასიათებელს და სპეციფიურს როგორც აღმოსავლური, ისე ელინური ეპიკური პოეზიისათვის. გმირების ფსიქოლოგიური ანალიზი პოემაში ზომიერია, არ არის მეტრისმეტად გაღრმავებული, და ეს არის ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ მოქმედების განვითარება თავიდან ბოლომდე ძალზე დინამიურია. პოემაში უხვად გაბნეული აფორისტული თქმები, სატირიკული დასკვნები და მორალური სენტენციები გ-

მოირჩევიან გასაოცარი მწყობრით აღწერის გზებით, აზრის კონცენტრაციით მასის სიმეგრით. რუსთაველი ვერ ითმენს ფუჭი სიტყვების ბალასტს. უდიდესი გულმოდგინებით არჩევს გამოშახველ ხერხებს, ხეყვავს და ასუფთავებს მათ ყოველივე უფარგისისა და ზედმეტისაგან. პოეტი ახერხებს ღრმა ფილოსოფიური აზრი და რთული პოეტური სახე გამოკვეთოს ხშირად მხოლოდ ერთადერთ სტრიქონში. კეშმა-რიტად, რუსთაველი „გრძელი სიტყვის მოკლედ თქმის“ უხადლო ხელოვანია. იმ მხატვრულ ოსტატობაზე, რომლის მეოხებითაც რუსთაველი ამოძრავებს თავის პერსონაჟებს პოემის ეპიკურ პლაზმაში, დაუსრულებლად შეიძლება ლაპარაკი. ვაეხსენოთ თუნდაც, რა ხერხით ჰყავს ავტორს წარმოდგენილი მთავარი გმირი: ტარიელი პირველად გამოჩნდება უეცრად და ეს უეცარი გამოჩენა ისეთ კვანძშია მოჭყეული, რომ მკითხველის ყურადღება უმაღლესი იმაბეზა; მისი მთელი ინტერესი და გულისყური მიემართება ამ მოულოდნელად მოვლენილი რაინდისაკენ. უფრო გვიან, როცა ტარიელი ისევ გამოდის სამოქმედოდ, მკითხველი, რომლის ყურადღება ტარიელისადმი დიდი ხნის წინათ დაიძაბა, და რომელიც უკვე კარგად არის მომზადებული მის შესახებ ვერად, ხარბად და უფრო და უფრო მეტი ინტერესით აღევნებს თვალს მის მოქმედებას და ყოფაქცევას.

ასევე ოსტატურად იყენებს პოეტი კონცენტრიული თხრობის მეტრისმეტად რთულ ხერხს, რომელიც პოემაში ასეა წარმოდგენილი: ავტორისეული მოთხრობა შეიცავს ტარიელის ნაამბობს, რომელიც თავის მხრივ შეიცავს ფრიდონის მონაყოლ ამბავს (თუ სად და როგორ შეხვდა იგი ნესტან-დარეჯანს). ეს კონცენტრული თხრობები, რომელთა შორის სრული წონასწორობაა დაცული, ბიძგს აძლევს მოქმედების განვითარებას და აძლიერებს კომპოზიციურ კავშირს როგორც სამ მთავარ

გმირს შორის, ისე ეპიზოდურად მოქმედ მეორე რიგის პერსონაჟებთან.

თუ ღრმად ჩავეყვირდებით რუსთაველის რთულ პოეტურ ხელოვნებას, არ შეიძლება არ დავრჩეთ ალტაცებული და იმავე დროს გაოცებულიც. ქართველი ხალხის შემოქმედებითი გენიის განმასახიერებელ სწორუპოვარ ნაწარმოებში — ვეფხისტყაოსანში ერთმანეთთან არის შერწყმული და გადახლართული დიდი ეპიური სუნთქვა, გმირთა მოქმედების და დიალოგის აგების იშვიათი დრამატული ოსტატობა და უფაქიზესი გრძნობების ამშლელი ლირიზმი. რუსთაველს გენიამ ერთ მთლიანობაში მოგვცა პოეზიის ეს სამი მთავარი სახეობა, აავო რა პარამონიული წონასწორობის უმშვენიერესი შენობა.

შემთხვევითი არ არის, რომ მგოსანმა თავისი პოემისათვის აირჩია მანამდე ძალიან იშვიათად გამოყენებულ და ესოდენ დამახასიათებელი პროსოდიული ფორმა — გრძელი, თექვსმეტმარცვლოვანი ლექსის ერთრითიანი და ოთხსტრიქონიანი სტროფი. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პროსოდიული ფორმა, რომელიც შესანიშნავად მოერგო ქართულ მეტყველებას, კარგად ეღერს სხვა ენებზედაც (თუმცა ყველა მთარგმნელი როდი დარჩა მისი ერთგული). ჩემი აზრით, ეს ფორმა ორგანულად გამოძინდნარეობს თვით რუსთაველის პოემის არსიდან, ნაკარნახევია მისი სულისკვეთებით და ეპიკური ხასიათით. ვთქვათ ცოტა რამ მის უპირატესობაზე: რუსთაველის სტროფი თავისი გრძელი და ტალღასავით მოძრავი ლექსით ანიჭებს პოემას მხნე, ხალისიან ეღერას და ბუნებრივობას, მეორე მხრით, ერთრითიანი სტროფი ამაგრებს ნაწარმოების საერთო წონასწორობას, ქმნის დინჯი, შეწყობილი სვლის და ეპიკური სიღარბისლის შთაბეჭდილებას.

პოემის მთელი მომზიბლობა მომდინარეობს მაინც მთავარი გმირებიდან, რომელთა პიროვნებაში მგოსანმა ჩააქ-

სოვა მდიდარი ცხოვრბისეული გამოცდილება, ფსიქოლოგიური სიღრმე, დახატა მათი მოქმედებების სიძლიერის მოძრაობა მოკრძალებული ჰიპერბოლის მსუბუქი ლირიკული შტრიხებით. რა თქმა უნდა, მთავარი გმირები ოდნავ იდეალიზებული არიან, როგორც ამას მოითხოვდა იმდროინდელი ეპიკური პოეზიის რომანტიკული მანერა, რომელსაც ხელი არ შეუშლია რუსთაველისათვის შეიქმნა მონოლითური ხასიათები ცოცხალი და კონკრეტული ადამიანური თვისებებით. არა, რუსთაველის გმირები არ არიან ზღაპრულნი იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ისინი აღჭურვილი არიან წარმოუდგენელი ფიზიკური ძალღონით (თუ ღრმად ჩავეყვირდებით, შევამჩნევთ, რომ ასეთი ძალით გმირის აღჭურვა მხოლოდ სიმბოლიური ხერხია და სხვა არაფერი). ისინი არიან გონიერნი და ძლიერნი, მოუსვენარნი და ვნებიანნი, სასტიკნი და სამართლიანნი, სიცოცხლის მოყვარულნი და იმედიანნი, მზიარულნი და სევდიანნი, ისინი სვამენ და ჰამენ, უყვართ და სძულთ, იბადებიან და კვდებიან; ერთი სიტყვით, პოეტს არ მოუწოდომებია და არ უცდია შეექმნა მათი სახით რაღაც ღმერთები ან ნახევრად ღმერთები; მან გამოკვეთა სხვადასხვა ტიპის ნამდვილი ადამიანები, ოღონდ ძლიერ კონდენსირებული და კონცენტრირებული თვისებებით, ჰუმარიტად ცოცხალი ინდივიდუალობანი, ხასიათით და ტემპერამენტით, ნებისყოფით და სულისკვეთებით ურთიერთისაგან განსხვავებულნი, ისინი არიან მორწმუნენი, მაგრამ არა ფანატიკოსნი, და თუ ზოგჯერ ღვთაებრისადმი ლოცვას ალაულუნენ, ამას სჩადიან უფრო რელიგიური ჩვეულების და რეფლექსის ძალით.

პოემის დანარჩენი მოქმედი პირნი — რიგითი პერსონაჟები პოეტს უკვე არ ჰყავს იდეალიზებული (მაგალითად, როსტევენ მეფე, ვეზირზე განრისხებული, სკამებსაც კი ესერის — „შეტყორცნის“ მას. ვაჭრის ცოლი ფატმან, მიმზიდველი გარეგნობის ქალი, არ

თავილობს იყოლის საყვარლები და ა. შ.), მაგრამ, მეორე მხრივ, არ შეიძლება იდეალიზებულად არ მივიჩნიოთ რუსთაველის კალმით დაბატულ ადამიანთა საზოგადოება, სადაც არ ჩანს სოციალური ექსპლოატაციის არავითარი კვალი; სადაც თვით მონებიც კი თავს ბედნიერად გრძნობენ. ნუთუ რუსთაველს არ აღმოაჩნდა უნარი დაენახა სინამდვილე, ჩაწვდომოდა გარემომცველ საზოგადოების სოციალურ არსს მასინ, როცა ვეფხისტყაოსანზე ბევრად უფრო ადრე შექმნილი ნაწარმოებები საკმაო სიმკვეთრით გვიჩვენებენ ექსპლოატაციის არსებობას იმ საზოგადოებაში, რომელსაც ისინი ასახავენ. თუ დიდი ქართული პოეტი ხედავდა ამ მოვლენას, მაშინ რატომ არ გამოხდა მას? განა შეიძლება მის მომხრედ და დამცველად მივიჩნიოთ რუსთაველი, ეს პუმიანსტი და კაცთმოყვარე მწერალი, რომელიც ასე დაუნდობლად ჰკიცხავს სწორედ ექსპლოატაციას და ამყარებულ საზოგადოებაში წარმოშობილ მანქიერებას, სიცრუეს, სიყალიბეს, უსამართლობას, ყოველგვარ უმსგავსოებას? ეგებ, მწერალი მოკლებული იყო საშუალებას პირდაპირ და აშკარად ელაპარაკა სოციალურ უკუღმართობაზე — ერთი ადამიანისაგან მეორე ადამიანის ჩაგვრაზე. ძნელია ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხის გაცემა. ჩვენ მაინც ვფიქრობთ, რომ სწორი უნდა იყოს უკანასკნელი მოსახრება, რადგან მეტიმეტად ნათელი და უდავოა რუსთაველის პოზიცია სამართლიანობისათვის მებრძოლი თავისი სამი გმირის მიმართ. სამივენი სიმართლის რაინდებად გვევლინებიან; ხატეული რამაზივით დამპყრობელნი კი არ არიან, არამედ განმათავისუფლებელნი. სამივენი სამართლიანობისათვის ბრძოლაში ამგვარებენ ერთსა და იმავე მორალურ თვისებებს, თუმცა განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან თავისი მკვეთრი ინდივიდუალობით, სამივენი სიმბოლიურად გამოხატავენ სიცოცხლის და ბედნიერებისათვის მებრძოლი ადამიანის

კაცურ ღირსებას. გონიერება და ნათელი აზროვნება სამივესათვის დამახასიათებელია. მაგრამ თვითველ მათგანში სჭარბობს რომელიმე თვისებათაგანი: ტარიელი ასახიერებს სიმამაცეს, ავთანდილი — ჭედუხრელობას, ფრიდონი — თავგანწირულობას. ისინი ერთად მოქმედებენ და ვერც წარმოუდგენიათ ბრძოლა განმარტოებით, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად. ყველა გამარჯვება მათი მჭიდრო შეგობრობის და თანამშრომლობის ნაყოფია. ამ სამი თვისების შეერთება ქმნის ადამიანთა შეკავშირებიდან მომდინარე უძლეველობას.

გამადიდებელი შუშით რომ დავაცქვრდეთ ცალ-ცალკე თვითველ მათგანს, უფრო ნათლად და მკვეთრად გამოჩნდება ჩვეულებრივი ადამიანური თვისებები. მაგალითად, ერთგვარად ტრაგიკული ფიგურა, ტარიელი, წარმოგვიდგება დიდი სულიერი ძალის ადამიანად, რომელიც მიუსაფრად მთელ ათწელიწადს უდაბურ ტყეებსა და ტრაპალებზე დაეხეტება ნადირთა შორის და იტანს უშიშრს განსაცდელს და მწარე ტანჯვას, სატრფოსაგან ხანგრძლივი იძულებითი განშორების გამო. მისი ცრემლები, თვალთაგან ნიაღვრად მომდინარე (ესეც სიმბოლოა აღმოსავლური პოეზიისა, სადაც გმირები ცხარე ცრემლით სტირიან ჭერ კიდევ გილგამეშისა და ენგიდუს დროიდან), ნიშანია არა სუსტისა, არამედ მგრძობიარე ადამიანის მწვავე სულიერი ტკივილისა. ადამიანთაგან ტარიელის განაპირება როდია მისი კაცთმოძულეობის მომასწავებელი, იგი მის ხასიათში დროებითი არაორგანული მოვლენაა და სხვა არაფერი! როცა იგი კვლავ უბრუნდება ადამიანთა წრეს, უმაღვე იმსჯელება მათი სიყვარულით. ტარიელი განსაკუთრებული წყობის რაინდია, — მამაცმა და ჭკვიანმა იცის თავისი ძალა და ფასი, მაგრამ ამის შეგნება არ ამედიდურებს და არ ამპარტყენებს მას. ის მტკიცე და გაუტყნელია, რასაც თვითონაც აღიარებს მეფე ფარსადანთან შეპაქრების დროს:

მე შევთვალე „მეფეო,
ვარ უმჯობესი რვალისა,
თვარა რა მიწლის სიკვდილსა
ცეცხლი სირცხვილთა აღისა!

ქაჯებთან შეჯახებაში მას ერთადერთ მისაღებ ზერხად მიაჩნია თავით შეიჭრას ბრძოლის შუაგულში, რასაც მას უკარნახებს მოუსვენარი, პირდაპირი, მშფოთვარე და აგზნებული ხასიათი. სულ სხვაა ავთანდილი — ფხიზელი და პრაქტიკული გონების ადამიანი. სხვათა შორის, ის ერთადერთი რაინდია, რომელსაც ყოფნის ჭკუა და გამჭირახობა დაუახლოვდეს გატყუებულ ტარიელს, მოათვინიეროს, დააყენოს იგი კეთილ გზაზე, ამოუდგეს მხარში ნესტან-დარეჯნის გამოსახსნელად ქაჯთა ტყვეობიდან. ბუნებრივია, თუ ავთანდილის ბაგეთაგან მოგვესმის ასეთი გონიერული და ბრძნული აზრი ტარიელის მისამართით:

„კარგად ვერას ვერ მოივლენს
კაცი აგრე გულ-ფიცხელ“

სამი გმირიდან რაინდის ტიპს ყველაზე მეტად უახლოვდება სწორედ ავთანდილი (ის ხომ მოგზაურ-მოხეტიალე რაინდიცაა!), რომელმაც თავისი რაინდობა დამტკიცა იმ ფაქტითაც, რომ უარი თქვას უხვ ჯილდო-საჩუქარზე, რომელიც მას შესთავაზეს ვაჭრებმა მეკობართაგან მათი ქონების გადარჩენისათვის. ავთანდილი გულმართალი და უანგარო კაცის სიამაყით უბასუხებს ვაჭართა თხოვნას, მიიღოს მათგან საჩუქარი:

„რა გინდა მომცეთ, რას ვაქნევ?
მე ვარ და ჩემი ცხენია!“

ამ რაინდთაგან ნურადინ-ფრიდონი ყველაზე უმცროსია, ჯერ კიდევ ქაბუკია — სიმწიფეში შეუსვლელი, გულმართალი, უანგარო, გულადი და მამაცი, უსაზღვროდ სტუმართმოყვარე და თავგანწირული მეგობრებისათვის.

ვეფხისტყაოსნის ქალებიც სულ სხვადასხვაგვარნი არიან. ტარიელის სატრფო და შემდეგ მეუღლე ნესტან-დარეჯანი ტარიელივით მაღალი და ძლიერი სულის ადამიანია, მაგრამ ტარიელისაგან განსხვავებით, მომადლებული აქვს

ღრმა და ნათელი ფილოსოფიური აზროვნების ნიჭი. ეს მშვიდი და დარბაი-სელი ახალგაზრდა ქალი, სულელონი წონისწორობიდან გამოჰყავს მხოლოდ ვერაგობას და ფლიდობას, სიცრუეს და ორპირობას.

ვნებებით აღსავსე, მაგრამ ფილოსოფიურ სიღრმეს მოკლებულია ავთანდილის სატრფო თინათინი. ეს ფხიზელი გონების და პრაქტიკული ჭკუის ქალი სავსებით იმსახურებს იმას, რომ გახდეს მეფე—მთელი არაბეთის მმართველ-გამგებელი.

ფატმან-ხათუნა არ გააჩნია ამ ორი ქალიშვილის ღირსებები, იგი ჭკვიანი და ხალისიანი გუნების ქალია. ცხოვრობს რა ვაჭართა წრეში, სადაც ყველაფერი ყიდვა-გაყიდვის საგანად არის ქცეული, ფატმანი არ თაკილობს ასეთად აქციოს თავისი გრძნობები. ირონიულად უყურებს რა ვაჭართა წრეში გავრცელებულს დაურიდებლობას და ურცხვობას, რუსთაველი რელიეფურად წარმოგვისახავს ფატმანის გულუხვობას ტრფიალებში, მის ქალურ ჯდოსნობას იმ მამაკაცთა მისაზიდავად, მოსახიბლავად, რომლებიც მოსწონს. ფატმანი შორეულად მოგვაგონებს სერვანტესის მარიტორნეს იმ განსხვავებით, რომ ეს უკანასკნელი სოფლელი ქალია, ფატმანი კი ქალაქში ცხოვრობს და მოქმედებს.

ძალიან საინტერესო პიროვნებაა მეფე როსტევეანი, ის ფიცხია, მაგრამ გულკეთილი და სამართლიანი, ზოგჯერ აღერსიანიც კი, და ყოველთვის სინა-ნულში ვარდება, გაფიცების დროს თუ რამე უკადრისს ჩაიდენს, არაბეთის მფლობელი ისეთივეა, როგორც ყველა მიწიერი ადამიანი, და არა ღვთისგან მოვლენილი ზეაკი. ის ჭვეყნის წინდა-ზედული და გამჭირახი მმართველია, თავის ვეზირს ეკამათება და ეჩხუბება კიდევ, როგორც სწორი სწორი: სკამსაც კი ესერის მას და, მისი ასეთი განარისხება სავსებით ადამიანურია:

„მე მაგისად მოსმენამდის
რად არ ყურნი შემეპედნეს!

შენ თუ მოკლა, სისხლი შენი
ჩემთან ჭედმან მიიქედნეს.

რუსთაველმა როსტევეანის ასეთი უბრალო ხასიათი გამოქმერწა, ალბათ, იმ მოსაზრებით, რომ ეჩვევებინა მეფის მოვალეობა — იყოს ხალხთან ერთად, ხალხის წიაღში და არა ღრუბლებს ზემოთ, ცის სფეროებში. ამგვარად წარმოსახულ მეფის იდეალს პოეტი ავსებს ინდოეთის თვითმპყრობლის ფარსადანის თვისებებით. ეს მონარქი მთლიანი მონოლითური პიროვნებაა, მოუღრეველი თავის გადაწყვეტილებებსა და საქციელში, უარყოფელი და დამორღვეველი ყველაფრისა, რაც კი წინ ეღობება მის მისწრაფებებს და მიზანდასახულებას (ეს უნდა ჩაითვალოს პოეტის მიზნებად ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობაზე, სამთავროებად და წვრილ სათავადოებად ქვეყნის დაქუცმაცების წინააღმდეგ ბრძოლის საჭიროებაზე). რუსთაველს ერთ შტრიხში აქვს კონდესირებული ფარსადანის ხასიათის მთელი არსი:

„მის მეფისა წესა იყო:
თავი მასი ძვირად ჰფიცის,
და თუ ჰფიცის, არ გასტეხის
მასვე წაშა დაამტყიცის“.

ასეთ შტრიხებს იყენებს პოეტი არა მარტო პერსონაჟების გამოსახატავად, არამედ ყოველთვის და ყველგან, სადაც კი აუცილებელია ღრმა აზრის კონდენსირებული გამოთქმა, უდიდესი ოსტატობით აქვს დიდებულ პოეტს ჩამოსხმული ფილოსოფიურ-მორალური სენტენციები, სადაც იდეის სიღრმე მოცემულია იშვიათი სიცხოვლით, სისბარტით, აღმასისებური ჩამკვრივით და გამჭვირვალობით. აი, რუსთაველისეული აფორისტული თქმის რამდენიმე ნიმუში:

„გასტეხს ქვასაცა მაგარისა
გრდემლი ტყვიისა ღბილისა“.

„ცუდი არის დამზრალისა
გასათბობლად წყლისა ზერეა“.

„შტერი მტერსა ვერას აევსებს
რომელ კაცი თავსა იენებს“.

„ყოლა ღბინთა ვერ იამებს
კაცი პირთა ვარდუხდელი“.

ეროვნული

ღრმად იდეური პოეზიის მატარებელი არა მარტო ასეთი ბრძნული გამოთქმები, არამედ მთელი პოემა, მთელი მისი ეპიკური ორგანიზმი, ასე, მაგალითად, სამთა თათბირი ქაჯეთის ციხის აღების წინ, ნესტან-დარეჯანის გამოსახსნელად, ნამდვილი დიდი პოეზიაა გონიერი მოქმედებისა.

გრძნობათა მხატვრულ-პოეტურ გამოცემაში რუსთაველი გვევლინება ენებანი, მჩქეფარე სულის შემოქმედად, უწინარეს ყოვლისა, იგი სიყვარულის მომღერალია. ორივე მხარისაგან გაზიარებული სიყვარული, რუსთაველის ღრმა რწმენით, უმაღლეს ბედნიერებაა, მაგრამ მისი მოპოება მეტად ძნელია, თუმცა შეუძლებელი არაა. როგორც ყოველგვარი ბედნიერების, ასევე სიყვარულის მოპოება შეიძლება მხოლოდ თავგანწირვით, დიდი მსხვერპლის გაღებით. ასევე სათაყვანებელი და გასაღმერთებელი გრძნობაა რუსთაველისთვის მამულის სიყვარული. ტარიელის მრასხანე შეძახილთ ჩვენთვის ცხადი ხდება, თუ რა ძალით დაუფლებია ქაბუჯ რაინდს გრძნობა სამშობლოს სიყვარულისა:

„ხეარაშმა დაშვა ხელწიფედ,
დამჩრების რა ნაცელაა?
სხვა მეფე დაჯდეს ინდოეთს,
მერტყას მე ჩემი ზალია?!!“

მესამე გრძნობა, რომელსაც მთელი არსებით შეხარის და ამასთან უძლიერეა ექსპრესიით ჯდმოგვეცემს რუსთაველი მთელი პოემის სიგრძეზე, — ეს არის მეგობრობა, რომელსაც რუსთაველი იგივე მგზნებარე მომღერალი იშვიათად თუ ჰყოლია. მაგრამ ქართველი ერის — სამხრეთის მკვიდრი ხალხს მთელი მგრძნობელობა, სულის უსათუთესი მთრთოლვარება რუსთაველმა გასაოცარ პოეტური ძალით აღბეჭდა ნესტან-დარეჯანის მიერ ქაჯეთის ციხიდან ტარიელისათვის გაგზავნილ ცხოხილ წერილში, რომელიც გრძნობათა პოე-

ტური გამოხატვის მწვერვალა პოეზიაში.

როგორც ბუნების, ლანდშაფტების, პეიზაჟების და ყოფითი სურათების მხატვარი, რუსთაველი მდიდარი პალიტრის მქონე ფერმწერალია. ამ მოვლენების რუსთაველიანული აღწერილობა გაირჩევა სიზუსტით და სინატივით. გავიხსენოთ, თუ რა ცხოველხატულად აქვს აღწერილი პოეტს ნადიმი ხატელებზე გამარჯვების გამო, კერძოდ, მხიარულება გარიჟრაჟზე, დილის ცისკრის წინ:

„კვლაცა დაჲდა მხიარული,
მოიმატა სმა და მღერა;
კვლა ვაგრძელდა ნადიმობა,
ბარბითი და ჩანგთა ქლერა.
დედოფალი წამოვიდა,
შეეფარა მწუხრსა დღე რა,
ძილ-პირამდის სიხარულსა
სიხარული ჰგვანდა ვერა“.

თუმცა პოემაში იშვიათად ვხვდებით ბუნების სურათებს, მაინც ადვილად შეიმჩნევა, რომ რუსთაველი ბუნების ღრმა მკოდნე და მისი სილაამაზის გულწრფელი მოტრფიალეა. მართალია, პოეტს ბუნების მოვლენების ვრცელი აღწერილობანი არა აქვს, მაგრამ მისი მეტაფორები, შედარებები, სიტყვებში საგანგებოდ შერჩეული ბგერები, ალიტერაციები ზოგჯერ წარმოგვძახებენ ბუნების მთელ პეიზაჟებს. ამასთან, ხაზგასმით აღსანიშნავია, რომ რუსთაველი ბუნებაში არ ხედავს არავითარ ლეთაებრივ ფუნქციას, მის მიერ ბუნება აღქმულია პრაქტიკულად, კონკრეტული გონების თვალთ. მაგალითად, ზაფხული, როგორც კოსმოსური მოვლენა, ყოველგვარი მითითრი ნიშნის გარეშეა, მიცემული:

„მოწერვილ იყო ზაფხული,
ქვეყნით ამოსელა მწვანისა
ვარდის ფურცლობის ნიშანი,
დრო მათის ჰემანისა,
ვტლის ცვალება მზისაგან,
შეჯდომა სარტანისა“.

გაუბრის რა ბუნების ვრცელ და ხშირ აღწერილობას, რომელიც, შესაძ-

ლოა, დაამძიმებდა და შეანელებდა ებიურ თხრობას, რუსთაველს პოემაში ბუნება შემოჰყავს მეტწილად მისი (ბუნების) ეფექტების და მასთან ადამიანის მიმართების ჩვენებით. ერთს ან ორ სტრიქონში დახატული სხარტი სურათები, აქა-იქ რომ ელვის სისწრაფით გაილეგებენ პოემაში, ქმნიან წარმატებულ ნახაობას, ხდიან ბუნებას გვირთა მოქმედების მონაწილედ. გავიხსენოთ, მაგალითად, ავთანდილის და ჭამათის საიდუმლო საუბარი მთვარიან ღამეში.

„ქალსა ყმანმან მოესმინა,
დამორჩილა, დართო ნება.
ამა ზედა მიიხედეს,
ხევით ესმა ჩხაპუნება;
მთავარ წყალსა ვაღმოსული
ნახეს, შექთა მოფინება.
უკუროდეს, აღარა ქმნეს
მუნ ხანისა დაყოვნება“.

პოემაში უხვადაა გაბნეული უშუალოდ ცხოვრებიდან და ბუნების მოვლენებიდან აღებული სახეები, რაც იშვიათ სასიცოცხლო ძალას და ცხოველყოფილობას ანიჭებს მთელ ნაწარმოებს. მაგალითად, რომ გვიჩვენოს ინდოთა ჯარის უღრეკი ნება ბრძოლისა და გამარჯვებისა, პოეტი ერთ-ერთ თავის გმირს ათქმევინებს:

„იგი ვარსკვლავთა ურიცხვი
მოკრებს ინდოთა სანისა“.

რუსთაველის პოეტური სამყარო მოიცავს აღმოსავლური პოეზიის ძველ სახეებსაც: ვარდს, ბულბულს, ბროლს, იაგუნდს და სხვ., რომელთაც პოეტი ადამიანთა ვარეგნობის დასახატად ან მათი სულიერი ვითარების გასახსნელად იყენებს, შეაქვს რა მათში სიახლე, რადაც თავისი, განუმეორებელი ნიუანსი.

რუსთაველის გამოსახვითი ხერხების სამყარო, რა თქმა უნდა, ასეთი ტრადიციული ვარეგნული სამკაულებით როდი ამოიწურება. იგი მეტწილად შეიცავს ისეთ ეპითეტებს, მეტაფორებს, შედარებებს და ფიგურალურ გამოთქმებს, რომლებიც ჭანიან მოვლენების არსს, პოეტის და მისი გმირების სულიერ მდგომარეობას. ამით იხსენება,

რომ პოემის გმირთა თვით უმძიმესი განცდები, ზოგჯერ ცრემლთა ფრქვევით გამოძლავნებულნი, წარმოგვიდგენენ არა გარდაუვალი და უღმრთო ბედისწერით განსაზღვრულ ტრაგიკულ მდგომარეობას გმირებისას, როგორც ამას ვხედავთ ძველბერძნულ ტრაგედიებში, არამედ მხიარული, სიცოცხლის მოყვარული, ძლიერი გონებისა და გაციისკროვნებული სულის ადამიანთა სულისკვეთებას. ზოგჯერ პოემაში ტრაგიზმთან შერწყმული და გადახლართულია ჯანსაღი და ნათელი იუმორი, რაც ქმნის ადამიანურ გრძნობებს შორის ლოგიკურ წონასწორობას და ხელს უწყობს მთელი პოემის მხატვრულ სრულყოფილებას.

ასეთი ღირსებებით აღბეჭდილმა „ვეფხისტყაოსანმა“ ქართული აღორძინების ამ უბაძლო შედეგმა, გადმოაბიჯა რა საუკუნეებს, უცვლელად და მთელი სიწმინდით შეინარჩუნა მდიდარი იდეური შინაარსი და მომჭადოვებელი პოეტურობა. მისმა დაუბარებელმა სილამაზემ გაუძლო ათსგვარ ისტორიულ ბედუკუღმართობას. ორი ათეული წელიწადიც კი არ იყო გასული პოემის გამოქვეყნების დღიდან, როცა საქართვლოში შემოიჭრნენ მონგოლთა ურდოები და დიდი ხნით ჩაახშეს ქართველი ერის კულტურული ცხოვრება. ასეთ ვითარებაში დაიკარგა და უკვალოდ გაქრა ვეფხისტყაოსნის მრავალი ხელნაწერი, მათ შორის, თვით ავტორისა ხელიდან გამოსული დედანი. ფარისეველი სამღვდლოების მეოხებით ვეფხისტყაოსანი და მისი ავტორის ვინაობა თითქმის დავიწყებას მიეცა კულტურულ წრეებშიც კი. მაგრამ თვით ხალხმა სიყვარულით დაიცვა თავის ხსოვნაში პოემა და მისი შემქმნელის სახელიც.

როცა მეფე ვახტანგ VI-მ, ანთიმოზ ივერიელის და რუმინელი ვოევოდის კონსტანტინე ბრინკოვიანუს დახმარებით მოწყობილ ქართულ სტამბაში, დაბეჭდა რუსთაველის პოემა, რეაქციული სამღვდლოების მიერ ერეტიკულ ნა-

წარმოებად გამოცხადებული „ვეფხისტყაოსანის“ პირველი ბეჭდური გამოცემის ეგზემპლარები, ასევე ხელნაწერები, იმავე სამღვდლოებამ გასანადგურებლად ცეცხლს და წყალს მისცა: ერთი მეორეზე სწევადნენ კოცონებზე და ყრიდნენ მდინარეში.

გადაქროლილ ტრაგიკულ საუკუნეთ და ბნელეთის მოციქულთ ვეფხისტყაოსანი მაინც გადურჩა—ხალხის სათუთმა სიყვარულმა შემოინახა და დაიცვა იგი. პოემა ცოცხლობდა და თავის გმირულ სულისკვეთებას გადაცემდა თაობებიდან თაობებს. ბევრად უფრო მოგვიანებით, როცა საბჭოთა ქვეყნის ხალხები ეომებოდნენ ფაშიზმს, დიდი სამამულო ომის ფრონტებზე ცოტანი როდი იყვნენ ქართველი, თუ სხვა ეროვნების ოფიცრები და ჯარისკაცები, რომლებიც პუშკინის დამთავრების წიგნებთან ერთად, თავისი უბით ან საველე ჩანთით დაატარებდნენ შოთას ვეფხისტყაოსანს.

ქართველ ხალხს უყვარს თავისი დიდი მგოსანი. არის ერთი ქართული ხალხური ლექსი, სადაც რუსთაველი სხვა პოეტთან შედარებით, წარმოსახულია, როგორც ბრძოლაში ნაწრთობი მახვილი, ქანგისანი სატევრის გვერდით.

რუსთაველის პოემა მუდამ და ყველგან აქტუალურია. ათეულ ენაზე თარგმნილ ვეფხისტყაოსანს დიდად აფასებენ საბჭოთა ქვეყნის ხალხები. ასევე აფასებენ მას საზღვარგარეთ.

იმის ღრმა შეგნებამ, რომ შეუწყნარებელია ჩვენი რუმინული კულტურის საუნჯეში არ შედიოდეს მსოფლიო მწერლობის ეს მარადიული შედეგრი, ჯერ კიდევ ათი წლის წინათ ხელი მომკიდებინა რუმინულ ენაზე მისი თარგმნის მძიმე საქმისთვის. ხელი მოკიდევ და ვცადე ჩემს დედაენაზე გადამეტანა ვეფხისტყაოსნის იდეური სიმდიდრე და მხატვრული სილამაზე.

პირველი გამოცემის გავრცელებით აღძრულმა სიხარულმა მომცა გამბედაობა გადამეხედა ჩემი თარგმანის პირვე-

ლი ვერსიისათვის, გამესწორებია და სრულმეყო ყველაფერი ის, რაც შესაძლოა, უნაკლოდ და უშეცდომოდ ვერ გადმოვიღე რუსთაველის გამომსახველობითი ხერხების მდიდარი არსენალიდან, როგორც ამ პოემის ლექსად თარგმნის პიონერმა.

ამ წინასიტყვაობის დასასრულს მე არაფერს ვიტყვი იმ კარგ გამოძახილზე, რომელიც ჩემს თარგმანს ჰქონდა რუმინულ კრიტიკაში. მთარგმნელის მხრით ამის თქმა თავმდაბლობა არ იქნებოდა, მაგრამ ერთი რამ საგულისხმო კი უნდა მოვახსენო მკითხველს; ამ ორი წლის წინათ ოლენიცის ერთ სოფელში ყოფნის დროს კლუბის ბიბლიოთეკაში ვნახე

ხშირი წაკითხვისაგან მთლად გაცრეცილი წიგნი. ეს იყო ჩემს მიერ ~~თარგმნილი~~ „ვეფხისტყაოსანი“. წიგნის გარეკალზე იმ ადამიანთა გაუწაფავი ხელით, რომლებიც უმეტრებისა და სიბნელიდან გამოიყვანა ჩვენმა პარტიამ — რუმინეთის მუშათა პარტიამ, ფანქრით წარწერილი იყო ასეთი სიტყვები: „ეს წიგნი მთლიანად, თავიდან ბოლომდე, სიამოვნებით წავიკითხე“. ამ სიტყვებს მოსდევდა რამდენიმე ახალგაზრდა და ხნიერი მკითხველის ზელოწერა. ამას წერდა რუმინელი ხალხი რუსთაველზე. ამის შემდეგ, მე შევუღეკი „ვეფხისტყაოსნი“ მეორე გამოცემის მომზადებას.

ნოვარ ნათაძე

„ვეფხისტყაოსნის“ ერთი სტროფის შესახებ

„მაგრა ღმერთმან მოწყალებან მით სახითა ერთით მხითა
ორი მისი მოწყალება დღესცა მომცა ამა გზითა:
პირველ, შეტყობის მოყვარულთა ჩემით რათმე მიხეზიოთ,
კვლა, ნუთუნცა სრულად დამწყვა ცეხელთა ცბელთა ანაგზითა“.

ასე იკითხება „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიურ
რედაქციის გამოცემის ტექსტში მსმ-ე სტროფი.

ხელნაწერებსა და ბეჭდურ გამოცემებში ამ
სტროფის პირველი ტაქტის ორი განსხვავებულ-
ლი წაკითხვა არსებობს: „სახითა“ სიტყვის
ნაცვლად ხოც მათგანში არის „ცნობითა“. პირ-
ველ წაკითხვას მისდევს ხელნაწერები: S 2b:9
(სახით) და H— 81, W—17, W—27 და ბეჭ-
დური გამოცემები: ქართულიშვილისა, კარი-
კაშვილისა I და II, ინგოროვესის.

მეორე წაკითხვა გვაქვს ხელნაწერებში H—
54, S—4409, S—49b8, H—2074, A—562, H—
2610, H—599, Q—201, H—5006, H—3061—10
H—740 და სხვ. და ბეჭდურ გამოცემებში: კი-
ტინაძისა, წერეთლისა, ბროსესი, ჩუბინაშვილისა
I და II, კავაბაძისა II, აბულაძისა.

ერთ ხელნაწერში (D—12804.190) „ერთით“
სიტყვის ნაცვლად წერია „ერთისა“: „მით სახითა
ერთის მხითა“. რამდენიმე ხელნაწერში ეს
სტროფი აკლია Q—7062, S—3077, S—1418,
K—215, S—1676) ა. ა.)

ამგვარად, ხელნაწერების ჩვენების მიხედვით
ორივე ძირითადი წაკითხვა: „სახითა“ და „ცნო-
ბითა“ დასაშვებია. მათ შორის არჩევანის სა-
კითხი ბუნებრივად დგება.

1. ენაობით რას წარმოადგენს მოყვანილი
სტროფის პირველ ორ სტრიქონში მოცემული
წინადადება სინტაქსურად. პოემის მიხედვით
მზე არის ღმერთის ხატი ანუ სახე (სტრ. №№ 836
და 837). მაშასადამე, პირველი შეხედვით, ფრა-
ზა „ღმერთმან მოწყალებან მით სახითა ერთით
მხითა“ უნდა ნიშნავდეს: „ღმერთმა, რომელსაც
აქვს ხატი, ანუ სიმბოლო — ერთი მზე“. მაგ-
რამ ამ აზრით მოყვანილი სინტაქსური კონსტ-
რუქციის — ქონების აღმნიშვნელად ხმარებუ-
ლი მოქმედებითა ბრუნვის გამოყენება რუსთა-
ველისდროინდელ ქართულში ძალიან საკუკუა.

არასწორია იგი თანამედროვე ქართულში:
აქ იგი სხვა ენიდან საკმაოდ უხეშად გად-
მოღებული კონსტრუქციას წარმოადგენს
(უთქვათ: „კაცი მოხი ხმით“ და ამის შესავსენი).
ამ კონსტრუქციის გამოყენება თანამედროვე
ქართულში შემთხვევით თუ შეიძლება მოხდეს
ისე, რომ არ გვეხამუშოს (მაგ., გ. ტაბიძის ლექ-
სში. „იდგნენ ცაცხვი და მუხები უმადლესი
წვერითი“). რუსთაველთან ეს თითქმის შეუძ-
ლებელია. მართალია, პოემაში გვაქვს რამდენ-
იმე ადგილი, რომლებიც თითქმის რუსთავე-
ლის ენისთვის ამგვარი კონსტრუქციის ნორმა-
ლურობას გვიჩვენებს: სახელდობრ:

„მისგან არს ყოელი ზელმწიფე“ სახითა
' მის — მიერთითა“.

„თინათინ მოჰყავს მამასა პირითა მით
ნათელითა,
დასვა და თავსა გვირგვინი დასდა თავისა
ხელითა,
მისცა სკიპტრა და შემოსა მეფეთა
სამოსელითა,
ქალი მზებრ უქვარტს ყოველთა, ცნობითა
ზე — მხედველითა“ (45)

„შემავლს სახლი, ნაჯეები კეკლუცად
ბანიზბანიითა,
გამოჩნდა მთავრე ნათლთა გარე შუქ-
მონაგვანითა,
ფარდავსა შიგან მქლომარე შესამოსილთა
მწიანითა,
საკრძალავი და ღარაბი, უცხო პირად და
ტიანითა“ (408).

1 ხელნაწერები მითითებულია ს. ყუბანეი-
შვილის რეგისტრის მიხედვით.

„კახარულა ჩემი ანდერძი, ჩემგან ნაწერს
ხელითა“.

ას. მეფეო, მოგზორდი, წავე გულოთა
 ხელითა,
 ნუ სემუნათ ჩემთვის მეფენი, ნუ ხართ
 მისილნი ბნელითა,
 სუფევითმცა ხართ თავეითა, მტერ თაგაბ
 საკრძაღველითა“. (807)

„ეთანდილ გავლო ქალაქი მით უებროთა
 ტანითა,
 ზღვის პირსა სახლი ნაგები დგა ქვითა
 წიფელ-მწვანითა,
 ქვეშეთქვე სრითა ტურფითა, კელი
 ზედა ბანის-ბანითა,
 დიდროვანითა ტურფითა,
 მრავლითა თანის-თანითა“. (1112)

მაგრამ არსებითად ამას განსაზღვრულ კონსტრუქციასთან საერთო თითქმის არაფერი აქვს. „სახლითა მის-მერითა“, „პირითა მით ნათელითა“, „ენობითა ზე-მხედველითა“, „თავითა, მტერთაგან საკრძაღველითა“, „ნათლითა, გარე შუქ-მონათათა“, „სახითა ტურფითა, ზედა ბანის-ბანითა, დიდროვანითა ტურფითა“ — აღვნიშნობთ (ზმნიზღედრი) მნიშვნელობისა, ზმნის უანმარტეს და უპასუხებს კითხვებზე: „როგორ? როგორ „არს?“ როგორ „მოწყას?“ როგორ „უქმერტს?“ როგორ „ხარმთცა სუფევითა?“ როგორ ნაგები? „მით სახითა ერთით მზითა“ კი, თუ ამ ფრაზის ცალკე განვიხილავთ, ატრიბუტული (ზედასართული) მნიშვნელობისა, უანმარტეს არსებით სახელს (ღმერთი) და უპასუხებს კითხვებზე „როგორმა ღმერთმა?“. ან „რომელმა ღმერთმა?“ დასკვნა ნათელია: „მით“ სახითა ერთით მზითა“ აგრეთვე იღვრ-ბიბლიური მნიშვნელობით უნდა იყოს ნახმარი და უნდა უპასუხებდეს კითხვებზე „როგორ“. უფრო კონკრეტულად, ეს ფრაზა შეიძლება გაიგოთ მხოლოდ მთელი წინადადების კონტექსტში, სადაც იგი მოქმედების იარაღს აღნიშნავს: რითი მისცა ღმერთმა ტარიელს ორი მოწყალეობა? „მით სახითა ერთით მზითა“ ან „მით ცნობითა ერთით მზითა“, გაჩნდა, რომელ ხელნაწერს დაეუყრებო.

2. როგორ ეგუება ჩვენთვის საინტერესო ფრაზის ამ გრამატიკულ ინტერპრეტაციას მზის, როგორც ღვთის ხატის წარმოდგენა შინაარსობრივად?

პოემაში დამოწმებული და გამოყენებულია პლატონური და ნეოპლატონური წარმოდგენა მზეზე, როგორც ღვთის მატერიალურ ხატზე. რომ 836, 837 სტროფებში მზის „ღვთის ხატად“ ხსენება პლატონური და ნეოპლატონური ფილოსოფიიდან მოდის და მას ემთხვევა, ეს დამტკიცებულად ითვლება (იხ. მ. გოგობერიძე, უხეანავი არსების ცნება „ეფესოსტაქსონში“, მნათობი, 1941, № 5). ამ სახის გამოყენების

პლატონური და ნეოპლატონური ფილოსოფიაში მეტაფორული აზრი უფრო აქვს, ვიდრე სკეპტიკი მეტაფიზიკური, სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობის მხედველი გასაგებია. პლატონი „პოლიტიკაში“ მზეს უწოდებს კეთილის (რაც პლატონისათვის არის უმაღლესი იდეა, იდეათა იდეა) შვილსა და სახეს. რაც აზრითს (ინტელიგენცილურ) სამყაროში კეთილია აზროვნებისა (Vcus და ნახრის მიმართ, იგივეა ხილულ სამყაროში მზე — ხედვისა და ნახულის მიმართ. ინტელიგენცილურ (იდეათა) სამყაროში „იეთილი“ წარმოშობს არა მარტო შემეცნებას და შემეცნებულად ცოდნას (Erkanntwerden), არამედ თვით ცოდნას და არსებას (Sein und Wesenheit) ასევე, მზე საგნებს არა მარტო ხილულად ზდის, არამედ ანიჭებს მათ ქნადობას, ზრდასა და საკვებს. აქამდე მზის სახე პლატონის მსუფოთაში მეტაფორულად იხმარება. მაგრამ შემდეგ პლატონი ამბობს, რომ კეთილის იდეა, რომელიც ყოველივე კარგისა და მშვენიერის მიზეზია, მიღმურ სამყაროში თვითონაა გონებისა და ქეშმარტების მომცემი, ხილულ სამყაროში კი (იგულისხმება: ამავე ფუნქციით) ნათლისა და მისი ბატონის — მზის შემქმნელია! აქ მზის, როგორც ღვთის სახის წარმოდგენის უკვე პირდაპირი, მეტაფიზიკური აზრი ენიჭება, თუმცა, რასაკვირველია, პირველი (მეტაფორული) ხმარება ამ სახისა უფრო თანმიმდევრულიც არის და პლატონის კონცეფციისთვის უფრო არსებითიც. იგივე „ნათლის მეტაფიზიკა“ ვარიანტული და გართულებული სახით გამოყენებულია ნეოპლატონიზმში (ყვრძოდ, პლოტინის მიერ). მართალია, კომენტატორები აღნიშნავენ, რომ აქ „მეტაფორული სიტყვისმარება ხშირად პირდაპირში გადადის“. მაგრამ არსებითად, კონცეფციის ლოგიკური აღნაგობის მიხედვით, მზის სახის გამოყენებას სწორედ მეტაფორული, ტრანსცენდენტობის წარმოდგენის გათვალისწინებით უნდა ექცია აქვს.

შეიძლება თუ არა ღვთის სახე — მზის ეს მეტაფორული წარმოდგენა იგულისხმებოდეს ჩვენთვის საინტერესო ფრაზაში? არ შეიძლება იმით, რომ მზე აქ წარმოდგენის მიხედვით ღვთის მხოლოდ ხატია, სახეა, იგი შედარების, ახსნის, გათვალისწინების საშუალებაა და არა ღვთის იარაღი, ღვთის ორგანო, რომლითაც იგი ქვეყნის ბედ-იზბალს განაგებს და მოწყალეობს არიებს. ასეთი რამ არ გვხვდება არც ანტიკური ფილოსოფიაში, საიდანაც ეს მეტაფორაა ნასესხები, არც, მით უმეტეს, ქრისტიანულ თეოლოგიაში.

¹ H. Müller. Dionysios Proklos, Plotinos, Münster, 1918. გვ. 40—41.
² იქვე, გვ. 42.

შეიძლება ამ ადგილის აზრი მეორენაირად ავეყენო, სახელდობრ, დავაგეგო, რომ აქ უფროს სახე — მზის მეტაფორულ წარმოდგენასთან ერთად მეორე, ასტროლოგიური წარმოდგენაც იფიქსირდება — მზისა, როგორც მათობათა შორის პირველისა, რომელიც ქვეყნად მოვლენების მსაგებობაზე გავლენას ახდენს. ეს ასტროლოგიური წარმოდგენა ამოსაყვანისთვის სწავლიდა. მას ნეოპლატონურ ფილოსოფიაშიც ვაჩვენებთ მხარდაჭერა აქვს (უფრო ლიტონი სიტყვით, ვიდრე ლოგიკური აუცილებლობით) და რუსთაველთანაც გვხვდება:

„აბა, მზეო, გააქეზე შენ უმძლესთა მძლეთა მძლესა,
ენ მდამალთა ამაღლებ, მეთობასა მისცემ
სეგნა“.

მაშინ 305-ე სტროფის აზრი ასე უნდა ვაგეგო: „ღმერთმა ამ მზის მეშვეობით (პირდაპირი აზრით), რომელიც არის მისავე სახე (მეტაფორული აზრით), შე დღეს ორი წყალობა მომიცაო“. მგარამ ჩვენი სტროფის ასეთი ახსნა მეტად შორეულ, შემოვლითს გზას გულისხმობს და ნაყლებს სარწმუნო ჩანს.

3. ამგვარად, „სახითა“ წაეთხვის ყოველი გაზრდილობა განსახილველ სტროფში, შეიძლება ითქვას, ხელოვნური. რას მოგვეცემს მეორე, „ცნობითა“ წაეთხვა?

„ცნობა“, რაც რუსთაველთან „გონებას“, „ინტელექტს“ ნიშნავს, ანტიკურ ფილოსოფიაში არაფერცნობილი ტერმინია, რომელიც ანაქსაგორასა და პლატონთან იხმარებოდა, მგარამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ნეოპლატონურ ფილოსოფიაში მიიღო. ნეოპლატონიზმის ობიექტური იდეალიზმის მონასტერ სისტემაში ამ ცნებას ცენტრალური ადგილი უჭირავს. პლოტინის — პირველი და ყველაზე დიდი ნეოპლატონიკოსი აქტორის — სისტემის ძირითადი იდეა, რომელიც მან პლატონისგან მიიღო, არის ვრძობადი ქვეყნის იქით და მასზე უწინარეს მეორე, იდეათა სამყაროს არსებობა, რომელიც არის ერთადერთი რეალობა და რომლის ანარეკლია ჩვენი სამყარო. მისა მსწრე-ლებლის — პლატონისავე განსაკუთრებით, რომელმაც თავისი სისტემა ელემენტარული ლოგიკური წინააღმდეგობისაგან ვერ დააზღვია, პლოტინის სისტემა თავისებურად სრულია და ლოგიკურად გამართული. ერთადერთი რეალობა არის ღმერთი, — პლოტინის ტერმინოლოგიით ერთი ანუ სიციეთი ანუ შვენიერი ერთეულია, იგია მიზეზი და საფუძველი ყოველივე არსებობისა და ყოველივე არსებობისა, „ნაკადი, რომელიც არის თავის თავის წყარო“. მატერია, რომელიც ამ აქტიურ შემოქმედ საწყისს უპირისპირდება, პლოტინის თანახმად, არსებობსტატიკურია, იგია შიშველი განუსაზღვრელობა და უფორმოება. იგი არაა არსებული და არც არსე-

ბობა, არამედ მხოლოდ შესაძლებლობაა არსებობისა. ყოველი საგანი, რომელიც სხვა სხვა-ბობს, მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც მასში მონაწილეობს ღვთაება, არსებობს ღვთაების წყალობით, რომელიც მას განსაზღვრულობას, სახესა და ფორმის აძლევს. სინამდვილის საგანი ესაა ანარეკლი სარკეში: მატერიაა მასიური სარკეა, ხოლო ღვთაება იდეის სახით ის საგანი, რომელიც აირეკლება, ეს უფანასკელი რომ გაქრეს, ანარეკლიც მამინევი გაქრება. ამნაირად, ღმერთი აბსოლუტურად ტრანსცენდენტურიცაა და ყოველივე არსებულში იმანენტურიცაა და ამ უფანასკელი გარემოების წყალობითაა, რომ ნეოპლატონიზმისა და მასზე დამყარებული ქრისტიანული კონცეფციის — დიონისე არეოპაგელის მოძღვრების თავისებურ პანთეიზმზე — არა სუბსტანციურ, არამედ „დინამიურ პანთეიზმზე“ (ცელსის ტერმინი) დააბრუნებენ.

როგორღა ჰყავს ნეოპლატონიზმს წარმოდგენილი ეს ტრანსცენდენტურ-იმანენტური ღვთაება, ერთი მხრივ, და მისი დამოკიდებულება ქვეყნად მოვლენათა მსაგებობასთან, მეორე მხრივ? ღვთაებაში ანუ ამ მიღმურ იდეათა სამყაროში, რომელიც ერთადერთი ნამდვილი რეალობაა, პლოტინის თანახმად, არის სამი არსებობის პრინციპი, ანუ პაპისტასი, რომლებიც ერთ-ერთივენიცაა გამოდინარეობენ და ერთივენიც არსებობენ ერთიანობა, იგივე კეთილი, იგივე მშვენიერი, რომელიც ყოველგვარ განსაზღვრულობაზე მაღლა დგას, რომელსაც ვერაერთაირად დავიხილოთ პრედაცატები ვერ მიეწერება და რომელსაც ჩვენ ვინაობა ვერ სწავდება. დიონისე არეოპაგელის ნეგატიური თეოლოგია, რომლითაც, სხვათა შორის, რუსთაველი უხვად სარგებლობს, მთლანად ნეოპლატონური ერთი ამ კონცეფციას ემყარება. მეორეა გონება, სახე და ხატი ერთ-სა, აზროვნებითი პრინციპი, რომელშიაც პირველად ჩნდება სიმარტივე, ლოგიკური დაპირისპირება აზრისა და აზრის ობიექტისა, რომლის გზითაც ჩვენ ვვაქვს ცოდნა ერთის შესახებ. მესამეა სული ანუ მსოფლიოს სული, სახე ანუ ხატი გონებისა, რაც არის იგივე სიციცხლის პრინციპი. სული უნებო აუცილებლობით ქმნის ბუნებას და ყოველივე საგანს ხილულ სამყაროში. კომენტატორები ერთხმად მიუთითებენ, რომ ამ სამი პაპისტასის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი პლოტინის სისტემაში მეტად ბუნდოვანია: ზოგჯერ ამ სამ დამოკიდებულ პაპისტასს ერთი და იმავე ოდენობის სამ ასპექტად მიიჩნევენ.¹

¹ Pistorius, Plotin und Neoplatonism, Cambridge, 1956.

ზოგჯერ ცალკე გამოყოფას იმით ხსნიან, რომ პლოტინს სათანადოდ მარჯვე ფილოსოფიური ტერმინოლოგია არ ჰქონდა ხელთ და ის, რომ განხილავდნენ ოდენ ლოგოური დაყოფის გზით შეიძლებოდა, სამ დამოუკიდებელ ჰაზოსტასად დაყო.¹ ჩვენთვის საინტერესო ახლა ერთია: ნეოპლატონიზმის ღმერთი სამწევროვანია და მისი ერთ-ერთი (მეორე) წევრი არის გონება თავისი ხვედრითი წონით პლოტინის სამწევროვან ლთაებაში ეს უკანასკნელი ორ დანარჩენთან შედარებით, ყველაზე დიდია. როგორც კომენტატორებმა აღნიშნავენ, ნეოპლატონური ღმერთი ფაქტიურად სწორედ იგია.² სწორედ ეს ღმერთი გონება (vous) უნდა იგულისხმებოდეს 305-ე სტროფის „ცნობა“ ტერმინში. გონების და მისი როლის წარმოდგენის ზოგი დეტალი ნეოპლატონიზმში ამის საძარგებლოდ შეტყვევებს.

როგორც ვთქვით, ჩვენთვის საინტერესო სტროფში „ცნობა“ წარმოდგენილია როგორც ლევის იარაღი, ღმთის ორგანო, რომლითაც იგი ქვეყნად მოვლენების მსველრობას განსაზღვრავს, კონკრეტულად — ტარელს წყალობას ანიჭებს. ეს როლი, თუ კი გამოვრიცხავეთ იმ სხვაობას, რომელიც ნეოპლატონიზმსა და რუსთაველის ქრისტიანულ თეიზმს შორის არ შეიძლება არ გვექონოდა, ძალიან კარგად უდგება გონების როლს ნეოპლატონურ მეტაფიზიკაში. ნეოპლატონიზმისთვის იდეალურ და გრძნობად არსათა მთელი იერარქია — ერთიდან მოყოლებული ვიდრე უსულო სავნებამდე — მატერი აუცილებლობის ასპარეზი, თეოდებლობის გზით ჩნდება, იშლება და იშობა. თავისუფლებას ანუ არჩევანს ამ სასტემოში ფაქტიურად მხოლოდ ორ წერტილში რჩება ადვილი: ერთია ადამიანის სული, რომელსაც შეუძლია თავის ნებით მეტად ან ნაკლებად აპყვეს მატერიის (რაც ნეოპლატონიკოსებისთვის იგივე ბოროტია) გავლენას. მეორეა ღმერთი გონება, რომელიც თვითშემეცნებას ეწევა და ამ თვითშემეცნებაში თავისუფალია ყოველი გარეშე ფაქტორის გავლენისაგან. გონებამი ლოგოურად (და არა ნამდვილად) გაირჩევა გონება (vous და საბარო, აზროვნების საგანი

აქტიური ძალის ანუ სულს სამედიტაციით ეს ხედვა გრძნობადი სამყაროს სავნებისა და მოვლენების სახით ხდება, რეალური. ამრიგად, სამყაროს მოვლენათა განვითარების განმსაზღვრელი და გადამწყვეტი, თუ კი ასეთს აუცილებლად დავუწყებთ ძებნას ნეოპლატონურ მეტაფიზიკაში, მიღწერი სამყაროს სამი პრინციპიდან მეორეა — სახელდობრ, გონება. ღმთის წყალობის ცნება ნეოპლატონიზმში არ არის, მაგრამ რომ იყოს, ამ წყალობის სუბიექტი ან მისი განმახორციელებელი ორგანო მხოლოდ ეს გონება შეიძლება ყოფილიყო. თუ კი ქრისტიანი, პაროქენული ღმთის აღმსარებელი რუსთაველი ნეოპლატონური მეტაფიზიკის წარმოდგენებსა და ტერმინებს გამოიყენებდა, მას ღმთის წყალობა სწორედ მისი გონების საქმედ უნდა ჩაეთვალა. ამ წარმოდგენებს კი რუსთაველი, მიუხედავად მისი ქრისტიანობისა, ნამდვილად იყენებდა, რაც სრულებით უდავოდ შეტყვევება იმით, რომ ღმერთი მისთან ნეოპლატონიზმის უმძლეესი ჰაზოსტასის სახელით — ერთითაა მიხსენებული:

„ერთსა მიხვდეს საზიაროდ, ღიღებანი
იასოცნეს“¹ (1455).

მეორე ანალოგია უფრო ტერმინოლოგიის შეხება. განსაზღვრულ სტროფში ღმთის ცნობა (ანუ გონება) მოხსენიებულია როგორც მზე, იგივე მეტაფორა, რომელიც ნეოპლატონიზმში ზოგადად ღმთაებას ეკუთვნის, როცა საქმე დეტალიზაციაზე მიდგება, ღმთაების სწორედ მეორე ჰაზოსტასს — გონებას მიეკუთვნება. ერთი არის თვით სინთლე, გონება არის მზე, სულ არის მთავარ, რომელიც თავის ნათელს მზისაგან იღებს (რასაკვირველია, სამივე მხოლოდ მეტაფორულად).

შესაძლოა, თუმცა სათუოდ, კიდევ ერთი ანალოგია მოვიყვანოთ. პლოტინთან ფილოსოფიური სპეკულაცია ზოგჯერ მითოლოგიურ წარმოდგენებს იყენებს და ერთს, გონებას, სულს ეწოდება, შესაბამისად, ურანოსი, კრონოსი, ძევესი. „ვეფხისტყაოსნის“ კვითხულობა:

¹ რუსთაველი ამ მხრივ უფრო ახლოს დგას ნეოპლატონიზმთან და უფრო შორს ქრისტიანული სამების მოძღვრებისაგან, ვიდრე დიონისე არეოპაჯელი, ამ უკანასკნელმა ღმერთის მიმართ ბაიმიერთა ნეოპლატონური სპეკულაცია ერთს შესახებ, მაგრამ ღმერთად არა სამების ერთი წევრი, არამედ მთელი სამება იგულისხმება, იმ. ზიბერტი ფსევდოდონისეს მეტაფიზიკა და ეთიკა, იენა, 1894 (გვ. 86, ენაზე). გვ. 56 მ. რუსთაველმა მოყვანილ ტექსტში ცნობება ერთთან ზიარებად დასაბა, რაც სამების ფაქტორინას არსებობად ეწინააღმდეგება.

¹ A. Drews, Plotin und der Untergang der antiken Weltanschauung, Jena, 1907, გვ. 115—158.
² Pistorius (იტ. შრ.) A. Drews, (იტ. შრომა), Jnge.

მაშინ ქვეყნის მოიწია უსაზომო რისხვა
 ლეთისა,
 კრონოს; წყრომით შემხედველ-
 მან, მოთორვა სიტკბო შრისა
 (1415)

თუ დავუშვებთ, რომ კრონოსს სხენება იქ
 უშეალოდ ელინური მითოლოგიიდან მოდის,
 მაშინ უნდა ვალიარათ, რომ XII საუკუნის
 ქრისტიანი ქართველის ცნობიერებაში ელინე-
 რი მითოლოგიურა წარმოდგენები იმდენად
 ძლიერი ყოფილა, რომ ლეთისა და სამყაროს
 მიმართებას ქრისტიანულ წარმოდგენებში ერე-
 ოდა და კონტრეფიცის უწყვედა მათ. ამივე
 სტროფში ავი გვაქვს ქრისტიანული „რისხვა
 ლეთისა“. თუ არა, მაშინ კრონოსი შეტაფო-
 რტულად უნდა გავივით, როგორც ნეოპლატონ-
 ნური ფილოსოფიიდან შემოსხენებული აზრით
 ნახესხები გამოთქმა. ვფიქრობთ, რომ მეორე
 შესაძლებლობა უფრო ნამდვილია. განა ის-
 ტორიულად უფრო ბუნებრივი არ არის,
 რუსთაველთან ნეოპლატონიზმის რავინდარა
 ძლიერი და ზოგჯერ თუნდ ალოგიური გავლე-
 ნა დაინახოთ, ვიდრე მის დროს ქვეყნად არარ-
 სებულა, ისიც უცხო წარმართობის გამოახი-
 ლები ვეძებოთ?

შთავარა დაბრკოლება, რომელიც ყველაფერ
 თქმულს ეღობება, ამთავითვე ცხადია. ეს ის
 ძველი და შარად ახალი საბუთია, რომ ბევრი
 ფილოსოფიური წარმოდგენა (ამ შემთხვევაში:
 ნეოპლატონური), რომლებსაც რუსთაველთან
 პოეზობენ, იმავე პოემში ასახულს ქრისტი-
 ანულ დოქტრინებს არ ემთხვევა და, მაშასადა-
 მე, ან ერთი უნდა უარყოფთ, ან მეორე. მაგრამ
 ანტიკური ფილოსოფია და ქრისტიანული თეო-
 ლოგია ლოგიკურად ძნელად თუ უთავსდებოდა
 ერთმანეთს პრაქტიკულ ფილოსოფიაშიც, ზო-
 ლდ რაც შეეხება ნეოპლატონიზმს, მისი მთავა-

რი გამაქრისტიანებლების — დიონისესა და ნე-
 ტარია ავეჯსტინეს შრომებიც მრავალზე მრავალს
 ფილოსოფიურად შეუთავსებელს მომენტს
 შეიცავს. თვით რუსთაველთანაც ცვლელს უნდა
 ეს სტროფებში მრავალი ასტროლოგიური თუ
 ფატალისტური წარმოდგენა გვხვდება, რომლე-
 ბიც ლოგიკურად შეუთავსებელია ქრისტიანო-
 ბასთან, მაგრამ ამ საფუძველზე არც ამ სტრო-
 ფების ნამდვილობას, არც რუსთაველის ქრის-
 ტიანობას არ უარყოფთ. ან განა აქვს რაიმე
 გამართლება იმას, რომ რუსთაველის მსოფლ-
 მხედველობის მთლიანობა მის ფილოსო-
 ფიურ მთლიანობაში ვეძებოთ?

რა გამოაღინარეობს ზემოთქმულიდან ჩვენო-
 ვის საინტერესო სტროფისათვის? თუ ტექსტში
 იყო „ცნობითა“, გადაწყვიტი, რომელსაც ეს
 ტერმინი არ ემსადა, ადვილად შეცვლიდა მას
 „სახითა“ სიტყვით, რომელიც პოემისათვე მშპ
 და მშპ სტროფებს შინაარსობრივად უღვება.
 თუ გვქონდა „სახითა“, ამ სიტყვის შავიერ
 „ცნობას“ დასწერდა მხოლოდ ის ვადაწყვიტი,
 რომელსაც ამ ტერმინის ფილოსოფიური არის
 ემსადა. ასეთი ცვლილება შეიძლება მომხდა-
 რიყო მხოლოდ იმ მოკლე ვადაში, რომელიც
 პოემის დაწერასა და საქართველოში ყოველ-
 გვარა ფილოსოფიური განათლების მოსპობას
 ერთმანეთს აშორებს და არავითარი საფუძველი
 არ გვაქვს, რომ „ცნობითა“ წაიკითხვა თვით
 რუსთაველს არ მიეაწეროთ.

რაც შეეხება ტერმინს „ცნობა“, ქართველი
 ნეოპლატონიკოსი იოანე პეტრიწი მას ამ აზრით
 არ ხმარობს. მასთან ჰერმენულ VOUS-ს ქარ-
 თულად „გონება“ შეესაბამება. მაშასადამე,
 რუსთაველთან ეს ტერმინი პეტრიწისგან არ
 მოდის. საფუძვლებელია, რომ იგი ბერძნულ
 ტერმინის საკუთარი თარგმანი და ბერძნულ
 წყაროებთან უშეალო ნაცნობობის ნაყოფი-
 იყოს.

გაბამ კანკავა

ქართული ისტორიული პროზის ტრადიციები

(უ. გამსახურდიას „დიდოსტატის შარჟენას“ თემატური პრობლემატიკიდან)

კონსტანტინე გამსახურდიას აზრით, თუკი შწერაღს შემთშეებული აქვს სწორი ისტორიული კონცეპცია, მას შეუძლია თამამად იხელმძღვანელოს მით და შემოქმედებითად აიფიოსს თუ გაღმომეცეს შემატინეს მიერ შედარებით ძუნწად შორღებული ანაღები. ისტორიული ფაქტი მან ხელოვნების ფაქტად უნდა აქციოს და ერთ მოცემულ სინამდვილეს დაუბირისპირას შორღ — ფანტაზიათა და შემოქმედებითი შეთოდით გაიცოცლებული მხატვრული სინამდვილე. ასეთსავე თვალსაზრისს ატარებდა ლევ ტოლსტოი თავის ცნობილ სტატიაში „Несколько слов по поводу книги „Война и мир“. ამ შწრღში ღიღი რუს რომანისტი მკვეთრად ასხვავებდა ისტორიოსისა და მხატვრის დამოკლებულემას ისტორიული ფაქტებისადმი: «Историк имеет дело до результатов события, художник до самого факта события. Историк, описывая сражения, говорит: левый фланг такого-то войска был двинут против деревни такой-то, сбил неприятеля, но принужден был отступить; тогда пущенная в атаку кавалерия опрокинула... и т. д. Историк не может говорить иначе. А между тем, для художника слова эти не имеют никакого смысла и даже не затрагивают самого события. Художник из своей опытности, или по письмам, запискам и рассказам, выводит свое представление о совершившемся событии, и весьма точно (в примере сражения) вывод в деятельности таких-то и таких-то войск, который позволяет себе делать историк, оказывается противоположным выводу художника...

Для историка главный источник есть донесения частных начальников и главнокомандующего. Художник из таких источни-

ков ничего почерпнуть не может, они для него ничего не говорят, ничего не объясняют. Мало того, художник отворачивается от них, находит в них необходимую ложь»¹.

ღევ ტოლსტოი ამ შწრღში ხაზგასმულად აღნიშნავს, რომ ანალისტთა და ქრონიკრთთა მონაცემებში (გასაგები მიზეზების გამო) ისტორიული და სამხედრო ფაქტები ხშირად ფალსიფიცირებულია, შეცვლილი. ისტორიოსთა ასეთ ცნობებს ის „გარღუეულ სიტყუეს“ უწოდებს; ამიტომ მხატვარს შორღლერი უღუნბაც აქვს მისთვის საინტერესო მოღუნა საკუთარი შეხედულებით გაარკვიოს და გაღაწუვიტოს.

არსაკიძე რომანში საქართველოს ეროვნულ-ეღტურული აღმავლობის გაღმომეცეში მხატვრული ფიგურაა, ისე, როგორც შორღე პერსონაჟი მეღე გიორგი პირველი შთელი თავისი მოქმედებით და სქემინობით ასახავს ეროვნულ-პოლიტიკური შეგნების მალღ ღონეს. ორივე ეს პერსონაჟი ერთ ღღე მისიას ემსახურება, სხვადსხვა მხრივ. თუ როგორღა მათღმი აეტორის მხატვრულ-მსოღლმხედველობრივი დამოკლებულება, ამის შესახებ ქვეეით ვისაუბრებთ.

მოვალეობის გრძნობის შეგნების კარგი ნიშნუი ის სიტყუებიც, რომღთთაც არსაკიძე ნაწარმოებში მიმართავს სეეტციხთველის აღშენებულ მეშღ-ღაზეებს. ამ პატრიოტულ მიმართეაში მთელი სიგრძე-სიგანით ჩანს არა მარტო შწრღლის ეროვნული თვალსაზრისი, არამედ ქვეუნისა და საქმის წინაშე ვღლის ის გრძნობა, რომღთთაც უნდა ხელმღღანელობღეს ყოველი აღამინა და მოქალაქე. ღაწუებუღი ებრღლო ხეღოსანიღღან, ვიღრე ღღე ხეღოვანამღე ან

¹ Л. Н. Толстой, «О литературе», 1955. 33-118.

ქვეყნის თავდაცვით. ასეთია ამ მიმართვის იდეურ-მორალური შინაარსი. „ლაზებო, — მიმართა არსაკობე ბრბოს, — მართალია, ეამიანონა დაიწყეთ, მაგრამ გახსოვდეთ, ეამის საფრთხე ვეღას გეცადის, ხომ ხედავთ, მეც თქვენთან ვარ განსაცდელას ეამს, ლაზებო. სიკვდილი ასეთი არაა, უეამოდელ არ აგვეცდება, იცოდეთ, რადგან არაინ იცის, რა ეამს გვეწვევა იგი. ხომ ხედავთ, რა შლეგია სიკვდილი; ისეთ უგუნურ ცხოველებს თან დახეება, როგორცია ვირთხები და რწყილები.“

თქვენ თვითონ განსაკეთ, ლაზებო, უქნარობაში რომ დავიბოლო, იმას არა სჯობს, ჩვენი მოკვლეობის შესრულებისას გვეწვიოს სიკვდილი? ვგეტ იცოდეთ, ძმებო, ზარმაცებსა და მშობარებს უმალ ეწვევათ იგი, ვიდრე მამაცებსა და გამჩრვლებს.

რა იტყვიან იბერელები? მშობარნი ყოფილანო ლაზები. იცოდეთ, ვვალაზე მტრად ძმების უნდა გერიდებოდეს, ლაზებო, რადგან არაინ ისე საყვარელი არაა ამ ქვეყანაზე, როგორც დედა, არაინ ისე მოსარიდებელი, როგორც დედის ხსენის თანაზარნი.

საქართველო ჩვენი დედაა, ლაზებო, ხოლო იბერელები ძმები ჩვენი.

აბა, შოიგონის უხუცესებმა თქვენ შორის, სარკინოზებითან და ბერძენითან ომებში თუ ოდესმე გილატინით მითთვის?

ახლა ვირთხების და რწყილების მიერ გავრცელებულმა ეამმა რომ გვასწავლოს ღალატი, სირტხელია იქნება უთოდ, ლაზებო.

იგეტ იცოდეთ, ძმებო, არაინ ისე საძაგებელი არაა ამ ქვეყანად, როგორც ძმების მოღალატე მშობარნი ვაქციები, ლაზებო!*

როგორც ქართული კრიტიკის მიერ აღიარებულია, გიორგი რომანში ეროვნულ ხასიათს მერმოდენს. ეს მტლავნდება არა მარტო მის მამულიწმილერ საქმიანობაში და პოლიტიკურ-სახელწმიფობებრივ მოღვაწეობის ჩვენებაში, არამედ მისი პიროვნული თვისებების და ხასიათის განხილვაც. ავტორის მხატვრული ჩანაჭიქით, გიორგი მებერთვლია მისი ქვეყნის თითქმის ყველა ღირსებისა და ნაყოფიც. იგი ჩინებული პოლიტიკოსი, მეომარი და მშობრველია მისი ცენტრალისტური სახელწმიფობებრივი სისტემა პროგრესული მოვლენა ამ დროისათვის; მაგრამ პიროვნულ ნაკლავან არაა დაზღვეული და ამიტომ, მისივე განცხადების თანახმად, მას მრავალი ცოდვა მიუძღვის როგორც მეცხე, ისე აღმამანს. ავტორის აზრით, მიანიც, თუცა აღამიანი საყეთარი სამშობლოს* ერთვული შვილია, მას ბევრა სხვა ნაყლი და „ეოდვანი“ მიეტევება. გიორგი აღამიანი და ნაწარმოებში ის სწორედ ამ კუთხით არის ნამყენები; არაფერი აღამი

მიანური მისთვის არ ყოფილა უცხო. მაგრამ ერთ საკითხში, ქვეყნის სიყვარულის მაქმენში. ის მტაცე და სწორახზოვანად ამამქმედებრეობს, ნაწილობრივ, მისი ისტორიული და მხატვრული პიროვნების სიდიდის პათოსი.

სიკვდილის წინ, თავისებური აღსარების თქმისას, გიორგი მდამბორ ბიბასთან, ხალხის უშუალო წარმომადგენელთან რჩება პირისპირ, და ხალხის წიაღში დაბადებულ ამ შვილს მიმართავს ის სწორედ: „სიყრმე და სიჭაბუკე საქართველოს შევალი, მაგრამ ქართველები აფხაზს* მიძიხოდნენ, ხოლო აფხაზები — ქართველებს მსტოვარს* მიწოდებდნენ, ბაგრატიანს, ლაზს.“

დამანელი აზნაურებისა და სარდლების კინკლაობამ, პიპა, ჩვენი ყოველ ნებჭეარს აზნაურობა სწყურია, ყოველ ნაყარქეჭის — სარდლობა.

მედამ ბიზანტიელებს ეგებოდნენ ფეხქვეშ ჩვენი სუღელი აზნაურები და ღორმუცელია ებისკოპოსებო, მეფეები მწვანე ეტლებს მიეტრფოდნენ და ბიზანტიურ ხარისხებს. ამიტომაც არ მიყვარდა პაპანეში, გურგენ მავისტროსი, მამამიგი — ბაგრატ ერეკლავი და მცხეთაც და ნაქეჭვის წინ ღამეს ჩემს ვაყს წავეყრდი, ბაგრატს..

ხალხიც აზნაურებს ზამედა, პიპა, ამიტომაც მშვენიერს „უცხოს“ უწოდებენ, კარგ ქართულ თხილს, „ბერძენულს“, ხოლო საუფეთესო ქართულ ცერცვას, „ბერძენულს“.

სიმთვრალეში კარგი ვაქციები ვართ და კარგი რიტორები, პიპა. ეგაა ოღონდ, სიფხიზლის დროს ჩადენილი ცუდაცობა სიმთვრალეში გვაიწყლება ხოლმე, ხოლო ქეიფის დროს დანაქადები, უკვე აღარ გვანსოვს გამოფხიზლებული.

მეც მჭირდა ეს სენი, პიპა, სამთვრალეში მოვაკვლევინე ფხოველებს დედამისის ძმისწული-გიორგი, თრიაქით მთვრალმა.

ოღითგანვე ასე მოგვდგამს ქართველებს: მუდამ ჩვენ სიმციარეს მივსტიროდით, რადგან მტერი აურაცხელი გვაყავდა მუდამ, მაგრამ დიდი კაცი თუ გამოგვერიო, მის ისე დავგორტინო, როგორც დავიდილ ძეარს ყვავები!*

ავტორის მიერ დაბატულ ამ სცენაში საყეთარი ეროვნული ტყიბულებიცაა ჩაქსოვილი და მთელი ეს ტერადა ფართო აფლიტორიის არსებობას გულისხმობს.

რომანში ეროვნული თვითშეგნების მაღალი დონის ჩვენებით, რომელიც ჯერ ისევე შუასაუკუნეების საქართველოში სუფევდა, მწერალმა დაგვანახა ისიც, რომ ხალხი თავის სამშობლოს და მიწაწყალს იცავდა არა მარტო იმ შეგნებით, რომ საყეთარი „ნეზიანი მამული“ (ილიას

* დილისტატი, გვ. 285-286.

* დილისტატი, 1947 წ. გვ. 341-342.

გამოთქმით) და საკარმიდამო მიწები დაეცვა, არამედ იმიტრე, რომ მთლიან-ეროვნული შეგნების გრძნობა განზნა. გლეხსა თუ აზნაურს ერის ზოგადი ცნების შინაარსი ესმოდა და ფართო იდეალებსათვის შეეძლო ებრძოლა. სახელმწიფო გერმანიებამ გააცხოველა ცალკეულ კუთხეთა შორის მისვლა-მოსვლა, ეკონომიური და საზოგადოებრივი კონტაქტი, სამეფარნეთ ცხოვრების მიმართ ინტერესების ზრდა. ეკონომიური ურთიერთობის თვალსაზრისით, ჰართული ფეოდალიზმი ახალ საფეხურზე ავიდა; ვითარდებოდა საწარმოო ძალები, ხდებოდა შრომის დიფერენციაცია, ინტენსიური ვახს სოფლის მეურნეობა, რომელსაც გამოეყო ხელნაწობა და მისი ნაწარმი ფართო საზოგადოებრიობის მოხმარების საგნადაც იქცა.

ხელოსნები, ერთი კუთხიდან მეორეში მიმავალი კართ-ხეობები, ქვისმთლენი და „გალატონი“, „მტილოვან-სამოთხეების“ სეზონური მეშენი, რომლებიც სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და თავს ამგვარად ირჩენდნენ, იმდროინდელ საქართველოს სოციალური ყოფის ნიშნული მოვლენაა. სწორედ ეს „კუთხეთა-შორისი“ მიმოსვლა აღწერა რომანში, როდესაც ვეგბელობით, რომ ჯერ კიდევ კონსტანტინე არსაკიძის მამა, კართხეობი და ხელნაწობის მშენებელი, იქნებ სამეფოს სამებრად, დასავლეთ საქართველოდან მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში გადმოსახლებულა და ფხოვეში გაუწენია საცხოვრებელი ბინა. ასე, რომ, კონსტანტინე არსაკიძე ხელოსანთა წრიდან გამოსული ადამიანია. მან თავისი ხალხი ნიქით გაავლია გზა მეფის ხუროთმოძღვრის თანამდებობამდე, თუმცა ეს თანამდებობა იმდენად აინტერესებდა, რამდენადაც უფრო ახლო იქნებოდა თავისი საწადელის განხორციელებასთან, სტერტიკოვლის აუნეების შესაძლებლობასთან. არსაკიძე ნაწარმოებში ისეთივე ღრმადღამიანური თვისებებით აღჭურვილი პერსონაჟია, როგორც სხვა დანარჩენი შოქმედი გმირები, მაგრამ მისი მხატვრული ფუნქცია რომანში უფრო იდეალურია, ვიდრე რეალურია. არსაკიძის თემა ნაწარმოებში, არსებობდა ხელოვნების თემა, ხელო „დიდოსტატის“ ძირითად თემას, ეროვნულ კონცეპციასთან ერთად, სწორედ ეს წარმოადგენს.

ხელოვნების თემა, ანუ სწორედ ხელოვნების მარადიულობის საკითხი ნაწარმოების ლიტ-მოტივია, უარსებობის ნაწილი. ავტორი ცდილობს სურათოვლად დაგვიხატოს მხატვრული არსების წარუვალი ობიექტური ბუნება და გარედან შეგვახედოს მხატვრული მოვლენის ობიექტურ, მარადიულ კანონზომიერებაში.

ხელოვნების თემა კ. გამსახურდიას „დიდოსტატში“, მეორე მხრივ, შრომის, აღმშენებლობისა და სულიერი მოღვაწეობის აპოლოგიადაც არის. „ეუროთხეულა მხოლოდ ნაბიჯი ვალმო-

ხილილა, შრომაა უდიდესი სიჭველე ამ ქვეყნად და არც არაფერი აღმშენებებს ისე ვაგაგის, როგორც შრომამი გამოჩენილად...“

უდიდესი სიამაუე შეუდგებმა „გლეხის სიტყვა შემოქმედების შენის ნაყოფი ცხოვრებასა და მიწას სამკურნად გამოადგება“! რომანისტი აზრით, სულიერი შრომის, შემოქმედების მალაი აზრი და მნიშვნელობა იმაშია, რომ მხატვრული ქმნილება (მისი სრულყოფილების შემთხვევაში) მარადიული ხასიათისაა, მეორე მხრივ ის ადამიანის აქტიური ბუნების საუკეთესო დადასტურებაა, მაგრამ ორივე ეს საკითხი ბოლოს თავს იყრის ერთ დიდ პრობლემაში: ესაა თვითონ ხელოვნის ცხოვრების გაუცოდინება, რომელიც ცოცხლობს მის მიერ შექმნილ ნაწარმოებში და ასე და ამგვარად მიყვება შთამომავლობათა დაუსრულებელ წყებათ. ავტორის ფიქრით, ხელოვნების მარადიულობისა და შრომის აპოლოგიის საკითხებს მიეყვებათ შემოქმედის მორალურად გაუცოდინების თემასთან.

სამშობლოსათვის თავგანწირვის ეალი წარმოსადგენია, რასაკვირველია, ნებისმიერად, სხვადასხვა სახით. ის ფიზიკური მსხვერპლის მატანიდან უღრმეს სულიერ მოღვაწეობამდე განიერკობა. მთავარი აქ არის საკუთარი მოვალეობის გრძნობის ბოლომდე მიყვანა და შესრულება. რომანში სწორედ ამგვარი ღვივის გახსნის ესახებრება კონსტანტინე არსაკიძე. შრომა მისთვის ყველაფერია, ის ავსებს მთელს მის შეგნებულ ცხოვრებას და ზმირად ის განადგურებას ჰგავს: ფიზიკურად იწირავს მის ჯანმრთელობასაც. ვანა შემთხვევათა შტაბილი რომანში სევერცხოველის მშენებლობის ერთ-ერთ მშენიერ პასაჟში არსაკიძის წელის მოწყვეტა უშველებელი ჩექურთმომიანი ლოდის აწევის გამო, რომელიც თურმე „ოთხი კაცის ტვირთს“ წარმოადგენდა. რა თქმა უნდა, ეს სცენაიც სხვა მრავალთან ერთად, სიმბოლური შინაარსისაა. „თვალი წაატანა ბოდოკიამ, ლინისფერი გადაკრა ხუროთმოძღვრის სახეზე.“

როცა იგი ძირს ჩამოიყვანეს, წელი ვერ გამართა არსაკიძემ, მშვილდით მოყეცილი და ელა მიწაზე. საკაცებე დააწინეს ხუროთმოძღვარი მეფისა: თორმეტმა კალატონმა წაიყვანა არსაკიძე რატისეულ სასახლეში“² სხვაგან კიდევ უფრო გარკვევით აცხადებს თავის თვალსაზრისს ავტორი: „ხელოვნება გულის სისხლს მოათხოვს საფასად. თუ მთელი ჩანი არ შეილიე ამ სასტიკ ბოძონს, აღარაფერი გამოგვივა ხელოდან“. (გვ. 176).

ხელოვნებაში უცედავება, ხელოვანი საკუთარ ნაწარმოებში რჩება „მარადიულად“.

¹ დიდოსტატი, გვ. 124.
² დიდოსტატი, გვ. 200.

„ხელოვნება თავად უკვდავება... მხოლოდ ისტატი ვერ დაეწევა სიკვდილი... ათასგული წლება წალკავე ირგვლივ ყოველივეს. მხოლოდ სვეტიცხოველი დაჩნება, როგორც ღმერთთან და სიკვდილთან მებრძოლი აკოზი“. „როცა ყველაფერს წემა წარხოცავს, როცა ყველა ხმას ქარი წაიღებს, სვეტიცხოველი შეინაბებს დიდებას კიდევაც“.

მართლაც და სხვა და ველებმა ისტატი, თუ არ წამიერის შარადგამიულად ქცევა? სხვა რა ევლებმა ამ ქვეყნად, თუ არ უიდილი წარმატების ნიშანია? (გვ. 191). სხვაგან არსაქმდე ასე აწმუნებს თავის ისტატი: „მხოლოდ ამ სიტყვას ატვს წონა, რომელთაც საქმე მოკვდება და მსხვერპლი. უმსხვერპლო სიტყვა ისევე ამათ, როგორც უსურნელო ყვავილი, უნათლო შუქი, გინა სიტყვის მოკლებული მზე“ (გვ. 300). ეს აქტური შემოქმედების თემა ყველაზე მკაფიოა ნაწარმოებში, ერთგული კონცეპციის გვერდით. ადამიანი შორალურად მიმდრევის გოქავლებსავე, რაც თავისთავად მშვენიერია, ამბობს ამ რომანით ავტორი. სულიერი გუქვადგებებსავე უმშვენიერეს გვას წარმოადგენს ხელოვნება, ხელოვნების ნაწარმოებში ადამიანი „გამოაკრისტალებს“ საყუთარ პიროვნებას, მხატვრულ პოტენციას, თავის სულს. ამგვარად უნდა დაუბრახსპირდეს ის „წარმადელობის ნიშნს“.

სწორედ ასეთნაირად გუქვადგავა არსაქმდე— სვეტიცხოველის ტაძრის დიდებული ზეითი-შოდგარი. მან საყუთარის სიცოცხლე, პირთენება ჭეის ენით ამცნო მომავალ საუკუნებს, შთამომავლობას. ერთი შეხედვით ხანს, თითქოს არსაქმდე ყველაფერზე მალა აყენებს თავის პროფესიას, ხელოვნებას. მაგრამ ამის თქმა, ინტერპრეტირება სხვაგვარად შეიძლება: კონსტანტინე არსაქმდე ყოველივეზე მალა (სიყვარულზე, სასიცოცხლო კარებარზე და სხვა) კი არ აყენებს არამედ ყველაფერს ხელოვნებაში ამგვარებს. აგა, ბოლოსდაბოლოს, სიცოცხლეს კი არ სწირავს ხელოვნებას, არამედ თავისი დიდი სულიერი სიცოცხლის ასახვა სურს ხელოვნებაში, ისწრაფვის შორალური გუქვადგებისაკენ. სწორედ ამგვარად უნდა გვესმოდეს კ. გამსახურდიას ესთეტიკური მარწმის შინაარსი, მისი ესთეტიკური და მხატვრული-იდეური ჩანაფიქრის ძირითადი ნაწილი.

ხელოვნება უდრის თვით სიცოცხლეს. ხელოვნების სიღრმეების ამოწურვისათვის, ერთი სიცოცხლე — ეს მინაბუშია. ყოველი მომუნტი, რომელიც შენ სხვა რამეს მოახმარე, ხელოვნებისათვის აღუდგენელია. „მთელი ჩემი სიცოცხლე ღმერთის ძიებაში ვიყავი მე შლეგი ფხოვაში, კინეთში და ბიზანტიაში. მხოლოდ დღეს მივხვდი, ჩემო, — ეუბნება არსაქმდე შორენას, — რომ ეს ცხოვრება არც ისე მრუდვად წარუშორავს არსთავამებებს. ყველა-

ფერი იმისათვის შეემთხვევა ამ მიწაზე ქვედა, რათი თავის თავს და თავის ღმერთის მოავნის ბოლოს, გვეროდეს, ჩემო, საპატიო ექვლენ ვაცქანს არა გლახური ღმერთის ძიება, არამედ თავისი უნდა ვახდეს შემოქმედი უფლის შერთქმედ“. ამგვარია ნაწარმოების კარდინალური შიტივი.

მაშინაც კი, როდესაც არსაქმდე კოლონელების ახლს უხსნის, რომ მას ხელოვნება სიცოცხლეზე შერთლ შეყვარებია, მაშინაც ამ სიტყვებში იფულისხმება ხელოვნების მიერ დიდ ცხოვრებით ცხოვრება, დიდი მიზნით და აზრებით სულდგმულება. მწერლის აზრით, ხელოვნება — ეს ადამიანის მონათვარია, რომელი თავი იგი წარმატებას ებრძვის. ხელოვნების ქმნილება თავისი ობიექტური ბუნებით შარადიფული იმითაც, რომ ის ადამიანის სულიერი ენერჯიის უმაღლესი ნაყოფია, ესთეტიკური სინამდილის ფორმაა, „მეორე სინამდილე“. „შე ჩემი ხელოვნება სიცოცხლეზე შერთლ შემყვარებია, ჩემო. ამიტომაც განწირული მაქვს თავი“.

— მაშ, შენ სიცოცხლე ქებაზე ნაკლებად გუყვარებია, უტა?*

— განა ქება სიციცხოველი, ჩემო? ქეაყოფილია იგი ამგვარად. უფრო უკვდავი, ვიდრე ასათისი მოყვადის სული“.

ხელოვნება, როგორც მოღვაწეობის ერთი ფრთელესი სახე, ადამიანის სულიერი ძალების საყუთარ ქება და მოთხოვის ურყვე ნებას, დიდ სიყვარულს საჯნისადმი; იგი ადამიანის შორალურ შემადგებლობათა საზღვრების ერთგვარი გამოცდაა, ადამიანის არსების მნიშვნელოვნების მაჩვენებელი. ამგვარივე აზრი გამოიქვეყნოთმა ფილოსოფოსმა: ორი რამ აყვებს სულს მუდამ ახალი საოცრებითა და შორძალეობით, რომელნიც მით უფრო ძლიერდებიან, რაც უფრო ხშირად და დაყენებით ეფიქრობთ მათზე, — ეს არის ვარსკვლავიანი ცა ჩვენს თავზე და შორალური კანონი ჩვენს შიგნით.

პირველი შეგრძნება იწყება იმ ადგილიდან, რომელიც მე მიყვია ამ გარესამყაროში და სადაც ზღვარდაუდებელ სივრცეში გვერადგები მსოფლიოს და კოსმოსური სისტემების დაუსაზამობას, უსაზღვრო დროსა და მათს პერიოდულ მოძრაობაში.

მეორე იწყება ჩემი უხილავი „მე“-დან, ჩემი პიროვნებიდან და ამიტომ საყვაროში, რომელიც ნამდილად უსასრულოა, თავს ვგრძნობ არა შემთხვევითად, არამედ სრულ და აუტლებელ ერთიანობაში მასთან. პირველი შეხედვით, ეს უსასრულო და მრავალრიცხოვანი საყვაროები თითქმის ავამტვერებენ ჩემს მნიშვნელობას. საყოდაც მოყვადვად წარმოვიდგენ ჩემს თავს, რომელმაც კვლავ უნდა დაუბრუნოს პლანეტას (პატარა წერტილს მსოფლიო მთლიანობაში) ის მატერია, რომლისგანაც წარმოიშვა.

მეორე მხარე, სულერი სიღრმე, პარტიით, უსაზღვროდ ზრდის ჩემს მნიშვნელობას, როგორც გონიერი არსებისა, ჩემი პირადების მეშვეობით. მორალური კანონი გადახანის ჩემ წინ ცხოვრების აზრს, დამოუკიდებელს ჩემი მოკვდავი არსებისაგან და მთელი საქარხისაგან, რამდენადაც ეს გამოდინარეობს ჩემი არსებობის მიზანშეწონილობისა და დანიშნულებისაგან...

ადამიანი დღია მისი არსებობის მიზანშეწონილობისა და დანიშნულების გამო, თავის სულიერ შესაძლებლობათა შემწეობით, ხოლო ხელთვნება, შემოქმედება მის ერთ საუკეთესო გამოვლენებაა. როდესაც რომანში არსაიქი ფიზიკურად იღუპება, მისვან რჩება ის, რაც „მთავარი“ იყო მასზე და რამაც ის თითქოს სამუდამოდ განათავსდა. (უკვდავი სვეტიცხოველი).

„ღაღასტატის“ აღმართული ესთეტიკური თვალსაზრისი თითქოს გავრცელება შედარებით ადრე შემქნილი კ. გამსახურდიას ნოველის „მშვენიერების“ ესთეტიკური თემისა. ორსავე ნაწარმოებში მშვენიერების, ხელოვნების ქმნილებათა უკვდავების თემატიკური დამუშავებაა. ისინი მხატვრულ პარალელურ მოტივებს წარმოადგენენ.

ნოველი „მშვენიერება“ მზებუბუი როსტომ თარინგული გაურბის სიბერეს და სიკვდილს. მის უნდა ამ ქვეყნად იპოვოს ისეთი ადგილი, სადაც „მიწა არ დაუტორავს ჭერაც სიკვდილს“. სიბერემოდ ეძება მზებუბუი ასე-თი ქვეყანა და მხოლოდ ღრმა მოხეტეულობის ვაჟს მიაკვლია. რომელი სფერო უნდა ყოფილიყო ის ადგილი, სადაც ადამიანი უკვდავებას იპოვიდა? მწერლის აზრით, ეს სფერო — „მშვენიერება“, ხელოვნება. როსტომი მიადგება ზღვისპირეთის კლდეზე გადმოკიდებულ თამაშის კოშკს, რომელსაც ტატბრე იჭდა თოვლზე უფეთრესი მზეთუნახავი ქალი, თვით მშვენიერება. მის უღამაზეს დარბაზში როსტომს კვლავ დაუბრუნდება თავისი სიკბუბუი (რადგან მან მარადიულ მშვენიერებას მიაკვლია) და ასე მარადუბუბუერი ცხოვრება შეეძლო განეგრძობა. თუკი ამ კოშკის სამყოფელს არ გასცილდებოდა...

ვაჟმა იპოვა უკვდავების აღთქმული ქვეყანა: „შენ თუ უკვდავებას ეძებდი, ეს მე ვარ, — მშვენიერებაა ჩემი სახელი, რადგან ყველაფერს და ყველა მხას, ყოველცეცს, ჩემს გარდა წარბოკავს ეძიბი.

ასეთი ვარ, შექმნის პირველივე დღიდან და ასეთი დაგრჩები უკუნიითი უკუნისამდე.

მე ვარ თავათ ბედნიერება და უქქნობი სიცოცხლე სამუაროისა... ვაჟი აქ ცხოვრობდა ათასი წელი ისე, რომ მთლად იყო მოწყვეტილი გაბუ-ქვეყანას, თავის მშობლიურ ადგილებს. და ათასი წლის შემდეგ, რომელმაც

„ისე განელო, როგორც ერთმა დადაბუბუებომ თვალისამ“, მას კვლავ მოენატრა თავისი მიწა და მეგობარ-ნათესავნი. მშვენიერებასაგან მიწა გაიგო, რომ ამდენი ხნის გასტყდეს შემდეგ უკვდავების სიკვდილად იღუპება, ნაცნობ ადგილებში, მაგრამ ვაჟს გულმა ვერ მოუთმინა და სტოეების მშვენიერების, უკვდავების ადგილსამყოფელს. მწერლის აზრი საყვებით ნათელია. მშვენიერების ცნება მისა შემოქმედების ამ ნაწილში არაა ვიწრო ესთეტიკის საგანი. ნოველაში ის შეხედულებაა გატარებული, რომ ადამიანისთვის არაბუნებრივია, მთელი სიცოცხლე შემოიფარგლოს ამ ერთი იდეალით, იცხოვროს მხოლოდ მისთვის, მოსწყდეს მთელ ცხოვრებას.

„ღაღასტატის“ ესთეტიკურ კონცეპციაში თითქოს საწინააღმდეგო დებულებებს ვაწყუდებით. არსაიქი არაერთგზის იმეორება, რომ მთელი სიცოცხლე მას ხელოვნებისათვის შეუწირავს, ის სიცოცხლეც მეტად შეხუბრებია, იგია ღმერთი მისთვის და მხოლოდ მისთვის უცხოვრია. მაგრამ ყოველი მსგავსი ფრაზა მხოლოდ ფიგურალურია და ზედმიწევნით არ უნდა გავიგოთ. არსაიქი არანაღრის მოწყვეტილა ცოცხალი ცხოვრებისგან და ის, საჭირო შემთხვევაში აცხადებს: ხვალ რომ მტერი შემოეწყოს ჩემს სამშობლოს, მოქანდაკის საჭრეთელს განზე გადავდებ და ხმლით შევებრძობლებო. ეს არაა ლიტონი განცხადება, არსაიქი, რომელიც რომანში მხატვრულად აზოცთელებს ხელოვნების მარადიულობის საკითხს, მთელი არსებობი დაცემობრებულია თავისი ერის ცხოვრებასთან და მისი მხატვრული სახე რომანში გვიჩვენებს საქართველოს წარსულის ეროვნულ კულტურას.

ნოველაშიც იგივე შეხედულებას ვაწყუდებით. მართალია, ხელოვნება ადამიანს მორალური გაუკვდავების სფეროა, მაგრამ ადამიანი მიწის შვილია, მიწიერი ინტერესები და სიყვარული მისთვის დაუფიწყარია და ცალმხრიობა ცხოვრებაში ისეთივე დრამის სათავეა, როგორსაც ვანიცლის მზებუბუი როსტომი „ათასი წლის“ ვანელის შემდგომაც. ყოველივეს თავისი უნდა მიეზღოს ამ ცხოვრებაში და მშვენიერებისადაც სამსახურმა ან უნდა დავა-ვიწყოს ბრწყინვალე ქართული ზღაპრის შეგონება, რომ „მიწა თავისის მოითხოვს“. სწორედ ეს სათაური წარუძმდგარა თედო რაზიკაშვილმა მის მიერ შეკრებილი ქართული ხალხური ზღაპრების წიგნში იმ ზღაპრის, რომელიც სადუმულად დედოი კ. გამსახურდიას ნოველას. ამ საოცარ ზღაპარში სწორედ ის აზრია გატარებული, რომ მშვენიერება დაუბერებელი, უკვდავი რაბაა. ხალხური ზღაპარი

¹ თედო რაზიკაშვილი, ხალხური ზღაპრები, ტფილისი, 1909 წ. გვ. 128-130.

ამ ცნებას სტრუქტურის სახელით გადმოგვიცემს: „ეგემა ჰეიბა ქალს: შვენიერო, მე სიყვარული გამოვამეც, და არ იცი იმისთანა ადგილი, რომ სიყვდილი არ იყვასო? — ქალმა უთხრა: მაგისთანა არსად არის, რას ეძებ, ჩემთან იყავი... მე ქმინილების პირველ დღესა ვარ ვაჩრბილი და აქამდე სულ ასე ვარო. მე „ტურფა“ მქვიან და არც როდის დავებრუნები, მუდამ ესე ვიქნები და არც მოვცდებიო“¹.

ბოლოს, ვაგი მასთან სამარადეთოდ ვერ ძლებს „ტურფა“ მას ნიშნისმოგებით ეუბნება: „ესი გიხმარ, მიწა თავანას მითითხოვს. კარგი, ავი და რაც მოგივიდამი, მიპყვება მას და ის მთლიანად გახიარებულია. ზევნ ვამბობთ, რომ რომანისტი არ ეყრდნობა ხალხური ზღაპრის იდეურ-თემატურ ქარგას იმიტომ, რომ ამგვარი მხატვრული შეხედულებანი კარგა ხანია, რაც მსოფლიო მწერლობისა და ესთეტიკური აზროვნების საყურებლად იქცა.“

ამ საკითხთან მიმართებაში უნდა განვიხილოთ სიყვარულის თემაც, რომელიც საქმოდ დრამატულად და მუშავებული „დიდოსტატი“ რომანი სიყვარულის მიმსაც წარმოადგენს და განრბობივად ის, ნაწილობრივ, სიყვარულის დრამად წარმოგვიდგება. ნაწარმოებში ვხვდებით მოტივირებულად წარმოთქმულ ფრაზებს: „ან თუ ღმერთთა სადამე ამ ქვეყანად, სიყვარულია, აღნათ, ის ღმერთიც... სიყვარულია თავით ღმერთი ამ ქვეყანაზე“ (გვ. 262); მეროვანს არსაკიდე ასეთხარად ეუბნება სიყვარულის მორენას: „ყველაფერს შენ შეგვირბავ, შენ განაცალგებ, შორენა, ჩემს გულს, სისხლს, ჩემს სუნთქვას უფანასკუნელს, ოღონდ ნუ დამტოვებ შარტო“ (გვ. 265). ბოლოს ჩვენ იმის მოწმობა ვართ, რომ ყველაზე დრამატული კვანძის შექცევა და გახსნაც რომანში სასიყვარულო ინტრიგისთანა დაკავშირებული, როდესაც ვარდისაბარი, უანგარიშოდ, გაუმხელს არსაკიქეს საიდუმლოებას, რომ შორენა ეს არაა მისი ძეძუძე, არამედ კოლონელების ბარკუა, შვილი, შვექლა, მეფის ბუროთმოდგარი ღრმა სულიერ შემოთრებებს განიცდის. მას უყვარს შორენა საყრამიდანვე, მაგრამ „ნათესაური“ კავშირი წინ აღუდგებოდა ხოლმე მის დაფარულ გრძობას... და როგორც თბათის მიწურულს სავაში გამოხნდება

თუ არა დღეაფურცარი ახალი, იყურებენ, ვხვადებთან მამლები, გამოუდგებან დღეაფურცალს, ასე წამოიშალნენ მისი ფიქრებზე დაცხადებენ შორენას ამ წუთში“¹. ასე იყურებენ „არჩანნი“ საბუღისწერო, დრამატული კვანძი.

კვანძის გახსნასაც ნაწარმოებში საქმოდ მხოლოდ და ტრაგიკული იერი აქვს. გიორგი პირველი შურის გრძობით შეპყრობილი ფარსმანისგან დაბეზლებით ივებს, რომ შორენას მხოლოდ არსაკიდე უყვარს... და „გიორგიმ სვეტიცხოველის ცუდად ამგებულს“ მკლავის მოკვეთა მიუსაჯა“². ასე რომ, სიყვარულის მოტივი ნაწარმოებში ნამდვილად დრამატულ ქარგას ქმნის. მაგრამ სატრეილო გრძობის ქარბად წარმოადგენის მიუხედავად, რომელიც უფრო „უნებების რომანს“ შეეფერება, სიყვარულის მოტივზე მალდა, რომანში, უდავოდ, ხელოვნებას თემაა დაეყრდნობი. სიყვარულის განცდათ აღწერა ნაწარმოებში უფრო ფსიქოლოგიური მომენტია და არა ძირითადი კონკრეტული მხარე. სასიყვარულო ინტრიგები რომანში ქმნის შესანიშნავ დრამატულ ჩარჩოს და ასპარეზს, რომლის გამლით კიდევ უფრო მკვეთრება და რელიეფური ხდება ავტორის ძირითადი ჩანაფიქრის შინაშენლობა. საქმე ისაა, რომ, ავტორის მხატვრული ჩანაფიქრის მიხედვით, სიყვარულს თემა უმმატრეს კონფლიქტს განიცდის ხელოვნების მარადეულობას თემის შინაარსთან, მის მხატვრულ განხორციელებასთან. ამ მხატვრული კოლონიის გეგვობით მწერალი კიდევ უფრო აშკარად ავლენს საკუთარ მსოფლმხედველობაზე შინაარსს, ესთეტიკურ კულებს. სიყვარულისა და ხელოვნების თემის დაბირსპირება, ეს ავტორის წინააღმდეგობაში ჩავარდნის მომასწავებელი კი არაა, არამედ მსოფლმხედველობაზე მომენტია. მწერალი ამ დაბირსპირებას, როგორც ეთქვით, დრამატულად წარმოგვიდგენს: „რომელ გულს ეყოფა ძალა, მივწერობანა და ხელოვნებას ემსახუროს ორსავეს თანაბრად?“

ასე უთფილა ქამის დსაბამიდან: ერთი ბომონი ვერ დაიტევს ვერსადროს ორ კვანძს“. ეს „ერთი ბომონი“ — არსაკიდე, რომელიც ავტორის თეოსაზრისს ანეითარებს რომანში. ნაწარმოებში, როგორც ვთქვით, ასახულია მე-11 საუკუნის საქართველოს სოციალ-კულტურული ცხოვრების სხვადასხვა მხარე და თუნდაც ამიტომ ზნეობრივი და სატრეილო ურთიერთობათა ჩვენებაც შესაფერისად უნდა უთფილო კანმარტებული. მაგრამ, სიყვარულის თემის ინტერპრეტაციაში ავტორი არც მე-11 საუკუნის თვალთხედვის პოზიციებზე დგას და, ზე-

¹ თედო რაზიკაშვილი, ხალხური ზღაპრები, ტფილისი, 1909 წ. გვ. 129.

¹ დიდოსტატი, გვ. 183—184.

² იქვე, გვ. 334.

ნი ფიქრით, ის უფრო გათანამდებლებულად აქვს რომანში წარმოდგენილი.

...როდესაც არსაკიძე ჩუქურთმიაანი ლოდის აწევის შემდეგ დამავდა, „აქიმა“ მას წოლთი რევიში დაუნიშნა. არსაკიძემ ბოლომდე არ შეასრულა მკურნალის რჩევა, დროზე აღარ ივიდა სვეტიცხოველის ხაჩაჩაოებზე და მუშაობას განაგრძობდა. სამუშაოს დამთავრების შემდეგ სვეტიცხოველზე ფიქრებით გაბრუნდა, ალტჰიმის მიხედვით, ის შორენასველ ვაეშურება, მაგრამ გზაში ასეთი მწარე აზრი მოუვა: „მხოლოდ მოცილილებს ემარჯვებთ გამოწურება!“ ეს გაიფიქრა არსაკიძემ და უკლო ნაბიჯს.

მეორე, უფრო აშკარად გამოხატულ მასაჟში, აღწერილია შორენას ფარულად მოსვლა არსაკიძესთან რატისეულ სასაღმშენებლონი ეფიციენიან ერთმანეთს სიყვარულსა და ერთგულებაში... მეორე დილას, როდესაც არსაკიძე შშენებლობაზე გაემართა, ის გრძნობს, რომ სვეტიცხოველის დანახვა ვერ ჰკერის მას ხალისს. ვალატოხნი და მხატვრები ატყობენ უგუნებობას, დაუდევრობასა და გულგრილობას სამუშაოს მიმართ. ღრმა ფსიქოლოგიურაზიით არის დახატული ის სცენა, სადაც „ერთობისგან დატყვევებულ“ ზურთთმძღვარი საჭრეთელს ვერ იმარჯვებს, ხელა მოეცარება და „ისეთივე უხეშო ხახები გამოჰყავდა მის ხელში საჭრეთელს, როგორც ამქადავე ოსტატებს“ სჩვეოდა.

ავტორი გვიყვება, რომ არსაკიძეს ოფლი გადასცა შეზღუდვით და სირცხვილს შემთხვევით გადურჩაო. „დადოდა დარტყვნილი ოსტატი, ტაძრის გარშემო დაყლიობდა უსაზნოვო.

იც ათვალერება კარ-ფარტრების სამკაულს, ფასადების ბარელიეფებს, ლეგარდანების ჩუქურთმებს, თითქოს ივინი სხვის მიერ ყოფილიყვენ შერთულებული“. (გვ. 270). ავტორის აზრით, არსაკიძის დროებითი მარტბი იმიოთა გამოწვეული, რომ მას „ერთსი მასველოდა გვაშნი... ნურაის ვაუტვირება ეგ, რადგან ერთსი ზარმაცების ღუთაებაა, იგი ნაღიმებს უფრო მეტად ეტანება, ვიდრე ჭვის სახელობსოებს...

ასე უციხთავად შეიარება იგი თავით ბუფით ოსტატებს გულშიაც, სიყვარულისათვის ოცნებას, ღვინის სმასა და მუსიკობას მოანატრებს გამოწერებულთ.

...ბოლოკის გადაპირა ორიოდ დავალბა არსაკიძემ, ჩვეულებრივზე აღრე წვიოდა შშენებლობადან, გამოიპარა, როგორც ზარმაცი მონა“. ავტორი ჭირღვით იხსენიებს არსაკიძის ამ შემოქმედებით მარტბს. ეს ღაროებოდა „ხელის მოცარვა“ მას მხატვრულად სჭირდება იმისათვის, რომ კიდევ უფრო მძაფრი გახადოს ამ ორი გვირის ისედაც დამატებით აღსაესე ცხოვრების გზა. საით მიივლინებს ავტორი არსაკიძეს შშენებლობიდან გამოპარვის შემდეგ?

სიყვარულის დმერთი მას „შინდებებზე სანკრიალოდ წარზავნის, რათა სიყვარულისათვის აერტფინოს წარმელობის ყუაჩოებში ვიდინა“ და მართლაც მტებეთი ჭალაშში წაუწამლდე ხუტილის შემდეგ არსაკიძე ბრუნდება უკან უამრავი ყუაჩოებითა და თავთუხის თაველებით დატვირთულ. დრამატული კოლიზიის განვითარება აქ მწერკვალს აღწევს. არსაკიძე იტანჯება იმის ფიქრისაგან, თუ რომელი „ერთობისგან“ მიეძღვნა მას თავისი დარჩენილი ცხოვრების წლები. „ერთ სასწოროზე ორი უძვირფასესი ქმნილება დააკიდეს.

ეს საღამო გამოარტყვევდა, რომელი მათგანი ვადაწონიდა. სვეტიცხოველი თუ შორენა? ორივენი ერთსა და იმავეს მოათხოვნიენ მისგან: სიციხელებს“.

ეს საღამო მხოლოდ ნაწილობრივ გაარტყვევს ამ მძაფრ დაღემას. მათი გზები იყრება არა კონკრეტული გადაწყვეტის მეოხებით, არამედ სხვა გზით. შორენა ჩარეულია იმ შეთქმულებაში, რომელსაც ფხოველი ზვეისბერები აწყობენ გიორგი პირველის წინააღმდეგ. არსაკიძე არ იზარტბს შეთქმულთა ვადაწყვეტილებას და მეფისადმი შურისგების გრძნობით საფხე კოლინგელიძის ასული უცხადებს თავის სიყვარულ ადამიანს: „ჩვენი გზები გაყარა ცხოვრებაში“. ერთგან შორენა პირდაპირ მიმართავს თავის სატრფოს (აქ, თითქოს, ქალს ექვიანობა ტაძრისაღმი ჩააქრობია კიდევ და საკუთარ ბედს დამარჩილება): „გულახდილად ვითხრა? ეგაც კარგად მესმის, შუნსა და ჩემს შორის რა მიაღალი კედელი აღმართავს ბედს. შენი სვეტიცხოველის სიმაღლე ქალს ჭეფიო, უტა“. რომანში აოდრული კარდინალის დილეგის გადაწყვეტას ავტორი მხოლოდ ნაწარმოების ბოლო ამახვეპშიღა იძლევა. იმარჯვებს შრომიასა და აღშშენებლობას მოტევი, რომელსაც ჩვენ ბელოვნებას თუმა ეუწოდებთ პარობითად. მისი სტიქია უფრო ძლიერი აღმოჩნდება. არსაკიძეს სიყვარულის ეამს შორენას ჩვენიდა მოვილინება: „შორენა ვადავოიდა კვლოდან, ხატური ფარჩის კაბა ეცვა შავი, ოქროსფერი თმები ვადმოღვრილიყვენ მხარებზე, მოდიოდა ყუაჩოების ეელზე. თავთუხის თაველებს ესაროდა უტას, ყუაჩოებსა და თავთუხის თაველებს“.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი მომენტი. რაც ფხოვიდან ტყვედ იქმნა წამოყვანილი კონსტანტანე არსაკიძე, დედამ ის აღარ ენახა, როდესაც არსაკიძე საქართველოს ზურთთმძღვრად დაინიშნა და სვეტიცხოველის აგებას მოჰყო ხელა. უწიგნურმა დედამ შეუთვალა, რომ ფხოვეში წვეოდა მას. დასწრეულებულ დედის სანახავად წასვლის თხოვა არსაკიძემ მეღვდეს ვერ გაუბედა, ამას გარდა, დამტენს ავტორი: „თავათაც ენატრებოდა მახუცის ნახვა, მაგრამ არ იქნა და ვერ მოთავდა სვეტიცხოველი“.

ნაწარმოებიდან თითქოს ჩანს, რომ დედასა და მის შორისაც კი სვეტიცხოველი იღვავ... შეიღისთვის მარჯვენის მოჭრის ამბავი რომ შეიტყო, არსაყობის დედა ფხოვიდან ჩამოვიდა, მაგრამ ცოცხალს ვერ ჩამოუსწრო. „როცა მორიგელებისაგან დაქვნილი შეიღი ღაინახა, ვაჭვავდა, თურმე“.

* * *

საინტერესოდაა ე. ვამსახურდინას რომანში ვადმოცემული ხალხი. მკითხველი თითქმის განუწყვეტლავ გრძნობს მრავალრიცხოვანი ხალხის არსებობას რომანის მთელ მანძილზე. მწერალს განვითარებული აქვს მასის, ხალხის სიმრავლის შეგრძნება და ბევრ შემთხვევაში რეალისტურად სრულყოფილად გვიხატავს მას. მწერლისათვის ხალხი დეკორაჟი არაა. მან ყარვად იცის, რომ ხალხის გამოსახვა მოუცილებელი ელემენტია რომანისათვის და, მით უმეტეს, ისტორიული პროზისათვის. მხოლოდ ამის მხატვრულად შესრულება სხვადასხვა მეთოდით შეიძლება: ზოგი ამას აკეთებს ამბობებათა და რეკლამების ფართო ზეგნებით, სიდაც ხალხის როლი და ფუნქცია ვარკვეულია მის მასობრივად, ვრცლად წარმოდგენაში. ზოგი მწერლის ქმნილებებში, ეს მხარე შეიძლება აისახოს ისეც, რომ მთავარი დადებითი გმირი ხალხის უღრმეს წილიდან იყოს გამოსული, ერთი მხრივ, და დიდ საშალობო ეროვნულ საქმეს ემსახურებოდეს, მეორე მხრივ, ასეთი არის კონსტანტინე არსაკიძე — ნაწარმოების დასაწყისში ქვისმთელი და ვიკითხურო, უწიგნური დედის პირში. მწერალმა ამგვარ მხატვრულ-ისტორიულ მეთოდს არცერთ უპირატესობა.

აღსანიშნავია, რომ „ღაღოსტატში“ უღრმესად არამხოლოდ ფორმებშია გამოყენებული კავთმთელი, ცინიკოსი და სვეტიცხოვის განმგებულების სახე, რომლისათვისაც ხალხი — ნაცრისფერი, უსახური და უპიროვნო მასაა. მისი პოლიტიკა ხალხის შართვისა — ეს შიშინილია და შიშინის პოლიტიკაა. თუკი დამშეული ბრძოლა უფარგისი ოსის წყენისთვის წავიღებულა, მისა აზრით, ეს ოსის ღირსებაა და არა ხალხის შიში პირობებში ყოფნა. ამ მონატრობი მოხელის ღრმა ფიქრით, მძლარი ხალხი არაფრის მაქნისია, რადგან მისი ერთადერთი ინტერესი და სურვილი — ექვის გაძლოა — დამყოფი აღებულია. „რაცა ქრისტიანი ხარ, ეგეც მართებულია, რომ იცოდე, კმაზეუ: ზალხს სამი რაჟე უნდა ასწავლოს ერის წინამდგომმა ყოველმა — შიშინილი, ლოცვა და შრომა. ხოლო რაცა შეეება ომს, ომში აზნაურები წასახამენ მონებს“.1 ამ პასუხში ავტორი, ერთგვარად, მხატვრული კონ-

ტრასტის მეთოდის გამოყენებასაც მიმართავს: ცინიკოსი განმგებულების შინაგანად მორტრეტი დახატულია არსაკიძის სვეტიცხოველზე საქმიანობის ფონზე. მეფის ეს თაღლითი მოხელე სწორედ არსაკიძის უმხელს თავის „ცხოვრების ფილოსოფიას“. არ შეიძლება არ მოგვაგონდეს რიმეხის სიტყვები მისი ტრაქტიკაზე: „ხალხის შესახებ“, სადაც ფრანგი მონარქისტი ამბობს: თუკი ხალხი მეტისმეტ კეთილდღეობაშია, მას ევლარ ჩაყენებ მისი მოვალეობის საზღვრებში... ის ქარს უნდა შევადაროთ, რომელიც სიმძიმეებს შეხვეულია და ფუჭდება ხანგრძლივი დასვენებისაგან უფრო მეტად, ვიდრე შემოიხსნება...“

მწერალი თავის ნაწარმოებში მთელი შინაგანი რწმენით ქირდავს და აშხელს ასეთ უსუღუღლო პოლიტიკოსებსა და ხალხის ბედის, მეტრეკლებს, მესვეურებს. განმგებულების შეხვედრებას ხალხზე რომანში უპირისპირდება არსაკიძის დამოკიდებულება მთადამი (აქვე შეიძლება მოვთხოვოთ ვიარაგი პირველის კეთილშობილი მოქმედება ქაშიანობის დროს და მისი დათვლიერება ავადმყოფობით გავსებული ქაშიანობის ფარდულისა).

რით არის მიზანშეწონილი ხალხის ასახვა ბულეტრისტიკაში, განსაკუთრებით კი — ისტორიულ ბულეტრისტიკაში?

გერმანელი მწერალი ჰებელე მოქმედებულების დინასტიის მეფეებზე ამბობდა: „მათ გერმანიასთან მხოლოდ იმგვარი კავშირი ჰქონდათ, როგორიც მეუღლის ქომა აქვს კემპანიაში“. ქვეყნის ისტორიის მოქმედი ხალხია, მასზე ვადიდის ისტორიის შეუხრებელი პირობები. ისტორია იქმნება და მიემართება ხალხის მიერ. ამიტომ ყოველგვარი ისტორიული ვადარიალება — ეს არის ვადარიალება ხალხის ცხოვრებაში. ამგვარი მოვლენების დროს ხალხის ძალას მებრძოლი, მოწინავე ერისთავ-აზნაურები მიუღონდენ წინ და ისე წყვეტდნენ ერის ბედ-იბაღს.

მეორე და, შესაძლოა, უფრო მეტად გუცოლებული მიზეზი მხატვრულ ნაწარმოებში ხალხის ასახვისა უნდა იყოს ის გამაციოცლებელი უნარიანობა, ცხოველყოფილობის უხვად ვამოსახლებული ძალა, რომელიც უღრმესად რთულად განსასახიერებელი მასობრივი სცენებით, მისი ამოძრავებით, ამმოვანებით ზერხდება და, რომლის საშუალებითაც ისტორიული ნაწარმოები დამეტრალურად განსხვავდება მშრალი, უსაციოცლო ქრონიკისგან.

მას შემდეგ, რაც მწერლისათვის აქსიომად იქცევა ზალხის პერსონიფიკაცია, მისი აზნაურება თავის ისტორიულ ნაწარმოებში, იწყება ძნელად ვადასაწყვეტი რაჟე: მისი ვანლაგება რომანის ფარგლებში, მოფიქრებული „მიზან-

1 დიდოსტატი, გვ. 198.

ცენების" მოწყობა. ჩვენი აზრით, ეს მომენტები „დიდოსტატიში“ პრწინააღმდეგარის განხორციელებულ.

რომანში ყველაზე კარგად მაშინ ვგრძნობთ ფართო მისიონერ მოძრაობას, გვერდის მათი ფრანგების ნაწილები, ხანაც მათი მწყობრი სენტიმენტი, როდესაც ისინი თვითმხრეობდნენ არ არიან გამოყვანილი რომანში, არამედ მათი გამოჩენა ჩაღაც სხვა, მაგრამ აუცილებელი გარემოებით არის გამოწვეული. მაგალითად, რომანში თითქოს მდებარეობს კოლორიტული ფიგურები გამოყვანილი: მებაღე დრუსიძე ქიტეცა, მეჩინიბე გაბრიელ კობრიძისძე, ბაზილიკი ესტატე ლომიძისძე. ავტორი მოგვითხრობს, რომ „წელიწადში ორჯერ — ირმის მყვიარლობასა და წეროთა გადაფრენის თვეში — ინი წივრის შეიღებულა გიორგი I, სელოს სამოსელსა და სამოგვის წალბის ჩაიცვამდა, აიყოლებდა თავის შეამხანაგებულ, მასთან მუხრდილ მდებარეებს და გასწევდნენ უგზო-უკვლოდ. მთელი კვირა გადაიკარგებოდნენ სიყრმის მგობრებში, ნადირობდნენ ნარტყვის ტყეებსა და არაგვის ქალაქს. დარბაზის საწოლის ბუმბულს მეცხვარეებთან დაშის თევს აჩვენებდა, მოზამხველ ირმის ცერს — ტყეში სახელდახელოდ შეშვარ მწივლებს“.

არა ერთი და ორი ისტორიული სცენა აქვს გადაშლილი რომანისტს მათი დროსტარების და მეგობრობის აღსაწერად, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ყველა ეს მდებარეობი გამოგონილი შეთხვეულია ტოვებს (მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარი ეპიზოდები ისტორიული რომანებში ყოველთვის „მომგებიანია“ და სათანადო ფიგურები განატირებულა). შესაგვიძისააეები მომდინარეობენ თითქოსდა ისტორიული რომანის პოეტრიკიდან. მდებარეობა თუმა ორგანულად შეესულია ამ ეპიზოდში, როგორც შემადგენელი ელემენტი. აქ არ შეიძლება არ მოვიგონოთ, მაგ, რიჩარდ ლომველას ტყეში სტუმრად წივება და მისი გამასპინძლება მენახშირესთან ვალტერ სკოტის „აივრეგონში“, ანდა ანრი ნავარესას სმირას სტუმრობანი მეჩინიჭეობის ცოდთან ან გულგუცობასთან პიანტის მანის ცინობილი ისტორიული ნაწარმოებიდან. უნდა ითქვას, რომ ეს ხერხი უფრო ტრადიციული ხასიათისაა, ვიდრე რეალისტური ბუნების.

სანახობათი პიანციბითაა შესრულებული უბრალო, მეომარა ხალხის გამოჩენა რომანში (როდესაც ეს მათი საქმიანობის აღწერით არის გამოწვეული), მლოცველებით ავსებული ტაძრის ღრანველის გადმოცემა მელქისედეკის ქადაგების დროს, შეთქმული შვილი ხევისბერის სურათოვანი თათბარი და ზოგიერთი სხვ. დასამახსოვრებელი ეპიზოდია სამოხსატრო ვენახებში ბერების მუშაობა და ბერების დაბრუნების შემდეგ მთიდან ჩამოსული მწყემსების ჩიოთისა პლასტიკური სცენა: „მთი-

დან მოპყავდათ მწყემსებს გიორგი მთის ცხენებს რუმს. ფეხშიშველი მონები ისტუნენ უბელი ქავებზე, ბოკათი ფაფარდახუნჩრული ულაყემა ორორ კაცს მოპყავდა საბელით... გამოქეცა მგლისფერი აქილა ორ ვეცაცს, აყვიროსავით გადაავდო ერთი მათგანი მტერსში“...

სურათოვანი, აგრეთვე, მშენებლობის ამსახველი ეპიზოდები. მოძრაობით, ფაფარაყებით, სასიყვარულო გრანობებითა და რანდული ენსტებით აღსავსეა მთელი 46-ე თავი რომანისა. სვეტიცხოველის შემოგარენი სავსეა მისი მშენებლებით, სხვადასხვა ხელობის ჭრელ-ჭრული ხალხით. აქ არიან სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები, ხალხი, რომელიც ეპიანონობისაგან დამფრთხალა და გულგრილად ელის სიციდის. აქ ამბობს არსაკიძე თავის მგზნებარე სიტყვას, აქვე უყრავს ფანდურს ლოდზე ჩამომცდათი მწითურა ლაზი და უმღერის უმშვენიერეს ლექსს თავის უმშვენიერესეც სატრფოს:

„ზღვისფერი გავს თვალები და თავად ჰგავარ ზღვას...“

ასევე თავში ტანჯავს არსაკიძეს სასტიკი ეჭვები მოზენას მიმართ და ამ დროს აცრობებენ მას, რომ ზელოსან მუშებშიც იფეთქა ჰორმა: „მონას წათიას გამოსხენოდა იღლია ში პირველი სეირინგი, დამფრთხალიყვენ ნარტყლ მწოლარენი, სწორედ ამ დროს შეეტანათ ოსმით სავსე ქვაბი ფარდულში.“

დასტავებოდნენ მზარეული მუშები, ორივენი წაქეცათ, მვაბი გადმოეყირაგებინათ, ხელ-ფეხ დათოქედნი მიწაზე ფართხალედნენ, გულისმომკვლედად ყვიროდნენ ბუღაყინი. ფარდულის კარებს აწყდებოდა დამინებელი ბზრო. წიგ შეგოდა ვერ გაებუნდა ვერავის“. ბოლოს, ამავ თავში ეწვევა სვეტიცხოველის ზერთომოდლქარს მეფე გიორგი და მადლიერი ხელს ართმევს მას, ეპიანთა ფარდულიდან ახლად გამოსულს.

ძლიერად არის, ასევე, ხალხის ანგარიშმოციმული ძალა დაბატული სამთავროს ეკლესიაში მელქისედეკის ქადაგების დამთავრებისას. ენერგიულად არის აღწერილი ამბობურებელი ხალხის მიერ საშინელი სრესა-ჰყუღებვის გამართვა, მთავარიცყვის კათედრის წაქეცვა, გულშემაყრელი მანდილოსნები, ბავშვის გასრესა, დედაცყების ციკლი და სხვა. მაგრამ ავტორის ყველაზე დამთავრებული მხატვრული ისტატობა ჩანს ფართომოცულობიანი ბატალური სცენების ხატვისას. ბატალიები კ. გამსახურდიას მხატვრულ სტიქის წარმოადგენს. მკითხველი თქალწინ ხედავს ბატრტმანებულ, აზარში გაწყობილ მეომართა განვითარებულ იერიშებს და საყუთარი ნერვებითა და კუნთებით შეგრძნობს იმას, რისიც მხოლოდ წარ-

მიღწევა ის გადაიხსნა შეიძლება სხვა შემთხვევაში.

კ. გამსახურდიას ბატალები — არაა ტექნიკური მხარით გატაცება, მისი თვითმიზნობრივად ჩვენება, თუმცა მათში კონკრეტულ-ბატონობად არის აღწერილი ცალკეული ტაქტიკური სულები, ხერხები, ზრიცები. მათში იგრძნობა ექსპრესია, პლასტიკური, გამომსახველობითი მხარის წინ წამოწევა და, რაც მთავარია, მისიერობა. მაინც მასიურობის გრძობა ყველაზე ძვირფასია: ასეთ შემთხვევაში დაამასში ჩანს არა მარტო მოქმედების აღწერილობა, არამედ აქანების ბოლოქარი სული, ის, რის გამო და რანაირად ხდებოდა ხალხის ენება-სწრაფება განხორციელება. თვით მძაფრ ბატალებს სცენებში (ფხოვის აქანების ჩაქრობისას) ჩანს პარტიკულარისტა მთიელების რელიგიური ფანტიკრობა, ამ ვანდოზის შინაარსი. რაც შეეხება ხალხს, ასეთ შემთხვევაში ის მართლაც რელიგიური საკვებით უნდა ყოფილიყო გამოკვებილი: „Чувство массы — вѣдრს ენგელსი — вскорилены были исключительно религиозной пищей; поэтому, чтобы вызвать бурное движение, ее собственные интере-

сы должны были представляться ей в религиозной одежде“¹.

კ. გამსახურდიას ბატალები განყიდულად, დესკრიპტიულად ვადმოცემული სუობები კი არაა, არამედ ორგანულად ნაგრძნობა შეისაუკუნობრივი ცხოვრების ნატეხი, მისი არსებითი შემადგენელი ნაწილია. სიცხადე, თავისებური პლასტიკური აზროვნება, ჰშიანობა და ენერგიულობა, ისტორიული დეტალის მომარყვება თუ ტაქტიკური ნახაზის გამკვეთრება დამაფრებელია, რეალისტური და თვალნათლივი. ასევე რეალისტურად არის განხორციელებული მიწისძვრის სცენა ძველ მცხეთაში, კოლორიტულია შველსა და დათველ ნადირობის თავები. ოსტატურადაა ნაჩვენები მიმინოაი ნადირობის წესები და ზევეები, ტრილითა და ვლოვის რიტუალი. ყველგან იგრძნობა მრავალრიცხოვანება ხალხისა, მათი იქ დასწრება და მონაწილეობის მიღება. დასამახსოვრებელია მეფის კარზე საზეიმო-საგანგებო ცერემონიალების აღწერა. ყოველივე ეს ბატონობას, ცხოვრებისეულს ხდის რომანს, აძლევს მას, ისტორიულ შინაარსს და ამდიდრებს, ქმნის უხვსა და ტევაღს მის ისტორიულ-მხატვრულ მოროზონტს.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. XIV, стр. 675.

იხილეთ

ხუტა გერუღავას პოეზია

ცნობილია, რომ ყოველ მწერალს თავისებური ბიოგრაფია აქვს, რომელიც შემოქმედების განუყოფელი ნაწილია და პოეტის სულიერი ცხოვრების გასაღები.

ეს იყო ამ ორი ათეული წლის წინათ, როცა მოსკოვთან ქუბანზე ზარბაზნები და სამშობლოს ბედი ბეწვზე ჯერ... ახალგაზრდა პოეტის ხუტა ბერუღავას მოქალაქეობრივი თვალთახედვა განსაზღვრულ იქნა ჩავარდნილი სამშობლოს მანისკემასა მიუერთებული მან თავის პირველსავე ლექსში „ამხანაგო მიშაყო, ძმარ შალამბერიძე!“ გამოამყვანა პატრიოტული სულისკვეთება და პოეტური აღმადგენა. ეს ლექსი ორი საბჭოთა მეომრის გმირობასა და მამაკობას ეხება, იგი განათლებულია საბჭოთა პატრიოტიზმის ცხოველმყოფელი შუქით.

ბეჭდობზე თავგანწირვით იბრძვიან მიშაყოვი და შალამბერიძე. ტყვეების ზღზღუნში მათ ესმით სამშობლო ქვეყნის ძახალი: „თქვენს მარჯვენას ვერვინ სძლევს, დასცხე დაჰა, მიშაყო, სუქე, შალამბერიძე“.

განწყვეტილად კაცებზე ტყვიამტკიცევები, ცეცხლის ენები სურავენ ღამის წველიადს. მტერი კვლავ გააფთრებთ უტყვეს თავდაცვის ხაზს, იგი აწყდება საბჭოთა მეომრების მედვარე წინააღმდეგობას. მტერი უკუაგდეს, მაგრამ არწივებიც დაეცნენ..

— უსახელო მალღობზე
მოიპოვეთ სახელი,
საფლავს არ ჩავყოლიათ
მტრის ქაერი და ნაღველი.

უკვდავება თქვენია,
არ ჩაპქრება თქვენი მზე,
ამხანაგო მიშაყო,
ძმარ შალამბერიძე!

ამ ლექსში გამოხატულია ადამიანის ყველაზე წმინდა, კეთილშობილური გრძნობა — სამშობლოს სიყვარული. მიუხედავად იმისა, რომ სამამულო ომის დამთავრებიდან დიდი დრო გაივდა, ხუტა ბერუღავას მიერ ომის წლებში შექმნილი ლექსება კვლავ ინარჩუნებენ მეთიხველზე ემოციური ზეგავლენის ძალას.

რატომ? იკითხავს მეთიხველი. იმიტომ, რომ პოეზიაში მთავარი ის კი არაა, ამბავს სათანადო რიტმული წყობა მოუტანო, რაც ყოველ ასე თუ ისე შეტანავენად განათლებულ ადამიანს შეუძლია, არამედ ის, რომ ამბავი მხატვრულად განაზოგადო და შინაი არსი კონკრეტულ სურათებში აჩვენო...

ხუტა ბერუღავა მძლავრი პოეტური წარმოსახვის შემოქმედია. ავიღოთ თუნდაც პოეტის ადრინდელი ლექსი „სიმღერა უკანასკნელ სიმღერაზე“, რომელშიც დახატულია სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის თავდადებული მებრძოლის გრაფიკულ სხეულუხის სახე. ფაშისტებმა ვერ გასტუმრეს ქართველი მეომრის უღრკეი ნება. სიკვდილის წინ კი

სუქდა ქართველი,
ზოლი ვეკროდა სახეს დამკინავს:
— მეწყურს გაყვეით, შეე წვალს
წაყვეით,
მე კი სამშობლოს ქარისკაცი ვარ!

ფაშისტმა ჯალათებმა ეოცხლად დასწევს ქართველი გმირი. სიკოცხლესთან გამოსაღმებას წინ, გრიგოლ სხეულუხია სამშობლოზე მღეროდა. პოეტი აღწერს კონკრეტულ ამბავს და ამავე დროს იძლევა ქართველი მეომრის განზოგადებულ სახეს: „ფეხზე წამოვგა, უკვდავებამ სძლია უქუნი, ბნელში შექვიით აღმართა ვაფი მხრინი, „სისულ ბატა“ წამოიყრა ტბილი ღღღუნით და ცა და მიწა მას უსმენდა თვალყურდლიანი“.

სამამულო ომის თემაზე შექმნილი აგრეთვე „ვარსკვლავთს მოწყდა ვარსკვლავი“, რომელიც ზალბის ერთ-ერთ საყვარელ სიმღერად იქცა. „თბილისს მოვიდა ამბავი: დიწვა გული მზიანი, ვარსკვლავთს მოწყდა ვარსკვლავი — ჭიჭიო ბუნდელიანი“. რა უბრძოლოდ და სადღაა ნათქვამი, მაგრამ რა როგად ააღეღვა ამ სიტყვებმა მეთიხველის გული და კვლავაც ინარჩუნებს ემოციური ზემოქმედების ძალას! ეს იმიტომ, რომ ლექსის თითოეული სტრიქონი გამოხატავს ღრმა ადამიანური გრძნობით. მასში გადმოცემულია ყველაზე მაღალი მისწრაფება, — სამშობლოსათვის თავდადება, და

ყველაფერი ეს ნათქვამია მოკლედ, შეგნებულად, პოეზიაში, ძალზე ძნელია მოზღვავებული გრძნობების გამოსახატავად იპოვო ლაქონური ფორმა და შესაფერი სიტყვები. ზეტა ბერძულავს არ უყვარს ბრჭყვიალა სიტყვები და არაფრისმოქმედი ეპითეტებია. ბევრიც რომ ეძიოთ მის ლექსებში, ვერ წახავთ ბუნდოვან შედარებებსა და გაუგებარ მხატვრულ სახეებს, მისი სტრაქიონი მუდამ გამჭვირვალეა და შემატული ზეპოეზი ელგარე...

ზეტა ბერძულავა საეუთარი ხმისა და ინტონაციის პოეტია. იგი უბრალოდ ეს არ უამბობს მკითხველს ნაწახისა და განცდილის შესახებ, არამედ დიდი მხატვრის ძალით აცოცხლებს თანამედროვეობის მნიშვნელოვან ამბებსა და მოვლენებს, ქეშმარიტი პოეტის თვალით აღიქვამს საგნებსა და გარემომცველ სამყაროს. უტრადლებას იყარობს პოეტური ფრაზის ლაქონიერობათა და ტყეადობით. ამ მხრივ ძალზე ტანტურია ვლადიმერ ილიასაჟე ლენინისადმი მიძღვნილი ლექსი:

დასაბამიდან ამგვარად ხდება:
 აღამაინი როდესაც კვდება,
 ორი თარიღი დაჩნება საფლავს:
 ერთი აღნიშნავს მის დაბადებას,
 მეორე — მისი სიკვდილის ამბავს.
 დასაბამიდან ამგვარად ხდება.
 შენ კი... სიკოცლის დიად თავებუად
 ერთი თარიღი ვაჩვენა ბედში,
 რადგან სიკვდილი შენს დაბადებას
 გვერდით დადგომას ვერ გაუბედავს!

ზეტა ბერძულავს ლექსებში ცხოვრება წარმოსახულია რომანტიკულ ფერებში, მაგრამ პოეტი არასდროს არ შორდება სინამდვილეს. მისი ლექსების ლირიკული გმირი არ არის მოჩუქუნე, თავისთავში ჩაკეტილი, ცხოვრებაზე ხელაქნებელი. აგი ვეაქცურე სულია და შემატების, ფოლადისებური ნებისყოფის ადამიანი, მან კარგად იცის, რომ დასახული მიზნის მისაღწევად არ არსებობს ადვილი გზა, რომ ცხოვრებაში მრავალი დაბრკოლება და სიმკვლე, რწმელთა ვადლობა მხოლოდ სულიერად ძლიერ ადამიანებს შეუძლია.

როცა ბერძულავს ლექსებს კითხვლობთ, თანდათან იჭრებით ცხოვრების სიღრმეში, გრძნობთ სიკოცლის სილამაზესა და მშვენიერებას. მისი პოეზია ადამიანს უნერგავს გამარჯვების რწმენას, უნათებს მომავლის გზას. ამაზე მკაფიოდ მეტყველებს ლირიკული პოემა „სიმღერა ქარისკაცის შეილება“.

სამაჟლო ომის ქარიშხალი ზადგა ცხოვრება კვლავ თავის კალაპოტს დაუბრუნდა. ჩვენი ქვეყანა ფაშისტურ გერმანიასზე გამარჯვებისათ წელს ზეიმობს. გრგვინავს დიდების სალურტი...

ათი წელია პოეტი ინახავს უახლოეს მეგობრის — მიჩიან მინდელის ბარათს, და ახლა გაღაწევიტა შეუსრულოს უდასრულებელი, გადასცეს იგი მეგობრის შვილს **გ. ჯ. თომეაძეს**. მომდევნო თავში ვეცნობით მიჩიან მინდელის ხასიათს. იგი ჩვენი დროის გმირია: „ოცნება უყვარს იმგვარი... იმგვარი... (მე უფრო მზაბლავა მამინი). მის წმინდა თვალბში ბრუნავდა გრგვალ და ცეცხლი რეკავდა ხმაში“.

ომამდე მიჩიანს გზა ვაყავდა ლენტეხში. მამულის პირველ დამახილზე იგი სამშობლოს დამცველთა რიგში ჩადგა. ერთ-ერთ ბრძოლაში მიჩიანი გმირულად დაეცა. ავტობი არ ცვლილობს ცხოვრება შეღამაზოს. ლექსში მოქმედება ვითარდება დრამატული სამაჟლოთ. მიჩიან მინდელის ხასიათში მინიშნებულია სამუთთა ადამიანის ტიპიური თვისებანი. აი, ეინ არის მიჩიანი...

ჩემს აკვანს ქარიშხლის ტალღები არწევდა და არა ზელები დედის,
 ვით შემევიღვრებოდა, მეც ბრძოლა მხვდა წილად
 და ქარისკაცური ბედი.
 მეც ვიყავი იქ, სადაც გრგვინით და განგებით
 იბრძოდა თაობა ჩვენი.
 და ასე წარვიღენ — ხან ცეცხლში, ხან ქარში —
 ჩემი სიჭაბუკის დღენი.

მშობელი მამა ბრძოლის ველადან მოწეკილ ბარათში შეიღს მოუწოდებს: „ოყავი რაცა გსურს, იყავი სადაც გსურს, მეგრძობი იყავი მხოლოდ“. ლექსი მთავრდება ღრმა პოეტური განზოგავებით:

დაეხუკე თვალბი და მთათა სურათი
 დამიღვა რატომღაც მამინ:
 ძახილაც მომესმა, მას მივავურად
 და ცოტენ შევიცან ზამინ.
 არც შეხის გრგვინეა და ქუბილი ქვემეხთა,
 არც შევი ღრუბლების ჩრდილი!
 ცხენისწყლის ნაპირას, ლენტეხთან კლდეს
 ტეხდა
 ქარისკაც მინდელის შვილი.

აქ მარტო კვლის ტეხვაზე როდია ლამაზაკი. აქ ცხოვრების დიდ გზაზე გამოსასვლელად მრავალნაირ დაბრკოლებათა გმირული ვადლახების დიდებელი სურათთა დახატული... ხალხთა მეგობრობას ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ ჩვენს დროში მე-

გობროზის ცნებამ ახალი შინაარსი მიიღო. ხეტა ბერძენაძე ღირსეულად აგრძელებს ქართული კლასიკური ლიტერატურის საბე-
ლოვან ტრადიციას და ახალ, უფრო მაღალ სა-
ფეხურზე აყვავებს იგი.

ლექსი „ლილიანა“ ორიგინალური გააზრებისა და გადამწყვეტის ნიმუშია. პოეტმა პეშინის ძველთან ვაიკნო ბელგარელი ქალიშვილი, რომელსაც ხელში ღმირტროვის წიგნი ეჭირა, გოგონა ხელს გაუწვიდას პოეტს ჩამოსართმე-
ვად, პოეტმა დედაც, მან ხომ ბელგარელი ენა არ იცის, ქალიშვილმა კი — ქართული: „მა-
შინ ორივემ შევხედეთ პეშინის და მიაი ენა დაველოცეთ გულში“...

ანდა გავიხსენოთ ლექსი „დაღესტნულ მე-
გობრებს“. მიუხედავად იმისა, რომ იგი სულ ორი სტროფისაგან შედგება, დიდი აზრისა და გრძნობის შემცველია. ცნობილია, რომ წარ-
სულში, ქართველი ხალხის ძნელბედობის ხანაში, ლევები თავს ესხმოდნენ ზევსა ქვე-
ყანას, ატბევდნენ და აწიოკებდნენ მოსახლეო-
ბას. ტყვეებად მიყვადათ ლამაზი ქალიშვილე-
ბი. დიხ, ეს იყო წინათ, მგერამ სულ სხვაი ახლა...

დასამალავი აბა რად არი
(ამაზე ზევნი ზარბიცი რეკდენს)
ბევრი წათელა, ბევრი თამარი
გაუტაცინათ წარსულში ლევებს.

იმ მოგონებით მიბობრავს მგერდი
და მღელვარება გულს ეფინება,
მეც რომ მოგტაცითი ლამაზი ერთი,
დაღესტნულეობო, ნუ გეწონებათ!

პოეტურა ჩანაფიქრის ორიგინალობით გვიხილავს „მეხვედრა აელ ჭობში“, რომელსაც წამმდღარებული აქვს პატარა მინაწერი: „დაღესტანში მოგზაურობისას მე ვესტუმრე აელ ჭობსს, სადაც გრიგოლ ორბელიანი ში-
მისს გზამდა“.

ჩვენს მესხორებაში ცოცხლებმა დიდი პოეტისა და სარდლის სახე, მისი გმირული ბრძოლები...

მგერამ ეს აქ მთავარი როლიც ეს ლექსი საბჭოთა ხალხის დიდი სიმღერაა, სიმღერა, რომელიც სოციალისტურმა სინამდვილემ შექმნა. „მეგონა“ ცამდე ორიოდ ნაბიჯი დამრჩა, რო-
ც კლდეებში შემომგნასა ლევური ვაჟი, თურმე რადიოს უსხდნენ ირგვლივ ჭობისს მკვიდრები და შენს მუხამაზს ლღუფებდა მერა შილღელ“.

უქაინელი ხალხის დიდი შეილისადმი — ბოგდან ზემლიცკისადმი მიძღვნილ ლექსში პოეტს ახარებს, რომ „ეს ერთად ყოფნა მტერს გულს უზზარავს და მითომ ვეკითრებს ბინდიან თვლით, ჰე, ბოგდან, ეხედავ მე შენს მუზარადს და მაგონდება ერეკლეს ხმალი“...

ოღითგანვე ადამიანის სწრაფვაა წუთისო-

ფელო სიხარულში გაღიოს, უოველ დღლით შეეგებოს ზესს — სიცოცხლის წყაროს. მწვიდობა სიცოცხლეა, ომი კი — ნგრევეა, აწიოკება და შიმშილი. ამიტომაც, რომ პოეტმა მთელი ხმით უმღერის მწვიდობის დიდ მეღ-
როშეს — საბჭოთა კავშირს...

ლექსი „სახეარო ახალ წელთან“ მწვიდობის წრფელი ჰიმნი და საბჭოთა ხალხის გულისთ-
ქმა, პოეტის მიმართავს ახალ წელს:

ივავ კეთილი, მართალი და სამართლიანი,
პატიოსნების მფარველი და ძმა საიშველო,
სიხარულისთვის დაიბადა ადამიანი
მწუხარებისთვის, გვედღრები, არ
გაიმეტოს...

სამშობლო ქვეყნის სიყვარული მუდამ იყო, არის და კვლავაც იქნება პოეტის ერთ-ერთი წამყვანი თემა. ლექსი „სიყვარული შენი“ გულწრფელი დღადასია სამშობლოზე:

შენი მზე და მთავარე, ლიბჯი და მტკვარი,
ეს ეხვეუა წვიმა, ეს ციმციმა ცვარი,
ეს შრიალი ხეთა, ლოცვასავით წუნარი,
შენებური ქარი, მშვენიერი დარი, —
ყველფერი მიყვარს, რაც კი შენი არი

საქართველოს გული თბილისია...

დაღის პოეტი ქართულ მიწაზე და მცირე ხნითაც რომ გაეყაროს, ფიქრით მაინც მასთან — ჩვენი სამშობლოს თვალმარგალიტთან რჩება. სადაც არ უნდა იყოს, გულით ატარებს მშობლიური ქალაქის სიყვარულს. იგი ისე ლა-
მაზი, მომხიბლავი და კარგია, რომ მწესსაც ენანება მისი მიტოვება. ამიტომაც, რომ მზას ქალაქს ემახიან. პოეტს ახარებს მშობლიური ქალაქის წინსულა, მისი ხეაღინდელი დღე.

მას მთელი სულითა და გულით უყვარს თბილისი, — საქართველოს მფეთქელი გული. პოეტს ხიზდავს გაზაფხულის უყვარლავით რომ იქარგება მისი მკერდი, ბაღებში თურმად რომ გადაიკვნეტება ტყეშალი, ვარდისფრად აენთე-
ბა ატამი და შთის კალთებზე აქიაფდებდა ია, ენძელა...

პოეტს იხიდავს მტკვარი ვერცხლის ქამარად რომ არტყია ქალაქს. რა გული გაძღვება, ხშირად არ ინახულოს მის ზვირთებში მოკი-
ფე მშობლიური ცის ვარსკვლავები, ყური არ მიუგდოს მისი ტალღების ჩხრაღას...

დედაო ყველა სიმღერისა და აღტაცების, ქართულმა ბიჭმა მოგიტანე ოცნება ეხე, გული გაიშლი, შეწიწიე ნემი ნაწერიც, დედაშვილობას, დამიყვავე, მომიალერსე! სახელი მგონისს ეინ მიბობოს უშენოდ,
აბა,

ვინ დამილოცავს მტკვრის ნაპირას
 მღელვარე ლექსებს?
 ათათასჯერ დაგიკოცნა მოწისფერ კაბას,
 დედაშვილობას, გამახარე, მოშიაღერსე...

მართალია, თბილისზე ბევრი ლექსი დაიწერა, მაგრამ ხეტა ბერტლავის „თბილისის ზღვაზე“ სულ სხვაა. ხალასი, წმინდა და ანკარაა ამ ლექსის თვითფული სტრიქონი. პოეტი კალმის ერთი მღიერი მოსმით ხატავს ადამიანთა გვიანმებულ სახეებს. პოეტმა იცის, რომ გაირბენს წლები, მოვლენ ახალი ადამიანები, გაიხარებენ და დატყებებიან ბუნების სილამაზით...

შთამომავალი ოდეს ზღვაზე გაისეირნებ,
 მარტო კა არა, შენს პირამზე
 სატრფოსთან, წყვილად,
 ოდეს ნაეიდან დაინახე მწვეანე ხეივნებს
 და ვეგახარებს ისტერია, სამკვრის დილა,

ოდეს უეცრად ავარდება წყრიალა ტალღა
 და შენს თანამგზავრს აღმოხდება ხმა
 აღტაცების,
 უთხარ გოგონას: — ამ ზღვის ძირში
 ისხდნენთქო ლალად
 დღევანდელ დღეზე მეოცნებე
 ლექსისაკეცი...

ხეტა ბერტლავა ლირიკული ხმის პოეტი. მისი სიმღერა ხან ნაზია და ამაღელვებელი, ხან კი ომბიანი და ვაჟაკური. პოეტის ლექსები ადრეებს და აფიქრებს მკითხველს, იჭრება სულის სიღრმეში და ცხოვრების განწყობილი თანამგზავრი ხდება. აღმათ, ვახსოვთ „ქარაბას“ სტრიქონები...

წლები, როგორც მწვერვალები
 აღიშართნენ თვალწინ
 და მოსულ მოგონებებს
 ეფანტავ ნაწილ-ნაწილ.

ქარიატა, ქარიატა,
 შენსგან მოვიჩქარა,
 როგორც მუდამ, ღია კქონდეს
 გულის ყველა კარი.

გამატარე, ხორგის ვზაო,
 წამოყვანე იქით,
 სადაც ჰშიარად ეიმყოფები
 ოცნებით და ფიქრით.

რომელ პოეტს არ დაუწერია ლექსი სიყვარულზე? სიყვარული ხომ პოეზიის მარადიული თემაა. ძნელია ამ გრძნობის პოეტური გამოსახების ახალი საშუალებები მოიხსნო, მკითხველზე ზეგაყვანა მოახდინო. ამ თემაზე ხეტა ბერტლავის მიერ დაწერილა ლექსები გამოირჩევა ლირიკული განცდის უშეაღობით,

მხატვრული სახეების სიმდიდრით, ბუნებრიობითა და მუსიკალობით. მოგვეყავს ერთი უსათურო ლექსი მთლიანად:

მინდა შევიმყო თმები გვირილით,
 მაგრამ შორსა ხარ ჩემგან ძალიან.
 ჩემი სიცილი, ჩემი ტირილი —
 იცოდეს ყველამ — შენი ბრალია.

ცხოვრება მიქრის ნილგარივით,
 და ჩემთვის თითქოს არა სცალია...
 მქვია მდიდარი? მქვია ღარიბი? —
 მიზეზი შენ ხარ, შენი ბრალია.

ზოგჯერ ბელიდან ისე მეცლები,
 მინდა შევიკრა ოქროს გალია!
 მე თუ ვმალდები, მე თუ ვეცემი
 ვანა არა გრძობს, შენი ბრალია.

გადაუარეს ბალებს ქარებმა,
 და ჩემს წინ ისევე ქარიშხალია...
 ჩემი სიმშვიდეც და მღელვარებაც
 მხოლოდ და მხოლოდ შენი ბრალია!

ის, ვინც თვალყურს ადევნებს ხეტა ბერტლავას შემოქმედებას, უთუოდ შეამჩნევდა, რომ ამ ბოლო წლებში კიდევ უფრო გაიზარდა მისი პოეტური თვალთახედვის მასშტაბი. სახალხო ჩინეთში მოგზაურობის დროს მიღებული უშუალო შთაბეჭდილებებით შენ შექმნა შესანიშნავი ლექსების ცოკო ამ დიდი კელტურის მკვიცანაზე.

ხეტა ბერტლავა ბუნების სურათების ხატვის ისტატი. მის ლექსებში ხე, ბაღახი, მღინარე, სუნთქავს, წუნს, დეღავს, უხარია. ბუნება მის ლექსებში არ არის თვითმიზნურად წარმოდგენილი. იგი ორგანულად ერწყმის გმირის განცდებს. აი, როგორ წარმოგვიდგენს პოეტი ალახანთან შეხვედრისა და შემოღამების სურათს:

მოელოდნელად ალახანი დაგხვდა
 ალუანთან
 და მოგვამველა დაღლილ მგზაურებს
 ტილა წყრიალა.
 ვარსკვლავთა ხომლი ცის ტატნობზე როცა
 დაღანდა,
 მოიტაცა და თავის მკერდში ააბდღვილა.

როგორც მთელ რიგ სხვა ლირიკულ ლექსებში, პოეტს აქაც ისტატურად შეაქვს ეპიკური ელემენტი, მოქმედებას დრამატულად დაიბუღოს ხდის და აძლიერებს ეფექტს: მგზაურები დაანთებენ ცეცხლს, გატყვავენ პურს და შეაქცევიან. მგზაურთა შორის არიან კახელეზი, თრშენი და მოქმე დადესტნის შვილებიც...

არ დაველოცა მეგობრები? — რა გეკენა
აბა,

ხომ შევრცხვებოდით ბუმბერაზთა
შთაშობავალი.

...ლამე მოკავდა ნამჭერწაყრილ
დაღესტნურ ნაზადს
და იმ ნაზადში ვახვეული იწვია ალანი.

ხუტა ბერძელთა წარმატებით შემოხმის
პოეტურ ეპოსში. მის კალამს ეკუთვნის პოე-
მები „ხიმღერა ვარსკვლავებზე“, „რუსული
გული“, „მეწაწე ხომალდი“ და სხვა.

„ხიმღერა ვარსკვლავებზე“ ლირიული პოე-
მაა. აი, თორმეტი წლის შემდეგ პოეტს იწვია
თავის მშობლიურ სოფელს — ზანას. მას
ახარებს ნაცნობი ადგილების ნახვა, მეგობრე-
ბისა და ნათესავების მოგონება, მისთვის აქ
ყველაფერა ახლობელი და ძვირფასია:

ზანაში შესვლა
იღრჩებმა შრილით მიამცნეს,
სახეთ ალრებს, დამიყვრე,
ვერსად ვერ ნახავ.
მე ქუდს ვუხდიდი ხეებს,
როგორც მეზობლის კაცებს,
მით კი დავბათ ენა თითქოს:
— შე... შე... შენა ხარ?

მანქანა მდინარე ხომისწყალს მიადგა. პოე-
ტი უშვიდობებდა თანამგზავრს და ქვეი-
თად განაგრძობს გზას. მას უნდა კვლავ ძვე-
ლებურად გაეყვას ბორანს. მკითხველზე დიდ
ემოციურ ზეგავლენას ახდენს პოეტის გულწრ-
ფელი სიუბარო მდინარესთან.

ჩემო მდინარე,
წყარალს შენას სიამით ვისმენ,
შენს კალაპოტში მოკამკამე,
ვანა წყალა?
ცხოვრების ზღვაში,
ვაბედვლად შეეცურე ისე,
რომ შენს ტალღებში ცურეად
კარგად არ მისწავლია!

მდინარის ნაპირს მალე ბორანიც მოადგა.
პოემაში ძალზე ბუნებრივად არის გადმოცე-
მული შეხვედრა მებორანსთან. პოეტი ფუნ-
ჯის ერთს ძლიერი მოსმით ხატავს მებორანის
სახეს:

ამსობაში შედიოდე
შეგროვდა მგზავრი,
წამოდგა ფარანა —
თმაქალარა კაცი, ვეება.

ბორანმაც ივრინო
ბერკიაციის მკლავები მძლავრი

და... უყოფმნიოდ
აღიღებულ ტალღებს შეება.

ამალღებებელთა პოეტის მიერ აღწერილი
დამის ნახვით გამოწვეული სულიერი ტრეი-
ლები: „მე თაიგული მივუტანე დედის აკლდა-
მას, თუმცა სიუხვე ვარდ-ყვავილთა როდი
აკლდა მას... პოემაში ძლიერადაა დახატული
ავრთვე თათია ხარბედიას სახე, ძველის ვახს-
ნის ეპიზოდი და სხვა.

პოემა „რუსული გული“ გულწრფელი პი-
ნია ქართველი და რუსი ხალხების ძმობისა
და მეგობრობაზე. პოემა რამდენიმეჯერ გამოი-
ცა როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენებზე და
მრავალმთლიონიანი საბჭოთა მკითხველის სიყ-
ვარულით სარგებლობს...

ჩვენ არ შევუდგებით პოემის შინაარსის
გადმოცემას, რადგან ვფიქრობთ, რომ იგი
ცნობილია ფართო მკითხველი საზოგადოებო-
სათვის. ჩვენ უფრო პოემის მხატვრული მხა-
რე გვინტერესებს...

„რუსული გული“ გზიზღავთ პოეტური ფე-
რების სიმდიდრით, შეკრული სიუჟეტით, მოქ-
მელების დინამიკითა და ძალდაუტანებე-
ლი თბრობით. პოემის ცენტრშია სოფელი
ქაბუკი ვანო თელაა, რომლის გარშემო გაშ-
ლილია პოემის სიუჟეტური ქარგაც.

ვანო ჩვენი დროის მოწინავე ახალგაზრდაა.
მისი სახე პოემაში ვახსნილია თანმიმდევრო-
ბით, მოქმედებისდა მიხედვით. ავტორი კარგად
იცნობს პოემის მთავარ პერსონაჟს, მის სუ-
ლიერ სამყაროს.

ხუტა ბერძელთა საუცხოოდ ეხერხება პორ-
ტრეტის ხატვა. აი, როგორ წარმოვიდგინო იგი
ვანოს სურათს: „სახეს დაქრავდა ბრინჯაოს
ფერი. (აღმათ. ბრალშია მზე ჩვენებური),
ხუტუკა თმების მოსჩქეფდა ჩქერი, ხუდ ხმირ
წარბებთან შეჩერებულ“.

ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე
შრობლიერი სოფლიდან ვანოს ქალაქში წასე-
ლის სურათი, საუბარო რაიკომის მდივანთან,
დამშვიდობება ბუბიასთან, შეხვედრა ცეცხლ-
თან... ვანოს ბავშვობაში სძულდა ცეცხლი და
ბედმა სწორედ იგი ბოზოქარ ცეცხლს შეე-
კრა: „თითქოს ვიყავით მტრები ნამდვილი,
ერთმანეთს შევხვდით მტრული ძაბლით: იგი
იისფრად აღეარდნო, მე კი — შემკრთალი
და თავდახრილი“.

ავტორმა ნაწარმოების მთავარი მოქმედი
პირი დიდ სიძნელეთა წინაშე დააყენა. რუსეთ-
ში ჩასული ვანო ქარხანას ეწვია და ერთ-ერთ
საამქროში, დაიწყო არჩეული ხელმძღვანელის
წავლა. ის ვრძობის, რომ ცხელ საამქროში მუ-
შაობა ძნელია, მაგრამ ისიც კარგად იცის,
რომ დაბრკოლებას გადალახვა უნდა, რომ სა-
ქიროა გაშვებომა და სულიერი სიმტკიცე.
მასში ახალი ძალით იფეთქებს დაბრკოლებო-

თა ვადალახვისა და გამარჯვების სურვილი. ის გრძნობს, რომ მარტო არაა, მას მხარში უდგან მთელი ზენი სამშობლო...

ვანო ადამიანური გრძნობებით სავსე კაბუკია. ის გრძნობს სიცოცხლის მავისცემის, ცხოვრების სიტკბოსა და სიღამაზეს. პოემში ძალზე რომანტიკულია მისი შეხედრბა მეორე, უფრო დიდ ცეცხლთან. „რომ ზღუბა ასე: თავისთვის გზაზე მიდის ლამაზი, ხალისით სავსე. შეხედვად მას და შეგარბაკლები, შენს ფეხქვეშ მიწა დაიწყებს რწყვის, პატარა დარბს თუ ვეღარ ასცლები, ფიქრით ასცლები თითუნღბს მწვერვალს“. ვანო გადმწყვეტს, რომ გაუგზავნოს ჯანცლებით სავსე ბარათი უცნობ ქალიშვილს, ლამეს თუთრად ათუნებს, ებრძვის გრძნობის ქარიშხალს, მაგრამ „გამკაცო ოთხად და შევლევ მყისვე, გამონრდა მთელი ოცნების მიჯნა: სად გამეგზავნა ბარათი მისთვის, როცა ის თვითონ ჩემს გულში ოქდა?... ვანოს აღსარება სიყვარულის ცეცხლით ოქვის და ანათებს, იგი ბრწყინავს კეთილშობილი სულის სიღადადით. აქ არ არის არც გადებარბებული ვენებათაღლევა და არც ცეცხლიანი გულის იღვშალი ჩივილი, არამედ ძალშედა შოისმა სიცოცხლსშეყვარბული პოეტებე კაცის გულისტქმა...

პოემში აგრეთვე ძლიერადაა დახატული ივანე ფროლოვის სახე. იგი აღსავსეა მოზეიმე სიცოცხლის ჯანსაღი გრძნობით. ივანეს ხასიათში მოზანს რუსი კაცის დიდი სულიერი სიღამაზე და შორაღერა სისმეტაქე. იგი კეთილი გულსა და სათნო ბუნების ადამიანია; მისთვის უცხოა სიყალბე და სიცრუე...

ოქტომბრის რევოლუციამდე ივანე ურალში კლდზე ჩუქურთმას სჭრიდა, შემდეგ ცარციონს ეწვია და „მარტენის ლემელს დაუმეგობრდა“. ოქტომბრის რევოლუციის ქარიშხლიან დღეებში აქტიურად ბრბოდა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის... სამამულო ომის წლებშიც სამშობლოს დამცველთა რიგებშია და მკერდით იცავს ოქტომბრის მონაბოვარს...

ფროლოვი ტიპური საბჭოთა ადამიანის

განსახიერბაა. მის ძვალსა და რბილში გამქდარია ახალგაზრდობის სიყვარული, ივანე საკუთარი შეილივით ზრდის შევირდა. დაუციწყარია იგი ვანოსთან ვანშორებინას, როცა თავისიანებს მიმართავს: „შე შეგასწავლე ფოლადის დნობა, მან ქალიშვილის გული დამიდნო, და ამის შემდეგ მიიხარით, ძმობას, ეს ექებატონი როგორ დაეინდო?“

პოემის მთელი რიგი ანდგოლები, როგორაცაა „ეოლუტური ქარის ამბავი“, აქ გდიოდა თავდაცვის ხახი, „მუდმივი სტუმარი“ აესებენ და ამდიდრებენ ჩვენს წარმოდგენას გზირი ქალაქისა და მისი სახელოვანი ადამიანების შესახებ.

თუ „რუსული გული“ ომისშემდგომი წლების მშენებლობის ამბებს ეხება და საბჭოთა ხალხის თავდაღებულ შრომას ასახავს, პოემას „მწვანე ხომალდი“ დიდი სიამელო ომის ბობოქარ ზღუბი შეევეავათ.

პოემის მთავარი მოქმედი პირები თამაზი, ზაზა, ია, ლევანი და სხვები საბჭოთა ებოქის ლეილი შვილები არიან. ყოველი მათგანი სამშობლოს სიყვარულით ცოცხლობს და შთავანებულთა გზირულა საქმეებით. მაგრამ აქ მთავარი მარტო ეს როღია. პოემა დიდბ პოეტური სიმფონიაა საბჭოთა ახალგაზრდობის მეგობრობასა და სიყვარულზე, ვეცაცობასა და გზირობაზე.

ზეტა ბერულავას შემოქმედებითი ნაქის ასეთი გამარჯვების მიზნუი, უპირველეს ყოვლისა, მისი ბიოგრაფიით აიხსნება. ის როგორც პოეტი აღზარდა და დაეცეცა სოციალიზმის ებოქაში. ჩვენი ხალისიანი დღეების პეროიკამ ვანსაზღერა მისი ლექსების ობტიმისტური, დაუშრბეტელი ენერგიით აღსავსე რიტმი.

ზეტა ბერულავა ამქამად თავისი პოეტური ნიქის ნამღვილი ავევაებისა და ვაფერჩქუნის ხანსია. სიტყვაზე გულშოღკინე მეშობით, შემოქმედებითი ძიებნითა და სიბბლის გზით მას თავისი წგლოლი შეაქვს ქართული საბჭოთა პოეზიის სავანბრში.

საგზი ქაღახი

დაუცხრომელი ქართველოლოგი და ენათმეცნიერი

(აბაბი შანიძის დაბადების 75 წლისთავის გამო)

აკაკი შანიძეზე წერა ძნელია, ვინაიდან იგი ეკუთვნის იმ მეცნიერთა რიცხვს, რომელთა დიდი ღვაწლისა და ამავის დაფასება მარტო მეცნიერული შრომების მიხედვით არ კმარა. ა. შანიძე როგორც მეცნიერი და მოქალაქე, ჩვენი სინამდვილისათვის ბევრად უფრო დიდია, ვიდრე მისი მდიდარი და მრავალმხრივი მეცნიერული პროდუქცია.

მან მთელი თავისი დიდი ნიჭი და დაუცხრომელი ნახევარსაუკუნოვანი კვლევა-ძიება მოახდინა ქართველი ხალხის ენის, მისი სულიერი და მატერიალური კულტურის ისტორიის ღრმად და საფუძვლიანად შესწავლას. ამიტომ არის, რომ მას ქართველი ხალხი, ჩვენი სამეცნიერო საზოგადოებრიობა ასე დიდად აფასებს და პატივს სცემს.

ა. შანიძემ მაშინდელ პეტერბურგში შესანიშნავი მეცნიერული სკოლა განულო ინდოევროპულ ენათმეცნიერებაში, აღმოსავლეთმცოდნეობასა და ქართველოლოგიაში. ეს ის დიდი სკოლა იყო, რომელმაც ჩვენს სამამულო მეცნიერებას მისცა ალ. ცაგარელი, ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ი. ყიფშიძე, ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, ს. ყაუხჩიშვილი, კ. დონდუა ი. მარი, ვ. ფუფუნიძე; უფრო გვიან ე. დონდუა, გ. წერეთელი, ს. ჯიქია და სხვ.

ინდოევროპულ ენათმეცნიერებასა და

აღმოსავლეთმცოდნეობაში წრთობამ, ძველი კლასიკური და თანამედროვე ევროპული ენების შესწავლამ, ახლო აღმოსავლური ენების ცოდნამ ა. შანიძეს სწორი ზოგადენათმეცნიერული კონცეფცია გამოუმუშავა და ფართო ენათმეცნიერული კვლევა-ძიებისათვის შეაიარაღა.

ა. შანიძემ თავიდანვე სწორად განსაზღვრა ის, რომ ქართული ენის ბუნებისა და მისი მდიდარი ისტორიის ღრმად შესწავლისათვის აუცილებელია არაბული და სპარსული ენებისა, აგრეთვე, ჩვენი უახლოესი მეზობელი—სომეხი ხალხის ენის დაუფლება. ქართველებსა და სომეხებს წარსულში სხვადასხვა ვითარებით გამოწვეული ისტორიული და კულტურული ურთიერთობა ჰქონდათ არაბებთან და სპარსელებთან და მათგან ბევრი ენობრივი ელემენტი ამ გზით ერთნაირად შეითვისეს და შეისისხლხორცეს. ამავ დროს გასარკვევი იყო ქართულ-სომხური ენობრივი ურთიერთობის ბევრი საკითხიც, რომლებსაც ა. შანიძე არაერთხელ შეხებია.

გასაკვირი არ არის, რომ ა. შანიძემ პირველი ენათმეცნიერული ნათლობა ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს მიიღო მთის ქართულ კილოებზე—ხევსურულსა, მოხეურსა, თუშურსა ფშაურსა და მთიულურზე დაკვირვების შედეგად

1911-1913 წწ.¹ მისი არჩევანიც სწორი იყო, ვინაიდან მთის კილოებმა დაიცვეს და შემოავინახეს, ქართული ენის ისტორიის თვალსაზრისით, მეტად საყურადღებო ბევრი გრამატიკული, ლექსიკური და რიტმიკულ-მელოდიკური ფორმა.

აღსანიშნავია, რომ ა. შანიძეს მას შემდგომაც მთის კილოების შესწავლისადმი ყურადღება არ შეუწევია.

ამვე დროს ა. შანიძე ყოველთვის დიდ დროს უთმობდა და უთმობს ჩვენი კლასიკოსი მწერლების ვაჟას, ილიას, აკაკის, ალ. ყაზბეგისა და სხვ. ენის შესწავლას. ამიტომაც არის, რომ მის გამოკვლევებში ასე უხვია დამოწმებანი ამ მწერალთა თხზულებებიდან. ვაჟას აკადემიურად გამოცემულ ტომებს ა. შანიძის მიერ დიდი სჯულსტითა და საქმის კარგი ცოდნით შედგენილი ლექსიკონი ამშვენებს.

ა. შანიძის ინიციატივითა და მისი მეცნიერული ხელმძღვანელობით ქართველოლოგიას შეემატა ისეთი დიდი მნიშვნელობის დიალექტოლოგიური ტექსტები, როგორცაა ბესარიონ გაბუურის „ხევსურული მასალები“, რომლებიც „წელიწდეულში“ დაიბეჭდა 1924 წელს ა. შანიძის რედაქციითა და მის მიერ შედგენილი ლექსიკონითურთ.

1931 წელს ა. შანიძემ გამოსცა „ქართული ხალხური პოეზიის“ I ტომი, სადაც წარმოდგენილია მის მიერ მრავალი წლის განმავლობაში ჩაწერილი და მეცნიერულად დამუშავებული ხევსურული პოეზია. ეს წიგნი ქართველოლოგიაში მრავალი ახალი გამოკვლევის საფუძველი გახდა და მომავალში კიდევ უფრო გაიზარდება მისი მნიშვნელობა, ვინაიდან ქართული კილოები საერთოდ, და მათ

შორის ხევსურულიც, გაშლილი კომუნისტური მშენებლობის პირობებში ლიტერატურული ენის დიდ გავლენას განიცდის, რაც გამოიხატება ქართული ენის ისტორიისათვის ბევრი საინტერესო ლექსიკური ერთეულისა და გრამატიკული ფორმის გაუჩინარებაში.

ა. შანიძის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით რამდენიმე მნიშვნელოვანი კილოს შესახებ დაიწერა გამოკვლევები, შედგა ლექსიკონები და შეკრებილ იქნა ტექსტები.

ა. შანიძემ ქართული ენის მეცნიერულად ღრმად შესწავლისა და სალიტერატურო ენის მაღალ დონეზე განვითარებისთვის თავისი მოსაზრებანი ჯერ კიდევ 1915 წელს ჩამოაყალიბა შემდეგი სახით: „დღეს სალიტერატურო ქართული მეტად დაქვეითებულია: მას აღორძინება უნდა. ამისათვის კი აუცილებლად საჭიროა ქართულის ცოდნა ისტორიულად და გეოგრაფიულად, სხვანაირად რომ ვთქვათ, საჭიროა წიგნების ფურცლებზე უკვე გაქვავებული ენის შესწავლა და მასთან ერთად ცოცხალი, მოძრავი ენის (ე. ი. კილოების) გამოკვლევა. ეს ორი პროცესი ხელიხელ ჩაკიდებული უნდა მიმდინარეობდეს“.¹

ა. შანიძის მთელი შემდგომი მეცნიერული მოღვაწეობა ზემოთ წამოყენებულ დებულებათა ხორცშესხმას წარმოადგენდა.

საყოველთაოდ ცნობილია ა. შანიძის წერისა და წიგნის გამოცემის მაღალი კულტურა. მის მიერ გამოცემული დიალექტოლოგიური მასალები, ძველი ქართული ენის ძეგლები, სიმფონიები, ლექსიკონები და სპეციალური გამოკვლევები არა მარტო შინაარსით ზიზღავს მკითხველს, არამედ გარეგანი ტექნიკური გაფორმებითაც. ამ შემთხვევაშიც ა. შანიძე იცავს და განაგრძობს იმ კარგ ტრადიციას, რომელიც გამომუშავებული ჰქონდა პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის სკოლას.

¹ А. Г. Шанидзе, Отчет о летней командировке 1913 г. в Душетский и Тионетский уезды Тифлисской губернии для изучения грузинских говоров. Мотивы: ქართული კილოები მთაში (1915 წ.). ორივე ვადმობეჭდილია ა. შანიძის შრომათა I ტომში. ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, 1957 წ., გვ. 3—19.

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 10.

თუ როგორ დიდ პატივს სცემს ა. შანიძე ენობრივ ფაქტებს, ამის საუცხოო ნიმუშს წარმოადგენს მისი პირველი ვრცელი მონოგრაფიული გამოკვლევა „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“ (1920 წ.). იგი წარმოადგენდა ავტორის სადოქტორო დისერტაციას, რომელიც მან წარმატებით დაიცვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამ აქტიურ იწყება ჩვენს უნივერსიტეტში დისერტაციების დაცვის ისტორია. ამ შრომით, სადაც ა. შანიძემ შრავალსაუკუნოვანი ლიტერატურული ძეგლების მონაცემების გვერდით უხვად გამოიყენა ქართული კილოების მდიდარი ფაქტები, დაიწყო ა. შანიძის საფუძვლიანი მეცნიერული იერიშები ქართული ზმნის რთული ბუნების ანალიზისა და მისი სპეციფიკური კატეგორიების გარკვევისათვის. ეს მეცნიერული იერიშები ბრწყინვალე გამარჯვებით დააგვირგვინა შემდგომს გამოკვლევებში. ა. შანიძის ამ მონოგრაფიის გამოსვლას დიდი მეთოდოლოგიური მნიშვნელობაც ჰქონდა. მასში მარჯვედ არის გამოყენებული ისტორიული თვალსაზრისი კვლევისა და ენობრივი ფაქტების გასაშუქებლად. ამიტომ იგი ფუძემდებელ შრომად იქცა ახალი გამოკვლევებისათვის ქართველთმეტყველებში.

ა. შანიძისათვის, როგორც დიდი უნათმეცნიერული აღლოს მქონე მეცნიერისათვის, განსაკუთრებით დამახასიათებელია მიაგნოს და ხელი ჩასჭიდოს ქართულ-ქართველური ენების კვლევის კარდინალურ საკითხებს, საფუძვლიანად შეისწავლოს ენობრივი ფაქტები და შოვლენები, მოგვეცეს ურყევი და სავსებით დამაჯერებელი დებულებები.

ა. შანიძის „წელიწადის ეტიმოლოგიისათვის“ (1924 წ.)¹ სულ შედიოდნენ გვერდს შეიცავს. ამ პატარა შრომაში „წელიწადისა“ და „წელიწადულის“ ეტიმოლოგიური ძიება სანიმუშოდ არის

მოკემულე. შედარებით-ისტორიული მეთოდის ოსტატურად გამოყენებით, ქართულის გარდა, ავტორს დამოუწმებელი და გაანალიზებული აქვს მეგრულ-ქანურისა და სვანურის მონაცემებიც. ამ პატარა შრომაში ავტორს წამოყენებული აქვს აგრეთვე, ქართველურ ენათა ისტორიის კვლევისათვის დიდი მნიშვნელობის რამდენიმე დებულება. აქ ავტორმა პირველად გაარკვია რედუქციის ბუნება ქართულსა და სვანურში. ქართული ცოცხალი კილოების მიმართ მან გამოთქვა საესებით სწორი მოსაზრება: „რედუქცია უფრო ცხოველია აღმოსავლურ ჯგუფში, ხოლო დასავლურში უფრო მეტად არის შესუსტებული“. ასევე ავტორმა დაადგინა, რომ სვანური დიალექტებიდან ლენტეხურს ურედუქციო ფორმები ახასიათებს, ხოლო ბალსხემურს — რედუქციანი ფორმები. ამავე შრომაში ავტორმა დასვა და კიდევაც გაარკვია რედუქციისათვის (ფუძეგაორკეცებულ სიტყვათა თავდაპირველი ბუნება და მათი ტიპები ქართულში.

ა. შანიძის ერთერთ ბრწყინვალე გამოკვლევას წარმოადგენს „უმლაური სვანური“², რომელიც ავტორმა 1925 წ. გამოაქვეყნა. ეს შრომა ემყარება სვანურის დიალექტების ღრმად შესწავლას. შრომაში განხილული დიდძალი სვანური ცოცხალი ენობრივი ფაქტების საფუძველზე ავტორმა ცხადყო ფონეტიკური კანონზომიერება, რომლის აღმოჩენასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სვანურის მორფოლოგიური სტრუქტურის სწორი გაგებისა და ანალიზისათვის.

ა. შანიძემ მტკიცედ დაადგინა სვანურში უმლაუტის ფონოლოგიური მნიშვნელობა და ამავე დროს ამ ფონეტიკური კანონზომიერების გათვალისწინების აუცილებლობა სვანური ენის ისტორიული საკითხების კვლევისა და გადაწყვეტისათვის. ავტორმა ამავე დროს ცხადად აჩვენა, თუ უმლაუტმა, წარმოშობით ფონეტიკურმა მოვლენამ, როგორ შეარყია სვანურის მორფოლოგიური სტრუქტურა. ზოგად სენათმეცნიერ-

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 312—319.

რო ლიტერატურაში ეს შრომა მუდამ დარჩება ცოცხალ ენობრივი ფაქტებისადმი სწორი მეთოდოლოგიური მიდგომისა და ანალიზის ერთერთ საუკეთესო ნიმუშად.

სევანურის რთულ ფონეტიკურსა და მორფოლოგიურ ბუნებას არც ერთი მკვლევარი ისე ღრმად არ ჩაწვდომია, როგორც ა. შანიძე ჩაწვდა. ამ შრომამ უთუოდ კარგად მოამზადა ნიადაგი იმოსათვის, რომ შემდგომში სევანურის შესახებ საფუძვლიანი გამოკვლევები დაწერილიყო.

ცალკე უნდა აღინიშნოს, როგორც დიდი მოვლენა სევანურის შესწავლაში. ა. შანიძისა და ვ. თოფურის მიერ შეკრებილი და ორ ტომად გამოქვეყნებული სევანური ენობრივი მასალები: „სევანური პროზაული ტექსტები. I. ბალსხე-მოური კილო“ (1939 წ.) და „სევანური პოეზია“. I (1939 წ.). ამ უკანასკნელს თან ახლავს ქართული თარგმანი და იგი გამოვიდა მ. გუგუჯიანის თანავეტრობით. ამას მოჰყვა „სევანური პროზაული ტექსტები. II. ბალსქვემოური კილო“ (ვ. თოფურია, აღ. დავითიანი, მ. ქალთანი, 1957 წ.). სევანური დიალექტოლოგიური მასალების ასეთი დიდი რაოდენობით გამოცემა სევანურის შესწავლაში ახალ ეტაპს მოასწავებს.

ა. შანიძე მეგრულ-ჭანურის მონაცემებს ყოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და ანიჭებს ქართველურ ენათა ისტორიის კვლევაში. ამიტომ მეგრულ-ჭანურის ენობრივი ფაქტები მის გამოკვლევებში ყოველთვის საპატიო ადგილს იკავებს. ამ მხრივ საყურადღებოა მისი სპეციალური გამოკვლევაც „Два чано-мегрельских суффикса в грузинском и армянском языках“ (1916 წ.).¹

ასევე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა 1924 წელს ა. შანიძის მიერ წამოყენებულ დებულებას მეგრულისა და ჭანურის ურთიერთობის შესახებ „მეგრე

რულის სახელწოდებით“ წერს ა. შანიძე, — ჩვენ აღვნიშნავთ მისი და იმავე ენის ორსავე კილოს: რიონის მეგრულს (რომელიც საქართველოს ფარგლებშია მოქცეული, უმთავრესად მდინარე რიონის მარჯვენა მხარეს, და რომელიც საკუთრივ მეგრულის სახელით არის ცნობილი) და ჭოროხის მეგრულს (რომელიც ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია მოყოლილი, უმთავრესად ჭოროხის მარცხენა მხარეს, და რომელიც ჩვეულებრივ ჭანურის ან ლაზურის სახელით არის ცნობილი). საკუთრივ მეგრული და ჭანური ერთურობის მიმართ კილოებია და არა დამოუკიდებელი ენები.¹

ამ დებულების წამოყენებას ამ დროს უაღრესად დიდი პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა, ვინაიდან იგი უპირისპირდებოდა სენათმეცნიერო ლიტერატურაში გაბატონებულ თვალსაზრისს.²

ა. შანიძე ყოველთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ჭანურ-მეგრული ტექსტების დიდი რაოდენობით შეკრებასა და გამოქვეყნებას. ამ მხრივ საყურადღებოა მის მიერ შეკრებილი და ნაწილობრივ გამოქვეყნებული მეგრული ტექსტები.³

ა. შანიძე ქართული ენის სწორუბოვარი ისტორიკოსია. ნ. მარის შემდეგ ქართული ენის ძეგლებს არ ჰყოლია უკეთესი მცოდნე და გამომცემელი, ვიდრე ა. შანიძეა. „ძველი ქართული ენის ძეგლები“, „ძველი ქართული ენის კათედრის შრომებისა“ და „Caucasus Polyglottus“ სერიების დაარსებით და ერ-

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 312.

² Н. Я. Марр, Грамматика чанского (лазского) языка, 1910 (განსაკუთრებით შესავალი). И. Кипшидзе, Дополнительные сведения о чанском языке, 1911. შტრ. არხ. ჩიქობავა ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, 1936 (შესავალი).

³ რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის „ლიტერატურული ძიებანი“, 1958 წ., ტ. 11, გვ. 379—393.

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 20—27.

თი ათეული უნიკალური ძეგლების სანიმუშო გამოცემით ფასდაუდებელი ამაგი დასდო მან ქართველოლოგიას და საერთოდ მეცნიერებას, ვინაიდან ეს ძეგლები ამავე დროს მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობისაა. ამ დიდ საქმეში ა. შანიძეს მხარში ამოუდგნენ მისი უახლოესი მოწაფეები ი. აბულაძე, ივ. იმნათშვილი და ლ. კეკელიძე, რომელთაც, თავის მხრით, რამდენიმე ძეგლის, სიმფონია-ლექსიკონებისა და სპეციალური გამოკვლევების გამოქვეყნებით კიდევ უფრო გაამდიდრეს ქართველოლოგიურმა ლემა. ქართული ენის ისტორიის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ა. შანიძის „ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ ქართულ ზმნებში“ გამოქვეყნებას და მის მიერ 1923 წ. „ჰამეტი“ ძეგლების აღმოჩენას,¹ მასვე ეკუთვნის ხანმეტი მრავალთავისა (1927 წ.) და „ხანმეტი ლექციონარის“ (ფოტოტიპური რეპროდუქცია სიმფონიითურთ, 1944 წ.) გამოცემა.

ა. შანიძე ცნობილია როგორც ძველი ქართული ენის ლექსიკის ჩინებული მკვლევ. ი. ყიფშიძისთან ერთად მან გამოსცა სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ (1928 წ.). უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრაზე იგი სათავეში ჩაუდგა „ძველი ქართული ენის ლექსიკონის“ შედგენას, რომელიც სამ ტომს შეიცავს, განმარტებანი მოცემულია პარალელურად ქართულ და რუსულ ენებზე. უნივერსიტეტი მალე შეუდგება ამ ლექსიკონის ბეჭდვას.

ა. შანიძეს ამავე დროს დაწყებული აქვს „ქართული ენის ისტორიის კურსის“ წერა, რომლის დამთავრებასა და გამოქვეყნებას აგრეთვე მოუთმენლად ელოდნ ჩვენი სპეციალისტები.

ა. შანიძემ აქტიური, მონაწილეობა მიიღო ბულგარეთისა (1949 წ.) და პალესტინაში (1960 წ.) წარგზავნილი სა-

მეცნიერო ექსპედიციების მუშაობაში. ბულგარეთი და პალესტინა ცენტრების კულტურულ-სამწერლობო ცენტრები იყო შუა საუკუნეებში, სადაც ქართველთა მიერ აგებულ იქაურ მონასტრებში გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები ქმნიდნენ მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკალურ ძეგლებს. ა. შანიძის მონაწილეობა ამ ექსპედიციებში განსაკუთრებით ნაყოფიერი აღმოჩნდა. მან ადგილზე დაათვალიერა, შეისწავლა და აღწერა ყველაფერი ის, რაც გადაურჩა ისტორიის ქართველებს, და ბევრი საინტერესო ცნობა შესძინა მეცნიერებს.¹ ამ მხრივ მაინც ყველაზე დიდი მონაპოვარი იყო ირ. აბაშიძისა და გ. წერეთელთან ერთად, პალესტინაში შ. რუსთაველის პორტრეტის მოპოვება და მისი ფოტოპირების საქართველოში ჩამოტანა.

ა. შანიძის აზრით, ენათმეცნიერებაში ისე, როგორც სხვა მეცნიერებაშიც, ყოველგვარ ჰიპოთეზას აქვს არსებობის უფლება, თუ მას ენობრივი ფაქტები დადასტურებენ, ხოლო, როცა ჰიპოთეზა ფაქტებს დაუპირისპირდება, მაშინ იგი უარყოფილ უნდა იქნეს.

ა. შანიძის მეცნიერული მოღვაწეობის მანძილზე აღსანიშნავია ორი დიდი მნიშვნელოვანი შემთხვევა, როდესაც მისი ჰიპოთეზა ახალმა აღმოჩენებმა ბრწყინვალედ დაადასტურეს.

პირველი შევხებოდა მის ადრინდელ შრომას „ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ ქართულ ზმნებში“² რომელიც ავტორმა დაწერა უმთავრესად მცხეთის ჯვრის მონასტრისა და ბოლნისის სიონის უძველესი წარწერების ანალიზის საფუძველზე. ავტორის აზრით, „ოთხი ზმნის ფორმაში (ხერთვის, ხეყავ, შეხეწიე და შეხუაბთ) ქართულს შემოუნახავს ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ“.

¹ ა. შანიძე, უძველესი ქართული ტექსტების აღმოჩენის ვაი: ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 267—301.

¹ ა. შანიძე, სამეცნიერო ექსპედიცია ბულგარეთში და მისი შედეგები (ვახ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1949 წ. № 21).

² ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, გვ. 267—281.

ა. შანიძეს ამ ფაქტების გათვალისწინების საფუძველზე სწამდა, რომ დასახელებულ ფაქტებს უფროდ პარალელები გამოუჩნდებოდა. ამასი ღრმად დარწმუნებული რომ იყო, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ, როდესაც 1923 წლის იანვარში, მოსკოვში ყოფნისას, კ. კეკელიძეს ერთ დილას ა. შანიძისათვის უკითხავს: „რა იქნება, აკაკი, რომ სადმე ამოგორდეს ქვა მეექვსე საუკუნის წარწერით ასეთხუმბერიოდ სტრიქონიო“, ამაზე ა. შანიძეს უბასუხნია: „სულ ხანებით იქნება საესეო“¹. სწორედ იმ პერიოდში ივ. ჯავახიშვილმა პალიმფსესტებში ამოიკითხა უძველესი ქართული ხანშეტი ტექსტების ნიმუშები, რომლებმაც სავსებით დაადასტურეს ა. შანიძის სწორი მეცნიერული ვარაუდები.

მეორე შეეხებოდა კავკასიის ალბანურ დამწერლობას.

კავკასიის ალბანელთა ენასა და დამწერლობას ა. შანიძის სახით დიდი შტრუწველი მკვლევარი აღმოუჩნდა.

როგორც ცნობილია, ალბანელები IV—XII სს. ცხოვრობდნენ ახლანდელი აზერბაიჯანის აღმოსავლეთ ნაწილში და მათი საზღვრები საქართველომდე და მომხეთამდეც აღწევდა. ჩრკვევა, რომ ალბანელ ხალხს შუა საუკუნეების კავკასიის კულტურულსა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი როლი შეუძარებოდა, მაგრამ შემდგომ ისტორიულმა ვითარებამ წაშალა ყველაფერი ეს. გარკვეული ცნობები კავკასიის ალბანელთა შესახებ შემოგვინახა სომხურმა, ქართულმა და ზოგიერთმა უცხოურმა წყაროებმა.

ალბანელი ხალხის გამჭრალი დამწერლობის შესახებ პირველი ცნობების აღმოჩენა წილად ხვდა ილია აბულაძეს. ერევნის ცნობილ წიგნააცავში, მატენა-დარანში, XIV საუკუნის ერთერთი სომხური ხელნაწერის გარჩევისას, ი. აბულაძემ იპოვნა ანბანთა კრებული, სადაც წარმოდგენილია ბერძნული, ასურული, ლათინური, ქართული, კობტური, არა-

ბული და მათ შორის ალბანური ანბანიც.¹ ახლად აღმოჩენილი ალბანური ანბანის შესახებ ა. შანიძემ დაწერა სპეციალური გამოკვლევა. „Новооткрытый алфавит кавказских албанцев и его значение для науки“, ა. შანიძემ ამ შრომაში მტკიცედ გამოთქვა რწმენა, რომ შეუძლებელია ალბანელი ხალხის დამწერლობა უკვალოდ დაკარგულიყო, არ შეიძლება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე არ იყოს ჩამარხული დამაჯერებელი ეპიგრაფიკული მასალები, რომლებიც ახალ ცნობებს მოგვცემენ ალბანური ენისა და დამწერლობის შესახებო. ა. შანიძის ეს ვარაუდიც გამართლდა. ათი წლის შემდეგ მინგეჩაურის ტერიტორიაზე ჩატარებული გათხრების დროს აღმოჩენილ იქნა ქრისტიანული ეკლესიის ნანგრევები და ოთხკუთხი ქვა წარწერით, რომელიც ალბანური აღმოჩნდა.²

ავტორმა ახლად მოპოვებული მასალის მიხედვით მოგვცა ალბანური ენის ფონეტიკური დახასიათება და შეუდარა იგი უღური ენის ფონეტიკურ სისტემას, რის საფუძველზედაც ა. შანიძეს გამოკვავს მეტად საყურადღებო დასკვნას: ასეთი ფონეტიკური მსგავსება უღური და ალბანური ენებისა არ უნდა იყოს შემთხვევითი, მაგრამ, უფრო დამაჯერებელი რომ იყოს ეს დებულება, საჭიროა მეტი ლექსიკური და გრამატიკული მონაცემებით მისი გამაგრება. შესაძლებელია შემდგომმა კვლევაძიებამ და ახალმა გათხრებმა ა. შანიძის ეს უკანასკნელი ვარაუდიც დაადასტუროს.

აქედან უკვე ნაწილობრივ ჩანს, და სავსებით ბუნებრივია, რომ ა. შანი-

¹ Илья Абуладзе, К открытию алфавита кавказских албанцев: წიგნის-ს მოამბე, ტ. V, 1933 (ცალკე ანონაჰეჟი, 69 - 71); მისივე: Новые сведения о существовании письменности у кавказских албанцев: Сообщение грузинского филиала АН СССР, I, 1940, № 4, გვ. 317—319.

² А. Г. Шанидзе. Язык и письмо кавказских албанцев: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 1960, გვ. 168—178.

ძის მეცნიერული ინტერესების სფეროში შემოდის ქართულ-კავკასიურ ენათა ურთიერთობის საკითხებიც. ამ საკითხების კვლევას იგი უდგება, როგორც წინდახედული და დიდი გამოცდილების მქონე ფრთხილი მეცნიერი, რომელიც ნაადრევი დასკვნების გამოტანას ურიდება. იგი ამ შემთხვევაშიც არ ღალატობს მის მიერ თავიდან აღებულ პრინციპს.

ა. შანიძე ყოველთვის დიდ ყურადღებას უთმობდა და უთმობს ვეფხისტყაოსნისა და მასთან დაკავშირებული დიდი კულტურულ-ისტორიული საკითხების შესწავლას. იგი ყოველთვის პირველხარისხიან ამოცანად თვლიდა და თვლის „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის მეცნიერულ ანალიზსა და მისი ენის საფუძვლიან შესწავლას. ამ მხრივ ა. შანიძეს მეტად ნაყოფიერი მეცნიერული კვლევა-ძიება აქვს ჩატარებული, როგორც ტექსტის დამდგენი კომისიის წევრსა და ხელმძღვანელს.

ა. შანიძემ უთუოდ დიდი კულტურული საქმე გააკეთა ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული 1712 წლის რედაქციის ხელახლა გამოცემით 1937 წელს. ამით ეს პირველი გამოცემა ვეფხისტყაოსნისა ხელმისაწვდომი გახდა როგორც სპეციალისტებისათვის, ისე ფართო მკითხველისთვისაც. ა. შანიძემ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეულ გამოცემას თან დაურთო ვრცელი გამოკვლევა მისი შედგენილობისა და ვახტანგისეული ლექსიკონის შესახებაც.

ა. შანიძე ვეფხისტყაოსნის ვარიანტების საუკეთესო მკოდნეა და ვეფხისტყაოსნის ენის უზაღლო, მკვლევარი. ვეფხისტყაოსნის აკადემიურ გამოცემას თან ახლავს მის მიერ შედგენილი ლექსიკონი. ა. შანიძის რუსთველოლოგიური შტუდიები, რომლებიც სხვადასხვა დროს იბეჭდებოდა „მნათობსა“ და „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბეში“, თუ სხვა გამოცემებში, დიდ მეცნიერულ შენაძენს წარმოადგენს, მაგრამ ვეფხისტყაოსნის მეცნიერულად შესწავლის საქმეში მინც ყველაზე დიდი მონაბოვარია ა. შანიძის ხე-

ლმძღვანელობით შედგენილი „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“. სიმფონია, როგორც ავტორი აღნიშნავს, განუყოფელი რელია. ასეთი ვრცელი სიმფონია საფუძველთა-საფუძველია ვეფხისტყაოსანზე მუშაობისა და ახალი გამოკვლევების შექმნისათვის. უფრო ადრე შედგენილი და გამოცემული კ. ჭიჭინაძის „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“ სულ სხვა პრინციპზეა აგებული.

ა. შანიძის ქართული ენის შესწავლაზე მრავალ წელს მუშაობის დაგვირგვინებას წარმოადგენს მისი „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“ (1953 წ.)¹ ამ კაპიტალურ შრომაში თავმოყრილია ქართული ენის რთული მორფოლოგიური სტრუქტურის შესწავლის შედეგები, სადაც ცენტრალურ და ყველაზე ორიგინალურ ნაწილს წარმოადგენს ზმნა და მისი კატეგორიების მიმოხილვა. ზმნის ბევრი კატეგორიის (ქცევის, მწკრივის, ჯერობის, აქტის, თანამდევრობის, ორიენტაციისა, კონტაქტისა და სხვ.) აღმოჩენა ა. შანიძის სახელთან არის დაკავშირებული. ღრმა და საფუძვლიანი შესწავლის შედეგად დაზუსტდა და ახლებურად გაშუქდა ზმნის ზოგიერთი კატეგორია (პირისა, გვარისა და სხვ.). წიგნში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მწკრივის თეორიასა და თავისებურ ზმნათა განხილვას. მწკრივის თეორიის შესახებ ავტორმა ვრცელი გამოკვლევა გამოაქვეყნა ჯერ კიდევ 1941 წ.

გარდა ამისა, შრომაში ვრცლად და ამომწურავად არის განხილული სახელთა ბრუნებისა და თხზვის საკითხები, უღეტრები (ზმნიზედები, თანდებულები, კავშირები, ნაწილაკები, ნაწევრები, შორისდებულები). პირველად იქნა ფართოდ გაშუქებული ქართულ გეოგრაფიულ სახელთა აგებულება და ფორმაცვალება. ეს შრომა ა. შანიძის მეცნიე-

¹ ეს წიგნი წარმოადგენს შეესებულ გაერთიანებას ორი ნაკვეთისა: ქართული გრამატიკის საფუძვლები, ნაკვეთი პირველი, გვ. VIII+272, 1942 წ.; ხაკვეთი მეორე, გვ. VI+273—371, 1943 წ.

რული შემოქმედების მწვერვალს წარმოადგენს.

კათხულობთ ფაქტობრივი მასალით ამ მდიდარ შრომას და გიყვირთ, მკვლევარმა როგორ შეძლო ამდენი გაეკეთებინა, რამდენის გაკეთებასაც ზოგჯერ თაობები ვერ ახერხებენ. იგი ღრმად შეიჭრა ქართული ენის სტრუქტურაში და ქართული ენის შესწავლა აიყვანა იმ სიმაღლეზე, რომლის შესახებ ოცნებაც კი არ შეიძლებოდა ამ რამდენიმე ათეული წლის წინ. ა. შანიძე აქ გამოჩნდა, როგორც ჩინებული მცოდნე და მკვლევარი ქართული ხალხური სიტყვიერებისა და დიალექტოლოგიური მასალებისა, ძველი და საშუალო ქართულის ძეგლებისა და ქართული ენის ისტორიისა, XIX და XX საუკუნეების მწერლობის ენისა და ა. შ. ყველა ამ მასალაზე დაფუძნებული „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ა. შანიძის მიერ გამოყენებული კვლევა-ძიების კონკრეტული მეთოდი, რომლითაც დამუშავებულია ეს შრომა. „საზოგადოდ, — წერს ა. შანიძე, — საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ქმნის გრამატიკულ ფორმას და რა კატეგორიასთან გვხვებს საქმე, ან როგორია ეს კატეგორია, ნამდვილი თუ მოჩვენებითი, წყდება არა აბსტრაქტულად, სხვა ფორმებისაგან მოწყვეტით, არამედ ამა თუ იმ კონკრეტულ ეთარების მიხედვით: რა რას უპირისპირდება და რანიშნის მიხედვით უპირისპირდება“ (გვ. 020, ხაზი ჩენია, ს. 5.). ეს მეთოდი ენათმეცნიერების ახალი მონაპოვარია და მან ბრწყინვალე შედეგები მოგვცა თანამედროვე ფონოლოგიაში. რაც შეეხება გრამატიკაში მის გამოყენებას, ბევრ მკვლევარს ეს უძნელდება. ა. შანიძის სასახელად უნდა ითქვას, რომ მან ეს მეთოდი ქართული ენის სტრუქტურის შესწავლისათვის მოხერხებულად გამოიყენა, და შედეგებიც თვალსაჩინოა.

ავტორს თავისი კვლევის ეს მხარე

კარგად აქვს გააზრებული და ამიტომაც არის, რომ წერს: „თეორიულ ნაწილში მკითხველის ყურადღებას მიმუცევს, უთუოდ, აგრეთვე ფონისა და ფუნქციის ურთიერთობის საკითხი გრამატიკაში, რაც ეგრე მწვევად დგას ენის სტრუქტურული საკითხების შესწავლის დარგში. ეს საკითხი მრავალ კონკრეტულ მაგალითზეა დასურათებული როგორც სახელეუბნო, ისე ზმნებში. ამ საკითხის შესახებ ქართული ენა აუარებელ მასალას იძლევა, შეიძლება ითქვას, გაცილებით უფრო მეტს, ვიდრე რომელიმე სხვა“ (გვ. 015, ხაზი ჩენია, ს. 5.).

ა. შანიძემ ქართული ენის რთული სტრუქტურის შესწავლა ზოგადი ენათმეცნიერების მაღალ დონემდე აიყვანა. ამ შრომაში ბუნებრივად დააყენა საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ახალს აღივს ქართული ენის სტრუქტურის შესწავლა ენის ზოგად თეორიას. „ჩემთვის უაპველია, — წერს ა. შანიძე, — რომ არ არის სწორი, როცა ბერძნულ მედიუმს გვარის ანუ დიათეზის მიხედვით მოქმედებითისაგან გამოპყოფენ და ცალკე აღვიღს უჩვენებენ. არა! ბერძნული მედიუმი, — თუ მას არა მარტო ფორმის მიხედვით დავაფასებთ, არამედ ფუნქციის მიხედვითაც, — გვარად აქტივი გამოვა და ქცევად სათაფისო. ეს მხესავით ნათელაა უხვი ქართული მასალების გულდასმით შესწავლის შემდეგ. მასთანამე, ქართული ჩმნა უტყუარ კრიტერიუმს გვაწვდის, რომ შევასწოროთ საუკუნოებით გადმოცემული მცდარი დებულება ინდოევროპეისტიკაში“ (გვ. 018-19).

ამ შრომაში თვალნათლივ გამოჩნდა ა. შანიძის ენათმეცნიერული კვლევის ფართო პორიზონტი. საქიროების შემთხვევაში ქართული ენის მონაცემები შედარებულია ქანურ-მეგრულთან და სვანურთან. გზადაგზა ზოგიერთი საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტისათვის ავტორი იძლევა ქართული ენის მოვლენების შედარებას სომხურ, სპარ-

სულ, თურქულ. არაბულ, რუსულ, ბერძნულ და სლავურ ენებთან.

ამავე დროს ა. შანიძე ითვალისწინებს სხვა ენების გავლენასაც ქართულ ენაზე და რიგი საკითხის გაშუქების დროს სუბსტრატის საკითხსაც არ ივიწყებს.

ა. შანიძემ დიდი მუშაობა გასწია ქართული გრამატიკული ტერმინოლოგიის დამუშავებისათვის. მის მიერ ამ დარგში გაწეული მუშაობა ყველაზე უფრო გამოჩნდა „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“.

ავტორის აზრით, „არ კმარა რომელიმე გრამატიკული მოვლენის სისწორით გაშუქება ან ახალი კატეგორიის დადგენა, საჭიროა მონახვა სათანადო ტერმინისა, რომელიც მოხდენილი უნდა იყოს, მოვლენას შეეფერებოდეს და მის არსებით მხარეს ნათლად ასახედეს. ეს ადვილი საქმე როდია“. კიდევ ერთ არსებით მომენტს გახაზავს იგი: „ახალი ტერმინების შემოღების დროს საზოგადოდ სასურველია და საჭირო, ისეთი იქნეს შერჩეული, რომ იგი ადვილად ითარგმნებოდეს სხვა ენებზედაც, ან პირდაპირ აღებულ იქნეს ისეთი, რომელსაც შეუძლია უთარგმნელად შევიდეს სპეციალურ ლიტერატურაში სხვადასხვა ენაზე“ (გვ. 017).

არ შეეცდებით, თუ ვიტყვით, რომ „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“ ქართველოლოგიის განვითარების დამამშვენებელ მეტად ორიგინალურ ნაშრომს წარმოადგენს.

ა. შანიძე ქართული ენის მხოლოდ თეორიული საკითხების კვლევით არასდროს დაკმაყოფილებულა.

მისი ზრუნვის საგანს ამავე დროს შეადგენდა გამოყენებითი ენათმეცნიერების საკითხების ფართოდ დამუშავება და ამით ჩვენი სოციალისტური მშენებლობის პრაქტიკისათვის დახმარების აღმოჩენა, რაც გამოიხატა სხვადასხვა სახის ტერმინოლოგიური და თარგმნითი ლექსიკონების შედგენით ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დამდგენ კომისიაში აქტიურ მონაწილე-

ობით, საშუალო და უმაღლესი სკოლურ ბინათვის სასკოლო გრამატიკების, სასწავლო ქრესტომათიებისა და პირველი მემბის შედგენით და ა. შ.

განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო ყოველთვის ა. შანიძის მუშაობა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დამდგენ კომისიაში. ამ საკითხებს მან რამდენიმე სპეციალური სტატია უძღვნა, ხოლო მის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“ მოცემული მასალა ამ მიზნისავე ემსახურება.

1939 წლიდან ჩვენი საშუალო სკოლის ახალგაზრდობა ა. შანიძის „ქართული ენის გრამატიკით“ ეუფლება მშობლიურ ენას. იგი ორი ნაწილისაგან შედგება: I. ფონეტიკა, მორფოლოგია, II. სინტაქსი.

ამ ხნის განმავლობაში ა. შანიძის სასკოლო გრამატიკა ყოველწლიურად ახალი გამოცემით გამოდის და მასში ყოველთვის გაუქმობების მიზნით გარკვეული ცვლილებანი შეაქვს ავტორს.

ა. შანიძემ, ალ. ბარამიძესა და ილ. აბულაძესთან ერთად, ჯერ კიდევ 1934 წ. საშუალო სკოლებისათვის შეადგინა სახელმძღვანელო „ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა“. ძველი ქართული ენის გრამატიკული მიმოხილვა სახელმძღვანელოში ა. შანიძეს ეკუთვნის. მას თან ახლავს უძველესი ქართული ენის ნიმუშებიც, არსებობს ამ სახელმძღვანელოს რამდენიმე გამოცემა.

ა. შანიძე ამავე დროს ავტორია „ქართული ენის გრამატიკისა“, რომელიც საუნივერსიტეტო კურსს წარმოადგენს. ამ სახელმძღვანელოთი ჩვენი რესპუბლიკის სხვა უმაღლესი სასწავლებლებიც სარგებლობენ.

ა. შანიძე და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საინტერესო თემაა. ალბათ, იგი მომავალში სრულყოფილად დაიწერება. არსებითად ა. შანიძის მეცნიერული ბიოგრაფია ჩვენი უნივერსიტეტის ზრდა-განვითარებასთან არის დაკავშირებული. უნივერსიტეტის არქივში დაცული მასალები ნათლად წარმოგვიჩვენენ იმ დიდ როლსა და დამ-

სახურებას, რომელიც ა. შანიძეს მიუძღვის, როგორც ქართული უნივერსიტეტის ერთერთ დამაარსებელსა და მის დიდ მოამბეს. ა. შანიძემ აქტიური მონაწილეობა მიიღო უნივერსიტეტის დამაარსებელი საინიციატივო ჯგუფის მუშაობაში, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი მეთაურობდა. ა. შანიძე ჩვენს უნივერსიტეტში, ი. ყიფშიძესთან ერთად, ქართველოლოგიის ფუძემდებელია. 1919 წლიდან იგი სათავეში ჩაუდგა ქართული ენის კათედრას, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა ქართველოლოგთა ახალგაზრდა სამეცნიერო კადრების მომზადების, ქართველური ენების შესწავლისა და ამ დარგში სამეცნიერო მუშაობის მაღალ დონეზე დასაყენებლად.

ა. შანიძე წლების განმავლობაში „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოამბის“ გამოცემის ფაქტიური ხელმძღვანელი იყო. მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო უნივერსიტეტის

სტამბა-გამომცემლობის საქმის ორგანიზაციისა და შემდგომს მის განვითარებაში.

გ. ბილაშვილი

ა. შანიძის სახით უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკას ყოველთვის ჰყავდა დიდი მზრუნველი, რომელიც სხვებთან ერთად, ყველა ზომას იღებდა ბიბლიოთეკის ახალი წიგნებით დაკომპლექტებისა და მისი მუშაობის გაუმჯობესებისათვის.

თუ თბილისის საენათმეცნიერო სკოლა დღეს ასე მდიდარია ენათმეცნიერთა კადრებით და ასე მაღალია ამ მეცნიერების განვითარების დონე, ამისათვის, პირველ ყოვლისა, უნდა ვუმაძღოდეთ ა. შანიძეს, რომელმაც ენათმეცნიერული აზროვნება ჩვენში დაამკვიდრა ნოყიერ ნიადაგზე, მაღალ დონეზე განავითარა იგი და დღესაც, 75 წლის ასაკში, მაღლა უჭირავს ჩვენში ქართველოლოგიისა და, საერთოდ, ენათმეცნიერების წინსვლისა და განვითარების დროშა.

3. სართანი

ილია ჭავჭავაძის ზოგიერთი გამოუქვეყნებელი მასალა ეკონომიურ საკითხებზე

როგორც ცნობილია, ილ. ჭავჭავაძე ლიტერატურის, ფილოსოფიის და ისტორიის საკითხების გვერდით ფართოდ აშუქებს ეკონომიკის განვითარების საკითხებსაც. იგი იკვლევდა საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიური განვითარების გზებსა და საშუალებებს.

ილ. ჭავჭავაძის მოწინავე ეკონომიური შეხედულებები პროგრესული აზრის გამოხატულებად ითვლებოდა იმდროინდელი ეპოქისათვის. მაგალითად, აღსანიშნავია ილიას შეხედულებები საკუთრების ორი ფორმისა და მისი წარმოშობის მიზეზებზე, პროლეტარიატის წარმოშობასა და მის კლასობრივ ბრძოლაზე ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, კაპიტალის დაგროვებასა და მშრომელთა გალატაკებაზე. აღსანიშნავია, აგრეთვე, ილ. ჭავჭავაძის დამოკიდებულება ქმარქსთან და მის ეკონომიურ მოძღვრებასთან, ილიას დამოკიდებულება მარქსიზმის რევოიონისტებთან (კერძოდ ედ. ბერნშტეინთან), ილიას მიერ გ. პლენანოვისა და პ. სტრუვეს გაკრიტიკება ბაზისისა და ზედნაშენის ურთიერთობის საკითხში.

ილ. ჭავჭავაძის ეკონომიური შეხედულებანი გაფანტულია მის მთელ რიგ პუბლიცისტურ წერილებში („ცხოვრება და კანონი“, „ხიზნების საქმე“, „ბუნებისნების პროექტი“ და სხვ.).

გარკვეული და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ილ. ჭავჭავაძის ეკონომიური შეხედულებებისა კი მოცემულია მის ხელნაწერებში, რომლებიც ინახება სა-

ქართველოს სსრ მეცნიერებთა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

ახლა შევეხოთ ილია ჭავჭავაძის შეხედულებებს ზოგიერთ ეკონომიურ საკითხებზე.

ილ. ჭავჭავაძე საქონელს განსაზღვრავს, როგორც საქონელ-მწარმოებლის მოხმარების მოთხოვნილებათა გარდამამტს, როგორც გასაცვლელად წარმოებულ პროდუქტს— „Только избыток продуктов обращается в товары“.¹

ილია საქონელმიმოქცევის განსაზღვრავს, როგორც პროდუქტის წარმოებას ფართო საზოგადოების მოთხოვნილების მიხედვით და მათს ურთიერთგაცვლას აღამიანთა განსხვავებულ მატერიალურ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

„Товар,— ვკითხულობთ ილიას ხელნაწერებში,— может перепродаваться несколько раз, но с последнею продажей он всетаки переходит из сферы обращения в сферу потребления“.²

ილ. ჭავჭავაძე სწორად ერკვეოდა რაკაპიტალიზმის განვითარების ძირითად კანონებში, რასაც ადასტურებს მისი მთელი რიგი გამოქვეყნებული მასალებიც, წინა ფორმაციებთან შედარებით პროგრესულ მოკლენად თვლიდა კაპიტალიზმს, რამდენადაც კაპიტალიზმი

¹ საქართველოს სსრ მეცნიერებთა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 90, ფურცელი მე-13, პუნქტი მე-2.

² იქვე.

პირველ ხანებში ქმნიდა დიდ შესაძლებლობებს წარმოების განვითარებისათვის; მაგრამ, როდესაც წარმოების კონცენტრაციას მოყვა მშრომელთა გაღატაკება და დღის წესრიგში ისმებოდა ახალი, უფრო პროგრესული წარმოების წესით — სოციალიზმით მისი შეცვლის საკითხი, ილ. ჭავჭავაძე ოპოზიციურ მდგომარეობას იკავებს კაპიტალისტური წარმოების წესის მიმართ —

„Капиталистическое производство, — აღნიშნავს ილია, — развивает только технику и комбинацию общественного процесса производства подкупывая в тоже время источник происхождения всех богатств: землю и работника“.¹ იმავე ადგილას მე-8 პუნქტში ვკითხულობთ: Капиталистическое производство есть процесс отделения производителя от средств производства“.² ილია ერთგან თავის ხელნაწერებში აცხადებს ასეთ შენიშვნას: — „Капиталистическое производство как признак регресса“.³

ილია ჭავჭავაძე სწორად აღნიშნავდა, რომ ფული კი არ არის ქვეყნის გამდიდრების საფუძველი, არამედ მისი სამეურნეო საქმიანობაო. მაგრამ კაპიტალიზმის დროს, როგორც ილია აღნიშნავდა, „სახლვარი არა აქვს“ მისწრაფებას ფულის დაგროვებისადმი, როცა ფული კაპიტალის როლში გამოდის და ხდება ერთეულთა გამდიდრების საშუალება უმრავლესობის გაღატაკების ხარჯზე. მოგებას გამოდევნებული კაპიტალისტი როდესაც ატყობს, რომ მის წარმოებაში მოგების ნორმა მალლა იწყეს, აჩქარებს წარმოების ტემპს. ამის შესახებ ილია აღნიშნავს:

„Когда вследствие благоприятных условий прибыль от какой-либо отрасли промышленности становится выше

средней, капиталист устремляет в ход промышленность“.⁴

ილ. ჭავჭავაძემ კარგად პროლეტარიატი წარმოადგენს კაპიტალისტური საზოგადოების პროდუქტს, რომ მთელი მისი კლასობრივი ბრძოლა დაკავშირებულია კაპიტალიზმთან. მას თავის ხელნაწერებში მოყავს მოკლე ამონაწერი ვერნერ ზომბარტის ლექციებიდან:

„История возникновения пролетариата (ხაზგასმა ილიასია — ტ. ს.) есть не что иное, как история капитализма. Последний не может существовать, не может развиваться, не порождая пролетариата“.⁵ (Новое слово, 1897, стр. 112).⁶

ილია ჭავჭავაძე სწორად ხელავს ბურჟუაზიის როლს კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარებაში, როცა მას ახსიათებს, როგორც ძირითად პრივილეგიურ კლასს:

„Носительницей капиталистического способа производства, классом, представляющим его, является буржуазия“⁷

ილ. ჭავჭავაძეს რიგი დებულებების დასასაბუთებლად ხშირად მოჰყავს ადგილები ე. მარქსის „კაპიტალიდან“. მათ შორის საყურადღებოა ილიას მოსაზრება გლეხთა გაპროლეტარებისა და ფაბრიკის მუშების მდგომარეობის შესახებ:

„Обезземление крестьян (სოფლის გაქაღატება — ი. ვ.) ведет к приливу рабочих рук на фабрику, — წერს ილია, — а это ведет к понижению заработной платы. Обнищание населения ведет к ослаблению покупательных сил, а это порождает уменьшение спроса на фабричные продукты, а отсюда происходит изгнание рабочих из фабрик“.⁸

¹ იქვე, პუნქტი მე-4.

² ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 91, გვ. 49-50.

³ იქვე.

⁴ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 90, ფურცელი მე-7.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 90, ფურცელი მე-12, პუნქტი მე-3.

² იქვე.

ილ. ჭავჭავაძე იბრძოდა აგრარული საკითხის გლეხობის სასარგებლოდ გადასაჭრელად; ამ ბრძოლას საფუძვლად უდებდა იმას, რომ რაციონალური მეურნეობა მიწათმოქმედებისა, რომელიც გულისხმობს მშრომელთა კონტროლს მიწის გამოყენებაზე, შეუთავსებელია მეურნეობის კაპიტალისტურ სისტემასთან. ამის დასამტკიცებლად ილიას მოკვავს ადგილი კ. მარქსის „კაპიტალიდან“:

„Мораль, которую мы можем извлечь из исследования земледелия, заключается в том, что капиталистическая система противодействует рациональному земледелию, или, что рациональное земледелие не совместимо с капиталистической системой и требует рук или самостоятельных мелких крестьян, или контроля объединившихся производителей“. ილია იქვე მიუთითებს წყაროს: Маркс „Капитал“ т. III, стр. 83¹.

ილია წერს, რომ კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად იზრდება მშრომელთა სიღატაკე:

„Чем больше совершенствуется крупная промышленность, тем более растет безработица, тем менее становится число занятых в промышленных предприятиях рабочих“².

ილ. ჭავჭავაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ვაჭრობას, როგორც ქვეყნის ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე საქონლის განაწილების საშუალებას, რომლის დანიშნულებაც არის წარმოებული საქონლის დაყვანა მომხმარებელში.

ილიას მოყავს ერთ-ერთი ადგილი კ. მარქსის „კაპიტალიდან“: „Капиталистическое производство не может существовать без внешней торговли“³, და მიუთითებს წყაროზე: „Капитал“, т. II, стр. 359.

იქვე, მე-10 ფურცელზე ილ. ჭავჭავაძე

ამბობს, რომ „Все находящиеся на рынке товары составляют запрос на деньги и наоборот, все находящиеся на рынке деньги, составляют запрос на товары“.

ილ. ჭავჭავაძე ჯონ სტიუარტ მილის მიხედვით შემდეგნაირად გამარტავს ფულის არსს: „Деньги в общественной экономии по своему внутреннему значению самый ничтожный предмет во всех отношениях, кроме того, что служит способом, уменьшающим трату времени и труда“⁴.

ილ. ჭავჭავაძე უტრადლებას ამხედვლებს ფულის ფუნქციაზე, როგორც ბრუნვის საშუალებაზე: „Сумма цен товаров = количеству денег, служащих средствами обращения. Поэтому, если число оборотов денег увеличивается, то уменьшается количество их, находящихся в обращении на оборот“⁵.

იქვე ილია აღნიშნავს: „Результат обращения товаров — замена одного товара другим — обуславливается не переменою их формы, а функцией денег, как средства обращения“⁶.

ილ. ჭავჭავაძე დადებითად აფასებს სააქციო საზოგადოებათა შექმნის მნიშვნელობას კაპიტალისტური წყობილების უკანასკნელ პერიოდში — იმპერიალიზმის დროს, როგორც ერთეული კაპიტალისტების ხელში კაპიტალის კონცენტრაციის ერთ-ერთ შემაფერხებელ ძალას. იგი არ იზიარებდა ედ. ბერნშტეინისა და სხვათა აზრებს — თითქოს სააქციო საზოგადოებათა შექმნამ უფრო გაზარდა კაპიტალის კონცენტრაცია ერთეულ კაპიტალისტთა ხელში. ამის დასაბუთებლად იგი იმოწმებს კ. მარქსს: Сам Маркс признает, — წერს ილ. ჭავჭავაძე, — что развитие акционерных (т. е. мелких и средних)

¹ იქვე ილიას ფონდი, № 90 ფურცელი მე-4.

² იქვე, ფურცელი მე-8 პუნქტი მე-16.

³ იქვე მე-3-4 ფურცელი.

⁴ ბელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 90, მე-10 ფურცელი.

⁵ იქვე, ფურცელი მე-13

⁶ იქვე.

капиталов является существенною поддержкою и для сосредоточения капиталов „в немногих руках“, что, однако, по теории и должно предшествовать хозяйственному преобразованию капиталистической страны“.¹ იქვე ილია მიუთითებს Смотри Маркс, т. II. (იგულისხმება „კაპიტალი“-ს ტ. II-ტ. ს.) отдел третий.

ილ. ჭავჭავაძეს კარგად ესმოდა, რომ კაპიტალისტურ წარმოებაში უპირატესი ადგილი მას უჭირავს, ვინც აქტიურ კონკურენციას უწევს მოწინააღმდეგეს: „Конкуренция между капиталами и сужение рынков сбыта понижает доходность капиталов, а в тоже время мелкие и средние капиталисты стали объединяться в обширной компании с огромными компанейскими капиталами, успешно конкурирующими с единоличными капиталистами-гигантами. Кроме того в этой компании стали принимать участником лиц, вовсе не обладающих капиталами, но способных организаторов и администраторов, а также выдающихся рабочих“²

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ილ. ჭავჭავაძე კარგად ერკვეოდა იმაში, რომ კაპიტალისტურ წყობილებას აუცილებლად უნდა მოყვეს სამეურნეო გადატრიალება კ. მარქსის თეორიის თანახმად. გარდა ამისა, საკვიროდ მიგვაჩნია აქვე აღვნიშნოთ, რომ ილ. ჭავჭავაძე კარგად ერკვეოდა სოციალიზმის არსში.³

ილ. ჭავჭავაძე „მოძღვრებას სოციალობისას“ უწოდებს „კატეგორიულს მოძღვრებას“, რადგან იგი აღამიანთა თანასწორობას გულისხმობსო.⁴ იგი დიდი სიმპათიით არის გამსჭვალული მშრომელი ხალხის ე. წ. „მეოთხე წოდებისადმი“, რომელიც „სასტიკად იბრძვის“

თავისუფლებისათვისო და, როგორც ილია ამბობდა, „იმედით აქვს გამარჯვებისა“-ო.¹ ილ. ჭავჭავაძე სოციალიზმის კონკრეტების აშკარა შექმნაგად გვიმტყუნებდა, როგორც ეს ირკვევა მისი გამოკვეყნებული მასალებიდანაც.²

ამასთან უნდა ითქვას, რომ ილ. ჭავჭავაძე არჩევდა სოციალიზმის იდეოლოგიას ბურჟუაზიული იდეოლოგიისაგან. ილიას მოჰყავს გუსტავ შმოლერის სიტყვები, რომ სოციალიზმის ფილოსოფია ეს არის ღარიბების ფილოსოფია, ხოლო ადამ სმიტის ფილოსოფია ეს არის მდიდრების ფილოსოფიაო.

ილ. ჭავჭავაძე როგორც შეცნობრივ მატერიალისტურ თვალსაზრისზე ღვას. იგი აღიარებს საზოგადოებრივი ცნობიერების მეორადობას. ამაზე მტკიცელებს ილ. ჭავჭავაძის ხელნაწერებში ერთი ადგილი, მოტანილი კ. მარქსის შრომიდან „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“³

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ილ. ჭავჭავაძისათვის ცნობილი ყოფილა კომუნისმის ძირითადი პრინციპი—თვითულისაგან მისი უნარის მიხედვით, თვითუღის მისი მოთხოვნების მიხედვით.⁴

ცნობილია, რომ ილ. ჭავჭავაძე დიდი პატივისცემით იხსენიებს კ. მარქსს⁵ და აფასებს მის მოძღვრებას. ამის შესახებ ილია თავის ხელნაწერებში ერთ ადგილზე იმოწმებს რა ბრესლავლის უნივერსიტეტის პროფესორს ვერნერ ზომბარტს, აღნიშნავს: „Зомбарт историческое значение учения Маркса для социального движения видит в том, что Маркс „провозгласил обобществление средств производства—целью движения и классовую борьбу—сред-

¹ ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. VI, გვ. 54, 1956.

² ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. X, გვ. 268 (ძველი გამოცემა).

³ კ. რატინი. ილ. ჭავჭავაძე „ფილოსოფიური და სოც-პოლიტ. შეხედულებანი“, გვ. 286, 1954 წ.

⁴ იქვე, გვ. 276.

⁵ ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. VI, გვ. 266-268 (ახალი გამოცემა).

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 91, გვ. მე-8 „Заметки и выписки из книг Маркса-Энгельса“.

² იქვე, ილიას ფონდი, № 91, გვ. 8.

³ ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. V, გვ. მე-9, 1955 წ.

⁴ ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. V, გვ. მე-8, 1955 წ.

ством, заложил оба существенные основания, на которых можно было построить все знание".¹ როგორც ეხედავთ, ილ. ჭავჭავაძე კარგად იცნობდა კ. მარქსის რევოლუციურ თეორიას.

ცნობილია, რომ მარქსსა და ენგელსს რევოიონისტები აკრიტიკებდნენ ძირითადად საზოგადოებრივ განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენის საკითხში. ილიას თავის ხელნაწერებში მოკვავს ადგილები ედ. ბერნშტეინის რევოიონისტული გამოხდომების შესახებ და მას (ბერნშტეინს) უპირისპირებს ფ. ენგელსის შემდეგ შენიშვნას: „Нам (Марксу и Энгельсу) нужно было, го-

ворит Энгельс, в ответ противникам подчеркнуть отрицательный, а не главный принцип (экономическую сторону), и не всегда имели мы время, место и случай отдать должное остальным взаимодействующим факторам“.⁴

სამწუხაროდ, დღემდე არ არსებობს სათანადო თანმიმდევრული და სისტემატიზებული ლიტერატურა ილია ჭავჭავაძის მეცნიერულ შემოქმედებაზე. დროა და აუცილებლობაც მოითხოვს, შესწავლილ და ჩამოყალიბებულ იქნეს ილია ჭავჭავაძის ეკონომიური შეხედულებანი უფრო სრულყოფილი სახით, ვიდრე დღემდეა ცნობილი.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი, № 91, გვ. 53, პუნქტი მე-9.

⁴ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ილიას ფონდი № 91, „Заметки и выписки из книг Маркса-Энгельса“, გვ. 53, პუნქტი მე-9.

დავით სალიაშვილი
სამშობლოსათვის

არ მახსოვს, როდის ვიხილე იგი პირ-
ველად. არც ის შეგონდება, რამ ჩამი-
წერა სიყვარული მისი. ვერც ის ვიგრ-
ძენი, როგორ შეუმჩნეველად დაიპყრო
მან ჩემი გულისყური. არავის უთქვამს
ჩემთვის მისი სახელი. მახსოვს ჯერ კი-
დეც ბავშვი ვიყავი ჩვენ ოჯახში ვილა-
ცამ ლექსი წაიკითხა:

სადაც ეშობილვარ, გაეზრდილვარ და
მისროლია ისარი,
სად მამა-პაპა მეგულვის, იმათი ეტბოს
ფიცარი,
სადაც სიუშითვე ვჩვეულვარ, ჩემი სამშობლო
ის არი...

დამამახსოვრდა ეს ლექსი, თავისი აღ-
ნაგობით, გაურკვეველი სითბოთი, თვა-
ლგამტვრებული ერთ წერტილს ვუმ-
ზერდი. გონებაში იზადებოდა მიუწვდო-
მელი ზრახვები. იღვიძებდა სულიერი
ემოციები.

ბავშვის უმწიკვლო თვალებით, შეუ-
ცნობი ფიქრებით, სულიერი მღელვა-
რებით, ჩემი ფანჯრიდან აღუბლის
ყვავილებს მივმტვრებოდი. თოვლის
სპეტაკ მძივებოვით ემოსა იგი ტოტებს.
ოცნებით ვარკვევდი რაღაცას. თითქო
მიეწვდი, მივხვდი, ვიგრძენი ალერსიანი
ბუნება. ი. გოგებაშვილის „დედა-ენაში“
წაიკითხული მომაგონდა:

—ჰე, ჩიტბო, ჩიორებო! სად ყოფილხართ,
რა გინახავთ?..

დედა ჩემი არ გინახავთ?..

— როგორ არა! ამ დღეაზე დედა შენი
ბაღში იდგა!

ვაწლებს კრფდა თავის შეილის გასაგზავნად...

იმ ხანად, დედ-მამას მოშორებული,
ლიახვის პირად გაშენებულ ერთ ქალა-
ქის სკოლაში ვსწავლობდი. მზის ჩასე-
ლისას ცის კიდეურს, აღის ფერი მოე-
დებოდა. მერე ჩაქრებოდა. ლილის ფე-
რი მოეფინებოდა მთებსა და გორაკებს.
დამწუხრებოდა გარემო. ჩემი სოფ-
ლის ნახვას მონატრებული, მისკენ გა-
ვიცქირებოდი. მაგრამ შორს იყო იგი.
ვერა ვხედავდი. სხეული კი თრთოდა,
გული მძლავრად ცემდა.

როცა სკოლიდან დავეითხოვდნენ და
სახაფხულოდ მშობლიურ სოფელში
წავიდოდი, ეზოში შესვლისას, სიხა-
რულით ავსებული, ხბოსავით ვხტოდი.
დედის ძეძუებს ჩავეკვროდი. მერე ლა-
ლად ვენახსა და კაკლებს ჩამოვეუვლი-
დი. ტოლ ამხანაგებში წრელახტსა და
ასთურმას ვთამაშობდი.

შემდეგ, ი. გოგებაშვილის „ბუნების
კარში“ ვნახე საქართველოს რუკა. ჩემი
სოფელი მოეძებნე. ჩემ აღტაცებას არ
ჰქონდა დასასრული, პატარა წერტი-
ლის გვერდზე ეწერა სურამი. მერე კი-
დეც გორი, თბილისი, ქუთაისი, მტკვა-
რი, ლიახვი, რიონი, ალაზანი, შავი
ზღვის სანაპირო ქალაქები და გავიგე-
ეს მთლიანად — საქართველო რომ
ეწერა, — ჩემი სამშობლო ყოფილა.

ერთხელ ერთმა მოწაფემ, შოვინისტ-
რუს მასწავლებლის გასაჩაგრებლად
კლასში კედელზე საქართველოს რუკა
ჩამოკიდა. ეს მასწავლებელი ჩვენ მუ-

დამ გვალბიანებდა, — ქართულ ენას გვიგინებდა, ლიტერატურას ცუდად იხსენებდა. იმან რომ კედელზე გაკრული საქართველოს რუკა დაინახა, ახლო მივიდა. სათვალეები გაისწორა, დააკვირდა. რაღაც არ ესაიამოვნა, მობრუნდა. ჩვენი, მისკენ მიშტერებული თვალები რომ შეამჩნია, უცბად ისევ უკან მიტრიალდა. რუკას მიაფურთხა, მერხებისკენ წამოვიდა. ჩვენ განცვიფრებას არ ჰქონდა საზღვარი. განა ამას მოველოდით! უეცრად ტყაცანი მოისმა. ყველამ იქით მივიხედეთ. — მასწავლებლის სათვალეები იატაკზე დაიშხვრა. მან ხელები თვალეებზე მიიფარა. სწრაფი ნაბიჯით მაგიდასთან მიიბრინა. საკლასო დღიური აიღო და ოთახიდან შეურაცხყოფილი გავიდა. კლასში სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. მერხსა და მერხს შუა იატაკზე დამსხვრეულ სათვალეებს ეუშვებოდა.

სილის გამარტყმელი მოწაფე სკოლიდან გარიცხეს. ჩვენ ყველას ყოფაქცევაში სამები დაგვისვეს. მაგრამ ჩვენ სიამაყეს არ ჰქონდა საზღვარი — უფროსი კლასის მოწაფეებთან ეკვეხულობდით გამბედაობას. ისინიც მოწიწებით გვიმზერდნენ.

იმ ზანად ჩემ წარმოდგენაში ყველა ერს სათავეში მეფე უნდა ჰყოლოდა. მეც ჩვენ მეფეზე ვფიქრობდი. ვიცოდი რომ წინათ ჩვენც გვეყავდნენ მეფეები. ახლა კი რუსეთის ქვეშევრდომები ვიყავით. როცა თვითმპყრობელობის უღლიდან განეთავისუფლდებოდით, მაშინ ჩვენც გვეყოლებოდა მეფე. მეფედ ჩვენი ქართული ენის მასწავლებელს ილია ფერაძეს ვირჩევდი, ვინაიდან ის იყო ახოვანი, ლამაზი, ტანადი, მწყაზარი და განვითარებული.

საოცარი! ბავშვობიდანვე ვფიქრობდი სამშობლოს ბედზე, მის კეთილდღეობაზე, მის სახელზე. ვოცნებობდი ქართველი საზოგადო მოღვაწე გამოვსულიყავი. ჩემი ცხოვრებაც მისთვის შემეწირა.

მინდოდა მწერალი ვყოფილიყავი, —

პოეტი ან დრამატურგი; აქტიურობაზედაც ვფიქრობდი. გავხდებოდი საქონლე ვანი ქართველი მოღვაწე გამომცემელი მთელი საქართველო. ვიქნებოდი ყველასათვის სასურველი სტუმარი. მაგრამ ერთი გარემოება შხამავდა ჩემს ოცნებას, — ის, რომ საზე არ მქონდა ქართული. ჩემი წარმოდგენით ქართველი მოღვაწე შავგვრემანი უნდა ყოფილიყო, ქოჩორა თბიანი. ახოვანი, სათვალეებიანი, დინჯი, აუჩქარებელი, აუღელვებელი. მე კი ძალზე ჭერა ვიყავი. „რიკას“ მეძახდნენ. ეს ძალიან უკვეცავდა ფრთებს ჩემს ოცნებას. არც დინჯობა და აუღელვებლობა მოსდევდა ჩემ იერს. ვფიცობოდი. ეჩხუბობდი. ეჭინჭულობდი.

საქართველოზე წარმოდგენა შემდეგში გაფართოვდა. რეალური ელფერი მიიღო. ვკითხულობდი და ვიკებდი — ბართაშვილის, აკაიის, ილიას, ყაზბეგის, ნინოშვილის და სხვა მწერლების გულისტქმას. ვიზეპირებდი ილიას „მგზავრის წერილებს“. ვეცნობოდი საქართველოს ისტორიას. სკოლაში არ გვასწავლიდნენ არც ქართულ ისტორიას, არც ქართულ ლიტერატურას. არც ერთ საგანს ქართულ ენაზე არ გვასწავლიდნენ. საქართველოს ხსენება მესმოდა მხოლოდ ოჯახში, ნაღიმებზე — „გაუმარჯოს ჩვენს პატარა საქართველოს.“ — იტყოდნენ და ამით ამოიწურებოდა მისი სიყვარული, პატივისცემა და ყურადღება...

მაშინ საქართველო გაყოფილი იყო თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად, თავისი მახრებით... არსად არ იწერებოდა ჩვენი ქვეყნის სახელი რუსულ საგანსწავლო წიგნებში, ჩვენ „ტუშუმცეზად“ გვიხსენიებდნენ. გეოგრაფიის წიგნში, სადაც ეს სიტყვა შემხედებოდა, გულმოდგინედ წავშლიდი, ან ფურცელს ამოვგლეჯდი. ჩვენი გამაღიზიანებელი იყო კიდევ სიტყვა — „Заканкадзе“-ს ხმარება და კიდევ რკინიგზის ვაგონებს რომ ეწერა З. К. В., რაც ნიშნავს — „ამიერ კავკასიის ვაგონები“.

სკოლაში ქართულ ენაზე ლაპარაკი

აკრძალული გეჰონდა. ამისათვის შემოიღეს ფიცრის ხელისკულისოდენა ფირფიტა. მის დამკავებელს, სმენა გამაზვილებული ჰქონდა, რომ ყური მოეკრა, თუ ვინმე ქართულად დაილაპარაკებდა, ფირფიტასაც იმას გადასცემდა. ვისაც ვაკეთილის დამთავრების შემდეგ ფირფიტა შერჩებოდა ის უსადილო რჩებოდა.

ქართული ენა არც ქუჩებში ისმოდა. ერთადერთი ალაგი, ჩვენი ენა რომ ცოცხლობდა, ეს იყო ქართული წარმოდგენები, — თეატრი. დიდხანს აღვიძებდა ეროვნულ გრძნობას ქართულ თეატრში დადგმული „სამშობლო“ — გ. ერისთავისა. ეს გადმოკეთებული პიესა არ შეეისაბამებოდა ჩვენ ცხოვრებას, — იგი ყალბია, მაგრამ პიესაში იმდენი პატრიოტული სურათებია, ისეთი სცენები, იმდენი სახეები და სულიერი განცდებია მოცემული, რომ ქართულ საზოგადოებას აღაფრთოვანებდა, სამშობლოს სიყვარული უღვივებოდა. ზოგს ცრემლებიც კი გადმოდინებოდა. დიდ აღფრთოვანებას იწვევდა სცენაზე გამოტანილი ეროვნული დროშა. მის წინაშე აქტიორები მუხლს მოიდრეკდნენ და ფიცსა სდებდნენ, რომ სამშობლოს არ უღალატებდნენ. შემდეგ გოგია დიაკონს ეხვეწებოდნენ, არ გაეცა შეთქმულები. ისიც მხარს უჭერდა მათ და სამგლოვიარო ზარს რეკდა. ამისათვის გოგიას ჰკლავენ. სცენაზე შემოჰქონდათ მისი ვაციებული გვამი.

თეატრი იყო ეროვნული სულის ჩამდგმელი, ეროვნული კერა. მწერლობის გარდა არ არსებობდა სხვა რაიმე დაწესებულება, თეატრის მეტი, რომ კაცს ეგრძნო, — „არ მომკვდარა მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებს“.. არსად, არც ერთ ქვეყანაში წარმოდგენებს არ ჰქონია ისეთი ძალა, ისეთი გავლენა,

ისეთი მიზნიდევლობა, როგორც ჩემ სამშობლოში. ამიტომ იყო, რაფრენებში რომ თეატრები შენდებოდა, წარმოდგენები იდგმებოდა, ჩვენი აქტიორებიც ზაფხულობით საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებს ეტანებოდნენ. ამ მხრივ ჩვენი ქვეყანა ევროპას წინ უსწრებდა. ჩემი ექნევაში ყოფნის დროს მხოლოდ 1910-11 წწ. ააშენეს დრამის თეატრი. გასაოცარი არ არი? რასაკვირველია, ოპერა კი არსებობდა. კარგი ოპერაც, ქალაქის შუაგულში მოთავსებული თავისი მშვენიერი შენობით.

ქართულ თეატრში სიარული ჩვენ, სემინარიელებს, აკრძალული გეჰონდა. წარმოდგენაზე წასასვლელად პანსიონიდან ღამით ვიპარებოდით, ლოგინში კი მუთაქას ჩავდებდით და ზედ საბანს გადავახურავდით, რომ ზედამხედველს საწოლ ოთახში ჩამოვლისას ცარიელი ლოგინი არ დახვედროდა. წარმოდგენის დამთავრების შემდეგ, სემინარიაში ისევ შევიპარებოდით. ლოგინში რომ ჩავწევბოდით, გულს ბაგაბუგი ვაჰქონდა — წარმოდგენის შთაბეჭდილებისაგან, ისევ გმირებთან ვცხოვრობდი. — „გული გაუბე ლევან, მით სამშობლოს იხსნი. დაჰკა ლევან, მით ჩემ გულს მოიგებს!..“

სემინარიაში შესვლისთანავე, უფროსი კლასები ჩაგვიგდებდნენ ხელში. იწყებოდა ჩვენი გათვითცნობიერება. ვერ სარწმუნოების ამოფხვრას ცდილობდნენ. ეს არ გვიძინებდებოდა. მალე ვივებდით, ხატების, წმინდანებისა და ბერების „უმწიკვლოების“ ამბავს. ზოლო რაც შეეხებოდა მაშინ არსებულ ორი პოლიტიკური მიმდინარეობის — ხალხოსნურის თუ სოციალ-დემოკრატიულის ათვისებას, აქ კარგახანს გვიძინებდებოდა, დიდხანს ვიბრძოდით, რომ ერთი მათგანის მრღება გადაგვეწყვიტა. ახალ-მოსულები-სათვის პირველი უფრო მისაღები იყო, ზოლო სოციალ-დემოკრატიული, — ახლად შემოსული მიმართულება მძლავრად იკათავდა გზას.

ეს ის დრო იყო, ხალხოსნების მოქმედება-მუშაობა რომ ირღვეოდა. იფუშებოდა. როცა მას აღარ ჰქონდა საფუძველი და მის ალაგას სოციალ-დემოკრატიული მიმართულება იმარჯვებდა. მუშათა მოძრაობის ტალღები ძლიერად ეხეთქებოდა ქარხნებისა და წარმოებების შენობებს. იგი მოშხრიალებდა როგორც გაზაფხულზე მოვარდნილი მდინარე, კორდებს რომ გლეჯს, ველ-მინდორზე რომ ფართოდ მოედინება. იგი იპყრობდა ახალგაზრდობის გონებასაც. ამ მიმართულების წიგნების კითხვის პროგრამა ხელიდან ხელში გადადიოდა. მალულად დავდიოდით ბიბლიოთეკებში, ბუკინისტებთან და ვკითხულობდით პოლიტიკურ-ეკონომიურ საკითხებზე მარქსისტულ წიგნებს-დაბოლოს, ამ მოძღვრებამ ისე გაგვიტაცა, რომ სწავლას თავს ვანებებდით და მუშათა წრეებში მივდიოდით მარქსიზმის გასავრცელებლად.

ჩვენში სოციალ-დემოკრატიული მიმართულება აღმოცენდა და განვითარდა ეროვნულ ნიადაგზე. მხოლოდ შემდეგში, მესამე დასელების მომდევნო თაობამ, ინტერნაციონალიზმი სულ სხვანაირად გაიგო. საშობლო უკანა პლანზე დააყენა. ზოგი იქამდისაც მივიდა, რომ საშობლოს უარყოფდა. მარქსისტული მცნება, რომ ნუშებისთვის საშობლო იქ არის, სადაც სამუშაოს იშოვის, მთელ ერზე, მთელ ხალხზე გადაიტანეს. ამნაირად საშობლოს სიყვარული დაგმეს, ხოლო გულში გამჯდარი, საშობლოსადმი ლტოლვა მაინც ვერ წაშალეს.

— მერე, რა არის საშობლო? კითხულობდნენ ისინი.

— ჩემი საშობლო არის საქართველო, სადაც ავლაბარაკდი და აეთვისე ქართული ენა, ლიტერატურა, ზნე და ჩვეულება. ჩემი ქვეყანა ისტორია, — ბრძოლები თავდაცვისათვის მტრის შემოსევისაგან, ომები ჩვენი მინდორ-ველებსა, მდინარეებისა და მოპოვებული კულტურის შენარჩუნებისათვის. მე

მიყვარს ჩემი ერი, ჩემი მამა-პაპანი, ჩემი არსებობისათვის რომ ზრუნავდნენ, მიყვარს ჩემი საშობლო.

— მაგრამ შენი ქვეყანა რომ ბურჟუაზიის ხელშია! ხომ იმან დაისაკუთრა მიწა, წყალი, მთები და ველები? პერიც ხომ მისია?... სადღაა შენი საშობლო?

— პოდა, ჩვენც ამიტომ უნდა ვიბრძოლოთ, რომ, რაც მის ხელშია — ჩვენი გახდეს! განა ჩვენ არ ვიგერიებდით ჩვენზე მოსულ მრავალრიცხოვან მტრებს, — ოსმალეთს, სპარსეთს, მონღოლებსა და სხვებს? თავს ვიცავდით შაჰ-აბაზისაგან, ლანგ-თემურისაგან, აღამაჰადისაგან! ვებრძოდით შინაურ მოღალატეებს, თავადებს, უღელში რომ გვაბამდნენ, ქალოშილებს რომ გვიუპატიურებდნენ. შეხე, ჩვენ ციხე-სიმაგრეებს, მტრისაგან დაცვის მიზნით აგებულებს! განა შეიძლება ითქვას, რომ შეცდომა იყო ჩვენ მამა-პაპათა ბრძოლები? ჩვენი ციხეები ხომ თავდაცვის მიზნითაა აგებულები? ხომ ჩვენ გვესხმოდნენ თავს და არა ჩვენ მათ. და ახლა უნდა უარყოთ ჩვენი საშობლო? პოდა, სოციალიზმისათვის ბრძოლა, ამჟვე დროს არის საშობლოსათვის ბრძოლა! განა შეიძლება ამაზე ორი აზრი ჰქონდეს კაცს?

ასეც მოხდა ცხოვრებაში. ცხრაასხუთი წლის რევოლუციაში, სოციალ-დემოკრატიულ მიმართულებას მისდევდა და თანაუგრძნობდა საქართველოს მოსახლეობის ოთხმოც პროცენტზე მეტი. ცხრაას ხუთი წლის რევოლუციას არსად მთელ რუსეთში ისეთი გაქანება არ ჰქონია, არც ისეთი ძლიერი ტალღები და იერიშები არ მიუტანია თვითმპყრობელობის დასამხოვად, როგორც საქართველოში, ვინაიდან ბრძოლა წარმოებდა სოციალიზმისათვის და ამჟვე დროს ეროვნული განთავისუფლებისათვის. ახანად დასავლეთი საქართველო, მთლიანად რევოლუციონერების ხელში იყო. ხალხი განაგებდა თავის ეკონომიურ და პოლიტიკურ საქმეებს. მხოლოდ მოს-

კოვის აჯანყების დამარცხებამ გამოიწვია ჩვენში რეაქცია...

ამ ბრძოლების დროს ერთხანად სამშობლოს სიყვარული, თითქო შიიჩქმალა. ესოდენი სიმძლავრე და მიმზიდველობა არ ჰქონდა შშობლიურ კერას. ხოლო სადღაც, გულის მივარდნილ კუთხეში შიიჩქმალა იგი. საკირო იყო ოდნავი ნიავე, რომ კვლავ გაღვივებულიყო.

ცხრაასხუთი წლის რევოლუცია მეფის მთავრობის უანდარმებმა და ჯარმა სასტიკად ჩაახშეს. სისხლითა და ცეცხლით დეპურეს დასავლეთი საქართველო. დადგა მკაცრი შურისძიების რეაქცია. დამატუსადეს. ციხეში ორი წლის ჯდომის შემდეგ, ქუთაისის ციხეში გაყვანილი ხვრელის შემწეობით, საპრობილიდან გამოვიქცევი. საზღვარგარეთ, ემიგრაციაში წავედი. იქ გავატარე ათი წელი ჩემი ემიგრანტული ცხოვრებისა.

ათი წელი გავატარე სამშობლოს გარეთ და მაშინ დაბერა იმ ნიავემ, რომელმაც მეტი სიმძლავრით გააღვივა სამშობლოსადმი სიყვარული და მისკენ ღტოლვა.

ლამაზი და მშვენიერია შევიცარიის ბუნება. იგი წარმტაცია, მით უმეტეს, როცა ბუნებრივობას ემატება ხელოვნური ვალამაზება. აღმაფრთოვანებელია მისი ველ-მინდორი, მთებში ჩაფლული მოზრდილი ტბები, თეთრი იალქნიანი ნავეები და გემები რომ დაცურავენ მათ ზედაპირზე. ვხეები, მთებზე ასასვლელი ბილიკები, ყოველნაირი მგზავრობის შეფავათიანი პირობები. მიგვიზიდავს, ვაგამხნევებს, სიცოცხლის წყურვილს დაგებადებს ესოდენ კულტურულად გამართული ცხოვრება. ვცხოვრობდი ამ ქვეყანაში, რომელმაც დევნილი, რუსეთის თვითმპყრობელობისაგან ღტოლვილი, უპასპორტო, მისთვის უცნობი პიროვნება მიმიღო და ათი წლის განმავლობაში არაფერი შეურაცხყოფა, არაფერი დამცირობა არ მაგრძნობინა. თანაბრად მეკიდებოდა თავის მკვიდრ შეილებთან ერთად...

მაგრამ მე ჩემი სამშობლო მეძახდა, ოო! როგორ მეძახდა, მიხზობდა, მთაროდან მიყვიროდა... მოდი... მოდი... მოდი... ხარ ამდენ ხანს... მოდი... დავლასლასებდი ენევის ქუჩებზე და აღარ მქონდა არაქათი.

ღროდადრო მივკვდებოდი მდინარე არვის პირად, ენევის რომ ჩამოუვლის საფიოდან. ტბიდან გამოსულ მდინარე რომას რომ შეიერთებს და საფრანგეთის ველ-მინდორს მორწყავს. მივკვდებოდი მის სანაპიროზე და ვტიროდი, როგორც ტიროდენ ძველი ებრაელები ბაბილონის წყლების სანაპიროზე, როცა შშობლიურ სიონს იგონებდნენ.

არვის ტალღები ჩემი შშობლიური მტკვრის მდინარებას მაგონებდა.

... მისი ტალღები კლდესა და ქვებს ეჯახებთან. დამარცხებულნი უკანვე ბრუნდებთან. მიეშურებთან ქვევით, დაბლობისაკენ. აქ კი, მწვანე მდელზე რომ გაიმართებთან, ნელი ნაბჯით. სობოლით, დინჯად და წყნარად, თითქო მოიქანცაო, მდორეთ მიედინება ნაცნობ მხარისაკენ. საფრანგეთში დაბადებულო, კვლავ საფრანგეთის მიდამოს მიესალმება, მის ქალაქებს ეპყურება. და აი, დაშვიდებული ვისმენ ზვირთების ლივლივს. აყულებულ ქვებს რომ თავს ევლებთან. ჩემი მოუსვენარი ფიქრებით სულ სხვა მხარეს გადავდივარ. გონების თვალით ეპყრეტ მიტოვებულ სამშობლო მხარეს, მომესმის ქალებსა და ველ-მინდორზე მოსრიალე მტკვრის დუღუნი.

მინდა თავი მივლო მის პირად, — ახალგაზრდობისას რომ ოცნებით აღზნებული მივფრინავდი შორს. ვამარცხებდი ზღვას, კლდეებსა და მთებს. ვლამობდი ზღაპრული ცეცხლს მოტაცებას, რომ შენი მიდამო გამეშუქებინა, ჩემო მტკვარო, სამშობლო კუთხის ცრემლების ნაკადულო...

რამდენი სანუგეშო იმედები ჩამიქნოვია შენს რუკრუკთან, მტკვარო, ზურმუხტნაპირიანო.

რამდენი ფიქრი, სიხარული აღფრთოვანება და სიყვარული განმცილია შენს

ნაპირად მჯდომს, ჩემი სევდების გამ-
ქარეველო!

ახლა კი შორს ვარ შენგან, ჩემი სა-
შობლოს ხვედრის თანაზიარო. მინდა
გიხმო შენ, გულის, ზრახვანი ჩემნი
გაგაგებინო, ტკივილები ჩემი გაუწყო,
ქველებურად გესაუბრო. ჩემი გულის
კაეშანი გამცნო. ვის მიემართო, აღმზრ-
დელი ჩემო, თუ არა შენ, ემსა ჩემის
განმარტოებისა! განა შენი მწყობრი
ღუღუნი არ იყო, საუცხოო ზღაპარს
რომ მიყვებოდა? განა შენი მჩქეფარე
ზეირთი არ იყო ჩემს გულს რომ ესაღ-
ბუნებოდა? ცურვის დროს რომ თმებს
მიბნევდა?...

შენ ხომ ღრმა, ნელი და დინჯი ხა-
მტკვარო, ვით ქართლელი გლეხის გუ-
ლი...

მოხედე ჩემკენ და გაიგონე ხმა შე-
ნი შობილისა!

ვერ ხედავ, ნიადავ ხელმოცართული
რომ დაელოდავ მიწაზე და გიხმობ შენ...
მინდა შენი ბუტბუტი კვლავ გავიგონო,
ალერსი შენი დამამშვიდებელი ვიგემო,
გულს მოწოლილი ბოღმა მოვიშორო...

შენ სდუმხარი! დაგვიწყებია შობილი
და ვედრება ჩემი არ წვდება შენა
ყურს... თხერა ჩემი არ შეაერთობს შენს
სმენას.

როგორ გავძლებ მე, შენს ტკილ ხმას
შეჩეუული, როგორ მოვიძვენებ შენს
ალერსს მოკლებული! მარტო ვარ, მა-
რტო, უცხო მხარეს მიტოვებული და
არ მესმის ხმა შენი გამამხნეველი...

სხვა ქვეყნის მდინარემ არ შემითვისა,
ცივია, ცივი მისი ტალღები და სანთუგე-
შოს ვერარას ეტყვიან ჩემს დაობლე-
ბულ გულს. გარემო მისი უცხოა ჩემ-
თვის. გაფანტული სოფლები და ველ-
მინდორი მშობლიურად არ ვამიციენ-
ბენ. ვერ გამათბობენ.

ერთ რამეს გთხოვ უცხო მდინარევე.
ეს მაინც შემისრულე. შენ ხომ აგრე
გამალებული ზღვის ტალღებს შეუერ-
თლები. სთხოვე იმ ზღვას, აგროს ერ-
თი თავისი ტალღა და ჩემი საშობლოს
კიდურს მიაცუროს, ეამბოროს მის ნა-

პირს და ჩემი სურვილები გადასცეს.
უთხრას, რომ შობილი ვერ ივიწყებს
მშობელს. უთხრას, რომ მარტოდ მყოფ-
ფი შენს ნაპირებთან მასზე რცინებოზს.

აუწყოს, რომ ახლაც გულში ლევიან
მისი ხმა იღუმალი, სევდიანად რომ
ესმოდა ორღობეში ურმის კრიალთან
შეზავებული. ნელი და ტკილი ხმაი
დაამღერდა მეურამე კოფოზე მჯდარი.
ამცნოს, რომ ახლაც ფიჭრობს იმ ნის-
ლის გაფანტვაზე, რათა მეურამეს ვზა
გაუწათოს, გულს მოწოლილი ბოღმა
მოაშოროს.

შენგან შორსა ვარ მტკვარო, წარმტა-
ცო, შორს! და არ მესმის ხმა შენი აღფ-
რთოვანების მომცემი! ყმაწვილობისას
განა ამას მპირდებოდი? ახლა რად მი-
მატოვე, დიდებულო ჩემო!..

იქნებ კვლავ მომესმას ჩემ მდინარე-
თა ევილი-ხივილი. იქნებ კვლავ ახმა-
ურდეს ქუჩა გამოღვიძებული? იქნებ
კიდევ აღვივზნო ბრძოლის ცეცხლით
ანთებული?

რატომ არ მსაყენებს ხმა შენი იღუ-
მალი. გულში მიღვივის და ზარის წყრი-
ალივით მთელ სხეულს ეფინება. იქით
მომიხმობს და მეზიდება, სადაც პირვე-
ლად ვისმინე იგი.

რატომ არ იცოდი, რომ უშენოდ ვერ
გავძლებდი, მშობელო ჩემო? რისთვის
გამისტუმრე უცხო მხარეს! მოდი! მო-
მიახლოვდი. ეგ გამთბარი გულ-მკერდო
მოაკარი ჩემ გაციებულ გულს.

არ იცოდი განა, რომ შენს ნაპირად
ტოტებზე ჩამომსხდარ ფრინველების
ჰოკიკს შეჩეუული, სხვა მხარეს ვერ
გავიხარებდი? არ იცოდი, რომ შენს
გულმკერდზე აღზრდილი, უცხო ქვე-
ყანას ვერ შევეგუებოდი? მაშ რათ მი-
მატოვე?

რატომ დედობრივმა წინათგრძნობამ
არ გიკარნახა, რატომ არ გითხრა, —
როცა ყმაწვილი გიყური გატაცებით,
თავდავიწყებით, ზეცას უნდა აფრინ-
დეს, — ძიარს დაეცემა, თუ შენი ხელო
მშობლიური არ შეიკაეებს მასო.

ჩემთვის კი საჭიროა შენი ხელი.
რითაც აკვანს მირწყედი. ხმა შენი

ტკბილი, ნანინას რომ მეუბნებოდი! სიმღერა შენი, ბაღჩაში რომ მესმოდა, გულშეკრძი შენი, მარტოობის დროს დაღლილი რომ თავს ვაყრდნობდი.

და გიხმობ შენ, დედაჩემო, მშობელო ჩემო, სიცოცხლის მომცემო.

მოდი, მომიახლოვდი, კვლავ მასმინე ხმა შენი წამქეზებელი, ალაფროთვანე ზრახვანი ჩემნი. მიეცი ხელი განკურნებულსა და გაუკაფე გზა მოუთმენელსა. გამავიწყდა მოწოდება შენი, რომ აღფრთოვანებულმა, კვალად შევძახო: ისევ შენთან ვარ, სულის ჩამდგმელო! ისევ შენთან ვარ, ჩემო დიდებულო!

ასე ვღალატებდი, ასე ვგოდებდი და ვბღაოდი უცხო მდინარის პირად. როდისღა დასრულდებოდა ასეთი ყოფა, როდის მოვლდებოდა ბოლო უშუქო მდგომარეობას, — ვერაფერს მეტყოდა.

ცხადლივ თუ სიხმრად მესმოდა ძახილი სამშობლო მთებისა.

სამშობლო მიხმობდა, მამულს პატრონობა უნდოდა. გული მიწუხდა, მიღონდებოდა. სული მეხუთებოდა. სამშობლოს ნახვის წყურვილი მაავადებდა, სევდა მიპყრობდა. თითქო მოვწყდი ცხოვრებას და აღარ მქონდა ფეხქვეშ ნიადაგი. ვყვიროდი, როგორც მთაში მყვიარალა ირემი.

ემიგრაციაში გატარებული ხანა ყველაზე მტკივნეული და უსარგებლო იყო ჩემი ცხოვრების მსვლელობაში. მოწყენილი, — უნიადაგო, ყოველ სიხარულსა და ცხოვრების ყოველგვარ კეთილდღეობას მოკლებული, უღიმღამო, უნუგემო დღეები თან სდევდა ჩემს ყოფას.

ასე გავიდა ათი წელი ჩემი ემიგრანტობისა. და ერთ მშვენიერ დღეს მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო, თვითმპყრობელობა დაემხო, ნიკოლოზი ჩამოაგდეს. შედგა დროებითი მთავრობა. რევოლუციამ გაიმარჯვა. ახლა კი შემქმნლო დაებრუნებულყავი, მაგრამ... საფრანგეთი თავის ტერიტორიაზე გავლის ნებას არ გვაძლევდა. მდგომარეო-

ბა უფრო აუტანელი შეიქნა. წამოსასვლელი გზა არ იყო... *უკუჩვენული*

მამინე ლენინმა მონახა *კრძალა* შესაძლებლობა გამომგზავრებისა, — ეს გზა სახიფათო იყო. მაგრამ წყურვილი სამშობლოში დაბრუნებისა ჩემში ძლიერი იყო და გავბედე. შვეიცარიაში მყოფ ათასამდე ემიგრანტისაგან, მხოლოდ ოცდაათმა გადაწყვიტა ლენინთან გამომგზავრება. მიუხედავად იმისა, რომ წამოსვლა შეეძლო ყველა პარტიის წარმომადგენელს.

მოვიდიოდი სამშობლოში, მაგრამ ჭერ კიდევ არ ვიცოდი მოვიდიოდი თუ არა ჩემ ქვეყანაში, ვინაიდან მოსალოდნელი იყო თვით გერმანიას დავეტუსალეზინეთ, დავეტოვებინეთ გერმანიაში, ან რუსეთში რომ ჩავიდოდი. შეიძლებოდა დროებით მთავრობას დავეპატრონებინეთ გერმანიაზე გამოვლინათვის.

მოვიდიოდი ჩემს მამულში და არ ვიცოდი, გამოვადგებოდი მას კიდევ, თუ ვეღარა. რას მეტყოდა იგი, ან რა პასუხს გავცემდი. ათი წლის უენობამ დამაჩლუნგა, მომადუნა — აღარ შემეძლო ბრძოლა. ჩემი სამშობლო კი მოითხოვდა თავისუფლებას, დამოუკიდებლობას. ჩემი ერთი მოკლებული იყო თავის დიდებას, პატივს, ღირსებას.

და აღსრულდა! ახლა ჩემ სამშობლოს ეროვნული დროშა თავს დაფრიალებს. საბჭოთა ხელისუფლება წინამძღვრობს მას. იგი თავისუფალია! ჩვენი მთავრობა, ჩვენი კომუნისტური პარტია, ჩვენი მწერლობა, აკადემია, უნივერსიტეტი და მრავალი ინსტიტუტი. გვყავს ჩვენი შესანიშნავი კომპოზიტორები, მხატვრები, გვაქვს თეატრები და სხვა მრავალი კულტურული დაწესებულება. გამოდის გაზეთები, ჟურნალები. გვიცნობენ ევროპაში, ამერიკაში...

ჩემი სამშობლო წინ გაუსწრებს შვეიცარიას, ვინაიდან ჩემი ქვეყანა გაცილებით ლამაზი და მდიდარია მასზე. მამ, ახლა რა უნდა მანალელებდეს!

იპოვიზი პარტიკული

ილია ვაჟა, გიგა ყიფშიძე*

გადიდა დრო. ვანელი 1914 წლის იანვარ-მა, თებერვალმა. ჩემი წერილის ბეჭდვა გრძელდებოდა. ვაჭყობდი, წერილები მკითხველის ყურადღებას იქცევდა. რა დასაძალია, რომ ეს მსიამოვნება, როგორც ავტორს.

ერაზმ-ორვერ ვივამაც ჩიტაძის ლექსთან საჩქაროდ გავლს დროს, მომადება:

— ბ-ნი იპოვიზი, მე თქვენ წერილებს ვკითხულობ, სიყურადღებო და სადაო ადგილებს ხაზს ვუსვამ. ვაჟა აპირებს ჩამოსვლას და მანინ გავმართოთ კამათი.

როგორც მახსოვს, 1914 წლის მარტის ბოლო რიცხვები იყო. ჩემი წერილის თითქმის ორი მესამედი უკვე დაიბეჭდა. მთელი ჩემი ნაშრომი ავაფ ვაჟს შემდეგი სიტყვების მიხედვით:

„შემღერება და ვიშლერი,
გულზე შვირს სამი იარა, —
წარსულზე ფიქრი მაწუხებს,
აწმყოში არა ყრია-რა,
და მომავლის ფიქრებში
არავინ გამიზიარა“.

განზრახული მქონდა მკითხველსათვის ვამეცრა ვაჟს შეხედულება საბურთელოს წარსულზე, აწმყოზე და ფიქრ-მედეები მომავალზე. მე, შეძლებისდაგვარა, უკვე ჩამოვყალიბებ შრომის ორი ნაწილი (წარსული და აწმყო). გავარჩევ ვაჟს ორი დიდი პოემა — „ილუდა ქეთელური“ და „ბაბტიონი“. ერთ დღეს ჩვენმა მეტრემ ვადმოძეა ვაჟს პატარა წერილი. ვიგა მწერდა: დღეს ჩემთან სადილად ჩარგლიდან ჩამოსული ვაჟა ოქნება, გლობოთ შინაურ სადილზე გვეწვითოთ.

როგორც ზემოთაღ აღნიშნული მაქვს, ვაჟს პირველად შევხვდი და ვავეციანი ილს ოქაბში, როდესაც მე და მან ილს ვოგონა მოვინათლეთ მას შემდეგ ვანელი ხუთ წელზე მეტმა და ვაჟს აღარ შევხვედრივარ. მის ნაწერებს ჟი ყოველთვის ვკითხულობდი.

მიმტერესებდა, თუ რა ხასიათს მიიღებდა ჩემი და ვაჟს ვაბასება ლიტერატურული ხასიათის სხვადასხვა საკითხზე. თანაც ვფიქრობდი: ნეტავი სხვა ვინ იტნება ვაჟს შინაურ სადილზე მეტში.

ოთხი საათის რეისით ვავემგზავრე ჩიტაძე-ბის ლექსისაკენ.

აივანზე დამხვდა და პირველად მომესალმა ვიგა, მერე მისი ძმა სპა (ფრონელი). შევნიშნე, რომ შიო მღვიმელიც წამოვდა და ჩემსკენ წამოვიდა. ვაჟა კი იქდა ის წამოვდა მხოლოდ მაშინ, როდესაც მკლავზე ხელჩაღებული ვიგამ ვაჟსაკენ წამოვიყვანა.

— აი, ვაჟა, შენი შეხობტე და დიდად დამხსებელი კრიტიკოსი იპოვიზი ვართავიგა.

— ვიგა, მე მას დიდიხანია ვეცნობ. ჩვენ, ასე ვთქვათ, სულიერი ნათესავეებიც ვართ: ილს ქალიშვილი ერთად მოვინათლეთ ამ რამდენიმე წლის წინათ.

ვიგამ და ალექსანდრემ, როგორც თბილისის სასულიერო სემინარიის ყოფილმა მოწოდებებმა, სხვადასხვა კითხვები მომცეს დღევანდელ სემინარიულთა ყოფა-ცხოვრებასა და შრომა-მეცადინეობის შესახებ.

— ვაჟა, — მიუბრუნდა ვიგა ვაჟს და უთხრა, — შენი კრიტიკოსი, ბ-ნი იპოვიზი სემინარიის მასწავლებელია, რუსულ ლიტერატურას ასწავლის. დიდი აურზაური გამოიწვია მისმა დანიშნულმა „კვშმარტ რუსთა კავშირში“.

— ეს დაწერალებით ვიცო, ბ-ნი ვიგა, ილს ავლავს ბევრჯერ უთქვამს ამის შესახებ ჩემთვის, — უბასუხა ვაჟამ.

— ნიკო მხათაძე როგორ არის?! როგორ გრძნობს თავს? — ჩაერია საუბარში ალექსანდრე... — მე და ის ერთ დროს ესწავლობდით. ნიკორ ახალგაზრდად ითვლებოდა. მაგრამ არაფერი გამოვიდა მისგან.

— რატომ არაფერი, ბ-ნი ალექსანდრე, ის კარგი და ავტორიტეტისანი მასწავლებელია, — ვუბასუხე მე.

ასეთი ბასი გვექონდა ვამართული აივანზე, როდესაც სასაიდლო ოთახის კარებიდან ეურნალ „განათლებლის“ რამდენიმე ნომრით ხელში ჩქარი ნიბიით გამოვიდა ვიგა და პირდაპირ ვაჟსთან მივიდა.

— მე, ბ-ნი იპოვიზი ვეველა წერილს ვკითხულობ, ფანტრით ბევრი ადგილები მაქვს შემოხაზული, მაგრამ ვეველს ახლა ვერ წვიკითხვ. დიასახლისი ფუსფუსს შორჩება და

* დასასრული, იბ. „მნათობი“ № 2, 3, 4.

მედიდარე მიგვიბატოებს, მე თქვენ წავიყო-
ხავთ მხოლოდ ორიოდ ადგილს „აღუდა ქე-
თელურის“ ვარნივინა—ამ სიტყვებით მიძიარ-
თა ვიგამ იქ მყოფთ. სწორედ ამ დროს აივან-
ზე ამოვიდა ვაჟს ძმა სანდროც. მივესალმეთ
მას. ვიგამ ქი ვადაშლა „განათლების“ ნომერი
და დამწერ მისთვის და ვაჟსთვისაც საინტე-
რესო ადგილების კითხვა: „აღუდა ნამდვილი
განხორციელება“. ძველი ქართულია—მისი
ვიცაყობისა, დიდუღოვნობისა, ღრმა და შეგ-
ნებელი მორწმუნეობისა. ეს წარმოდგენილია
ქრისტიანული კულტურით გრძობა-გონება
გაბატონებულნი და ვაფართოებულნი ძველი
ჯიარისანი ქართულისა, რომელიც როგორც
ფიზიკურად, ისე ზეითრივად იშვიათი გრძო-
ბის განხორციელება იყო. ბევრი „საქმენი საგ-
მარონი“, ბევრი სასახლო ვაჟიკობა გამოუ-
ჩენია აღუდას თავის სიცოცხლეში, მაგრამ სუ-
ველიადვირი ეს ერთად აღებულნი ვერ შეედრე-
ნა იმ სულერ გმირობას, იმ ხასიათისა და
რწმუნის სიმტკიცეს, რომელიც მან გამოიჩინა
მისთვის ძალა და მიშინდველობადაკარგულ.
მაგრამ ხალხს მიერ სათნოებლად აღიარებულ
რწმუნა-ჩვეულებასთან ბრძოლის დროს.“

აი, კიდევ ერთი ადგილი სიტყვა ვიგამ: „ამ
უკანასკნელ სახელმწიფო მომენტში (გან-
დევნის მომენტი) აღუდა ნამდვილი გმირია—
გმირი, გონებით მაღალი და გრძობით სვეტა-
კ. საზოგადოების უღობობიან, მისმა სიმა-
კაცურმა და პირადი უბედურების სიმწვავემ ვერ
შეუწყვის გმირს გულის სიმშვიდე. ვერ შეაძუ-
ლეს ეს, რაც წინათ უყვარდა; ვერ აღმოუფხ-
ვრეს პატივისცემა იმისა, რასაც წინათ პატივ-
სა სცემდა. სამშობლო მიწა-წყალი, თემი „დი-
დი ბატონი“—ყოველივე ეს კვლავ წმინდა და
სასამოგნოდ მოსაგონებელ საგნად დარჩა სამ-
შობლოდანი გაძევებული. თემის სამკაცრით
გამწირული და „დიდი ბატონის“ მისხორილად
დამწველილი აღუდასათვის. — ვეარს არ აწ-
ყინით, თემს ნუ სწყევით“. გულმართლად ეუბ-
ნება აღუდა გაბოროტებულ და გამწარებულ
დღეს. ამ პირტივი სიტყვებით უკანასკნელად
მოუსუა მეკანამა თავისი მხლდერი კალამი და
საუცხოოდ დასურათა და დამათერა ისედაც
იღვალური სახე აღუდას!

ბოემა „აღუდა ქეთელური“, როგორც ვხე-
დავთ, უმთავრესად ფსიქოლოგიური და ფილო-
სოფიური ხასიათისაა. მასში ბლომად არის
გაბნეული აგრეთვე ღრმა სოციალური აზრე-
ბიც.“

აი, კიდევ ეს, განაგრძობდა ვიგა გატაცე-
ბული კითხვა: „აღუდა ქეთელური“, მგონი,
არ შეეცდებით, თუ პირდაპირ ვიტყვით, რომ
იმისთანა ღრმა შინაარსიანი, იდეური და ფი-
ლოსოფიური ბოემა გენიოსად აღიარებულა
ჩვერტებს ნაწარმოებებშიც ერთი-ორიდა თუ

შევხვდებით! არამთუ რომელიმე შეთანა ნი-
ქის და ტემპერამენტს მხატვარე-მომწარმენე,
თვით მეცხრამეტე საუკუნის, კსტოფლიუ ვენუჯ-
სი და „უდიდესი მწერალი რუსეთის მიწისა“ —
ტოლსტოი სიამოვნებით მოაწერდა ხელს
„აღუდა ქეთელურზე“ და მას თავისი მსოფ-
ლმბედველობის, უწმინდესი სულისკვეთების
და ტრადიციის საუკეთესო გამოშხატველად
ხასთელიდა.“

ვიგა ვაბადებით კითხულობდა ჩემი წერილე-
ბის ადგილებს ვატაციებით, გრძობამორტყვიო,
ყველა სულგანებული უსმენდა ვაჟს ფეხი
ფეხზე შემოვლი, ოდნავ შესამწნევი ღირითით
უყურებდა და უსმენდა თავის ასაღვაზრდობი-
დან დიდად დამფასებელ და უცვლელ პატი-
ვისმცემელ ვიგას. პირველ წუთებში ყველა
დუმდა. დუმილი ისევ ვიგამ შეწყვიტა:

—მინ იპოლიტე, ამ თავის სერიოზულ და
ვრცელ მონოგრაფიამი დიდს და საინტერესო
პრობლემებს აყენებს პირველი პრობლემა:
ვაჟს შემოწმებებს სიღრმე-სიგანის საკითხი,
აქ მან დასვა საკითხი ვაჟის შემოქმე-
დების მსოფლიო არეში ვაჭანის შესა-
ხებ. კერძოდ, მისი პოეზისა და გმირის
აღუდასი, მსოფლიო, კაცულ-კაცად ტრადი-
ციისაგანის შესახებ. ძლიერ შორს წავიდა იპო-
ლიტე: მსოფლიოს უდიდეს გენიოსს თუ არ
დაუპირისპირა, შეადარა მინც. საკითხს ასე
ღამა ქართული ლიტერატურის ღირსებებსა და
დიდა დამაზონის საკითხი, მე ასე მეგონა.

ვიგა დუმდა. ვასაგებია, რომ მეც, არ ვიცო,
რას ვანიცდიდა ამ დროს ვაჟა, მე ქი ძლიერ
ამაღლეა ვიგას სიტყვებმა: მე ისეთ დიდას-
ბებს მაწერდა, ისეთ პრობლემის აეტორად მთა-
ხავდა, რომელთა ვეათევი ნაწილის მიკეთენე-
ბის უფლება მე არ მქონდა. ვიგა სრულებით
დამწველებული იყო. იღბათ, ეს იმისთვის, რომ
ის, თემცა ბედა ჩარგანში ჩაამწყველია და
უღარბესად ცხოვრობდა ცოლმყოფი, მაგ-
რამ გრძობდა თავის ნიქის სიძლიერეს, ამ
ნიქორების გენიალურ თვისებებს და თავის
პოეზების უკვდევებს. ვამეგონა: ვიგა საერ-
თოდ ამყავი, ზეიდილი. არა, ამ წუთში ვიგა,
თავისი ცოტა მოძველებული ჩობით, ქუთუთო-
გადმობრუნებული თვლით და შესამწნევილ
შერყეული ვანმრთელობით, მინც მინის გო-
ლიათი, გოგოთორად და ილუდად წარმო-
მიდგა. ვაჟს აზრადაც არ მოსვლია, ჩვეულებ-
რივის მადლობის გამოშხატველი სიტყვებით
მოეშართა ჩემთვის და აღტაციებით შეხვედრო-
და ვიგას აღმოჩენას: ვაჟს გენიოსთა შორის
ჩარიცხვის შესახებ. ისეთ შთაბეჭდილებას ახ-
დენდა ვიგა თავისი დამწველებული პოეზი,
ოთქოს ამბობდა: მართალი ხარ, ვიგა, მე არ
მიკვირს შენი სიტყვები და არც იპოლიტეს
ქება-დიდებას გუჟყვირებებეზრო. ვაჟს პოეზი,

სახის გამომეტყველებაში, მის აბსოლუტურ დუმილში ვიგრძენი მისი სულიერ-გონებრივი უჩვეულო სიდიადე. და ამ გრძნობამ ჩემი პატარა კალმის ნაშრომის ღირსება შესაძინევად აამაღლა. ვფიქრობდი: ზემზერაზე შემოქმედის ნაწერების განხილვისათვის მომივიდნია ხელი და თუ რაიმე საყურადღებოს თქმა შეეძლო მის შესახებ, ეს დამიფასდებოდა და ჩემი პატარა სახელი ამ დიდ სახელს ასე თუ ისე დაუკავშირდებოდა და წარმოითქმის—შეთქი, ასეთი აზრ-განზობების ელვის სისწრაფით ცვლდნენ ჩემში ერთმანეთს, როდესაც საუბარში ჩაერთა ალექს. ყიფშიძე:

— მე დიდი ყურადღებით წაგივითხე იპოლიტეს განხილვა პოემა „ალუდა ქეთელაურისა“. ეს გაბედული სიტყვაა, დამაყრებელი, უღაო, აღუღას ტაბი მსოფლიო ტიპად არის აღიარებული და, ჩემი აზრით, დადასტურებული. ეს კი მაგრამ მე დარწმუნებული ვარ, რომ იპოლიტეს სამართლიან დებულებას ყველა ვერ მიიღებს, ვერ გაიზიარებს. რა დამაშალია, რომ დღეს არიან ისეთი „ურწმუნო თომები“, რომლებიც გვიტის თვალთ უხურებენ ჩვენი ძვირფას ვიყის, მას თვლიან კეთხილ მგონად, ნაჭიკარ საბავშვო მწერალად. ასეთი „ურწმუნო-თომები“ გამსაკურთხებით არიან ქუთაისში. ამაში დარწმუნდი ქუთაისში ჩემი ირითღე წლის უოფნის დროს (ალექსანდრე 1906 წელში მახტრობდა ქუთაისში—ვიცე-გუბერნატორად, — ი. ვ.) ბუნებრივია, მე ქუთაისელ ინტელიგენტებს დავუბლოდი. და აი, ქუთაისში განთლებულ ატორიტეტიანი და ყველა მიერ პატივცემული პედაგოგის — სილოვან ხუნდძის ზეგაუღწნით ძვირფას ვიყის შესახებ ზოგიერთს ყალბი და გაუმართლებელი აზრ-შეხედულება შეექმნა. ჩემმა გულწრფელმა ცდამ ეს შეხედულება ვერ შესცვალა.

ვიყი განაგრძნობდა დუმილს. მეც იმას ვბაძე.

ასეთ საკითხებში ჩემი ჩარევა უადგილოდ და უხარტულად მიმანდა. მე ხომ კარგად ვიცოდი, ს. ხუნდძის აზრ-შეხედულება, თითქმის შეეკეთისაც მამლევდა ის თავის წერაში—რა და როგორ დამეწერა, და შემეფასებოდა ვიყი. მე მას იმედ-მოლოდინი ვერ ვაგუშობდი და, აი, ალბათ, მეც მესს მყაროდა ქუთაისელთა ყურადღებით დაფასებით განებიერებულ პედაგოგთ.

დასახლსის სისადილო ოთახში მიგვიპატივა.

მზიარულად დაიწყო მართლაც სადილი. ტოლუმეშობა იყისრა თვითონ ვიყამ.

მან ნება დართო დავლიათ იმდენი, რამდენიც სურდათ; მეო, წინადაწინ ზემზრობით განაცხადა ვიყამ, თავისუფლებისმოყვარე მონარქისტი ვარო.

ყველა იქ მეოფმა ვიცოდიო, რომ გრძას ექიმებისაგან აკრძალული ჰქონდა დედალმეზრად ზანსის ერთგულად თუჯანისწყველობა. ისიც ვიცოდიო, სურბაზე მზიარულობით და დროს ვატარებოთ ნაქმბი ვაყაც ძველებრად ვერ ვაჭობდა და იძულებული იყო ზომიერება დავეცა. ჩვენ გვერბა მზიოლოდ იყო დაუღღავეი, ვაუმზარავი და ტკბილ ქეიფს შებრდილო ფაღავანი — შიო ქუნუკაშვილი (მღვიმელი) და სანდრო რაზვიაშვილი, ვაყის ძმა, ხაშა ფრონელი, როგორც ვაგონილი მქონდა, ვიყავს პირდაპირი ანტიპოდი იყო ღვინოს სრულებით არ ეკარებოდა.

ვიყამ წარმოთქვა საკმაოდ დიდი რიცხვი სადღეგრძელოებისა. მოყლედ, სხარტად, ლაკონიურად.

მაგრამ ყველასათვის მოულოდნელად ეს ტოლუმეშობის მიერ დავანახებული წესი დაარღვია სიტყვაქვირმა ვაყამ, როდესაც ვიყამ შიო მღვიმელის მორავი სადღეგრძელო წარმოთქვა:

— კარგად და განმრთელად იყავი, ყველა ჩვენთვის სამპატიურო და ქართველი ბავშვებისათვის საყვარლო ჩვენი შიო!

შიოს სადღეგრძელომ დამსწრეთათვის მოულოდნელად ძველებრის, მისთვის ჩვეულებრივის ექსპრესიით აღაპარავა ამ საღამოს არაჩვეულებრივად სიტყვაქვირი ვაყი.

— ბატონებო, — დარწმუნებით დაიწყო ვაყამ, — ჩვენი ინტელიგენცია, ჩვენი მწერლები, ჩვენი საზოგადო მოღვაწეები, ვანსაკურთხებით ჩვენი ოჯახები, ქართული სკოლები და მათში მოქმედავე პედაგოგები დიდს უსამართლობას, დიდი უმადურობას და თუ გნებავთ, დიდ შეუგნებლობას იჩენენ ამ ჩვენი პატარა შიოს მიმართ. დღემდის მისთვის, მისი უღარესად მადალი ნაშისათვის არავის მიუქცევი ვურადლება, არავის მადლობა არ გამოუთქვამს ქართველი ბავშვების მალაო აღმზრდელისათვის. სავაზეოთო წერილიც არ დაწერილა მისი სამავალითო, შეუდარებელი შემოქმედებისათვის. ის კი თითქმის ოცდახუთს წელზე მეტია თავის შედევრებს ათავსებს ყურნალ-ვაზეოთებში. დაუფასებლობა, უსამართლობა ამაზე შორს არ წეინათეთებზეც წელზე მეტია, რაც დაეინებით წერენ: ვაყი საბავშვო მწერალიო, იწონებენ ჩემს რამდენიმე მოთხრობას. კაცმა რომ თქვას, რა საბავშვო მწერალი ვარ მე, როდესაც ერთი ბერიიანი საბავშვო ლექსიც არ დამიწერია, რომ დამეწერა, ვანა ჩემი ლექსი შესადარებელი იქნებოდა შიოს შედევრებთან?!

ასეა ჩვენიო, ზოგს დავმსახურებულ იღოდებენ, ცამდის აყავთ. დამსახურებულები კი დავიწყებულები არიან! შიოსთან ნიჭიერი საბავშვო მწერალი დღეს რუსებსაც არ ყავთ. მე გადამწყვეტილი მამქს, დაებრუნდები თუ არა ჩარგალში, წერალი დამეწერო და ვაზეოთი მო-

ვათავსო. დიდის საყვედურით მივმართო ჩვენი ფართო საზოგადოებას შიოს დაუფასებლობისათვის.

მე გუშინ ვესაუბრე ეკატერინე ვაბაშვილს. ისევე ჩემსათვის აღფრთოვანებულია შიოსადმი უსამართლო მოპყრობით. ჩვენი შეთანხმებით, საერთო წერილით მივმართეთ ქართველ საზოგადოებას, ჩვენი ბავშვების დედ-მამებს...

ვაუბარჯოს, დიდხანს იცოცლოს, დიდხანს ამდიდროს ჩვენი ლიტერატურა ჩვენმა ტანით პატარა, მაგრამ შემოქმედებით ძლიერმა შიომ. ეპიშები მეც მივმარაგევენ ღვინის დაღვევას, მაგრამ ამ საღამოს, აი, ამ ჩაის ჭიქით ესეამ ძვირფასა და უსაყვარლესი მეგობრის შიოს სადღეგრძელოს!

როდესაც ვაქა თავის სიტყვებს ამბობდა, შიო ფეხზე იდგა. დამათვარა თუ არა ვაქამ სიტყვა, შიო სარქაროდ მივიდა ვაქასთან, ხელი ჩამოართვა, სამჯერ მივარდ ვადაცოცნა და მეორე ბავშვებით მყერდში ჩაიხუტა. როცა შიო ვაქას დაშორდა, ყველამ შევამჩნიეთ მის თვალბეჭი ცრემლები. დაჭდა თავჩაღუნული, წამოდგებოდა და დაბლა თავს უქრავდა ყველას ახლად სადღეგრძელოს წარმოთქმელს. შიოს საშადლობელო სიტყვა არ წარმოთქვა. ამ მოულოდნელმა ეპიშობმა ჩვენს ჩვეულებრივ საღამოს და ამ საღამოზე წარმოთქმულმა ვაქას სიტყვამ უსათუოდ ისტორიული მნიშვნელობა მიანიჭა ამ საღამოს. დიდმა გულმა იცნო საღამოდ ბავშვების მოყვარული დიდი პოეტისა, ძია-შიოსი!

ცნობილია, რომ შიო მღვიმელი საზოგადოებაში, შეკრებებზე, ახლო მეგობრებთანსავეგებ-შაყ კა, მორცხვობდა, მდაბლა ეჭირა თავი, კამათს და ვაბაასებაში არ ერეოდა. მაგრამ თუ ზარხომად ან „ჩაქაწილებული“ იყო (როგორც თვითონ იცოდა ხოლმე თქმა), მაშინ სულ გამოიცილებოდა ჩემი და შორიღებული შიო. ლექსების თქმას დაიწყებდა და, თუ ვინმე მეტოქე ეგულბოდა (მაგალითად, არ. ევლო-შელო), საშაქოდ გამოიწყვედა ხოლმე პიექობაში.

ამ საღამოს ვინსაკეთრებით მორიდებით ეჭირა თავი ჩვენს შიოს. მაშინაც არაფერი უთქვამს, როდესაც ვაქას მადლიანმა ენამ ესოდენ ვაბაარა მისი სული და გული, სანდრო და შიო ერთად ისხდნენ. ხშირად ერთმანეთს რაღაცას ერთრთულბოდნენ. ვატობობდ, ისინი სინდისიერად ცლიდნენ ჭიქებს.

აი, ტოლუმბაში ვივამ აიღო ჭიქა და თავისი მოწყვე შეიღების სადღეგრძელო წარმოთქვა-ბავშვებში ყველაზე უმცროსი იყო გოგონა, — ის გოგონა, რომელიც მე თათქმის ორმოცდაათი წლის შემდეგ, როგორც ზემოთ მაქვს მოთხრობილი, ილიას იუბილზე რუსთავეს შემხვდა და გამოიქცინებოდა. შიო მიეგება ბავშვების სად-

ღეგრძელოს, თამამად და მხარულად წამოდგა. სხარულით და ლამაზი სიტყვებით მოქსაღმამა ბავშვებს და თავისი სიტყვა შევენებენ! დამ შიოს მენტრასათვის შესაფერი ლექსის წაქითხვით დამათვარა.

გამხარულდა, გათამამდა შიო, ენა ამოდგა: — საყვარელმა ვაქამ თქვა: შიოს შემოქმედებებზე, შიოს ლექსებზე არაფერი არაფერი წერსო. მე ვინ უნდა ვავაბტყუნო ამისათვის. ჩემი ლექსები ვაბნეულია თითო-ორილად „ჩევილისა“ და „ნაკადლის“ ნომრებში, ვაბთებშიც იბეჭდებოდა. ვის აქვს ჩვენში დრო და მოცალეობა ჩემი ლექსები ეგების ეურნალ-ვაბთებობს ძველ ნომრებში. აი, მე ახრად მომივიდა, შევეგარო-ეო, თავი მოვეყვარო ყველა ჩემს ლექსს და „დროვით“ მიუტანო ხუნ იბოლიტეს სემინარიში და ვიხოგო, თუ ღირს, მართალი სიტყვა თქვას ჩემს შესახებ. დიას, დროვით უნდა მიუტანო!... აბა, სინამ უნდა ვეცადო ჩემს ლექსთა კრებულის გამოცემას...

— დროვით პირებს მიტანას, დროვით! ამას წინათ სწორედ ამის შესახებ მერტრულბოდა შიო, — სიცილით წარმოთქვა სანდრომ.

ამ საღამოს ორი დიდი ქართველი პოეტის მიერ ასე კატეგორიულად წარმოთქმული დაპირება და ვადაწყვეტილება პირნითლად, ზუსტად შესრულდა.

ვანჯლო რამდენიმე ხანმა და ქართულ ვაბთებში გამოქვეყნდა ვაქასი და ეკატერინეს ერთობლივი მიმართვა ქართველ საზოგადოებისადამი შიოს შესახებ. წერაღმა დიდა გამოსმაურებვა გამოიწვია. ალაბარკენდნ შობლები, პედა-გოგები, მწერლები, საზოგადო მოღვაწეები. ყველა მოითხოვდა შიოს იუბილეს დიდებულად ჩატარებას.

და დიდებულად ჩატარდა კიდევ, ქართველმა საზოგადოებამ გამოისიყიდა თავისა დანაშაულის კორესპონდენტები ვულს ამაქუყველ სურათებს აწერდნენ შიოსა და ნორჩ ბავშვთა შეხვედრის გამო.

მხოლოდ კარგად მახსოვს რომ ქართულმა ეურნალ-ვაბთებში ვერ მოათავეს შიოს მნიშვნელობისა და მისი შემოქმედების შესაფერისი მორბილი წერილიც კა. ძნელც იყო მაშინ ასეთი წერილის შედგენა. არ არსებობდა შიოს ლექსთა კრებული. ლექსები 25 წლის მანძილზე ვაბნეული იყო ეურნალ-ვაბთებში. ყველა, დიდი თუ პატარა კალმოსანი, საშახტერობრივი შრომით იყო დატვირთული. მესსიერების საშუალებით შენახულ მოთბეკილებათა ნიადაგზე აბა რა შეფასება შეიძლებოდა პოეტის შემოქმედებისა.

ამით აიხსნებოდა ისეთი მოვლენაც, რომ შიოს ნიქის დიდმა დამფასებელმა მისმა მეგობარმა და წერა-კითხვის ვამერცელებული სა-

ზოგადობის" ხაზითაც აქტიურში მუშაობდა ლ. ბოცვაძემ, „განათლების" რედაქტორმა, ეჭრ-ნალში მხოლოდ ერთი გვერდი და ნახევარი უძღვნა შიოს შემოქმედებას და ორი ლექსი დაასახელა სანიმუშოდ. თავის წერილს ლ. ბოცვაძემ წინასწარ ჩემთან შეუთანხმებლად ასეთი შენიშვნა გაუკეთა: „ჩვენი ეჭრნალის შემდეგ ნომრებში დაიბეჭდება ჩვენი თანამშრომლის, კრიტიკოს იპ. ვართავას მონოგრაფია „ტერი-ული შიო მღვიმელის შემოქმედებას შესახებ".

მე სრულებით არ მესიამოვნა, მეწუინა კიდევ, როდესაც ეს შენიშვნა წაეკითხე. პირველ შეხვედრასვე საყვედური ეუთხარა ლუარსაბს იმის შესახებ რომ შეუთანხმებლად მაყისრებდა და მავალბდა ასეთი ანელი შრომის ჩატარებას.

— სად გამოეძებნა საჭირო და საქმიო დრო ჩხრევა-ძიებისათვის? ხომ კარგად იცი, თუ რა ვალატერიული ვარ სამსახურით? — ეუბანევი-დურე ლუარსაბს.

— ვიცი! მაგრამ ისიც ვი ვიცი, რომ შენ ყო-ჩალი ხარ და რასაც ხელს მოკიდებ, გააკეთებ. შიოსაც დავიხმარებ ამ საქმეში.

რამდენიმე თვის, თუ, კარგად არ მახსოვს, ერთი წლის შემდეგ ჩემთვის ნათელი და გასა-გება ვახდა ლუარსაბის სიტყვები.

საიღიზე ქვიდის დროს გივას ოქახში თით-ქოს საოხუნჯოდ წარმოთქმულა სიტყვები „ბნ იპოლოტეს „დროვით" მივეტან სემინარიოში ჩემს ლექსებსო", და; აღბა, ლუარსაბ ბოცვა-ძის მტიკე დაეღება შეეგროვებინა ეჭრნალ-ვაზუთების ყველა ნომერი, სადაც მისი ლექსე-ბი იყო დაბეჭდილი და ჩემთვის მოეტანა, შიომ პირნათლად ასრულა. ერთ მშვენიერ საღამო-ეკმს „დროვით" მომიტანა სემინარიოში ეჭრ-ნალ-ვაზუთები და, მისთვის ჩვეულის მორიდე-ბა-მოკრძალებით, ვადმომცა. თან დაემატა: ლუ-არსაბმა პირდაპირ მიზამანა ეს საქმე გამოეკეთე-ბინაო. რას ეუბანდი. ჩავიბარე ეჭრნალ-ვაზუ-თები სხვას არაფერს დავპირებინარ...

ორსამდე ეჭრნალის ნომრების გადათვალიე-რება-გადაფერცვლიე, ყველას მოგხსენება ძნე-ლია; ამ ნომრებში საჭირო მასალის შესწავლა, დამუთანხმებობი, ძნელზე უძნელესია ვიტყვი წინდაწინ. ახალგაზრდულმა ენერგიამ, ჩემი წი-ნა ეტოუდების, განსაკუთრებით, „სიამღერა შიოს შვილის — ევა-ფშაველასი" ფართო საზოგა-დობის მიერ მოწონებთ მიღებამ, ბიძგი მომ-ცა ამ მძიმე შრომისათვის ხელი ჩამველი და რა-იმი საყურადღებო მეტყვა შიოს შემოქმედების შესახებ. თემად ავიჩინე: „შიო მღვიმელი და ბავშვთა სამყარო".

არ მახსოვს რამდენი დრო მოეანდომე, ლუ-არსაბი დაინტერესებული იყო ამ ჩემი შრომით. ერთხელ მითხრა: რა დიდი მოცულობისაც არ გამოვიდეს ნაშრომი, ჩემს ეჭრნალში დაბეჭე-დავო. მეც ეს ეტიუდა „განათლებისათვის"

მქონდა განცუთენილი. მოეწყო ამ ჩემი ეტიუ-დის საჭირო წაითხვა თბილისში. მოწონება და-ამსახვრა. ვახუთებამაც კარგი რეკენხიო მიწერ-დეს მეთხუთვლებს.

მაღე ქუთაისიდან მივიღე მიწვევა. ტრიფონ-ჯაფარიძე, ქუთაისის ინტელაგენციის ერთ-ერთი წარმომადგენელი, ცნობილი მასწავლებელი და მუხუტუმის დირექტორი მთხოვდა, ჩავსულივაც ქუთაისში და იქაურ თეატრში წამეკითხა ეტი-უელი „შიო მღვიმელი და ბავშვთა სამყარო". თვეს და რიცხვსაც მიინწავდა.

ჩავედი ქუთაისში. საღამოს წავედი თეატრში. თეატრი სავსე იყო ხალხით. მართალია, თბი-ლისშიც ბლომად დაეწრო ხალხი მოხსენებას, მაგრამ ქუთაისელების დაინტერესებამ მიინც გამაყვირა. მახსოვს, ოთხსათანახვარი ვაგრ-ძელმა მოხსენების კითხვა. თმეცა მე წერალი-და შედარებით სუსტი ხმა მქონდა და ღლესაც ასეთი მაქვს, მაგრამ ყოველდღიურად ოთხი-ხუთი საათის განმავლობაში გაკვეთილებს გა-დაცემამ ჩემში გამოიმუშავა ერთგვარი გამძლე-ობა და შესაძლებლობა ყველა დამსწრეთათვის (ქანდაკანბედაც) მიმეწვდინა ჩემი ხმა. ლექცია ორ ნაწილად იყო გაყოფილი. ლექციის დასრუ-ლების შემდეგ სცენაზე შესვლა სხებლდახელი შექმნილი პრეზიდუმიის სხდომა. თავმჯდომარე-ობდა ტრიფონ ჯაფარიძე. გამოსულმა ორატო-რებმა კარგი შედარება მისცეს ჩემს ეტიუდს და გამოსთქვეს სურვილი, ასეთი შრომა ცალეე წიგნად გამოიცესო. ტრიფონმა დამსწრეთ გა-ნუცხადა, რომ ქუთაისში არსებული გამომცე-ლობა მზად აბის ეს ნაშრომი აქ ქუდოქში გე-მოაკცსო. დამსწრენი ტაშით მიეგებნენ ასეო ვანცხადებას. მე უსახოვე სიტყვა თავმჯდომა-რეს.

— ეს ჩემთვის დიდად საბატო საქმეა. ჩემი შრომა ღირსაც არ აბის ასეთი შედარებისა. მაგ-რამ უნდა მოგახსენო, რომ ამ პატრონის სიტ-ყვა მივეცი თურ. „განათლების" რედაქტორს, რომ ეს შრომა ეჭრნალში დაიბეჭდოს. ძალან მიმძიმს მიცემული დაპირებას შეუსრულებლო-ბა.

ჩემი ვანცხადება არ მიიღეს. პირდაპირ მომ-თხოვეს ამ საღამოვე გამომცემლობის გამე-ოსათვის ვადამეცა. უნდა გამოეცუდენ, რომ ხან-მოკლე „პოსა" და „არას" ბძქოლის შემდეგ „კომ" გამარჯვა და ჩემი წიგნი თავმჯდომარეს გადაეციე. დამსწრენი ტაშით მიეგებნენ ამ აქტს. ეს შრომა დაიბეჭდა ქუთაისში, 1917 წელს.

ასეთი წინასწრებით ხასიათის, მოთხრობა ხელს უშლის მოგონების მწყოობრ მდინარებას, მაგრამ მიინც საჭიროდ მივიჩნიე 1914 წლის ამბებიდან 1917 წლის ამბებზე ვადახტომა!

ეუბრუნდები ვივას ამბებს.

საღამოს ცხრა საათი იქნებოდა, რომ ვივას

ოჯახიდან კმაყოფილი და ნასიამოვნებები დაივიწყებოდა. მასხოვს, როდესაც ვეგას ეზოს კიბიდან ჩამოვდებით, ვეამ ხელი ჩამოშობოდა და პირველად ნელის ხმით მიიხრა: გამდლობთ, ბ-ნო იპოლიტე, ცოტათი ამიღლებელი, მაგრამ საერთოდ ჩემი სამართლიანი დატყვევებისათვის, არ მოკლეთ თქვენი ყურადღება შიოსაც.

ეს თხევან-წინადადება დღეი მგოსანისა მეორე წლის შემდეგ შევასრულე. სამწუხაროდ, ვეას მუხანათმა ბედმა უბრუნა, ბევრი რამეს გაკეთება, შექმნა და შესრულება არ დააცალა! ჩემი პატარა წიგნიც შიოზე ვერ ეღიბა და დღეს მგოსანს ხელში ავლი და წიკეთობა. ვინ იცის, შეიძლება დღეს მგოსანს მოწონებოდა ნაწილობრივ მინერალის მთერ შიოს შემოქმედების შეფასება და ორიოდვე გამაზნებელი სიტყვა ეთქვა. მაგრამ ამას მე და ჩემი პატარა წიგნი ვერ ვეღიბებთ.

„განათლების“ 1914 წლის აპრილის ნომერში დამთავრდა ჩემი ეტიუდი „სიმღერა მთის შვილის ვეა-ფმეველი“. ეტიუდში იყო განხილული: 1. ბუნება ვეა-ფმეველის პოეზიაში, ლირიკა პირადი გრძნობა და ვასცდა ვეას პოეზიაში; მოქალაქეობრივი მოტივები ვეას პოეზიაში. ამას შემდეგ ეტიუდი სამი მთავარი ნაწილისაგან უნდა შემდგარიყო: უწინდელი საქართველო — საგმირო პანეები ვეას პოეზიაში (პოემების განხილვა). თანამედროვე საქართველო ვეას პოეზიაში და საქართველოს მომავალი ვეას პოეზიაში. ასეთ დაგეგმვას, როგორც ზემოთაც მაქვს აღნიშნული, საფუძვლად დავდო ვეას შესანიშნავი მხატვრული თქმა:

მემღერება და ვიმღერა
გულზე შვიის სამი იარა, —
წარსულზე ფიქრი მაწუხებს,
აწმყოში არა ყრბი-რა
და მომავლის ფიქრებიც
არაივინ გამიხიარა.

ჩემს ხელში მყოფი მხატვრული მასალის მიხედვით ქართველი მკითხველი დაწინაურდება ვეა-ფმეველი ვეას კატეგორიულ დებულებას, მის ღრმა რწმუნას, რომ თანამედროვე საქართველოს სინამდვილეში — „აწმყოში არა ყრბი-რა“.

მაგრამ, როდესაც ვეას მესამე მხატვრული დებულების მიხედვით, მინდოდა მკითხველისათვის ფართოდ და საფუძვლიანად ვადამეშალა ვეას ფიქრ-ზრახვა, ოცნება-წარმოსახვა სამსუბოტის — საქართველოს მომავლისა, დამესურათებინა ვეას სიტყვებით საქართველოს ცხოვრების მომავალი და სასურველი პერსპექტივა, მე აღმოეჩინე უმასლოდ, ვეას ნაწარმოებთა ორ კრებულში — „თხზულებანი“ და „კრებულნი“ — მე ვერ ვიპოვე, ვერ აღმოვაჩინე საქარო და შესაფერისი მხატვრულ-პოეტური მასალა.

უღაო და უამველია, რომ დღე მამულის-შვილს, სამშობლოს უსახლგორდ! მყოფარულ მგოსანს აწუხებდა ფიქრი არა მხოლოდ წარსულზე, არამედ უამველად მომავალზედაც. ბევრი უფიქრია, უოცნებია სამშობლოს მომავალზე, მაგრამ ცხადდ სჩანდა, უღაოდ ირყეოდა, რომ თავისი ნაფიქრ-ნაოცნებარი, თავისი იმედები ამ საკითხ-საგანზე მას მხატვრულ ფორმად, სიტყვიერად არ ჩამოეთყარებოდა, არ გამოეთქვამს, ამ განსაკუთრებით საქართველო-საგანზე არ უმღერია.

კიდევ პრინციპულად საინტერესო ორი საკითხი იყო ეტიუდში წამოყენებული: ერთი — ვეას პოემების ვეა-ფმეველი-ნათქვამი ხალხურ ეპოსთან და ვეას ენა.

„განათლების“ აპრილის ნომერი, რომელშიაც მოთავსებული იყო ჩემი ეტიუდის უკანასკნელი ნაწილი, მისის პირველ რიცხვებშივე დაუროდა თბილისელ მკითხველებს და ვეა-ფმეველი რაიონის გამოქვეყნებს. ეს იმ დროს ნორმალურ მოვლენად ითვლებოდა; მიუხედავად იმისა, რომ ეთრ. „განათლების“ რედაქციის მთელ შტაბს შეადგენდა მხოლოდ ერთადერთი, ყოფილი-ბიურო ვეა-ფმეველი-ნათქვამი-თული ლუარსაბ ბოცვაძე, რომელსაც საერთა-რი შტაბიაც არ ყავდა. თითონ იყო რედაქციაში შემოსული მასალების წამკითხველ-გადამო-თვლიერებელი, უორექტორი, ნომრების გამგ-ზენი და სხვ. ეთრ-ნალი მისი დაუფიქრებლად იბეჭდებოდა და იგზავნებოდა.

ცოტად-თუ ბევრად მოზრდილი და საყურად-ღებო მხატვრული, პუბლიცისტური ან კრიტიკული წერილი მაშინვე ხდებოდა საგნად მსჯელობისა. შეფასებისა, მითქმა-მოთქმისა. ამ ზე-უღებურ-რი მოვლენით აინსებოდა ისიც, რომ ჩემი წარბილები იტყვევებენ ყურადღებას და მეც ხშირად შეკრებებზე ან ქუჩაში შეხვედრის დროს ნაცნობები მათ შესახებ ჩამომოვდებდნენ საუბარს და, როგორც მიღებულია ასეთ შემთხვევებში, სასიამოვნო და გამაზნებელ სიტყვებს მეტყვოდნენ.

მისის ერთ-ერთ პირველ ლექსში მაშინდელი გოლოვანის პრესპექტზე, მფიქს ნაცვლის სასახლესთან, შემეხდა ჩემი სიერმის მეგობარი იაკობ ცინცაძე (ია-ეკალაძე). საკმაოდ დიდი ხანი იყო, რომ ერთმანეთი არ გვენახა (იაკობი ამ პერიოდში გორში რედაქტორობდა ვაზეთს). გაგვეხარა ერთმანეთის ნახვა. მხურვალედ ვადავტოვებთ ერთმანეთს. იაკობის პირველი აღ-ზნებელი შეძახილი ასეთი იყო:

— იპო, ვეთხელობ შენს ყველა წერილს, წიკეთებ ვეას შესახებაც. ცამდის ავყავს, ძმარ, გენიოსად გამოაცხადე ვეა, მაგრამ, იპ, დანახავ, თუ ყველა შენი ზოტბა-დიდება არ დაიფიქროს და არ გამოთვალათ იმ ორიოდ შენიშვნის-გამო, რომელიც შენ უკანასკნელ

წერილში გამოთქვი. ვაჟა ჩემსავეთ მომთმენი როდისა გამწვებულ შენ მე, მეგობარი!. აბა თუ ხმა ამოვიღე, გამოგვიკათე, შეგვდავე. შენ პართალი იყავი, შენი საყვედური და მძილება ჩემდამი ძმური და მეგობრული სიყვარულით იყო გამთხარაი ვანა მე ამას არ ვგრანობდი?! ვაჟა სხვა კაციი საყვედურს გეტყვის, არ მოგერიდება...

ამ ბაასში ჩვენ ანწრუნანველ ქარვასლას მივეხლოვდით.

— იმე, შენ ხომ „წერაქობჯამი“ არ მიდიხარ? — მოლა ერთი თუ გვალისა, ილოსთან შევდიეთ „ცნობის ფურცლს“ რედაქციაში.

შე დავთანხმდი. შევედი რედაქციაში. მივედი ილია ავლაძესთან. ცოტა ხნის შემდეგ ამ ოთახში, სადაც ჩვენ ილოსთან ვიყავით, შემოვიდა ს. ფიჩხვალია („სიტყვა“). დინე, სერიოზულს, სიტყვაწერი კაცი იყო. რედაქციაში ყველას უძველესი პატივისცემით სარგებლობდა. ჩემდა, ჩერჩულთ გახეთის ახალგაზრდა თანამშრომლები საშისონ „წმინდა ბერს“ ეძახდნენ.

ხელის ჩამორთმევითანაცვე იაკობმა მისთვის ჩვეული უშუალოებით საშისონ მიმართა:

— ბნო საშისონ! რად მივიცი საშუალება ჩემს დაუბინებელ მტერს, ამ ჩემ ძვირფას ამბანავს იბოს თქვენი გახეთის მთელ რიგ ნომრებში გაეფათებე და გაველანძლე?

— ჯერ პირველ ხანებში არ მწყენდა, პირიქით, უფრო შემოყვარდა პირშიმთქველი ძველი ამხანაგი. მაგრამ, როდესაც უფრო „განათლებლში“ მისა ჭება-დღეებით აღსავე წერილები წაეკითხე ვაჟს შესახებ, უკუზე მოვედი, ვაგზარხდი, როგორც შთამომავლობით გურული, ავიღე ხელსი კალამი და ვუბერათულა ანტიკრიტიკა დაწერე და მოგატანეთ, რომ აუცილებლად თქვენ გახეთში დამიბეჭდოთ. ბიჭოს! ვისზე უარესი მე ვარ, რომ დაუნდობელი კრიტიკის ქარ-ცეცხლში გამატიკოთ...

სიცილით და ხარხართ ამბობდა ამას იაკობი და პაჭაის ქიბეში ხელს იყოფდა, თათქოს იქიდან გამანადგურებელი ანტიკრიტიკის ამოღებას აპირებდა. მალე მიხვდნენ, რომ იაკობი ხუმრობდა.

— ხუმრობა შორს იყოს: აა, ნახეთ, თუ ვაჟა ეპოს არ გამოიყვამათოს ამ ორიოდ შენიშვნის გამო, რომელიც უკანასკნელ მის წერილშია გამოთქმულა. ნახეთ, თუ თავისი წერილი თქვენს გახეთში არ მოგათქვამებოთ. შე დიდი ხანია, რომ მას ვიკნობ. ბუნებით ზეიდიისა... საშისონი არ ჩარეულა ლაბარაკში, მეორე ოთახში ვავიდა.

— ხუმრობის ვარეშე, ილია! ეს ჩვენი იბო არ ხუმრობს! ხომ, ხედავ, რა ნაბიჯებს დგამს მისი უკანასკნელი წერილი ყოველმხარე უზადო! ასეთია გორელ ინტელიგენციის აზრი.

წინადადება მომცეს: შენს გახეთშიც მოათავსებინე რამე წერილი; — იმე, იყადრებ პროცენტის პრესაში თანამშრომლობას? — ჩემი მიზნით მოთხრა იაკობმა და ხელი ზურგზე წამითათქვა.

— არა, მეტქი, — სიცილით ვუპასუხე.

იაკობი ერთი თუ ორი დღით ჩამოსულიყო გორიდან. მოიბოდიშა ილოსა და ჩემს წინაშე, თქვენიან ვერ შემოვლო. მოიკითხა საშა სოლოლაშვილი, მეჩე ადგა, გამოგვეშვიდობა და სადაც წაიდა. ნახევარი საათის შემდეგ მეც გამოვიღე რედაქციიდან. უკვე სადლობის დრო იყო და მეც ვავემგზავრე შორეულ ვაკისადენ. რაც „განათლებლში“ ჩემი წერილის რა ბეჭდვა დამთავრდა, მე სპეციალურად ვიგასთან არ შევსულვარ და ვადაწყვეტილი მქონდა არც შეესულიყავი. მერიდებოდა, დრო წაშრთში და ვრცელ ბაასში ჩამებო.

ჩიტაძეების დეპუტანთ „ლინეიკას“ ვუვდიდი. მიიხვდებ, ვიგაც მოდიოდა საშასხურიდან, ჩვეულებრივ ერთმანეთს მივესალმეთ. როგორც ყოველთვის, ჩვენ შორის რაიმე საზოგადოებრივ, თუ ლიტერატურულ საკითხებზე ან ახალ ამბებზე ჩამოვარდებოდა ხოლმე ლაბარაკი: ჩვეულებრივ ყოველთვის ვაბაასების ინიციატორი და დამწყებნი ვიგა იყო. ამ შემთხვევაშიაც ასე მოხდა. ვიგამ მოთხრა:

— კარგად დამთავრდა, ბნო იბოლტე, თქვენი ასეთი ვრცელი და დასაბუთებული ვარჩევა ვაჟას შემოქმედებდა. კარგად ვაგნებებით, რომ პოემა „გველის მქამელი“ ცალკე გამოყვავით და საუფლებიანდ ვაგარჩევით. უკანასკნელ ნომერში თქვენ პრინციპულ და მეტად საუბრადღებო საკითხებს აყენებთ ვაჟას შემოქმედების ვარჩემო. ეს საკითხები უსათუოდ საბოლოოდ უნდა ვაშუქდეს. ჩემთვის დიდად საინტერესოა ვიციოდ (ამას მალე შევიტყობ, მისას ბოლოს ის თბილისში ჩამოვა), ვამოგზავრება, პასუხს ვასცემს ვაჟა თქვენს შეკითხვებზე თუ არა. შე მეონია, რომ უთუოდ ვასცემს. ის ჩვეულებრივ ასეთ შემთხვევებში პასუხობს. ენახოთ...

„ლინეიკა“ მალე ჩამოვდა, გამოვემშვიდობე ვიგას და სეშინარისაკენ ვავემგზავრე.

მიხრივინებდა ჩვენი მგზავრებით სავებ „ლინეიკა“ წყნეთის მტერიან და ოლარიოლორ გზით სეშინარისაკენ, მე კი ამ დროს ფიჩხვალით ვიყავი ვართული: „მხოლოდ ერთი დღის განმავლობაში ორმა, ვაჟას კარგად მენობმა პირმა — იაკობმა და ვიგამ მოთხრეს, გამაფრთხილეს: ვაჟა უსათუოდ ვაპასუხებდით, რაიმეს მაინც იწვევსო. შე ვერ წარმოგიდგინა, რა უნდა წყნოდა ვიგას: ჩემი მისდამი დღუფისებლობა, თუ მხილება; ჩემი უსამართლო კრიტიკა და ტენდენციური განხილვა მისი შემოქმედებისა? არა, ამას არ იყადრებს ვაჟა! ის უსათუოდ იგრძნობს

იმ დიდ საყვარელს, რომლითაც გამოხარია ყოველი ჩემი სიტყვა მის შესახებ. რაოდენ შენიშნა, რაც მე ვგაყვარებ, ეს ხომ წმინდა პრინციპული ხასიათისა და მათი დასმა რად უნდა ვწყვიტო ვაჟს მუთი? — ასეთ ფიქრებში გართული, მე გამოვერეკე მხოლოდ მაშინ, როდესაც „ლინეია“ მასწავლებელთა საცხოვრებელ ბინათან ვატარებდი.

პარის 20-21 რიცხვი იყო. ამ დღიდან სემინარიში (და სხვა სასწავლებლებშიც) ვაკეთებდნენ წყდებოდა და მოწაფეებს წლიურ გამოცდების ჩასაბარებლად ითხოვდნენ. ამ პერიოდში რამდენიმედ მაინც განიტვიტებოდნენ მასწავლებლები ყოველდღიური სისტემატური მუშაობისა და შედეგითიანად გრძობდნენ თავს. მეც, რასაკვირველია, ვიგრძენი ასეთი შეცდებით. თუ ყოველდღე არა, ქალაქს ხუთი-ექვსი დღით მოწყვეტილმა, დღეგამოშვებით მაინც ვიწყე სიარული. ჩვეულებრივ მივდიოდი „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სამდივნოში (ეგრედ წოდებულ, კანცელარიაში). „წერა-კითხვის საზოგადოების“ სამდივნოში ყოველდღიური, სისტემატური მუშაობა წარმოებდა ისე, როგორც ყველა ოფიციალურ დაწესებულებაში. მუშაობა იწყებოდა დღის 9 საათზე და თავდებოდა სამ საათზე... ვარდა წევრი-მდივნისა, საქმეთამწარმოებლისა და წიგნსაცემ-ბიბლიოთეკის გამგებან (ნოქარისა) სამდივნოში 9 საათიდან სამ საათამდე იყო გამგეობის თავმჯდომარე ან მისი მოადგილე.

თბილისში მცხოვრები ქართველი მწერლები ეტრნალ-გაზეთების, რედაქტორები, საზოგადო მოღვაწეები ხშირად დადიოდნენ „წერა-კითხვაში“ (შემოკლებით ასე უწოდებდნენ). თავის სიტუაციის უკანასკნელ დროს, თუ ფიზიკურად შეაქვდა, იყოთ ვოგებდნენ უფრო „საზოგადოებაში“ შემოსვლა და ეტრ. „განათლების“ საქმეებზე ლ. ბოცაძესთან საუბარი. მოხუციებზე აკაკი ხშირად ესტუმრებოდა „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ და გამსაუბრებელი უფროა შიო მღვინეშვილთან საუბარი. რაიონებიდან ჩამოსული ქართველი მწერლობისა და ელტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის წარმომადგენელი, პირველ ყოვლისა, თავის მოვალეობად თვლიდნენ იქ შესვლას და ამ ელტურის შტაბში ცნობების და ინფორმაციების მიღებას.

„საქართველოში წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ რაიონული (ან ქალაქის) ფილიალების, განყოფილებების თავმჯდომარეები და გამგეობის წევრები ხშირად ჩამოდიოდნენ საქმეების გამო თბილისში და პირველ რიგში ესტუმრებოდნენ თბილისის „წერა-კითხვის“, ასე რომ კანცელარია ირახდროს, არ ვანიციდო მაშველთა ნივლებობას.

იქ შესვლა, სხვა მიხვედლებთან შეხვედრა, მათთან ბასი, რასაკვირველია, დროის დაკარ-

გვად არ ითვლებოდა. ჩვენ, წერა-კითხვის გამავრცელებელს (თბილისელს) არ გვეუბნებოდა ყოველდღე ან კვირის რამდენიმე დღე ვყოფილიყავით და გვემუშავა სამდივნოში, მაგრამ ყველა ჩვენთანავე, თუ თავისუფალი დღე ექნებოდა, თავს მოვალედ თვლიდა იუცილებლად მისულისა, ამას გვაუბებდა და გვაყარებდა საზოგადოების დიდი ნდობა!

ათი საათი იყო, რომ საცულარიში შევედი, იქ დამხდნენ: დავით კარიჭაშვილი, ალ. ყიფშიძე (ფრონელი) და ვარ. მურჯანიძე — მდივანი-საქმეთამწარმოებელი. ლაპარაკობდნენ პროფ. ხახანაშვილზე და მის სახელმძღვანელოს შესახებ, რომელიც „საზოგადოებამ“ გამოსცა, როგორც ზემოთ მკვეს მოხსენებული „ქართული სიტყვარების“ ეს სახელმძღვანელო სარეცენზიოდ მე მქონდა გადმოცემული. პროფ. ხახანაშვილი გაგვზავნა რამდენიმე ვეზემსლარი მისი ნაშრომისა. მას მიუღია წიგნები, გაცნობია და ახლა წერილი გამოუგზავნია „საზოგადოების“ გამგეობის სახელზე, რომელშიაც მადლობას უცხადებდა თავმჯდომარეს და გამგეობის წევრებს წიგნის გამოცემისათვის.

— ალექსანდრე რომ ვაცნობოდა იპოლიტეს რეცენზიას მისი წიგნის შესახებ, შეიძლება სწევროდა კიდევ, ახლა კი მადლობას უხდის იპოლიტესაც. — სიცილით ჩაიღპარაკა ვარლამმა.

ვარლამმა წერილი დაკეცა და კონვერტში ჩაღო.

ამ დროს შემოვიდა პორტუგალით ხელში ქუთაისელი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე-ტრიფონ ჭაფარიძე. მას ყველა დამსწრენი კარვად ვიცნობდით. „საზოგადოების“ ყოველწლიურ კრებაზე ის ესწრებოდა, როგორც დელეგატი და ვრცელი, პათეტური სიტყვით გამოდიოდა. ცოცხალი, მოძრავი, ყოველთვის აღზნებულად მოლაპარაკე ადამიანი იყო. ტრიფონი სემინარიული იყო, ზემო სკოლის ამბანავი. პედაგოგობდა, კლამიც უბრალო.

ტრიფონმა საქაროდ მოგვეკითხა ყველა, ზელო ჩამოგვართვა. მეტე ასე მიმართა ალექსანდრე ფრონელს:

— ბ-ნო. ალექსანდრე! თბილისში ჩემი ჩამოსვლის ერთ-ერთი მიზანი ის იყო, რომ თქვენც მენახეთ სპეციალურად და მეტოხვა თქვენთვის, თუ მოგეპოებათ, რაიმე საბუთები, დოკუმენტები, აქრასულთა, რეკვიზიტებულ გაზეთების ნომრები და სხვა მასალები, რაც 1905 წლის რევოლუციას და შემდეგ რეაქციას შეეხება. მე ჩემს მუშეუში მინდა ერთი პატარა განყოფილება ვაგზავნა. მაგრამ ამის შესახებ აქ მე სიტყვას არ ვაგავრძელებ. ვთხოვთ დამინიშნოთ დრო, გეაბლებთ და უფრო დაწერალებით იქ მოგვლაპარაკებით.

ალექსანდრესაც ლაპარაკი არ დაუწყია ტრიფონთან. შეთანხმდნენ ახლად შეხვედრის დროს შესახებ.

ტრიფონი აღექსანდრეს ფეხზე მდგომი ვლადპარაკებოდა, ვატენილი პორტფელი ხელში ჭჭირა. შემდეგ პორტფელი მაგინაზე დადო, სკამზე ჩამოყდა და თავისი შესამჩნევად ამბურთული დიდი თვალებით იქ მყოფნი ავითვალთვრჩავათვალთვრჩა. პირველად, ალბათ, მე მოვხვდი მის თვალებს და მომამახა:

— ბო! (ასე მესაძანრე მე ჩემი ყოფილი სემინარიის ამხანაგები), რომ იცოდე რამდენი ლაპარაკი და მოთქმა-მოთქმა იყო შენს შესახებ, პარლამირ გაგვიკვირდებდა. იცი, ვინ იყო შენი ასეთი დიდი პაპულიაჩიხატორი? სილოვან ხუნდაძე...

და ტრიფონი მოყვა იმ ამბავს, რაც მე აღექსანდრემ უკვე ვაღმომცა გვიას სახლში, მაგრამ უფრო დაწერილებით და ეფექტიანად. და ასე დაამთავრა თავისი გრძელი მოთხრობა:

— პირველი შენი წერილების მიხედვით, სილოვანი შენ პანეგირიკოსს, ვეყას მუხობტებს გიწოდებდა. ამას არ ვიწონებდა. მაგრამ შენი წერილების დასასრულმა და შენ მიერ დასმულმა სერიოზულმა საკითხებმა ვეყასადმი ძალიან ჩააფიქრა. გაკეთებული დასკვნები ნაადრევი მოუვიდა. ეს მას აშკარად აგრძობინებს მისმა დიდმა პატრისმცემელმა კი, დიდი წერილის გამოგზავნა უნდაოდა თბილისში; უტყუა, ვადაიფიქრა... ერთს კი ამბობს და დაეინებით იმეორებს სილოვანი:

— ვეყა ისე განებზერეს „ივერიელებმა“, რომ, არამცთუ რაიმე წუნდებას, უბრალო შენიშვნასაც ვერ მოითმენს და აუცილებლად კრიტიკის გამოეკამათება.

ტრიფონს ლაპარაკი შეაწყვეტინა ახალი პირის შემოსვლამ. ეს იყო სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებლის ქართული ენის მასწავლებელი და სენაის „წერაკითხვის“ განყოფილების აქტიური გამგეობის წევრი — ვიორჯი ვამბარედი. მალა-მალა, ლამაზი, ყოველთვის შებღვახსნილი ახალგაზრდა. ჩემზე სამი-ოთხი წლით უმცროსი იყო, მაგრამ ყოველთვის ტბილი მეგობრობა გვქონდა. სემინარია კარგად დაამთავრა: შევედო ავადმიაში წახუდიყო ვოლოტორიად, მაგრამ თავის დახმავი, სენაეც, მასწავლებლობა არჩია. მესმოდა-მისი ქება: ქართული ენის კარგი მასწავლებელიყო. ვიორჯის შემოსვლისთანავე ტრიფონი და აღექსანდრე წამოდგნენ, გამოგვეშვიდობნენ და წავიდნენ.

ვარლამმა ვაჟა-ფშაველასე შეწყვეტილი სიბარტი განავრძო:

— გუშინ შიომ (მღვიმელი) მითხრა, რომ ვეყას სანდრასთვის წერილი მოუწერია და იქ, სხვათაშორის, ამბობს, ვართავაგებს უენანსკელ წერილზე „განათლებაში“ უსათყოლ პასუხი უნდა ვაუციო.

მე, შეძლებისდაგვარად, ვეყას შემოქმედების შესახებ ვთქვი გულწრფელი, სიყვარულით და პატრისციმით გამოთბარი სიტყვა, ზედმეტადაც მოუწონენ და ვეყე, რაც მოსაწონი და საჭებია,

სრული მიუდგომლობა და ობიექტივობა დაეცათ მისწინა, როდესაც საქმიანი, პრინციპული, ზოგადი, ეროვნული მნიშვნელობის საკითხები დასვნი. პოეტის პიროვნებას, მას პირადი ღირსებას მე არ შევხებია ვაკვიროთაც კი. მამ რა უნდა თქვას ვეყამ ჩემს შესახებ, როგორც კრიტიკოსზე? რაში უნდა გამამტყუნოს? რაში უნდა მამხილოს მეტი, ვეჭვირობი.

მე გგარძნობდა, რომ ჩემი ეტიუდის მითხველებს ვეყა ვერ დაარწმუნებდა ჩემი კრიტიკის არაობიექტრობაში, ტენდენციურობაში, მით უმეტეს სურბილში — შეგნებულად, დაუსაბუთებლად დამემციოებინა დიდი პოეტის შემოქმედება.

ამიტომ სრულებით დაშვიდებით ვეჭვირობდი და მოველოდი ვეყას გამოხმარებას.

1915 წლის საზაფხულო გამოცემა დამთავრდა სემინარიაში, ცოლ-შვილით დასასვენებლად წავიდი ს. ზეინეში, ზემო იმერეთში, სოფელში თბილისიდან მომლოდა ქერანალ-ვახუციბი.

და, თ, ერთ დღეს, ზუსტად არ მახსოვს, ივლისის ბოლო რიცხვებში, თუ ივნისის პირველ რიცხვებში „სახალხო ვაზეთში“ ვეყას ვრცელი, დიდი წერილი დავინახე ასეთი სათაურით: „პასუხი ბ-ნ ივ. ვართავაგას“. (შემდგომად, როდესაც ამ წერილს ვეყას ვეყლა თბულებების გამოცემის დროს ბეჭდავდნენ, გამოცემლებმა: სახელწოდება შეუცვალეს. დღეს ასეთი სათაურით იბეჭდება „კრიტიკა ბ-ნ ივ. ვართავაგას“).

ვასაგება, თუ რა დავკვირვებით და ინტერესით წავიკითხე მე ეს წერილი. წერილმა პრინციპიალურად, არსებობად, მიუხედავად იმისა, რომ წერილი თითქოს ჩემს წინააღმდეგ იყო მიმართული, დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე. მე ვივარძენ, რომ ეს წერილი დიდი ისტორიული მნიშვნელობისა იყო, რომ ისეთი იშვიათი ისტორიული დოკუმენტი იყო, რომლის შესავსი და ზადალი არამც თუ ქართულ ლიტერატურის ისტორიაში, XIX ს. მდიდარ რუსულ ლიტერატურაშიაც არ მოიპოვებოდა. ეს ვეყას წერილი შეიცავდა გულლი, მართალ, შეუღამაზებელ აღსარებას მისი შესანიშნავი პოემების შექმნის რთული პროცესის ვარშემო. ვეყა დეტალურად აღნიშნავდა იმას, თუ რა აიღო მხალად თავ-სი პოემებისათვის ხალხურ პოეზიიდან, თქმულებიდან, როგორ, რა სახით, რა მოცულობით შეიტანა ეს მასალა მათში; აღნიშნავდა იმასაც, თუ რა არის შექმნილი, შეტანილი პოემის ფანტაზიით, გამოგონებით. ვიმეორებ: ეს თითქმის უმაგალითო შემოქმედებით აღარებაა დიდი პოეტისა.

ამის ანალოგისაც ჩვენ ვერ ვხედავთ XIX საუკუნის რუსულ და ქართულ მხატვრულ ლიტერატურის ისტორიაში.

როგორც ვიცი, პეშენმა დაწერა სუბმოქ-

მედებიანი ტრაგედია „ბორის გოდუნოვი“, დიდი პოემა „პოლტავა“, მოთხრობა „კაპიტნის ქალწული“. ყველა იყო დიდი, პუშკინი არ მალავდა, რომ მათ შვედნის დროს საფუძვლად ჩაარგებლა კარამზინის ისტორიით და ხალხური თქმულებით. მაგრამ პუშკინს შთამომავლობისათვის არ დაუტოვებია ცნობები იმის შესახებ, როგორ და რა მოცულობით ისარგებლა მან მასალათა და რა ვეუთენის მის მხატვრულ ფანტაზიას.

ლერმონტოვმა შვედნის თავისი უკვდავი პოემა „დემონი“ და მისი შვედნის პროცესში უსათუოდ ისარგებლა და გამოიყენა ზოგადი ფალოსფერი აზრ-იდები და ხალხური თქმულებებით. მაგრამ ჰყვარს ვიცი, რა დონით, რა მოცულობით, შეცვლა-შეცვლებით, თუ პირდაპირ შეუცვლელად ისარგებლა ლერმონტოვმა მის მიერ თავმოყრილ და შესწავლილ მასალათ. არ ვიცი, დღეად საინტერესო კი იქნებოდა თითონ ლერმონტოვს ამის შესახებ რამე ეთქვა. აქვე ითქვამს ილიას „განდევლის“, „დემონი თავდადების“, აკაის „თორნივე ერისთავის“ „ეკიკლიკის ნაშრობის“, „გამზრდელის“ შესახებ.

არც ილიას, და არც აკაის მკითხველი თავის შემოქმედებით ლაბორატორიაში არ შეუყვანია და თავისიანი შემოქმედების პროცესი და ამ პროცესის დეტალები არ გაცვნია მათთვის. დამუთანხმებით, რომ ეს ყველა დროს და ეპოქის მკითხველისათვის დღეად საინტერესო იქნებოდა.

აი, ამ მხარემ ვეფას საპასუხო წერილისამ, მისი აღსარების დღეად ისტორიულმა მნიშვნელობამ, ამ შეგნებამ, რომ ასეთი იშვიათი აღსარების გამოთქმას ბიჭვი მისცა ჩემმა ეტიუდმა, მე საბოლოოდ და კმაყოფილება მაგრძნობინა და სრულებით დასრულია ჩემში ის წყენა, რომელიც მე, როგორც ავტორს, ვეფას ორიოდ ფრანხამ მომაყენა წერილის დასაწყისშივე.

მე გადავიყვარე ვეფას საპასუხო არაფერი დამწერა. თუ სადმე შემხედებოდა, არაფერი მეგრძნობნებოდა მისთვის. სხეუთონ საუბარშიაც ვეფას აუცი არ შეთქვა, სამწუხაროდ, ვეფას მე არ შეგვედრებოდა: მალე გარდაიცვალა და შევით შეიშომა ქართული მეფისათა პარანსი. ვავიდა ორმოცდაშვიდი წელიწადი მას შემდეგ, რაც ვეფას წერილი „კრიტიკა ბ-ნ ი. ვართაყვასის“ დაიბეჭდა. ამის შემდეგ ის ბევრჯერ დაიბეჭდა (განსაკუთრებით საბჭოთა პერიოდში), მის შინაარსს, ვეფას შეხედულებას, მის მიერ გამოთქმულ შეხედულებებს (კერძოდ, ჩემი ეტიუდის შესახებ) ქვედა და ახლც (განსაკუთრებით დღეს) თითქმის ყველა წერა-კითხვის მცოდნე ქართველი იცნობს. ვეფას ამ წერილის ცოდნა დღეს საუბედებოდა ყველა სსუდო და უმაღლესი სასწავლებლის მოსწავლასათვის.

ჩემი ეტიუდი კი, რომელმაც გამოიწვია საპასუხო ვეფა, დაიბეჭდა გავრცელებულ, ნაკლებ ტირაჟიან, სპეციალურ ჟურნალ „განათლებლის“, ვეფას „პასუხი“ დაიბეჭდა „შედასრულებული“ გავერცელებულ გაზეთში, რომელსაც ბევრი მკითხველი ყვავდა.

მართალია, ჩემი ეტიუდი „სიმღერა მთის-შვილის — ვეფა-ფშველასი“ რამდენიმეჯერ გამოიცა, მაგრამ ეს გამოცემები ნაკლებტირაჟიანი იყო (2000, 3000 კალი) და ამისათვის ჩემს ნაშრომს, ვეფას წერილების მკითხველს, შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, ერთი მეხუთედიც არ იცნობდა და დღესაც არ იცნობს. ეს აიხსნება იმიტომ, რომ ვეფას ნაწერების არც ერთ რედაქტორს, რომელიც ვეფას ამ წერილს ბეჭდვდა, აზრად არ მოსვლიდა, საჭიროდ არ მიუჩნევია თუ მთლად არა, შემოკლებით მაინც, მოეყენა ჩემი წერილიდან (ეტიუდიდან) ის ადგილები, რომლებმაც ვეფას პასუხი გამოიწვია. სხვა არა იყოს რა, ეს მკითხველს უფრო გააჩვევდა ისტორიულ დოკუმენტის გავგებაში.

მე ეს საკითხი დამამსვენია ამ 47 წლის წინათ არა ტრაფარეტად ქვეულმა რეცენზენტ-კრიტიკოსთა ჩვევამ — რავინდ სრულყოფილი და უნაკლო იყოს ნაწარმოები ამ წერილის მთლიანი შემოქმედება, მაინც მათში უსათუოდ რაიმე ნაკლი და დეფექტი აღმოაჩინოს. ვის არ სძენია, ან ვის არ წაუტოხავს მომამზებრებელი ფრანხა: „ქარვია, მშვენიერია, მაგრამ...“ არა, მე ჩემს თავს დანაშაულად ჩაუთვლიდი, გავმართლებულად შევიტოვადეი ქვეშარტებისა და ისტორიის წინაშე, რომ შეურბობლად არ მეთქვა, რაც ვთქვი. მე ყოველთვის იმ რწმენისა ვიყავი და ღრმა მოხუცებულობაშიაც ის მწამს, რომ კრიტიკოსი დიდი მხატვარ-მწერლის შემოქმედებაშიაც ერთსა და იმავე დროს უნდა იყოს შეყვარებული მეზობე — პანეგირიკოსი და მოუსყიდველი, გულმართალი ნაკლის მარვენებელიც. ვეფას ერთმა, პირველი შეხედვით თითქოს სხვათაშორისოდ, გაყვრილ წარმოთქმულმა ლექსმა მე მომცა ფართოდ მოვიტარებული კრიტიკული ეტიუდისათვის სადა, მარტავი გეგმა.

ორი ნაწილი ვეფას მიერ მოცემული გეგმისა (წარსული ვეფას პოეზიაში, აწმყო ვეფას პოეზიაში) მე შეძლებისდაგვარად, ვეფას შედეგების დახმარებით, ვეცადე, თითქმის დეტალურად ვაეშალე და ნამდვილ მის შეხობრებულ პანეგირიკულ გავგებაში.

გეგმის შესამე ნაწილისათვის (მოშავლის შესახებ), სამწუხაროდ, მე საქირო, პირდაპირ, მოშავლის არამცთე მთლიან სურათის, მისი კონტრების მარვენებელი დეტალებიც ვერ ვიპოვე, ვერ გამოვჩხრიკე. ამანარად შესამე ნაწილი ჩემი ეტიუდისა ვაუშვალად, დაესრულებლად დარჩა. ეს ფაქტი მე თითონ დაუფა-

რავად ავლნიშნე. არ აღმენიშნა? დიპლომატიკურად გვერდი ამეარა? არა ეს მე ვერ შევძელი. სიმართლე ვთქვი. დანაშაული ჩავიდინე? ყველასათვის ცხადზე უცხადესად გამოიტყვა, რომ დანაშაული არ ჩამიდენია. პირიქით, ამ ფაქტმა წარმოშვა ვაჟას ის დიდი ისტორიული მნიშვნელობის აღიარება, რომელიც გამოთქმულია წერილში „კრიტიკა ბ—ნ ივ. ვართავაგასი“.

ისტორიამ, ახალმა თაობამ სთქვას თავისი სიტყვა, გამოთქვას თავისი მსჯელობა: ერთი დიდი, სასახლო, საამაყო საქართველოს გენიოს შვილის — ვაჟა-ფშაველას და მეორე საქართველოს შორივი, მომაკვდავი, პატარა კალმის პატრონის — ჩემს შესახებ.

ჩემდა საბედნიეროდ, ისტორიამ ჩემი ყოველთვის (წარსულში, აწმყოში და მომავალშიც) პატარა სახელი მჭიდროდ დააკავშირა გენიოს შემოქმედ ვაჟას სახელთან სწორედ იმ წერიალში („კრიტიკა ბ—ნ ივ. ვართავაგასი“). სანამ საქართველო იარსებებს, სანამ ქართველი ხალხის გენიოს გამომსახველი ქართული ლიტერატურა იკავშირებს (იმ მარადისობაში ჩვენ ექვი არ შეგვაქვს), ვაჟას ნაწერებიც და მათ შორის

„კრიტიკა ბ—ნ ივ. ვართავაგასი“ უდაოდ და უშეველად დიდი ტირაჟით გამოიცემა.

ახეთ ბედს შორივი კალმოსნებრი და მათა გებრები იშვიათად, ძლიერ იშვინათად მწიგნობრები მაგრამ ხომ მოვეხსენებთ პატარა აღამიანის თვისებაც — ბუნებრივი ნორმალური თავმოყვარეობაც. დიდთან, გენიოს მწერალ-შემოქმედთან შეკამათების უფლება პატარა კალმოსანსაც აქვს. მასაც შეუძლია შეამჩნიოს დიდი გენიოსის აზრ-შეხედულებების შეცდომა და ეს აშკარად აღინიშნოს. უნაკლო და სრულყოფილი ვინ არის, ან რა არის სამყაროში?

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას არ ახლავს არაფერი ჩრდილი ამ მხრივ. ჰუმანიზმით, თავისუფლების სიმღერით, ძმობა-ერთობის ანთუზიითაა გაშუქებული მთელი მისი შემოქმედება. ვაჟას შემოქმედების ამ თვისებებით აღფრთოვანებულმა მე, პატარა კალმოსანმა, შესაძლებლობისა და ნიჭიერების ფარგლებში, ვცადე მეთქვა ღირსეული და დამსახურებული „ქება-თაქება“.

ამავე დროს არ მოვერიდე დიდს პოეტს და რამდენიმე საყურადღებო და ახსნა-განმარტების მომთხოვნი საკითხებიც დავსვი.*

* (იპოლიტე ვართავაგასის მოგონებები დიპლომატიკურად და მკითხველად შემოკლებით). რედ.

მ. ელიოზიშვილის „მოლოდინი“*

მ. ელიოზიშვილმა მკითხველის ყურადღება წერ კიდევ მაშინ მიიპყრო, როცა გამოქვეყნდა მოთხრობა „ბებერი მეზურნეები“. ჩვენი პრესაც სათანადოდ გამოეხმურა ამ მოთხრობას. ბუნებრივია, მკითხველი მწერლისაგან ახალ ნაწარმოებებს ელოდა „მოლოდინი“ უწოდა მ. ელიოზიშვილმა მოთხრობების კრებულს, რომლითაც იგი წარსდგა მკითხველის წინაშე.

„მოლოდინი“ ჰქვია კრებულის პირველ მოთხრობასაც. სამამულო ომში მრაველი აღამიანის სიცოცხლე შეიწირა. მან დიდი ფიზიკური და სულიერი ტრავმა მიაყენა ჩვენს ხალხს, ჩვენს საზოგადოებას. მართალია, ქვეყანამ კრძალობები მოიშვეს, გკონომიურად უფრო მშაღარი გახდა, მაგრამ ომმა განა მარტო ეს კვალი დასტოვა? მთავარი და საზოგადოებისათვის ჭერი კიდევ მოუტოვებელი ის სულიერი ტრავილუბია, რომლებიც დღეს-დღეისათით ატყუია ხალხს. წერი კიდევ შეზღუდებით შავებთან დედებს, რომლებსაც შეილის დაღუბების ცნობა დიდი ხნის წინათ მიუღიათ, მაგრამ იმედი მაინც არ დაუკარგავთ. მათი მსჯელობის ლოგიკა მარტოეია: იყო შემთხვევები, დაღუბების ცნობა მოსულა, მაგრამ დაღუბული „მკედრებით აღმდგარა“. იმედი, მოლოდინი ასულდგმულებით ამ აღამიანებს. იმედი, მოლოდინი ასულდგმულებს საღვურის „ნასელონი“ იპოლიტუსაც.

ომია იმის მიზეზიც, რომ იპოლიტუს შეილი-შეილი ერთი უქნარა და დოღრიოლა გამოდგამა, ვინ იქნებოდა ბავშვის აღმზრდელი, დედა გაუთხოვდა, მამა წარში დაიკარგა. ბაბუა იპოლიტემ კი, ოჯახისათვის ლუკმა-ბერი რომ ეშოვა, საღვურზე „ნაქელიკობა“ დაიწყო, და ვაჭარკებული დოღრიოლა, ისეე ბაბუას სარჩენია. ვერ გაზარდა იპოლიტემ შეილიშეილი. იგი ხომ „საღვურზე აღამებდა და საღვურზე ათენებდა... ოჯახის მწვეული უფრო ომის დროსაც იპოლიტე იყო და შემდეგაც“.

ომის დროსაც და ომის შემდეგაც იპოლიტეს

ფიქრები დრონტზე დაქარგულ შეილს დასტრიალუბდა. მასზე ფიქრი აეოცხლებდა, ამოქმედებდა. შეილის სახე და მისი დაბრუნების მოლოდინი სიბერეს უშუბუქებდა. იპოლიტეს შეილის მოლოდინში გული კლდესავით აქვს ამიტომაა, რომ იგი ტვირთს შედარებით მსუბუქედ ეწევა.

✓ ფსიქოლოგიურად სინტერესოა ნოველის ერთი ფეტალი. იპოლიტეს ანდროს სახელი მოესმის ბავშვზე. ინსტინქტურად მოიხდადეს და დაინახეს, რომ ვიღაც ახალგაზრდა კაცი ფანჯარაში ჩემოდანს აწოდებს. აღბათ, ეს არის ანდრო, — გაიფიქრებს იპოლიტე. რა ზანტა და მოქუნელი ჩანს? და უცებ მშობლის წარმოდგენაში ამოტივტივდება მისი შეილი ანდრო.

„ანდრო! ანდრო!“
მერე უცებ მთელი საღვურა იძახის:
„ანდრო! ანდრო! ანდრო!“
იპოლიტე ყურებზე ხელს იფარებს, ისეე იშორებს, იფარებს და ისეე იშორებს „ანდრო, ანდრო უწივის ყურებში“.

ანდროს სახელის გაგონებამ და იმ ვიღაცას ანდროს მიმსგავსებამ მის ცნობიერებაში აღდგინა ანდროს სურათი.

✓ გამოკრულად ძლიერადაა დაწერილი ნოველის ფინალი, სადაც ტვირთის სიმძიმის განცდას იპოლიტე ნაბიჭების თვლით აშუბუქებს და ეს ნაბიჭები სწორად ათას ცხრაას ორმოცდასამს მიაწევს.

მწერალმა კარგად იცის, რომ აღამიანს, რა ასაკშიც არ უნდა იყოს იგი, მოთხოვნილება აქვს რაიმეს აკეთებდეს, რაღაცას ქმნიდეს, აქტივობდეს. მაგრამ ისიც ხომ ფაქტია, რომ ცხოვრება იცვლება, რაც გეშინ საზოგადოებისათვის საჭირო იყო, — დღეს მოქმედებულოა. მის ადვილს სხვა, რაღაც ახალი იქერს. სწორად ვანსაყუთრებით სიბერის წლებში აღამიანი ამ საბლეს ვერ ეგუება. არც დრო რჩება ამისათვის და ცოცხალ მუშობად ქვეყლნი წარსული დროის უტყუ მოწმედ რჩებიან და დრო-კამისაგან გახუნებულნი საზოგადოების მსუბუქე ღიმილს იმსახურებენ. „ბებერი მეზურ-

* მერამ ელიოზიშვილი, „მოლოდინი“, საბჭო-თა მწერალი, თბილისი, 1961 წ.

ნები“ და „პაპა სიმონი“ კოლორიტულად და ნათლად გადმოგვცემს იმ სურათებს, რომლებიც ამ რამდენიმე წლის უკან მიემატნენ წარსულის აზრდილებს.

ადამიანის დიუთკებელი სწრაფვაა გადმოცემული მითხრობაში „უკანასკნელი კონწალა“. რა აუცილებელია გაბრომ ბაფირზე ჩამოკიდებულმა გადაღბის ადიღებელი მდინარე სწორედ იმ ღამეს? ხომ შეიძლება დაუცადოს ადიღებელი წყლის დაფარღნას? შწერალი ამ ქუევის გასამართლებლად ქმნის ვარკვეულ სიტუაციას: ჩატეხილა ხიდი, გაბმული ბაფირი, რომელიც სწორედ მის სახლთან იწყება, ამობოჭრებული მდინარე, საიდუმლოს ვაგება, თეონას ქმრის ადიღებულ წყალში დახარბობა და ამ ნიადავზე გამოწვეული მისწრაფება—შეორე მხარეზე გადასვლისა, რათა თეონას აცნობოს, რომ იგი კონწალაანთ შთამომავალი არ არის—ქმნის ფონს; რომელზედაც ამორტავდება გაბროს წარსული ცხოვრება. სწორედ ეს უბიძგებს გაბროს თეონასაკენ. ამის შემდეგ მკითხველს სრულიად ბუნებრივად მიანია გაბროს ბაფირზე ხელით ჩამოკიდება და განუწყვეტელი — „მოვდივარ, მოვდივარ!“ ძახილით ლახების გადაღახვა.

ადამიანის უოველ მოქმედებას, დაღებობის ან უარყოფითს არსებობისათვის ბრბოლით გამოწვეული ობიექტური ან სუბიექტური გამოართლება გააჩნია. მაგრამ ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა, საზოგადოებაში ცხოვრობს და არ შეიძლება საზოგადოებრივ აზრს, საბოლოოდ, ანგარიში არ ვაუწყოოს.

არსებობის აუცილებლობა აიძულებს სარდოს („სარდო“) არაწესიერი ვზით იშოგოს ოჯახისათვის სარჩო-საბადებელი. მას მთელი ქონება სტიქიური უბედურების გამო დაღუპულ ცხვარში გამოუბარეს. სარდოს მოქმედებამ მისი ოჯახის დაღუპვა გამოიწვია. თუმცა სარდო ჩადენილი მოქმედებისათვის, სუბიექტურად მართალი იყო, მაგრამ თვითონ ფაქტი (ჭურღობა), რისთვისაც მან ფეხი დაჰკარგა, პატიოსანი ადამიანისათვის დიდად სამარცხიონო ღაქაა. სწორედ ასე ვანიცდის სარდოც ამ ამბავს და ამიტომაც, რომ სოფლიდან სოფელში დაღებებმა გაიკვებნენ თუ არა ახალ სოფელში მისი ფეხის დაკარგვის ისტორიას, სარდოც აიკრავს ვუდა-ნაბადს და იჭაურობას ვაცილება. ნათქვამია „სახელის ვატეხავს თავის ვატეხვა სქობითო“, და სარდოც სწორედ ამ დღეშია. მაგრამ სარდო ბუნებით კეთილია, მაინც ხალხზე, სოფელზე ფიქრობს, მისთვის იღწვის. სოფლიდან წასული სარდო მდინარეს მთიდგა. სარდოს სულიერი განკლებილი დიდა სიუაქიზობა და დამაფრებლობითაა ვადმოცემული. წეიშდა, დაინახა, რომ მდინარე ადიღებულ იყო, ბაფირს აცხატებდა. მივიდა, „რამდე-

ნიმეგრემ ვადაატრილა ბორბალი. კარი ნაიკეტა. მდინარემ თავიბრი დაიმტკარა რეინის კარებზე და პირი იბრუნა. სარდო ისევ დაწვა ყვარჩნებს... მდინარე კალაბრტში მობორბავს, სარდოც ვა შარავზაზე...“

შწერალმა თავის გმირს საბოლოო თავმსახური ქალაქში მოუჩინა. „ქალაქში არის ოცი ათასი სახლი და ოთხასი ათასი მკეთოვრები. ქალაქში შენღება კიდევ ხეთასი ახალი სახლი დ მისახლებობა ვაიზრღება.“

ქალაქი განთავბულია... ადამიანის ახალ ვარემში მობვეღრას უოველთერს თან ახლავს ერთგვარი უხერხელობა და სიტუაციის დაძღვის ცდა. სწორედ ესაა აღწერილი მითხრობაში „პირველი და ოცდამეტერთმეტე დღე ვეირაბში“. ნოღარ დათიგა-შვილს პირველი დღე ვეირაბში სიმწრის დღეა. იგი ნიზაბს ვერ ჰმარობს, ნაღმების ვრიალი ვულს უხეთქავს, პაპიროსიც ვერ ვაუბოლებია, რადგან ასანთი დაღბობია. მუშეები მის მოუხერხებლობაზე იციანან. ნოღარს კ პგანიია, რომ მის დასციინან. ისეთ დღეშია, ღამის იტიროს. მაგრამ აი, ვაღის 31 დღე. ნოღარი ვარემის შეეჩვია. იგი ახლა ვეირაბში თავს ლაღად ვრამობს, ყურებს თითებით აღარ იცობს ნაღმების აფეთქების დროს. ხოლო ხელფასი? ხელფასი უკვე იმდენი აიღო, რომ შოქშიაა ნახვეარი დედას ვაუგზავნოს 17 წლის ქაბუქმა.

საინტერესოდაა აღწერილი ყიზლარის მთის სამოვრებელ მყოფი ქართული მწვემსების ცხოვრება ნარკვევში „ფეხით ვათელილი ათასობით კალმებრა“. ამ მხატვრულ ნარკვევში კარგადაა გამოკვეთილი ხასიათები: წარმოშობით იმერელი, „უოჩაღ ვეტიქიმისა“, რომელიც ქართლში დამებრებულია, მაგრამ დასაუღური სიღვივებ ისევ შერჩენია. იგი „პართელის სიღარგისთან ისეთ კონტრასტს ქმნის, თითქმის სამი დღის უძილოებში სამი დღის გამოძინებულ ჩავარღნილა... ცხვარსაც და კაცსაც ერთნაირად უვლის...“, წითელი ვიორგი, რომელიც ომის დროს ვაციუნებული არავის უნახავს, ახლა მუცხვიარეობის ბრიგადის სელმღევენელის და სასახლო მონღვევბიც აქვს. ასევე საინტერესოდაა აღწერილი ჩიტაშვილებისა და მათი მძაღალიცების კომუნისტური შრომის ბრიგადის უოველდღიურა საქმიანობა, ფიქრება და მისწრაფებანი.

მერამ ელიოზიშვილი გმირთა ხასიათების გახსნისას არ იყენებს პრინციპულ სიახლეებს. გმირის ხასიათს ჰშირად მთივე სიტყვებით ვადმოგვცემს აღწერით ხერხს უპირატესობას თხრობაში ანიკებს.

მწერალი განსაკუთრებულ უურადღებას აქცევს ლექსიკას. ქართლის დიალექტში პო-

უღონს იგი უმოკერებად ლიტერატურაში მანამდე გამოუყენებელ სიტყვებს. შეიძლება ზოგი მათგანის შემოტანა საღაო იყოს, ვერ დამკვიდრდეს ჩვენს ლიტერატურაში, მაგრამ თვით ფაქტი ძიებისა და სიტყვაზე მუშაობისა მისასალმებელია.

წიგნი ზოგჯერ ვხვდებით უხეშ შედარებებს, მაგალითად, პაპა სიმონი „ღალამებისას იხეე ლოგინს მიაშურებს, ეპოსის ქიასავით გავ-

ებევია საბანში“; ან კიდევ, „ფხვები უღონოდ დაეკიდება ურწყავი კომშებოვით ქაქქქქქქქქ და უწყვი მუხლებს“.

„მოლოდინი“ მზარდი შემოქმედის ფანტაზიისა და ოსტატობის ნაყოფია და შემდგომშიც უნდა მოველოდეთ ნიქაიერ ახალგაზრდა მწერლისაგან ასეთ მართალ მოთხრობებს.

გ. მახვილიძე

„როგორ ამეტყველენ ლურსმული წარწერები“*

უძველეს ქართული კულტურა და მისი შემოქმედი ქართველი ხალხი ადრიადაცე მკიდროდ იყო დაკავშირებული ძველ აღმოსავლეთთან ცივილიზაციასთან. ქართველი მეცნიერები დიდ ადვილს უთმობდნენ ახლო აღმოსავლეთის ხალხთა ძველი ისტორიისა და ენების შესწავლას.

სამუთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ საქართველოში შეიქმნა ქართულ აღმოსავლეთმცოდნეობა, რომლის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი გ. მელიქიშვილია. გ. მელიქიშვილს გამოქვეყნებული აქვს ოთხ თაობადამდე სამეცნიერო გამოკვლევა, რომელთაც ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანეს საქართველოს, კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიისა და ენების შესწავლის საქმეში. გ. მელიქიშვილს ამ ნაშრომებში თავიდანვე მოქცეა საზოგადოებრიობის ყურადღება და მაღალი შეფასებაც დაიმსახურა.

1954 წელს გ. მელიქიშვილი აქვეყნებს ფუნდამენტურ ნაშრომს („Накри — Урагу“) პირველ ნაწილს, ხოლო მეორე ნაწილი პერიოდულად იბეჭდებოდა ქერხად „Вестник древней истории“-ს ფურცლებზე.

ამ გამოკვლევებისათვის გ. მელიქიშვილს მივეუთვნა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, ხოლო შემდეგ ლენინური პრემია, აღნიშნულ ნაშრომში დაახლოებით გამოქვეყნებულია 400-მდე ურარტული ლურსმული წარწერა.

სწორედ ამ ნაშრომების პოპულარიზაციის წარმოადგენს წინმდებარე კრებული „როგორ ამეტყველენ ლურსმული წარწერები“, რომელიც გამოისცა საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის სახელმწიფო გამომცემლობა „ნაქაღული“-ს.

აღნიშნული კრებული წინა გამოცემებთან შედარებით შეესებულები და გადამუშავებულა.

როგორც წიგნის მოკლე ანოტაციაში ვკითხულობთ, ურარტულ ლურსმულ წარწერებს თვითონ ავტორი ხშირად „აღაპარავენ“. მოკაყბს ვრცელი ნაწყვეტები სხვადასხვა ხასიათის ლურსმული ტექსტებიდან, რომელთა უმრავლესობა პირველად ქვეყნდება ქართულ ენაზე.

გ. მელიქიშვილი დიდხანს მუშაობდა ე. წ. „ქლდეტექსტების“ ამოცხვებზე, რომელიც ძირითადად სომხეთის ტერიტორიაზეა გაფანტული; შეაგროვა ურარტულ წარწერათა ესტამპებისა და ანაბეჭდების მდიდარი კოლექცია და სხვადასხვა გამოცემებში გაბნეული შესაბამისი წარწერების ფოტოპირები და ავტოგრაფები. არსებული მასალების ხანგრძლივი დავიკრებობისა და შესწავლას შემდეგ, გ. მელიქიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ზოგიერთი წარწერა არა სწორად იყო წაკითხული და გამოდრეული არ იყო დაცული ურარტული ენის სინტაქსის, მორფოლოგიისა და ფონეტიკის ტექსტობრივი მთლიანობა.

... გვიღია ხანი და ქართველმა მეცნიერმა აღაპარაკა იმ ადამიანთა ენა, რომელნიც სამი ათასი წლის წინათ ცხოვრობდნენ.

კრებულს წინ უძღვის ვრცელი გამოკვლევა ურარტული წარწერების ენის შესახებ, სადაც განხილულია ფონეტიკის, მორფოლოგიის და სინტაქსის ძირითადი საკითხები. ვარდა ამისა, წიგნს დაართული აქვს ურარტული ლურსმული წარწერების საძიებლები, რომლებშიც განსაკუთრებულ ყურადღებას იმყრობს იდეოგრაფების, დეტერმინატებისა (ე. ი. „განსაზღვრელის“) და ურარტული სიტყვების მნიშვნელობათა დადგენა. მაგალითად: ქვეყნების სახელების წინ დაისმის ზოლმე „ქვეყნის“ ნიშანი, ქალაქების სახელების წინ — „ქალაქის“ ნიშანი. ამ შემთხვევაში ისინი კი არ გამოითქვიან, არამედ დეტერმინატეებს წარმოადგენენ — უბრალოდ მიუთითებენ, რომ ის, რაც მათ მოსდევს — ამა თუ იმ ქვეყნის ან ქალაქის სახელია.

ლურსმული დამწერლობა ყველაზე ურთულეს დამწერლობად ითვლება. ნიშნების მოხაზულობა, ერთი მხრეებით, მარტავია, მაგრამ

* გიორგი მელიქიშვილი, „როგორ ამეტყველენ ლურსმული წარწერები“, ნაქაღული 1961 წ.

თუ ავიღებთ რომელსამე ნიშანს, ერთი გარკვეული მნიშვნელობა კი არა აქვს, როგორც ჩვეულებრივ ჩვენი ანბანის ასოებს, არამედ სხვადასხვა ცნებებს გამოხატავს. პირველ ხანებში ამა თუ იმ ნიშანს მთელი ისტყეების გამოცემა შეეძლო, როგორც ამჟამად ჩინური იეროგლიფურ დამწერლობაში, მაგრამ შემდეგ ნიშნებმა საგრძნობლად განავითარეს როგორც მარცვლების, ისე ცალკე სიტყვების აღნიშვნის ფუნქცია. გარდა ამისა, დიდი ცვლილებებში მოხდა თვით ნიშნების მოხაზულობაში, მათ დაფარვეს სურათების სახედ და ლერწმუნებს დამსგავსნენ.

ლურსმული დამწერლობის ამოკითხვაზე ბევრს შემთხვევით დასავლეთ ევროპის მეცნიერები, მაგრამ მათ შორის აზრთა სხვადასხვაობა იყო, რომელიც არ იძლეოდა გარკვეულ პასუხს. თუ სად ჰქონდა საწყისი ლურსმული დამწერლობის, 1877 წლიდან ფართო მასშაბით წარმოებს არქეოლოგიური გათხრები. გათხრებში დროს აღმოჩენილი იქნა თიხის ფირფიტები, რომლებიც შეიცავდნენ წარწერებს მხოლოდ შემერულ ენაზე. მეცნიერებმა დაასკვნეს, რომ ლურსმული დამწერლობა სწორედ შემერებმა შექმნეს. შემერების ენა, რომელიც რადიკალურად განსხვავდება ასურულ-ბაბილონელების ენისაგან, დღესათვის საჭიროდ შესწავლილია. ზოგი მეცლევარის აზრით, და მათ შორის, ჩვენი ქართველი მეცნიერის აზრით შემერული და კავკასიური ენები, კერძოდ, ძველი ქართული—სალაბარაჟო ენა ახლო ნათესაურ კავშირში იმყოფება ერთმანეთთან.

ურარტუს ისტორიის გამოკვლევის დროს მეცნიერი დიდ ყურადღებას უთმობდა მეზობელი ტომების ეთნიკური შემადგენლობის შესწავლას, გამოკვლეულია წინა აზრის ჩრდილოეთი რაიონების ტომების: ნესიტები, პრატოხეთები, ხერა-ურარტელები, ლევილები, ლიკიელები, ლიდელები, ქაშქები, ფრიგიელები, კოლხები, მუშქები, სასპერები, ზაგრისის ზეგანის ტომები — გუტიები, ელამელები, კასიტები და სხვ. დაზუსტებულია მათი ენების რაობა, ადგილგადასაცვლების ქრონოლოგია და ის რაიონები, რომელთაც ეს გადაჭრულება შეეხო.

გაუკეთა რა ფართო ანალიზი ტექსტებს ქართულში მეცნიერმა შეიმუშავა ძველი ენის კანონები და ნორმები. მან პირველმა შექმნა ურარტული ენის მწყობრი გრამატიკული ნორკვევი—პირველი და ერთადერთი გამოკვლევა სამშეთის ისტორიულ-ფილოლოგიურ ლიტერატურაში.

ამ გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის ინტერესების სფერო მარტო ურარტუს და ახლო აღმოსავლეთის საკითხების შესწავლით როდემოაზრებდა. მან უღიდასი მუშაობა გასწია საქართველოს ძველი ისტორიის შესასწავლად და სპეციალური საკითხები უძღვნა ქართველი ხალხის, კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოშობას. ყოველივე ეს კი შემადგენელი ნაწილია საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოსა, რომელიც ამას წინათ გამოვიდა.

ბურაკი მებრძული

საყურადღებო გამოკვლევა

ქართულ ფრაზეოლოგიაში*

ფრაზეოლოგიაში, რომელზედაც ამ ბოლო დროს ბევრს წერენ, ასევე ბევრი რამაა სადაეო. რა არის ფრაზეოლოგიის საგანი? არის თუ არა ფრაზეოლოგია მეცნიერული დარგი? რა კავშირია ფრაზეოლოგიასა და ენათმეცნიერული ციკლის დისციპლინებს შორის? ეს და სხვა მტკიცებულება მნიშვნელოვანი საკითხები ცხარედ დავას იწვევენ ენათმეცნიერთა შორის.

ჩვენი ახალგაზრდა მეცლევარის არიო თაყაიშვილის მრავალმხრივ საინტერესო ნაშრომი „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“ წარმოადგენს ფრაზეოლოგიის, როგორც მეცნიერული დარგის, შესწავლის საყურადღებო ელას.

როგორ წყვეტს ა. თაყაიშვილი ფრაზეოლოგიის საგნის პრობლემას?

მეცლევარის ყურადღება მიიქცია მყარმა შე-

ერთებებმა, რომელთა ერთობლიობას ლექსიკონები და ცალკეული ავტორები ფრაზეოლოგიის უწოდებენ.

მაგრამ სწორედ აქ იწყება ტერმინოლოგიური ბუნდოვანება, რაც პ. შუპარტის თქმისა არ იყოს, „იგივეა მეცნიერებისათვის, რაც ნისლი ნაოსნობისათვის“. ამიტომ ა. თაყაიშვილი თვითიდანვე ისახავს მიზნად გაუაზრტის ნისლი და ფრაზეოლოგიის საგნის დადგენით გარკვეული და ზუსტი მნიშვნელობის მქონე ტერმინად ვახადოს „ფრაზეოლოგია“.

ავტორისათვის ამოსავალია აკად. ვ. ვ. ვინოგრადოვის სამწევროვანი კლასიფიკაცია (ფრაზეოლოგიური შენაზარდები, ფრაზეოლოგიური მთლიანობები და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებები).

ფრაზეოლოგიის საგანია იღიომი და ფრაზეოლოგიური შესიტყვება. ამასთან დაკავშირებით ავტორი წყვეტს ტერმინის — „ფრაზეოლოგიზმის“ შენაარსის, საკითხს. მან უნდა შეცვალოს არსებული „ფრაზეოლოგიური ერთე-

* არდი თაყაიშვილი. ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები. თბილისი, 1961 წ.

ული“ და ვახდეს იდიომისა და ფრაზეოლოგიური შესიტყვების საერთო სახელწოდება.

რა ვუყოთ სხვა სახის მუარ გამოთქმებს? ისეთებს, როგორცაა ანდაზა, ფხიანი გამოთქმა, ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც არაა სიტყვა (რაცინდ იდიომატირც უნდა იყოს ის), არაა თავისუფალი შესიტყვება და შესიტყვების ფორმის მქონე ტერმინოლოგიური ერთეული? ამაზე ა. თაყაიშვილი პასუხს არ იძლევა. მისთვის მთავარი იყო დაედგინა ფრაზეოლოგიის საგანი. ეს მან გააკეთა. ისიც გვიჩვენა, თუ რაა საერთო და რით განსხვავდება ერთვით ანდაზა იდიომისა და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებისაგან. მაგრამ ენაში არსებული ყველა მუარი გამოთქმის საერთო სახელწოდება მსჯელობის საგნად არ ვახდებია.

სიტყვა „ფრაზეოლოგიის“ შინაარსის შეზღუდვა და მისი შემოფარგვლა გარკვეული ფრაზეოლოგიური ერთეულებით არ არის ახალი რამ. ვ. ვინოგრადოვიც ხომ მხოლოდ სამი ერთეულით განსაზღვრავს ფრაზეოლოგიის მოცულობას? მაგრამ „ფრაზეოლოგიის“ შინაარსის საკითხი მაინც სადავო რჩება. როგორც ჩანს, ამ ჩვენ საქმე გვაქვს თვით სიტყვა „ფრაზეოლოგია“ მრავალმნიშვნელობასთან: „ფრაზეოლოგია“, როგორც აღიარებული ან საღიარებელი მეცნიერული დისციპლინის სახელწოდება, და „ფრაზეოლოგია“, როგორც ენაში არსებული მუარი გამოთქმების ერთობლიობა, ანუ, როგორც ს. ოქეგოვი ამბობს, ფრაზეოლოგია“, ვიწრო გაგებით (სადაც შევა ან ვინოგრადოვის სამი ერთეული ან მისი სახეშეცვლილი თაყაიშვილისეული რამი ერთეული) და ფრაზეოლოგია ფართო გაგებით (სადაც შევა ყველა დანარჩენი მუარი გამოთქმა). თვისთავედ ცხადია, რომ დამოუკიდებელ მეცნიერულ დისციპლინად გამოიყოფა ფრაზეოლოგია ვიწრო გაგებით და მისსავე ინტერესს შეადგენს პრობლემა ურთიერთობისა ვიწროდ და ფართოდ გაგებულ ფრაზეოლოგიებს შორის. არა გვერია, ეს მოსაზრება იყოს უკუგდებისა და ვაბათალების ღირსი, ვინაიდან ცოტა არ არის შემთხვევა, როდესაც ერთი ტერმინი შეიცავს თვისობრივად განსხვავებულ მოვლენებს.

ს. ოქეგოვთან ერთად ჩვენც მიზანშეწონილად მივგანია სიტყვა „ფრაზეოლოგიის“ შინაარსის საკითხის, ასე ეთქვათ, შემარეგბლური გადაწყვეტა. ეს, ყურ—ერთი, ანგარიშს გაუწევს ფრაზეოლოგიას, როგორც ენაში არსებულ მუარ გამოთქმათა ერთობლიობას, ტრადიციულ გაგებას, შორეს მხრივ, არ შექმნის მთაბუღილებას, თითქოს ვიწროდ და ფართოდ გაგებულ ფრაზეოლოგიას შორის ჩინური კედელი იყოს აღმართული.

რა არის ფასეული და ორიგინალური ფრა-

ზეოლოგიის საგნის თაყაიშვილისეულ გაგებაში?

ფრაზეოლოგიური შენაზარდებისა და ფრაზეოლოგიური მთლიანობების იდიომებში გაერთიანება არ არის, ასე ეთქვათ, ართმეტიკულ რპერაცია. მსჯელობის ლოგიკამ და მეცნიერულმა არგუმენტაციამ აეტორი მიიყვანა იმ სწორ დასკვნამდე, რომ მწელია შენაზარდისა და მთლიანობის ერთმანეთისაგან ვარჩევა, რასაც თაყაიშვილი არა მარტო აერთიანებს იდიომში შენაზარდსა და მთლიანობას, არამედ იძლევა კიდევაც იდიომის ღრმად მეცნიერულ დებასათაგანსა და განსაზღვრავს, ის არ ეთანხმება სხვადასხვა მკვლევარის მიერ მიჩნეულ იდიომის სპეციფიკის განსაზღვრელ ნიშნებს და მათი დეტალური კარტიკული ანალიზის შედეგად იდიომის განსაზღვრულ ნიშნებად მიჩნევს იმას, რომ 1. იდიომი სემანტიკურად დაუშლელია და სიტყვის ეკვივალენტურია, 2. იდიომის მნიშვნელობა არ უდრის კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამს, 3. ექსპრესიულობა იდიომის სპეციფიკურია მხარეა და 4. იდიომს აქვს შესიტყვების ფორმა.

ამ ნიშნების საფუძველზე აეტორი იძლევა იდიომის შემდეგ ფორმულას: იდიომი არის შესიტყვების ფორმისა და ექსპრესიული ფუნქციის მქონე სემანტიკურად დაუშლელი ერთეული, რომლის მნიშვნელობა არ უდრის კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამს.

ეს არის იდიომის ახლებური და ორიგინალური გაგება, იდიომისა, რომელიც ჩვეულებრივ ენაში, როგორც სემანტიკურად დაუშლელი და ამიტომ სხვა ენაზე უთარგმნელი მუარი გამოთქმა, მეტად ფასეულია აეტორის შენიშვნების შესახებ. არ „იდიომის მნიშვნელობა არ უდრის კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამს“. სადაც გამოთქმამ „არ უდრის“ შეცვალა გამოთქმამ „არ გამომდინარეობს“. სწორედ რომ „არ უდრის“ და არა „არ გამომდინარეობს“. ენაიდან წინააღმდეგ შემთხვევაში სრულიად შეუძლებელია იდიომის მნიშვნელობის საფუძვლის დადგენა: იდიომი ხომ მისი კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამის გადაზრებითაა მიღებული (გვ. 40).

ეგებ იდიომის განაზღვრაში სემანტიკურ დაუშლულობასთან ერთად ზედმეტი არ იქნებოდა სანტაქსური დაუშლულობის მოხსენიება? ასევე ღრმად და საფუძვლიანად აანალიზებს აეტორი ფრაზეოლოგიის მეორე ელემენტს—ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებას. როგორც იდიომს, ისე ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებას აბასიათებს სემანტიკური დაუშლულობა, შესიტყვების ფორმა, წინადადებაში ერთ-ერთი წევრის ფუნქციონი გამოსვლა, ენაში მზა ფორმით არსებობა (კვლავ იქარმოვება) და ექსპრესიული

ფუნქცია, მაგრამ ილიომისაგან განსხვავებით, პისი მნიშვნელობა მოტივირებულია, მეტაფორაზიციას ექვემდებარება მხოლოდ ერთი კომპონენტი, კომპონენტთა კავშირი ეყრდნობა არა სინამდვილის, არამედ ენობრივ ფაქტორს, საყრდენი სიტყვა ზოგადი, განყენებული შინაარსის არსებობის სახელია.

ერთი რამაა მხოლოდ გუფგებარი: რატომ არსად არ იძლევა ავტორი ფრაზეოლოგიური შესიტყვების ფორმულას? თუ ილიომის განსაზღვრა არის მოცემული, რამ შეუშალა ხელი ფრაზეოლოგიური შესიტყვების განსაზღვრას?

ა. თაყაიშვილი აკრტიკებს ვ. ვინაზრადოვის სამწევროვან კლასიფიკაციას, შენიშნავს, რომ ეს კლასიფიკაცია ძირითადად ეყრდნობა სემანტიკურ პრინციპს და დასძევს: „ამით იხსნება, რომ ავტორები ზშირად სიტყვისიტყვიით იმეორებენ აღნიშნულ დაყოფას, ზელუხლებლად გადაჭრით იგი სხვა ენის მასალის მიმართ“ (გვ. 17). საკითხავია, არის თუ არა ა. თაყაიშვილის ორწევროვანი კლასიფიკაცია (ილიომი და ფრაზეოლოგიური შესიტყვება) მხოლოდ ქართული ენის სპეციფიკური მოვლენა? შეიძლება თუ არა იგი ზელუხლებლად გადაეჭრათ სხვა ენის მასალის მიმართ? თუ ააფაიშვლითელი კლასიფიკაცია არ არის მხოლოდ ქართული ენის სპეციფიკური მოვლენა და იგი შეიძლება ზელუხლებლად გადაეჭრათ სხვა ენის მასალის მიმართ, მაშინ სადაა ის სპეციფიკა, რასაც წიგნის სათაური გულისხმობს („ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“) ქართული ფრაზეოლოგიის სპეციფიკაზე შრომაში? სულ ორივე სიტყვაა ნათქვამი (გვ. 123—126). ამით ჩვენ იმის თქმა გვირდება რომ ა. თაყაიშვილის ნაშრომი ეხება არა იმდენად ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხებს, რამდენადაც ფრაზეოლოგიის თეორიულ საკითხებს. საკითხები იმეუ ასევეტშია დასმული და გადაჭრილი, რა ასევეტშია ცვვეტენ საკითხს, უფქვათ, ზოგადი ფონეტიკის, ზოგადი ლექსიკოლოგიის და ა. შ. პრობლემატკის განხილვისას.

სანტრეკისო დაკვირებებშია მოცემული შრომის იმ ნაწილში, რომელიც აშუქებს ფრაზეოლოგიზმების დამოკიდებულებას მოსაზღვრე ერთეულებთან — მეტაფორულ სიტყვასთან, კომპოზიტთან, ტერმინოლოგიურ ერთეულთან, დამხმარე სიტყვებთან, თავისუფალ შესიტყვებასთან, ანდაზასთან, აფორიზმთან, ფრაზასთან.

დადი ყურადღება დაუთმო ავტორმა ფრაზეოლოგიზმების თარგმანის საკითხს. შან დამატკიცია, რომ ილიომის ფთარგმნელობის ნიშანი აბსოლუტური არ არის, დაასაბუთა ილიომის თარგმნის აუცილებელი პირობა და მკაფიოდ გააშუქა ფრაზეოლოგიზმის კალკირების საკითხი. ფრაზეოლოგიზმების კალკირების საკითხი-

სადმი ავტორის დამოკიდებულება თითქოს ნათელი და გასაგებია, მაგრამ ბოლოს გამოთქმული აქვს აზრი, რომელსაც ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დაეთანხმებით. ავტორი ამტკიცებს, რომ რუსულ ფრაზეოლოგიზმს შეიძლება შევერჩიოთ ქართული შესიტყვის ან კიდევ სიტყვისიტყვი ეთარგმნოთ ხოლმე იგი და დასკენის: „ამგვარად, ჩვენ არ უნდა შევიზღუდოთ თავი თარგმნისას, რადგან გადმოსაღებ ცნებათა გავრცელების „საწყისის“ ისევე ენა გვაძლევს. ვიმეორებთ: იგი თვით უკუაგდებს ისეთ გამოთქმებს, რომლებსაც არ შემოაქვთ მნიშვნელობის რაიმე ახალი ნიუანსი, ან ახალი მეტაფორებით არ ამიღებებს მის ემოციონალურ სფეროს“ (გვ. 122).

უცნაური მსჯელობაა! გამოდის, რომ ენის სიწმინდისათვის ბრძოლა ისევე ენას უნდა მივანდოთ. მაგრამ მაშინ სადაა ბრძოლა? ბრძოლა კი აუცილებელია, ვინაიდან აუ თვითონ ავტორს არ მოსწონს „მოთამაშებ ბურთი თამაშში შეიყვანა“-ს მსგავსი გამოთქმები (გვ. 120). მაშასადამე, თარგმნისას თავიც უნდა შევიზღუდოთ და სხვაც უნდა შევიზღუდოთ, თუ არ გვიინდა ავაჭრეთ ენა ფორტგრაფულად გადმოტანილი სიტყვებითა და გამოთქმებით.

ნაშრომის ბოლოს ავტორი წერს, რომ თუმიცაღა ფრაზეოლოგია დამოუკიდებელ დარგად ჯერ არ ჩამოყალიბებულა, მაგრამ მისი გამოყოფა შესაძლებელი და მიზანშეწონილიაო (გვ. 129). ჯერ ერთი, არ. თაყაიშვილი გარკვევით წერს: „შრომა წარმოადგენს ქართული ფრაზეოლოგიის, როგორც მეცნიერული დარგის (ხაზი ჩვენია—დ. ქ.), შესწავლის ცდას—და მეორეც ის, რომ ჩვენ მიგვაჩნია, ვ. ვინაზრადღვის, ბ. ლარინის, ს. ოცეგოვის და სხვათა შრომებში ფრაზეოლოგია ფაქტიურად ცალკე ენათმეცნიერულ დარგადაა ჩამოყალიბებული, ასე რომ საკითხი, ეხება არა იმას, შეიძლება თუ არა ფრაზეოლოგია აღიარებულ იქნას დამოუკიდებელ მეცნიერულ დისციპლინად, არამედ იმას, რომ 1. დაზუსტდეს ზოგადერთი ტერმინოლოგიური ხასიათის საკითხი, 2. დაზუსტდეს ფრაზეოლოგიის საგნისა და მოცულობის პრობლემა, 3. გაირკვეს საკითხი ფრაზეოლოგიზმების მიმართებისა მონათესავე ერთეულებთან და 4. გაირკვეს ფრაზეოლოგიის ადგილი ენათმეცნიერული ციკლის დისციპლინათა შორის.

ჩვენთვის ექვს გარეშეა არლი თაყაიშვილის დამსაზღვრება ამ პრობლემატკის გარკვევაში და მიგვაჩნია, რამ მისი წიგნი, რომელზედაც ჩვენ აქ ორივედ მოსაზრება გამოვთქვით, ღირსეულ და საპატიო ადგილს დაიკავებს ფრაზეოლოგიის შესახებ არსებულ ცნობილ ენათმეცნიერთა შრომების გვერდით.

სახელმძღვანელო ქართული ენის საფუძვლებზე*

ცნობილია, რომ მოზარდი თაობის სწავლა-აღზრდას საფუძვლელი დაწესებით სკოლაში ეყრება. ეს კი თავის მხრივ იმას ნიშნავს, რომ დაწყებით კლასებში სწორად დაყენებული და სწორად წარმართული სასწავლო-სააღმზრდელო მუშაობა ძირითადად განაპირობებს მეცნიერული საფუძვლების ცოდნითა და პრაქტიკული ჩვევებით აღჭურვილი თაობის აღზრდის საქმეს. აქედან გამომდინარე, დაწყებითი სკოლის მასწავლებელს, რომელსაც უხდება მასზე გამოიროვნებულ კლასში მთელი სასწავლო და სააღმზრდელო მუშაობის ჩატარება, ძალიან დიდი პასუხისმგებლობა აკისრია. ამ რთული მოვალეობისათვის თავის გასართმევად დაწყებითი სკოლის მასწავლებელს უნდა ჰქონდეს ფართო ზოგადი განათლება, პედაგოგიკისა და ზაქმეის ფსიქოლოგიის კარგი ცოდნა; ამასთან, იგი კარვად უნდა ფლობდეს ერთმანეთისაგან შეკეთრად განსხვავებულ ამ საგნებსა და მათი სწავლების მეთოდებს, რომლებიც დაწყებითი სკოლის I-IV კლასებში ისწავლება.

ქართული სალიტერატურო ენა ყველა ტიპის ქართულ სკოლაში არა მარტო ძირითადი სასწავლო დისციპლინაა, არამედ სხვა საგანთა სწავლების საშუალებაც. დაწყებითი სკოლის მასწავლებელი, პრაგმატრიკ განათლებასთან ერთად, ღრმად უნდა ფლობდეს ქართულ სალიტერატურო ენის, ლექსიკის, ფონეტიკის, გრაფიკისა და გრამატიკულ ავებულებას, ორთოგრაფია-ორთოეპიის პრინციპებს და წყებებს; ჰქონდეს წიგნჩერად წერის, გამომეტყველებითი კითხვისა და ზეპირი მტყუყვლების მტკიცე ჩვევები.

დაწყებითი სკოლებისათვის უმალესია განათლების მქონე მასწავლებელთა მომზადების მიზნით რამდენიმე წელია, რაც პედაგოგიურ ინსტიტუტებთან ჩამოყალიბდა დაწყებითი განათლების მეთოდის ფაქტორები. ამ წინების მანიძილზე დაგროვდა ერთგვარი გამოცდილება, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ბევრი სიძნელეცაა ვადასლავი. აღნიშნულ ფაქტორებზე მუშაობის სათანადოდ წარმართვისათვის განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ახალი ფაქტორების სტრუქტურათვის ცალკეულ სასწავლო დაცხილანებში სპეციალური სახელმძღვანელოების შექმნას. ამ მხრივ კარგი თაოსნობა გამოიჩინა პუშკინის სახელობის თბილისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრამ, რომლის დავალებითაც ამავე კათედრის დო-

ცენტმა ლევან კვაჭაძემ მოამზადა ქართული ენის სპეციალური სახელმძღვანელო დაწყებითი განათლების მეთოდის ფაქტორების ქართული განყოფილების. სტრუქტურებისათვის. ავტორმა სახელმძღვანელო დასწერა ადრევე შედგენილი და გამოქვეყნებული პროგრამის მიხედვით.

დოც. ლ. კვაჭაძის „ქართული ენა“ (ნაწილი I), ვარდა შესავლისა, შეიკავს ლექსიკოგრაფიას, ფონეტიკას, გრაფიკასა და მორფოლოგიას მართლწერის საკითხებითურთ. შესავალი ნაწილში განხილულია ისეთი საკითხები, როგორცაა: ენის რაობა და მისი ზოგადი დახასიათება, ქართული ენის ადგილი სხვა ენათა შორის, ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ურთიერთობა, ქართული სალიტერატურო ენის დასაბამი და მისი განვითარების საფეხურები. ქართული ენის ეტრის შემადგენელი ნაწილები და მათი ურთიერთმომართება. ყველაზე სრულად და თანმიმდევრულად წარმოდგენილია მორფოლოგია და ფონეტიკა (მართლწერის საკითხებითურთ). შემდეგ გრავიკა, ხოლო ლექსიკოლოგია-აქმესოლოგია შედარებით შეკუმშულადა განხილულია.

სახელმძღვანელოში ავტორი სამართლიანად ამბავილებს ყურადღებას ისეთ საკითხებზე, რომელთა ცოდნაც აუცილებელია მომავალი მასწავლებლისათვის. ამ მხრივ კარგადაა გათვალისწინებული ის თავისებურებანი, რომლებიც დაწყებითი სკოლის უმალესია განათლების მქონე მასწავლებლის მომზადებასთანა დაკავშირებული. სწორედ ეს თავისებურებანი განსაზღვრავენ წიგნის შინაარსს, მის აღნაგობას და მასალის გადმოცემის ფორმასაც. საკითხები განხილულია სიგნის კარგი ცოდნით, სპირო სიღრმითა და თანმიმდევრობით. სახელმძღვანელო ყურადღებას იქცევს მასალის ორიგინალური დალაგებითაც. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ამო თუ ამ მტყუყვლების ნაწილზე საუბრისას ნიჩვენებია მასი ვამდიდრების საშუალებანიც; ამიტომ წარმოქმნა და ამხვა წიგნში ცალკე ვანყოფილებად კი არაა წარმოდგენილი, არამედ თვით ცალკეულ მტყუყვლების ნაწილთა განხილვას უყავშირდება. ამას, ავტორის თქმით, „მეთოდურად მტყუყვამართლება აქვს და არც ენათმეცნიერულ საფუძვლს არის მოკლებული“. ავტორის პოზიცია ამ საკითხში უფთოდ ყურადსაღება.

სახელმძღვანელოს შედგენისას ავტორი ემყარება ქართულ-რუსულ საერთომეცნიერო ლიტერატურას; ამასთან, ზხადავა თვით ავტორის დაკვირვებასა და კვლევა-ძიების შედეგებაც არის წარმოდგენილი. ეს ითქმის განსაკუთრ-

* ლ. კვაჭაძე, ქართული ენა, ნაწილი I, „ცოდნა“ — თბილისი, 1961 წ.

ბათ წიგნის იმ ნაწილზე, სადაც მორფოლოგიის საკითხებია განხილული.

მასალის გადმოცემა თანმიმდევრულია, მსყელობა ნათელია, მკითხველისათვის იდეალად მისაწვდომი. ამას ხელს უწყობს კარგად შერჩეული საანალიზო-საილუსტრაციო მასალა, რომელიც ავტორის ქართულ მწერალთა ნაწერებიდან ამოტყდება.

წიგნი, გარდა იმისა, რომ დიდ დახმარებას გაუწევს დაწყებითი განათლების ფაკულტეტის სტუდენტებს, ამასთანავე დიდად სასარგებლო და საჭიროცაა ქართულ-არუსული ფილოლოგიის, ქართული ენისა და ლატერატურის ფაკულტეტების სტუდენტთათვისაც, მისწავლებლებისათვის და ყველასათვის, ვინც კი დაინტერესდება წიგნში განხილული საკითხებით.

გვაქვს რამდენიმე შენიშვნაც, რომელთა გათვალისწინება, ჩვენი აზრით, სასარგებლო იქნება სახელმძღვანელოს შემდგომი სრულყოფისათვის ასე, მაგალითად, სასურველია წიგნის ის

ნაწილი, სადაც ლექსიკოლოგიისა და სემასიოლოგიის საკითხებია განხილული, განიორტოვდეს და უფრო სრულყოფილად იქნას წარმოდგენილი. ლონეტის ნაწილში საჭიროა საწარმოებში აპარატის სურათი, აგრეთვე ზოგადი ხასიათის ცნობები ქართული ენის მონათესავე ენათა ბგერითი შედგენილობის შესახებ; გრაფიკაში საჭიროა დამატოს მრგოლოვანით და ნუსხურით შესრულებული ნიმუშებიც, დართული სარჩევით ძნელია წიგნში განხილული საკითხების მონახვა. შეიძლება სადავო იყოს ზოგიერთი საკითხის კვალიფიკაცია.

ავტორს, საერთოდ, დიდი მუშაობა გაუწევია, რის შედეგად მივიღეთ შეცნიერულად სანდო და პედაგოგიურად გამართული სახელმძღვანელო, რომლის გამოქვეყნებაც დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

გიგო დოლიძე

ახალი წიგნები

„საბავშვო მწერლობა“

- ლევ ტოლსტოი** — აღდგომა. თარგმანი ი. შაქავერიანისა. რედ. გ. გაჩეჩილაძე. გვ. 618, ფასი 1 მან. 96 კაბ.
- მაქსიმ გორკი** — კლემ სამეცნიის ცხოვრება. თარგმანი ბ. ნანიტაშვილისა. რედ. ნ. აფხაძე. გვ. 424, ფასი 98 კაბ.
- საფო მგელაძე** — მოთხრობები, ლექსები, პოემები. რედ. ა. ვომიაშვილი. გვ. 230, ფასი 68 კაბ.
- გიორგი შატბერაშვილი** — პოეზია და პროზა. რედ. ა. ვაბესკირია. გვ. 514, ფასი 1 მან. 36 კაბ.
- ალფონს დოდე** — წერილები ზემო წისქვილიდან. თარგმანი გ. ქიქოძისა. რედ. გრ. ჩიქოვანი. გვ. 224, ფასი 62 კაბ.
- ნეკა აგიაშვილი** — ქაბუკები დარჩენ მარად. რედ. ე. ქეღვიძე. გვ. 364, ფასი 62 კაბ.
- მედეა კახიძე** — სადა ხარ ჩემო მებღალეო. რედ. გრ. ამაშიძე. გვ. 85, ფასი 14 კაბ.
- ზურაბ ჭუმბურიძე** — სალიტერატურო ენა და მწერლობა. რედ. ს. ჭილაია. გვ. 252, ფასი 70 კაბ.
- შალვა ამისულაშვილი** — ეის ვახსნა. რედ. მ. ფოცხიშვილი. გვ. 59, ფასი 11 კაბ.
- ილია ხოშტარია** — რასაც ვეტრფოდი. რედ. მ. ფოცხიშვილი. გვ. 89, ფასი 14 კაბ.

„ნაბავშვო“

- პარმენ ლორია** — გზები და ბილიკები. რედ. ხ. ბერულავა. გვ. 416, ფასი 73 კაბ.
- ლადო სულაბერიძე** — თემურის კვიცი, რედ. ჯ. ნიქაბაძე. გვ. 8, ფასი 7 კაბ.
- თენგიზ ონიანი** — ბეთქელის ბილიკებზე. რედ. რ. ინანიშვილი. გვ. 122, ფასი 52 კაბ.
- მ. დარბიანი** — სულდი და ბუღდი. თარგ. ი. გრიშაშვილისა. რედ. ლ. გეგეძე. გვ. 24, ფასი 7 კაბ.
- ა. საჩავა** — როგორ იქცა კაცი ხედ. რედ. მ. ჭავჭავაძე. გვ. 26, ფასი 7 კაბ.
- გ. კახაძე** — მალხაზის ხიდი. რედ. ე. უბილაია. გვ. 138, ფასი 15 კაბ.
- ოთარ შალაშვილი** — ღია ბარათი. რედ. ჯ. ნიქაბაძე. გვ. 54, ფასი 6 კაბ.
- კარბე მუმლაძე** — ქართული მეტალორგები. რედ. რ. ორჯონიძე. გვ. 10, ფასი 7 კაბ.
- კონსტანტინე პაუსტოვსკი** — ფარაჯიანი მოხუცე. თარგ. ე. ჩიქოვანი. რედ. ნ. ლომთქიფანიძე. გვ. 24, ფასი 4 კაბ.
- ირაკლი ანდრონიკაშვილი** — ლიტერატურათმცოდნის მოთხრობები. თარგ. ა. სანადირაძისა. რედ. გ. დვალისხილი. გვ. 108, ფასი 35 კაბ.
- მ. დუზინსკაია** — გულახდილი საუბარი. თარგ. თ. იშხნელი. რედ. ნ. ლომთქიფანიძე. გვ. 80, ფასი 8 კაბ.

ფასი 80 კპპ.

ზ 47/184

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„**М Ы А Т О Б И**“

ИЗДАТЕЛЬСТВО „САБЧОТА МЦЕРАЛИ“